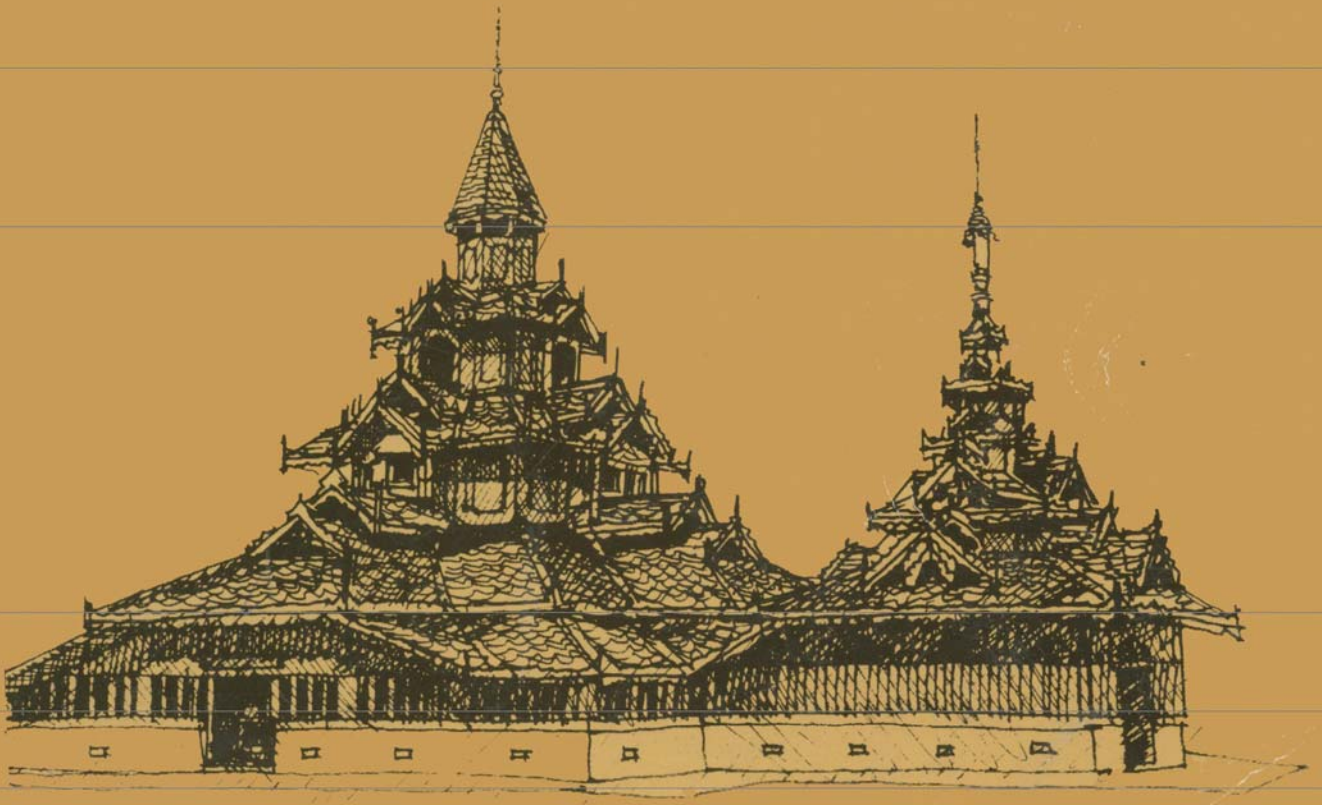

สถาปัตยกรรมไม้

กรมศิลปากร

สถาปัตยกรรมไทย

กรมศิลปากร จัดพิมพ์ครั้งแรก ๒๕๓๙

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ISBN ๙๗๔-๔๑๗-๓๔๘-๓

จัดทำโดย

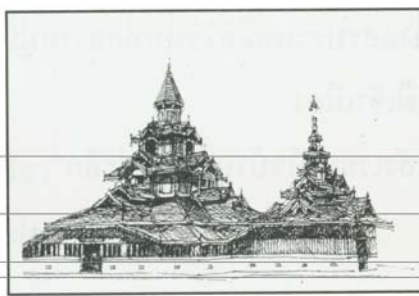
ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการกรม

กรมศิลปากร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

มีนาคม ๒๕๓๙

พิมพ์ที่ : บริษัท ประชาชน จำกัด ๓๕ ซอยพิพัฒน์ สีลม บางรัก กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐

โทร. ๒๓๔-๒๐๖๒, ๒๓๔-๒๘๖๐, ๒๓๔-๐๓๘๙ แฟกซ์ ๒๓๘-๑๐๗๔

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	๔
บทนำ	๕
สารบัญภาพประกอบ	๗
บทที่ ๑ บทนำ	๑๓
- เชิงอรรถบทที่ ๑	๑๖
บทที่ ๒ กลุ่มวัฒนธรรม “ไต”	๑๘
- เชิงอรรถบทที่ ๒	๒๐
บทที่ ๓ ชาวไต ในประเทศไทย	๒๒
- เชิงอรรถบทที่ ๓	๒๕
บทที่ ๔ หมู่บ้านไต และโครงสร้างหลักทางกายภาพของหมู่บ้าน	๒๗
๔.๑ ลักษณะโครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้าน	๒๘
๔.๒ กรณีศึกษาโครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้าน	๓๑
๔.๒.๑ บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๓๑
๔.๒.๒ บ้านเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๓๑
๔.๒.๓ บ้านต่อแพ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๓๒
๔.๒.๔ บ้านแม่สามแลบ กิ่งอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๓๒

	๔.๓ พิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีที่ใช้พื้นที่กลางหมู่บ้าน	๓๓
	๔.๓.๑ พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง	๓๕
	๔.๓.๒ งานเช่นสังเวศไฉไลบ้าน “วานปะลึก”	๓๕
	- เชิงอรรถบทที่ ๔	๓๖
บทที่ ๕	วัดไต	๓๘
	๕.๑ วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	๔๑
	๕.๒ วัดพระธาตุคอกงมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๕๒
	๕.๓ วัดพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๕๖
	๕.๔ วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๖๒
	๕.๕ วัดจงกลางและวัดจงคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๗๐
	๕.๖ วัดจอมสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่	๗๕
	๕.๗ วัดศรีรองเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	๘๐
	๕.๘ วัดต่อแพ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๘๖
	๕.๙ วัดเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๙๒
	๕.๑๐ วัดขุ่ม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๑๐๐
	- เชิงอรรถบทที่ ๕	๑๐๑
บทที่ ๖	พิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีที่ใช้พื้นที่ในวัด	๑๐๔
	๖.๑ เดือนเจียง และเดือนกำ	๑๐๕
	๖.๒ เดือนสาม	๑๐๕
	๖.๓ เดือนสี่	๑๐๖
	๖.๔ เดือนห้า	๑๐๙
	๖.๕ เดือนหก	๑๐๙
	๖.๖ เดือนเจ็ด	๑๑๑
	๖.๗ เดือนแปด	๑๑๑
	๖.๘ เดือนเก้า	๑๑๑
	๖.๙ เดือนสิบ	๑๑๑
	๖.๑๐ เดือนสิบเอ็ด	๑๑๑
	๖.๑๑ เดือนสิบสอง	๑๑๘
	- เชิงอรรถบทที่ ๖	๑๑๘

บทที่ ๗	บ้านไต่	๑๒๐
	๗.๑ เรือนพักอาศัย	๑๒๑
	๗.๑.๑ เรือนจั่วเดี่ยว	๑๒๑
	๗.๑.๒ เรือนจั่วแฝด	๑๒๑
	๗.๒ เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า	๑๒๘
	๗.๓ เรือนร้านค้า	๑๒๙
	๗.๔ ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของเรือนพักอาศัยและเรือนร้านค้า	๑๓๗
	๗.๔.๑ เรือนพักอาศัยและเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า	๑๓๗
	๗.๔.๒ เรือนร้านค้า	๑๓๗
	- เชิงอรรถบทที่ ๗	๑๓๘
บทที่ ๘	ประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับบ้าน	๑๔๐
	๘.๑ ประเพณียกเสาเอกบ้าน	๑๔๐
	๘.๒ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด	๑๔๑
	๘.๓ ประเพณีการอยู่ไฟ	๑๔๒
	๘.๔ ประเพณีการทำขวัญเดือน	๑๔๒
	๘.๕ ประเพณีกันตอ	๑๔๒
	๘.๖ ประเพณีแต่งงาน	๑๔๓
	๘.๗ ประเพณีเกี่ยวกับการตาย	๑๔๓
	- เชิงอรรถบทที่ ๘	๑๔๔
บทที่ ๙	สถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่น่าสนใจ	๑๔๖
	๙.๑ เถิงนา	๑๔๖
	๙.๒ สิ่ง	๑๕๑
	๙.๓ เข้าว	๑๕๑
	๙.๔ ศาลา	๑๕๑
	- เชิงอรรถบทที่ ๙	๑๕๑
บทที่ ๑๐	สรุป	๑๕๓
	- เชิงอรรถบทที่ ๑๐	๑๕๙
	บรรณานุกรมที่สำคัญ	๑๖๐
	บทคัดย่อ	๑๖๒
	ประวัติผู้แต่ง	๑๖๓
	คำขอบคุณ	๑๖๔

คำนำ

สืบเนื่องจากมติคณะกรรมการอำนวยการวันอนุรักษ์มรดกไทย กำหนดให้ปีพุทธศักราช ๒๕๓๘-๒๕๔๐ เป็นปีอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทย กรมศิลปากรได้พิจารณาเห็นว่าผลงานการศึกษา เรื่อง “สถาปัตยกรรมไท” ซึ่งนางอรศิริ ปาณินท์ ศาสตราจารย์ ระดับ ๑๐ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นผลงานศึกษาที่มีคุณค่าอย่างยิ่งเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบประเพณีพื้นถิ่น โดยเฉพาะ บ้าน หมูบ้าน และวัด สมควรนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า เกี่ยวกับวิชาการด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่อไป

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น กรมศิลปากรจึงได้ขออนุญาตผู้แต่ง เพื่อจัดพิมพ์ผลงานการศึกษาวิจัยดังกล่าว ซึ่งได้รับการอนุญาตแล้วด้วยความยินดี

กรมศิลปากร ขอขอบคุณผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือให้หนังสือดังกล่าวสำเร็จลุล่วงเรียบร้อยทุกประการ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้คงจะอำนวยประโยชน์ทางความรู้อย่างกว้างขวางทั้งแก่ผู้ที่ต้องการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรม และผู้สนใจโดยทั่วไป และจะส่งผลต่อไปถึงการร่วมกันอนุรักษ์มรดกของชาติด้านสถาปัตยกรรมสืบไป

(นายสมคิด ใจติกวณิชย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

บทนำ

การศึกษาเรื่องราวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ สอดคล้องกับการได้พบปะกับผู้คนในถิ่นต่างๆ ที่มีวัฒนธรรมที่เอื้อเพื่อ และอบอุ่น และยังเป็นหนทางหนึ่งที่จะสามารถจุดประกายความคิด สร้างสรรค์ให้แก่สถาปนิกที่อยากค้นหาความเป็นตัวของตัวเองบน พื้นฐานของวัฒนธรรมของเราเอง

วัฒนธรรมหลักของคนไทยในราชอาณาจักรไทย ประกอบด้วย อนุวัฒนธรรมตามภูมิภาค ซึ่งแตกต่างกันในเรื่องราวปลีกย่อย และเมื่อ กล่าวถึงภาคเหนือตอนบนส่วนใหญ่จะมองเห็นภาพของวัฒนธรรมล้าน นาทือลัทธิการและเป็นถิ่นที่เคย แต่มีกลุ่มวัฒนธรรมไทยอีกกลุ่มที่อยู่ใน ภาคเหนือตอนบนเช่นเดียวกัน อยู่ข้างเคียงกับวัฒนธรรมล้านนาจน หลายคนคิดว่าเป็นลักษณะเดียวกัน กลุ่มดังกล่าวคือวัฒนธรรมไต หรือที่เราเรียกกันคุ้นหูว่า ไทยใหญ่ ซึ่งกระจายตัวอยู่ในภาคเหนือตอน บน และรวมเป็นกลุ่มใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวไตเรียกตนเองว่า ไต มิใช่ไทยใหญ่ชื่อที่เราคุ้นหู ดังนั้นในหนังสือนี้จะศึกษาสถาปัตยกรรมที่ เกี่ยวเนื่องกับชาวไต ซึ่งมีเรื่องราวที่น่าสนใจน่าศึกษาอยู่มากมาย

ในความสนใจเฉพาะตัวในเรื่องราวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่ง ในข้อเท็จจริงแล้วได้ให้ความสนใจต่อทุกท้องถิ่นที่มีโอกาสได้ออกสำรวจ และจะค้นคว้าเอกสารเพิ่มเติมในเรื่องราวของวัฒนธรรมท้องถิ่น โบราณคดี มานุษยวิทยา จากเอกสารวิชาการของนักวิชาการหลายท่าน ที่ทำให้ ความเข้าใจในการวิเคราะห์เรื่องราวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ลึกซึ้งขึ้น จากการศึกษาดังกล่าวได้สังเกตว่า เอกสารวิชาการเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ล้านนามิให้ค้นคว้าค่อนข้างมาก แต่เรื่องราวที่เกี่ยวกับชาวไต โดย เฉพาะเรื่องสถาปัตยกรรมยังมีน้อย ส่วนใหญ่จะพบจากบทความสาระ

นิพนธ์ ดังนั้นจากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมากมายหลายครั้ง พบว่กกับการค้นคว้าเอกสารและสัมภาษณ์ จึงได้พยายามประมวลเรื่องราวของสถาปัตยกรรมไต ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไตอย่างแนบแน่น และมีความต่างไปจากสถาปัตยกรรมของล้านนาอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะศาสนสถาน และระบบการสร้างสรรค์อาคารพักอาศัยที่สละชาวไตคิดค้นออกมาอย่างมีชีวิตชีวา และในการศึกษาสถาปัตยกรรมไตนี้ จำเป็นต้องศึกษาการสื่อความหมายด้วยภาษาไต (ที่ค่อนข้างยากต่อการสะกดออกเสียง) ที่เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรม บางคำที่ได้จากการสัมภาษณ์ยังไม่แน่ใจที่จะเขียนออกมา แต่พยายามอิงหนังสือที่เกี่ยวข้องกับภาษาไต ของปรมาจารย์ทางภาษาไทยที่ดิฉันเคารพยิ่ง คือ ศาสตราจารย์ ดร.บรรจบ พันธุเมธา ผู้ล่วงลับไปแล้ว และบางคำได้รับคำอธิบายให้กระจ่างจากศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ผู้ซึ่งให้ความรู้แก่ศิษย์ได้ตลอดเวลา และสถานที่ ซึ่งทำให้การศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมไต มีความชัดเจนขึ้น

เรื่องราวเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังมีอีกมากมายให้ศึกษาค้นคว้า และตั้งใจว่าจะทำการค้นคว้าต่อไปตราบเท่าที่ยังมีกำลังและความสามารถ

นางอรศิริ ปาณินท์

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
บทที่ ๑	
แผนที่ ๑ แสดงการกระจายตัวของคนไทยกลุ่มต่างๆ นอกราชอาณาจักรไทย	๑๔
บทที่ ๒	
แผนที่ ๒ แสดงกลุ่มของชาวไตในรัฐชาน	๑๙
บทที่ ๓	
แผนที่ ๓ แสดงการตั้งถิ่นฐานของชาวไตในประเทศไทย	๒๔
บทที่ ๔	
แผนผัง ๔.๑ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านปางหมู	๒๙
แผนผัง ๔.๒ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านเมืองปอน	๒๙
แผนผัง ๔.๓ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านต่อแพ	๒๙
แผนผัง ๔.๔ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านแม่สามแลบ	๒๙
ภาพที่	
๔.๑ ภาพแสดงไร่นาและถึงนาที่กระจายตัวอยู่ทั่วท้องทุ่งของหมู่บ้านไต	๓๐
๔.๒ ภาพรวมของหมู่บ้านไต ที่บ้านปางหมู	๓๐
๔.๓ ภาพรวมของหมู่บ้านไต ที่บ้านเมืองปอน	๓๐
๔.๔ คาแหล้วและพีชมงคล เครื่องรางประจำบ้านไต	๓๔
๔.๕ หอเจ้าเมือง	๓๔
๔.๖ ศาลจตุโลกบาล	๓๔
บทที่ ๕	
แผนผัง ๕.๑ วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	๔๒
แผนผัง ๕.๒ วัดพระธาตุดอยกองมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๕๓
แผนผัง ๕.๓ วัดพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๕๗
แผนผัง ๕.๔ วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๖๓
แผนผัง ๕.๕ วัดจองกลาง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๗๑
แผนผัง ๕.๖ วัดจอมสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่	๗๖
แผนผัง ๕.๗ วัดศรีรองเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	๘๑

	หน้า
แผนผัง ๕.๘ วัดต่อแพ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๘๗
แผนผัง ๕.๙ วัดเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๙๔
แผนผัง ๕.๑๐ วัดขุ่ม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๙๙
ภาพที่ ๕.๑ โบสถ์วัดศรีชุม	๔๒
๕.๒ บันไดนาค ทางขึ้นโบสถ์	๔๒
๕.๓ วิหาร ศิลปกรรมแบบพม่า	๔๔
๕.๔ รายละเอียดการซ้อนชั้นหลังคา และเรือนยอดของวิหาร	๔๕
๕.๕ ลวดลายหน้าบันซุ้มทางเข้าวิหาร	๔๕
๕.๖ ซุ้มประตูทางเข้าโบสถ์ซึ่งสัมพันธ์กับวิหาร	๔๖
๕.๗ ลวดลายประดับกระจกสีของประตูโบสถ์	๔๖
๕.๘ ลวดลายประดับกระจกสีของหน้าบันซุ้มทางเข้าวิหาร	๔๗
๕.๙ ความวิจิตรบรรจงของลวดลายประดับกระจก	๔๗
๕.๑๐ ฝีมือช่างแกะสลักสำหรับารวเรียงลวดลายพรรณพฤกษาและเทพยดา	๔๘
๕.๑๑ ความวิจิตรบรรจงของลายเครือเถาประดับเสาวิหาร	๔๙
๕.๑๒ พระเจดีย์ ๒ องค์ และวิหารแบบไต	๕๓
๕.๑๓ โบสถ์จตุรมุขในกำแพงแก้ว	๕๗
๕.๑๔ รายละเอียดของเรือนยอดของโบสถ์	๕๘
๕.๑๕ สิ่งหุ้มและฐานบันไดขึ้นคอยกของมู	๕๙
๕.๑๖ เสาหินในเขตกำแพงแก้วของโบสถ์วัดพระนอน	๕๙
๕.๑๗ วิหาร เจ้าพาลาละแข่ง	๖๓
๕.๑๘ เรือนยอดของมุขหน้า	๖๓
๕.๑๙ การซ้อนชั้นหลังคาของวิหารที่งดงามมาก	๖๔
๕.๒๐ รายละเอียดส่วนตกแต่งเรือนยอดของมุขหน้าวิหาร	๖๕
๕.๒๑ พระเจ้าพาลาละแข่ง ที่ประดิษฐานในวิหาร	๖๘
๕.๒๒ เจดีย์และวิหารของวัดจองกลาง	๗๑
๕.๒๓ วิหารหลวงพ่อโตในวัดจองคำ	๗๑
๕.๒๔ วิหารใหญ่ของวัดจองกลาง	๗๒
๕.๒๕ วิหารวัดจอมสวรรค์	๗๖

	หน้า
ภาพที่ ๕.๒๖ กลุ่มหลังคาหลายระดับของวิหาร	๗๖
๕.๒๗ ความต่อเนื่องระหว่างซุ้มทางเข้าและตัววิหาร	๗๗
๕.๒๘ การเน้นหลังคายกสูงของส่วนประดิษฐานองค์พระประธาน	๗๗
๕.๒๙ วิหารวัดศรีรองเมือง	๘๑
๕.๓๐ เวิ้งกุฏิ	๘๑
๕.๓๑ การซ้อนชั้นหลังคาที่สลับซับซ้อนของวิหาร	๘๒
๕.๓๒ บานหน้าต่างทาสีแดงชาดและสีทองตัดกับสีดำของผนังด้านนอก	๘๒
๕.๓๓ รายละเอียดส่วนตกแต่งหลังคาและซุ้มทางเข้า	๘๓
๕.๓๔ มุขเล็กและระเบียงด้านหน้าวิหาร	๘๓
๕.๓๕ เจดีย์และวิหารวัดต่อแพ	๘๗
๕.๓๖ ศาลาทรงน้ำพระ	๘๗
๕.๓๗ วิหารเรือนยอดแบบไต	๘๘
๕.๓๘ ศาลาวัด	๙๐
๕.๓๙ เวิ้งกุฏิเจ้าอาวาส	๙๐
๕.๔๐ เวิ้งกุฏิ	๙๐
๕.๔๑ งานบุญในลานวัดต่อแพ	๙๑
๕.๔๒ เทศกาลจองแปดหลังในวัดต่อแพ	๙๑
๕.๔๓ วิหารวัดเมืองปอน	๙๔
๕.๔๔ ลานเอนกประสงค์หน้าวิหารวัดเมืองปอน	๙๕
๕.๔๕ เทศกาลจองแปดหลังที่ลานวัดเมืองปอน	๙๕
๕.๔๖ ศาลาคลุมบ่อน้ำวัดเมืองปอน	๙๖
๕.๔๗ วิหารหลังคาซ้อนชั้นแบบไตของวัดขุ่ม	๙๙

บทที่ ๖

ภาพที่ ๖.๑	สร้างลงแบบเรียบง่ายของบ้านแม่สามแลบ	๑๐๗
๖.๒	ขบวนแห่สร้างลง ที่บ้านแม่สามแลบ	๑๐๗
๖.๓	สร้างลงและตะแปสร้างลง	๑๐๗
๖.๔	พระเจดีย์ทรายในเทศกาลปอยห่าน้ำ	๑๑๐
๖.๕	จองพารา ความอลังการในหัวใจชาวไต	๑๑๒
๖.๖	ขบวนแห่จองแปดหลังที่บ้านเมืองปอน	๑๑๒
๖.๗	ขบวนฆ้อง กลอง ประโคมในขบวนแห่	๑๑๓

ภาพที่ ๖.๘	ลีลาของพ่อเฒ่าในขบวนแห่จอง	๑๑๓
๖.๙	ราชวัติไม้ไผ่ในเทศกาลจองแปดหลัง ที่วัดเมืองปอน	๑๑๔
๖.๑๐	ราชวัติในประเพณี แข่งลองซองที่สำนักสงฆ์บ้านแม่สามแลบ	๑๑๔
๖.๑๑	ฉัตรและเสาหงส์ ประณีตศิลป์จากงานประเพณี	๑๑๖
๖.๑๒	ความงดงามของประณีตศิลป์ต่างๆ ในงานประเพณีของชาวไต	๑๑๖
๖.๑๓	ปูนปั้นที่งดงามแบบพื้นบ้านในศิลปกรรมแบบไต	๑๑๗
๖.๑๔	ประณีตศิลป์สัมฤทธิ์ที่ให้ความขลังแบบพื้นบ้านของไต	๑๑๗

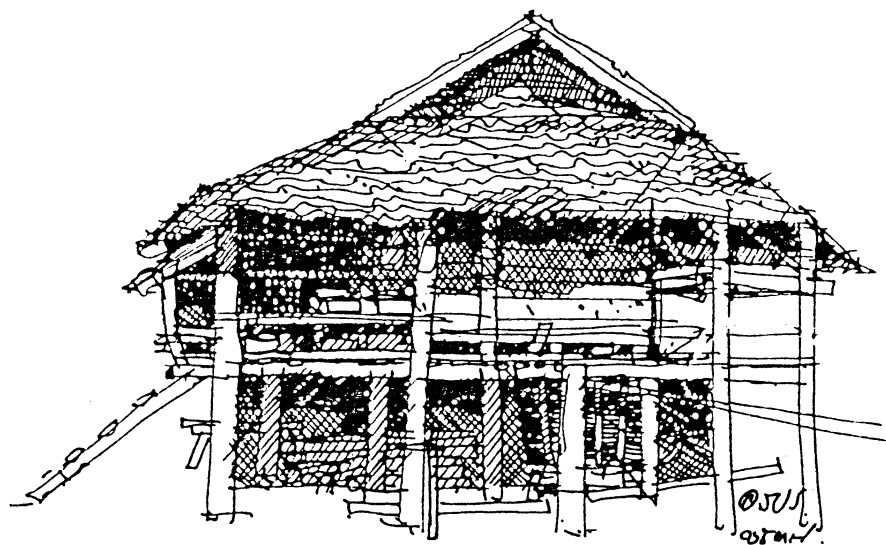
บทที่ ๗

ภาพที่ ๗.๑	เรือนจั่วเดี่ยวอย่างง่าย	๑๒๒
๗.๒	ชานเอนกประสงค์	๑๒๒
๗.๓	เรือนจั่วเดี่ยว แบบแยกเขี้ยวออกจากตัวเรือน	๑๒๒
๗.๔	เรือนแบบจั่วแฝด ทิ้งชายคาปีกนกคลุมบันไดทางขึ้น	๑๒๓
๗.๕	เรือนแบบจั่วแฝด ซึ่งเพิ่มจั่วเล็ก ๆ คลุมชายทางขึ้น	๑๒๓
๗.๖	เรือนจั่วแฝด ทิ้งชายคาปีกนกคลุมบันไดทางขึ้น	๑๒๓
๗.๗	การทิ้งชายคาปีกนกคลุมครัวไฟ	๑๒๔
๗.๘	บรรยากาศบ้านที่ร่มเย็นของชาวไต	๑๒๔
๗.๙	เสาหลังหมา รับชายคาปีกนกตรงทางขึ้น	๑๒๔
๗.๑๐	เรือนจั่วเดี่ยวขนาดเล็ก	๑๒๕
๗.๑๑	“แข่ง” หรือหิ้งวางของ เอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเรือนไต	๑๒๕
๗.๑๒	เต็น ที่ใช้งานเอนกประสงค์ของบ้าน	๑๒๕
๗.๑๓	“แข่งเจ้าพะลา” ศรัทธาของชาวไต	๑๒๖
๗.๑๔	ไฟไฟ หรือแม่เตาไฟบนชาน	๑๒๖
๗.๑๕	ไฟไฟ หรือแม่เตาไฟในบ้าน	๑๒๖
๗.๑๖	ไฟไฟ แบบกะบะเตี้ยติดพื้น	๑๒๗
๗.๑๗	ไฟไฟ แบบยกสูงจากพื้นครัว	๑๒๗
๗.๑๘	ที่เก็บเกี่ยวได้ชายคาที่ทิ้งคลุมต่ำ	๑๒๗
๗.๑๙	รูปด้าน ผังพื้น และทัศนียภาพของเรือนพักอาศัยแบบจั่วเดี่ยว	๑๓๐
๗.๒๐	รูปด้าน ผังพื้น และทัศนียภาพของเรือนพักอาศัยแบบจั่วแฝด	๑๓๑
๗.๒๑	เรือนร้านค้าแบบชนบท	๑๓๒

ภาพที่ ๖.๘	ลีลาของพ่อเฒ่าในขบวนแห่ของ	๑๑๓
๖.๙	ราชวัติไม้ไผ่ในเทศกาลจองแปดหลัง ที่วัดเมืองปอน	๑๑๔
๖.๑๐	ราชวัติในประเพณี แข่งลองซองที่สำนักสงฆ์บ้านแม่สามแลบ	๑๑๔
๖.๑๑	ฉัตรและเสาหงส์ ประณีตศิลป์จากงานประเพณี	๑๑๖
๖.๑๒	ความงดงามของประณีตศิลป์ต่าง ๆ ในงานประเพณีของชาวไต	๑๑๖
๖.๑๓	ปูนปั้นที่งดงามแบบพื้นบ้านในศิลปกรรมแบบไต	๑๑๗
๖.๑๔	ประณีตศิลป์สัมฤทธิ์ที่ให้ความขลังแบบพื้นบ้านของไต	๑๑๗

บทที่ ๗

ภาพที่ ๗.๑	เรือนจั่วเดี่ยวอย่างง่าย	๑๒๒
๗.๒	ชานเอนกประสงค์	๑๒๒
๗.๓	เรือนจั่วเดี่ยว แบบแยกเขี้ยวออกจากตัวเรือน	๑๒๒
๗.๔	เรือนแบบจั่วแฝด ทิ้งชายคาปีกนกคลุมบันไดทางขึ้น	๑๒๓
๗.๕	เรือนแบบจั่วแฝด ซึ่งเพิ่มจั่วเล็ก ๆ คลุมชายทางขึ้น	๑๒๓
๗.๖	เรือนจั่วแฝด ทิ้งชายคาปีกนกคลุมบันไดทางขึ้น	๑๒๓
๗.๗	การทิ้งชายคาปีกนกคลุมครัวไฟ	๑๒๔
๗.๘	บรรยากาศบ้านที่ร่มเย็นของชาวไต	๑๒๔
๗.๙	เสาหลังหมา รับชายคาปีกนกตรงทางขึ้น	๑๒๔
๗.๑๐	เรือนจั่วเดี่ยวขนาดเล็ก	๑๒๕
๗.๑๑	“แข่ง” หรือหิ้งวางของ เอกลักษณะอย่างหนึ่งของเรือนไต	๑๒๕
๗.๑๒	เต็น ที่ใช้งานเอนกประสงค์ของบ้าน	๑๒๕
๗.๑๓	“แข่งเจ้าพะลา” ศรัทธาของชาวไต	๑๒๖
๗.๑๔	ไฟไฟ หรือแม่เตาไฟบนชาน	๑๒๖
๗.๑๕	ไฟไฟ หรือแม่เตาไฟในบ้าน	๑๒๖
๗.๑๖	ไฟไฟ แบบกะบะเคี้ยติดพื้น	๑๒๗
๗.๑๗	ไฟไฟ แบบยกสูงจากพื้นครัว	๑๒๗
๗.๑๘	ที่เก็บเกวียนใต้ชายคาที่ทิ้งคลุมต่ำ	๑๒๗
๗.๑๙	รูปด้าน ผังพื้น และทัศนียภาพของเรือนพักอาศัยแบบจั่วเดี่ยว	๑๓๐
๗.๒๐	รูปด้าน ผังพื้น และทัศนียภาพของเรือนพักอาศัยแบบจั่วแฝด	๑๓๑
๗.๒๑	เรือนร้านค้าแบบชนบท	๑๓๒

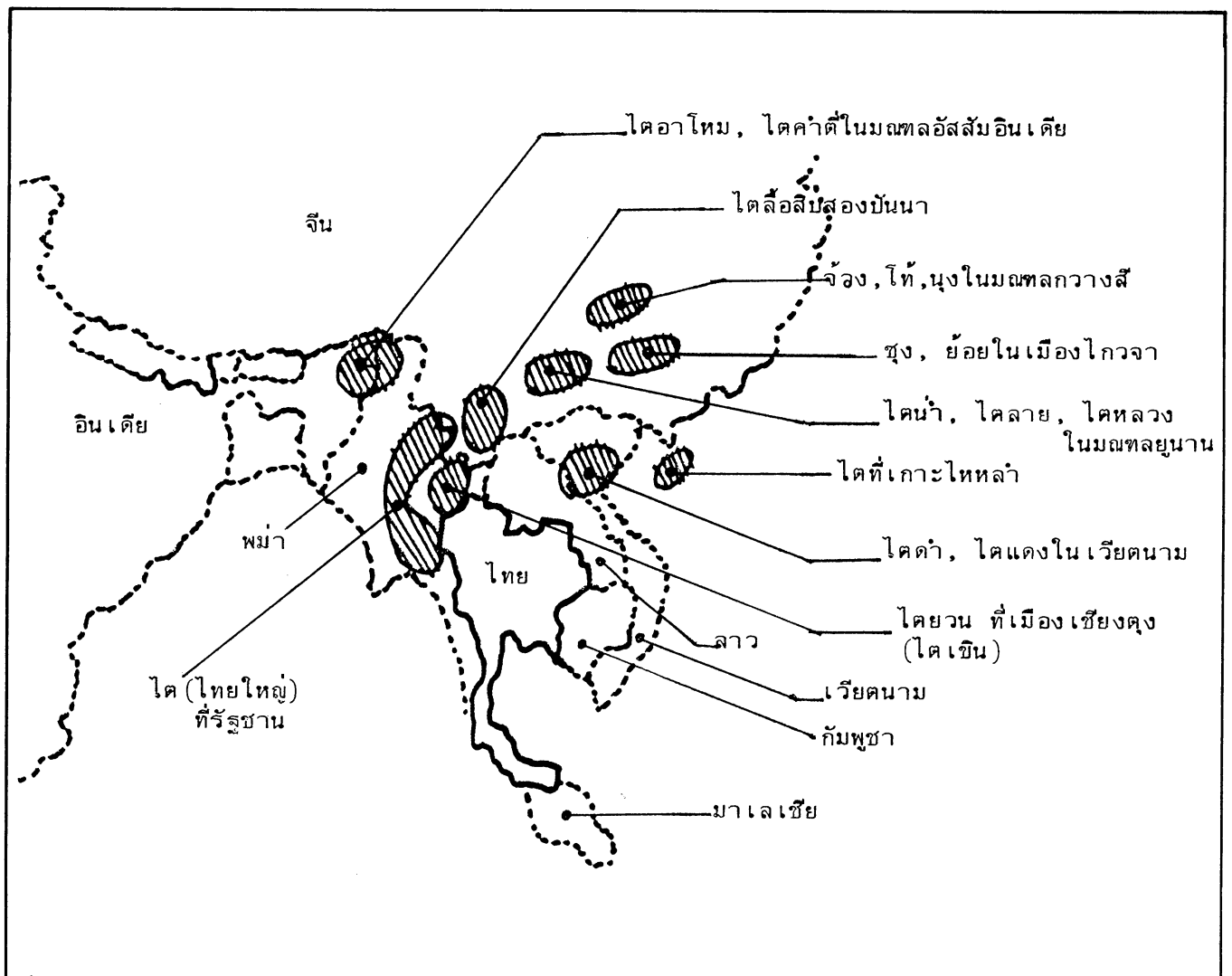

บทนำ

ก่อนที่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมกับชีวิตของชาวไทภาคเหนือตอนบนของไทย ใคร่ขอทำความเข้าใจถึงเรื่องราวและความหมายของคำ “ไท” ในหนังสือเล่มนี้เสียก่อน คงเป็นที่ทราบกันดีอยู่ว่าคนไทยหรือกลุ่มชนที่มีสายวัฒนธรรมเดียวกันกับคนไทยในประเทศไทย มิใช่มีถิ่นฐานอยู่แต่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังมีกระจายตัวอยู่ในอีกหลายพื้นที่รอบๆ อาณาเขตของราชอาณาจักรไทย และผู้คนที่มีความสัมพันธ์เดียวกันนี้อาจแยกกลุ่มย่อยๆ ออกเป็นหลายกลุ่ม เช่นเดียวกับคนไทยในประเทศไทย เราอาจคุ้นเคยกับกลุ่มล้านนาไทย ผู้ไทหรือภูไท ไทยมุสลิม ไทยภาคกลาง และไทยอื่นๆ อีกมากมาย กลุ่มคนไทยที่กระจายตัวอยู่นอกเขตราชอาณาจักรไทยก็เช่นเดียวกัน เราพบว่าในพื้นที่หลายแห่งมีผู้คนที่เรียกตนเองว่าไท หรือ ไต และมีวัฒนธรรมหลักเช่นเดียวกับเราตั้งถิ่นฐานมาแต่ครั้งโบราณจนถึงปัจจุบัน กลุ่มชนเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่มีภาษาไทลักษณะต่างๆ เป็นภาษาพูดและเขียนของตนเอง และบางกลุ่มไม่มีภาษาเขียนของตนเอง แต่อาศัยอักษรของประเทศหลักที่ตนอาศัยหรือพึ่งพาอยู่เป็นสื่อกลางในการเขียน และกลุ่มคนไทยที่กระจายตัวอยู่หลายแห่งที่มีปริมาณมากพอๆ กับประชากรในราชอาณาจักรไทยเช่นเดียวกัน

ย้อนหลังไปพิจารณาถึงตำราเกี่ยวกับชนชาติไทยที่เราเคยเรียนเมื่อ ๕๐ ปีก่อน นักเรียนในยุคนั้นจะท่องได้ขึ้นใจว่าชนชาติไทยมีถิ่นฐานเดิมอยู่แถบภูเขาอัลไต และมีการอพยพหนีการรุกรานหลายครั้งหลายคราจนถอยร่นมาอยู่ในดินแดนแหลมทองหรือสุวรรณภูมิ คือประเทศไทยในปัจจุบัน แต่นักประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันมิได้เชื่อตามตำราเดิมอีกแล้ว เพราะจากการวิเคราะห์เหตุผลตามลักษณะการอพยพย้ายถิ่นฐานซึ่งต้องเกี่ยวเนื่องกับการเดินทาง ภูมิประเทศ สื่อในการเดินทาง หลักฐานการตั้งบ้านเมืองตามทางที่โยกย้ายถิ่นฐานกันมา ตลอดจนการกระจายตัวของคนไทยตามแหล่งต่างๆ จะพบว่าค้านกับทฤษฎีการถอยร่นที่เราเรียนจากตำราในครั้ง ๕๐ ปีก่อนอย่างสิ้นเชิง ศรีศักร วัลลิโภคม^๑ และ สุนทรียะวงษ์เทศ^๒ เคยให้ข้อคิดคล้ายกันเกี่ยวกับการย้ายถิ่นฐานของคนไทยว่า ไม่น่าจะย้ายมาจากภูเขาอัลไตตามตำราที่เคยอ่าน จากการพิจารณาสภาพทางภูมิศาสตร์แล้วไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะลั๊วเป็นเขาสูงต่อเนื่องกันไม่ได้เอื้ออำนวยต่อการย้ายถิ่นฐาน และไม่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานใดๆ ระหว่างทางจากจุดเริ่มต้นของการย้ายถิ่นฐานมายังแหลมทองปรากฏให้เห็นเลย ดังนั้นคนไทยไม่น่าจะมาจากไหน น่าจะอยู่ในแหล่งนั้นๆ มาแต่ครั้งโบราณ จะมีก็แต่การย้ายถิ่นฐานจากการค้า การไปมาหาสู่กัน หรือการหา

แผนที่ ๑ แสดงการกระจายตัวของคนไทย กลุ่มต่างๆ นอกราชอาณาจักรไทย

แหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นฐานกันตามปกติ การย้ายถิ่นจากสงครามอาจมีบ้างจากการที่มีคนไทยหลายกลุ่มซึ่งเป็นไปได้ที่มีการบรรรามาพັນกันเองและรบกับคนต่างเผ่าพันธุ์ต่างภาษากัน ซึ่งสืบค้นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ข้อคิดเหล่านี้พิสูจน์ได้แน่ชัดจากการพิจารณาพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะเมื่อดูจากภาพถ่ายทางอากาศ หรือเมื่อดูภาพมุมกว้างจากเครื่องบินจากการสังเกตด้วยตนเองเมื่อขึ้นเครื่องบินจากท่าหลักในจีนมายังยูนนานทางตอนใต้ของจีน และต่อมายังเชียงราย เชียงใหม่ ช่วงที่เครื่องบินใกล้ถึงสนามบินแต่ละแห่งจะพบว่าการวิเคราะห์ของนักวิชาการทั้งสองท่านที่กล่าวข้างต้นมีความเป็นไปได้จริง

จากการศึกษาถึงเรื่องราวคนชนชาติไทย ซึ่งเน้นถึงกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมหลักสายเดียวกันในพื้นที่รอบประเทศไทย เราจะพบว่ามียุทธศาสตร์ไทยหลายกลุ่มกระจายตัวกันอยู่ และคนไทยจากสายวัฒนธรรมต่างๆ นี้มีการโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในเขตประเทศไทยปัจจุบันด้วย กลุ่มคนไทยเหล่านี้มิได้เรียกตนเองว่าไทย แต่เรียกชื่อหลากหลาย เช่น ไต ไตลื้อ ไตเขิน ไตยวน ไตดำ ไตแดง ไตน้ำ ไตคำตี้ ไตอาโหม ของ จ้วง ไท่ หุง ซุง ย้อย และอื่นๆ บางกลุ่มอาจมีชื่อคุ้นหูกันทั่วไป แต่บางกลุ่มอาจเป็นชื่อแปลกใหม่สำหรับผู้ที่ไม่ได้สนใจเกี่ยวกับรายละเอียดของภาษาและวัฒนธรรม

เมื่อศึกษาเรื่องราวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จำเป็นต้องศึกษาเรื่องราวของวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่องไปพร้อมๆ กันด้วย ในที่นี้ใคร่กล่าวโดยสังเขปถึงกลุ่มของวัฒนธรรมไตที่อยู่ในประเทศไทยที่เชื่อมโยงกับกลุ่มเดิมนอกราชอาณาจักรไทยเพื่อให้เข้าใจภาพรวมของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมได้

ถ้อยแท้ สังคมและวัฒนธรรมหลักของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นคนไทยในแหล่งใดก็ตาม มีพื้นฐานอยู่บนสังคมเกษตรกรรม ดังนั้นการดำรงชีวิตโดยทั่วไปจะต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยหลัก แหล่งน้ำทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำคลอง หนอง บึง ล้วนแต่มีความสำคัญต่อชีวิตของคนไทย การตั้งถิ่นฐานที่ดี การโยกย้ายถิ่นฐานที่ดี น้ำจะเป็นปัจจัยแรกที่เกี่ยวข้องในการตัดสินใจ แหล่งน้ำสำคัญๆ นอกจากจะเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนไทยกลุ่มต่างๆ แล้ว ยังเป็นเส้นทางของการโยกย้ายถิ่นจากคนไทยบางกลุ่มจากนอกราชอาณาจักรเข้ามาตั้งถิ่นเป็นกลุ่มก้อนอยู่ในพื้นที่ที่เป็นอาณาเขตประเทศไทยปัจจุบันนี้ด้วย อาทิเช่น ไตลื้อ จากสิบสองพันนาตอนใต้ของประเทศจีน ปัจจุบันมีบางส่วนย้ายถิ่นฐานมาตามเส้นทางคมนาคมของแม่น้ำโขงเข้ามาอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยในแถบจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ไตยวน หรือ ไตเขิน จากเชียงตุง เข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ เชียงราย และพื้นที่ภาคเหนือตอนบน คนไทยกลุ่มนี้เป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่เรารู้จักกันดี คือ กลุ่มวัฒนธรรมล้านนา หรือกลุ่มโยนกเชียงแสนนั่นเอง สำหรับกลุ่มคนไทยจากรัฐฉานของเมียนมาร์ หรือกลุ่มที่เราเรียกเขาว่าไทใหญ่ แต่เขาเรียกตนเองว่า ไต ได้กระจายตัวลงมาตามลำน้ำสาละวินหรือที่คนไทยเรียกว่าแม่น้ำคง เข้ามาอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะในจังหวัดแม่ฮ่องสอน คนกลุ่มนี้อยู่ในกลุ่มที่เราเรียกว่าล้านนาแต่แท้จริงแล้วมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างออกไป ซึ่งเป็นเรื่องราวที่จะเน้นการศึกษาเฉพาะในหนังสือเล่มนี้ในรายละเอียดต่างๆ ต่อไป ส่วนกลุ่มวัฒนธรรมอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่ม ไตดำ ไตแดง จากแถบเมืองแดง (เดียนเบียนฟู)

ในเวียดนาม กลุ่มนี้มาตามแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง ผ่านมาทางหลวงพระบาง เข้ามาตั้งถิ่นฐานแถบ ภาคอีสานตอนบน ซึ่งเราเรียกกันว่ากลุ่ม *ภูไท* หรือ *ผู้ไท* นอกจากกลุ่มที่เข้ามามีสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในราชอาณาจักร แล้วยังมีกลุ่มคนไทยอื่นๆ นอกพระราชอาณาจักรอีกหลายกลุ่ม เช่น กลุ่ม *ไทยอาโหม* และ *ไทยคำตี้* ที่อยู่ในมณฑลฮัสสัม ของอินเดีย และทางเหนือของเมียนมาร์แถบกลุ่มแม่น้ำ อิระวดี กลุ่มคนไทยในประเทศจีน แถบมณฑลกว๋างสี ซึ่งเรียกว่า^๓ *จ้วง* หรือ *ซ่ง ไ้ นุง* กลุ่มคนไทย แถบเมืองไกวเจาซึ่งเรียกว่า^๔ *ซุง* หรือ *ไตย้อย* และยังมีกลุ่มย่อยๆ ในเกาะไหหลำ มณฑลกว๋างตุ้ง ซึ่งจะเห็นได้ว่า กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมหลักเดียวกัน คือ วัฒนธรรมไทย หรือ ไต ได้กระจายตัวอยู่หลาย แห่งรอบๆ ราชอาณาจักรไทย

เชิงบรรณ ขงน้ำ

^๑ศรีศักร วัลลิโภดม; วัฒนธรรมสิบสองปันนา, วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑, กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๓๒ หน้า ๓๖.

^๒สุจิตต์ วงษ์เทศ; คนไทยไม่ได้มาจากไหน, วารสารศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ.

^๓ปราณี ศิริธร; สารัตถคดี เหนือแคว้นแดนสยาม, เชียงใหม่, โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๒๘. หน้า ๔๓๓.

^๔ปราณี ศิริธร; เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

กลุ่มวัฒนธรรม “ไต”

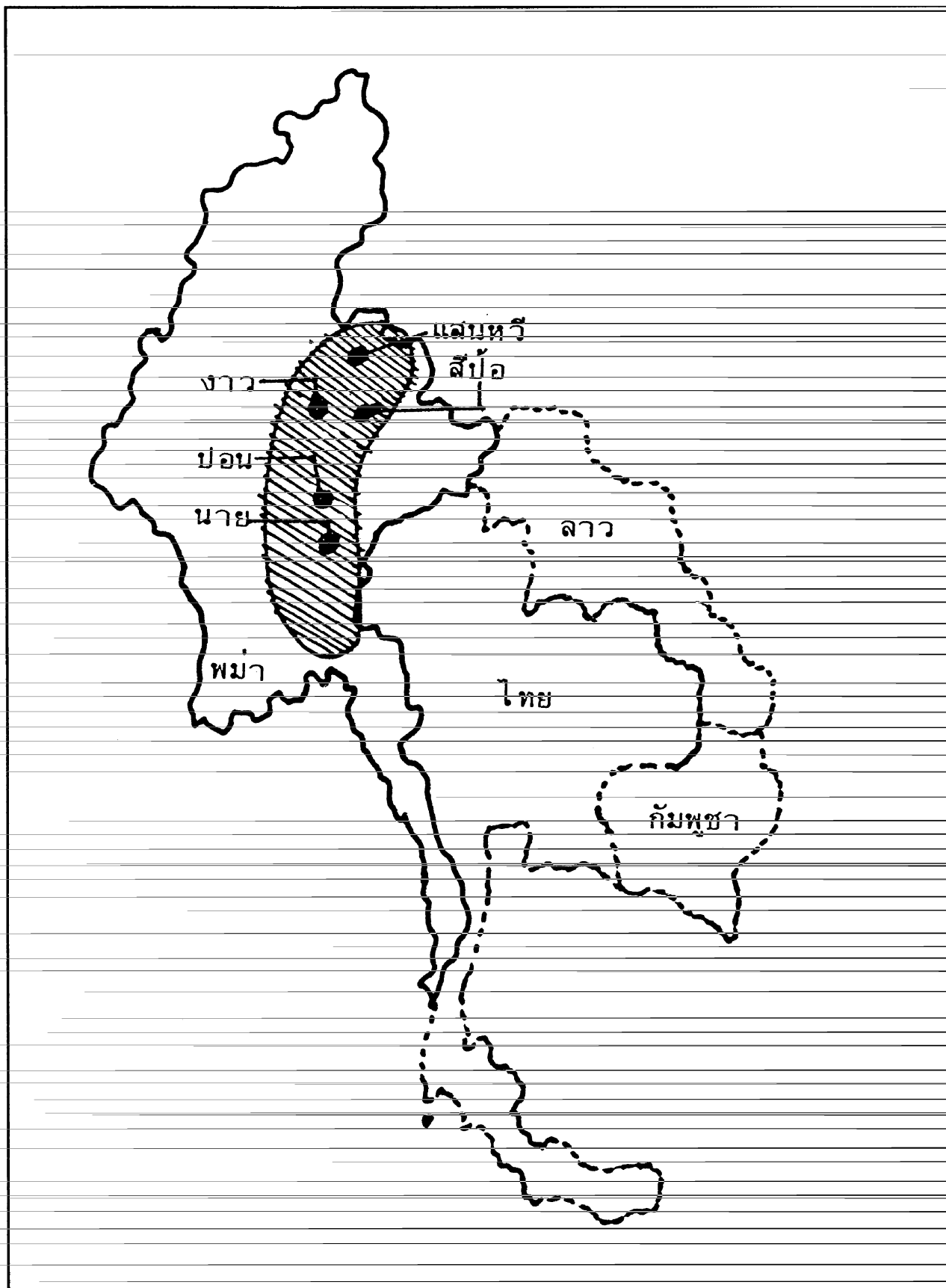
ในอาณาเขตประเทศเมียนมาร์ปัจจุบัน นอกจากคนพม่าและมอญแล้วยังมีกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่าชาว “ไต”^๑ ซึ่งพวกเราคนไทยในประเทศไทยเรียกเขาว่า “ไทใหญ่”^๒ หรือ “เงี้ยว” ส่วนพม่าเรียกเขาว่า “ชาน” มีการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่หลายแห่งในรัฐชาน (๙๕%) รัฐกะฉิ่น (๖๐%) มณฑลสะโก (๔๐%) มณฑลพะโล่ (๔๐%) และในรัฐคะยา (๕๐%) คำว่า ชาน ซึ่งพม่าใช้เรียกกลุ่มคนได้นี้ ในการอ่านออกเสียงจะอ่านว่า ชาม หรือ ชาม แต่เนื่องจากภาษาไทยไม่มีเสียงแฉก^๓ จึงออกเสียงเป็น ชาน หรือ ชาน (SHAN) ซึ่งคือ เชียม-เลียม หรือสยาม^๔ นั่นเอง คนมอญเรียกคนไตในรัฐชานว่า เซม สำหรับพม่านอกจากจะเรียกคนไตในพม่าว่าชานแล้วบางครั้งก็เรียกว่า โยเดีย^๕ (อโยธยา) ซึ่งหมายถึงคนไทยในประเทศไทยอีกด้วย

ชาวไตเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่มานานนับพันปี จากพงศาวดารไတြะบุว่าเมืองม่าวซึ่งเป็นอาณาจักรเริ่มแรกของไต ก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๕๐^๖ และระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พวกไตรุ่งเรืองมากมีการแผ่อาณาเขตมาเป็นรัฐต่างๆ เช่น เชียงตุง สิบป้อ เมืองนาย แสหนวี เมืองมัต และแผ่มาจนครอบคลุมถึงแคว้นยะไข่ พุกาม ยูนาน กะฉิ่น รวมถึงอาณาเขตของแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ปัจจุบันด้วย

เมื่อพิจารณาถึงอาณาเขตของรัฐชานซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบสูงทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมียนมาร์ จะพบว่าอาณาเขตทิศเหนือจรดรัฐกะฉิ่น ทิศตะวันออกจรดแคว้นสิบสองพันนาในยูนาน ทิศตะวันตกจรดมณฑลสะโก และเมืองมัณฑะเลย์ในเมียนมาร์ ส่วนทิศใต้จรดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอนของไทย ดังนั้นการแผ่อาณาเขตของเมืองบางแควโบราณจึงสามารถครอบคลุมพื้นที่ได้มากมายตามที่ปรากฏในพงศาวดารไต

คนไตในรัฐชานจะเรียกตนเองว่า ไค หรือ ไคโหลง ซึ่งในความหมาย คือ ไคหลวง อันเป็นชื่อที่คนไทยในประเทศไทยเอามาเรียกเป็นไทใหญ่ ซึ่งถ้าเป็นภาษาไตจะเป็นไตใหญ่-อ-อ อันเป็นคำที่คนไตไม่ใช้เรียกตนเอง และยังแสดงความรังเกียจในคำนี้อีกด้วย เขาจะย่ำว่า เขาคือ คนไต เรียกภาษาตนเองว่า กวมไต^๗ หรือ ค่ำไต และมีภาษาเขียน “สัไต”^๘ เป็นอักษรขอมส่วย อักษรไตยวนหรือล้านนา

จากเอกสารเกี่ยวกับชนชาติไต^๙ ซึ่งอยู่ในรัฐชานมีกล่าวไว้ว่า...พวกเงี้ยวหรือชานผู้ชายมีธรรมเนียมการแต่งกายมีผ้าโพกศีรษะ ใช้หมวกกว้างสานด้วยหญ้า กางเกงขากว้างกรอมส้น สักร่างกายด้วยหมึกสีแดงโดยสักลงไปถึงขาเพียงครึ่งน่อง ตอแขนก็สักถึงต้นคอ บางครั้งสักที่หน้าและหลังมือด้วย

แผนที่ ๒ แสดงกลุ่มของชาวไตในรัฐชาน

หมึกเขียว...ส่วนผู้หญิงใส่เสื้อไปทางขวา มีทั้ง
แขนสั้นและแขนยาว นุ่งซิ่นกรอมเท้า ใส่หมวกกว้าง
ซึ่งเรียกว่า “ก๊อบ” หรือ หมวกกုပ် ชาวไตส่วนใหญ่
จะทำการเกษตรเหมือนคนไทยในสังคมเกษตรกรรม
ทั่วไป แต่นอกจากนั้นยังเป็นที่กลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะ
ที่พิเศษกว่ากลุ่มอื่นๆ คือเป็นกลุ่มที่มีความเชี่ยวชาญ
ในการทำป่าไม้ การจับช้างป่า ฝึกช้างป่า เพื่อใช้ใน
การทำไม้ และยังมีนิสัยรักในการค้าขายระหว่างถิ่น
ต่างๆ ไปในเวลาเดียวกันด้วย ดังนั้นชาวไตจากรัฐ
ชนานที่มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักร
ไทยก็สืบเนื่องมาจากการค้าขายและการ
ทำป่าไม้ด้วยในเหตุผลหนึ่ง นอกเหนือจากการเสาะ
หาแหล่งที่อยู่ที่อยู่อุดมสมบูรณ์เพื่อการดำรงชีวิต
ชาวไตนับถือพุทธศาสนาแบบหินยาน ผสมก
กับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษที่ปกป้อง
คุ้มครองชีวิตและหมู่เหล่าชาวไต ความเชื่อเกี่ยวกับ
ผีและความศรัทธาในศาสนาผนวกกันแน่นแฟ้น
ทำให้มีพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับความเชื่อเช่นเดียวกับ
คนไทยในประเทศไทยเช่นเดียวกันมีพิธีกรรมที่
เรียกว่า “หย่าสี่สิบสอง” หย่าสี่ คือ ราศี ความหมาย
คือพิธีกรรมสิบสองราศีเช่นเดียวกับพิธีสิบสองเดือน
ของเรา ซึ่งจะเสนอรายละเอียดของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
เนื่องกับชีวิตและสถาปัตยกรรมในบทต่อๆ ไป
กิจกรรมของหย่าสี่สิบสองมีทั้งกระทำในวัด ในบ้าน

ในพื้นที่ส่วนกลางของบ้านหรือหมู่บ้านเพื่อความเป็น
สิริมงคลของชีวิต และสิ่งต่างๆ เหล่านี้สามารถ
วิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นครบวงจรระหว่าง
สถาปัตยกรรมกับชีวิตได้อย่างสมบูรณ์

เชิงอรรถ บทที่ ๒

^๑ดร.วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์, **ชนชาติไต**, กรุงเทพฯ,
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๐, หลวง-
นิเทศน์นิติสรรค์ (แปล) หน้า ๑.

^๒ปราณี ศิริธร, **สารัตถคดี, เหนือแคว้นแคนสยาม**,
เชียงใหม่, โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๒๘,
หน้า ๑๐๑.

^๓ประณี ศิริธร, **เรื่องเดียวกัน** หน้า ๗๑.

^๔เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

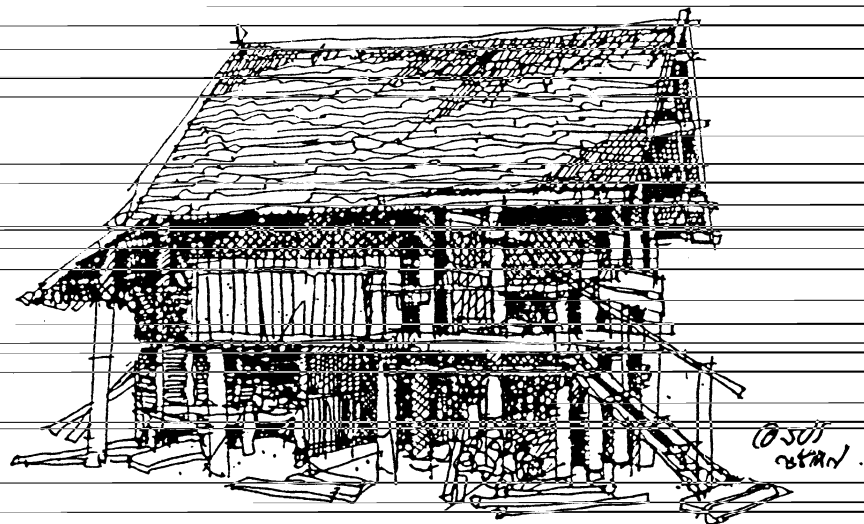
^๕เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

^๖_____, **แม่ฮ่องสอน สารคดี**
ฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สารคดี,
ด้านกฎหมายการพิมพ์, ๒๕๒๖, หน้า ๔๖.

^๗ปราณี ศิริธร, **เรื่องเดิม อ่างแล้ว** หน้า ๗๑.

^๘_____, **แม่ฮ่องสอน สารคดี**
ฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ, อ่างแล้ว หน้า ๔๐.

^๙ดร.วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์, **ชนชาติไต**, อ่างแล้ว
หน้า ๑๗๑.

ชาวไทในประเทศไทย

ชาวไทที่มาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยปัจจุบัน แบ่งออกเป็นหลายกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นชาวไทที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมตั้งแต่ยังไม่มี การแบ่งอาณาเขตเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน จากการศึกา พงศาวดารไตและพงศาวดารล้านนา ได้มีการกล่าวถึงชื่อเมืองต่างๆ ที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันในอาณาเขตของไทย เช่น เมืองปาย เมืองปอน เมืองขวม (ปัจจุบันคืออำเภอแม่สะเรียง) เมืองขุนลม (ปัจจุบันคืออำเภอขุนยวม) กลุ่มชาวไทที่อยู่ดั้งเดิมก็ยังสืบเชื้อสายต่อมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มที่สองคือชาวไทกลุ่ม

ที่หนีสงครามช่วงต่างๆ เข้ามาทำมาหากินในเขตราชอาณาจักรไทย กลุ่มที่สาม^๑ คือพวกที่ตามฝรั่งที่มาทำป่าไม้เข้ามาทำงานและทำการค้าขายในเมืองไทย และกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มชาวไทที่เข้ามาในระยะของการก่อตั้งเมืองแม่ฮ่องสอน

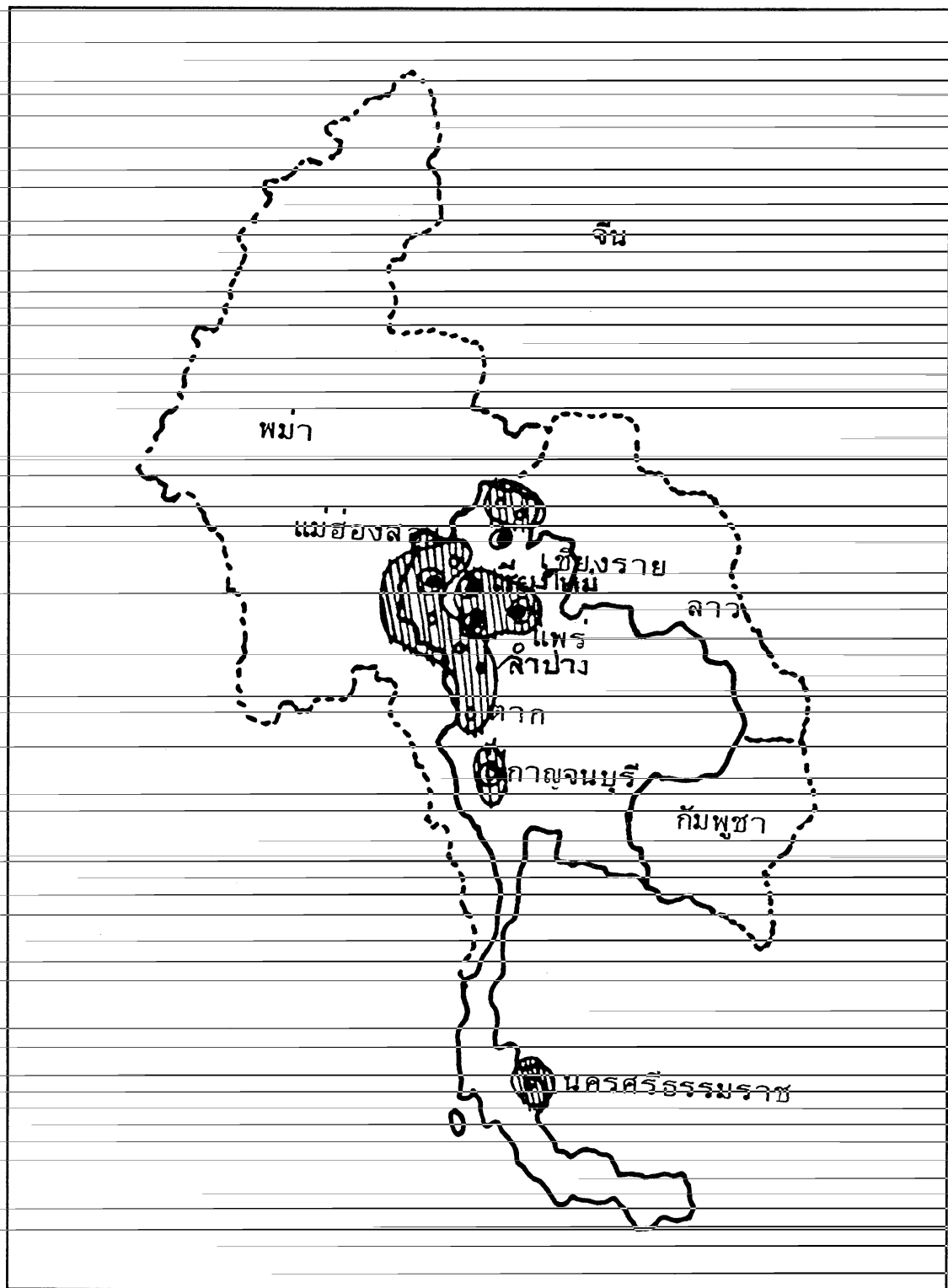
ใน พ.ศ. ๒๓๗๔^๒ พระเจ้ามโหตรประเทศแห่งเชียงใหม่ได้มอบหมายให้เจ้าแก้วเมืองมาออกไปสำรวจป่า ได้ตั้งที่พักแรมริมแม่น้ำปาย ซึ่งที่นั่นเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์มีดินโป่งที่สมบูรณ์ มีหมีป่ามากินโป่งอย่างสนุกสนาน จึงได้ตั้งชื่อที่นี้ว่า “บ้านโป่ง

หมู” ซึ่งปัจจุบันเชื่อได้เพิ่มเป็น “บ้านโป่งหมู” ใน
อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งนับว่าเป็นชุมชนแรกของ
เมืองแม่ฮ่องสอน ชาวไตที่ติดตามเจ้าแก้วเมืองมา
เข้ามายังบ้านโป่งหมูมีกลุ่มใหญ่ที่เริ่มตั้งหลักแหล่งอยู่
ในพื้นที่นั้น เจ้าแก้วเมืองมาจึงแต่งตั้งให้ พระกำหม่อง
เป็น “เหง” ซึ่งเทียบเท่ากำนันเป็นผู้ปกครองดูแล
กลุ่มชาวไตดังกล่าว ส่วนตัวเจ้าแก้วเมืองมาเดินทาง
ต่อมาทางใต้ ถึงริมห้วยใกล้หมู่บ้านไต^๓ และเห็นว่า
บริเวณดังกล่าวอยู่ริมร่องน้ำที่มีท่าเลดีมากในการ
ฝึกช้างป่าเพื่อใช้ในการชักลากไม้ จึงได้ปกครอง
ค่ายฝึกช้างอยู่ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งเรียกว่า “แม่
ฮ่องสอน” บริเวณนี้ได้เรียกชื่อว่า “แม่ฮ่องสอน”
ในปัจจุบัน ชุมชนดังกล่าวกลายเป็นหมู่บ้านไต
ขนาดใหญ่ที่ใช้สำหรับฝึกช้างเพื่อทำไม้ ต่อมาเมื่อ
การฝึกช้างเป็นไปด้วยดี พระกำหม่อง และแสนโกม
ผู้เป็นบุตรชายได้เข้าเฝ้าคารวะพระเจ้ามโหตรประเทศ
แห่งเมืองเชียงใหม่ เพื่อขออนุญาตตัดไม้ เมื่อ พ.ศ.
๒๓๙๙^๔ ได้เกิดจลาจลทางหัวเมืองพวกไตแถบฝั่ง
ตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ทำให้ชาวไตจากพม่า
อพยพเข้ามาในเขตไทยมากขึ้น และในกลุ่มนี้มีชาว
ไตผู้หนึ่งจากเมืองจามกาชื่อชานกะเล^๕ ได้อพยพ
เข้ามาอยู่กับพระกำหม่องที่บ้านโป่งหมูด้วยล่วงมาถึงปี
พ.ศ. ๒๔๐๙^๖ ได้เกิดการสู้รบกันระหว่างเจ้าฟ้า
เมืองนากับเจ้าฟ้าโกทล่านแห่งเมืองหมอกใหม่
เจ้าฟ้าโกทล่านสู้ไม่ได้ จึงอพยพครอบครัวมาอยู่กับ
แสนโกมที่บ้านแม่ฮ่องสอน สำหรับชานกะเลผู้ขยัน
ขันแข็งและเฉลียวฉลาดได้อพยพครอบครัวไปอยู่ที่
เมืองกุนลม (ขุนยวม) และได้รับการยกย่องจาก
ชาวบ้านให้เป็นผู้ปกครองเมืองกุนลมคนแรก ชาน
กะเลได้นำเมียะหลานสาวเจ้าฟ้าโกทล่านเป็นภรรยา
และได้ช่วยกันปกครองเมืองกุนลมให้เจริญรุ่งเรือง

จนในปี พ.ศ. ๒๔๑๗^๗ พระเจ้าอินทวิชยานนท์
แห่งเมืองเชียงใหม่ เห็นความสามารถของชานกะเล
จึงแต่งตั้งให้เป็นพระยาสิงหนาทราชอำเภอมะเลียง
แม่ฮ่องสอน ในเวลานั้นพระเจ้าอินทวิชยานนท์
เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ทรงยกฐานะเมืองแม่ฮ่องสอน
เป็นเมืองหน้าด่าน รวมทั้งเมืองปายและเมืองขุนยวม
ด้วย ส่วนเมืองยวม (แม่สะเรียง) เป็นเมืองรอง
ขึ้นตรงต่อเมืองเชียงใหม่

จากความเป็นมาของเมืองแม่ฮ่องสอนดัง
กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชาวไตจากรัฐชานได้อพยพ
กันมาเป็นระลอก และกระจายตัวอยู่ในบริเวณเมือง
แม่ฮ่องสอนและบริเวณใกล้เคียงในกลุ่มภาคเหนือ
ตอนบนอย่างเป็นกลุ่มก้อน และตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่
เดียวกับกลุ่มไตยวนจากโยนกเชียงแสน และไตส่วย
จากสิบสองพันนาในพื้นที่ด้วย ในปัจจุบันชาวไต
กระจายตัวอยู่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนทุกอำเภอ
ประกอบด้วย อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า อำเภอ
เมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม อำเภอแม่สะเรียง
อำเภอแม่ลาน้อย และกิ่งอำเภอสบเมย นอกจากนี้
ยังมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่^๘ ในคำบอก
แม่อาฮ อำเภอฝาง อำเภอเชียงดาว อำเภอสันป่าตอง
และอำเภอเมือง ในจังหวัดเชียงใหม่มีตั้งถิ่นฐานอยู่
ในอำเภอแม่สวายและอำเภอแม่จัน ในอำเภอแม่สลด
จังหวัดตาก ในจังหวัดแพร่มีอยู่ในอำเภอเมือง และ
อำเภอเด่นชัย ในจังหวัดลำปางมีอยู่ในอำเภอเมือง
และยังมีกลุ่มย่อยๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอเมือง
จังหวัดจันทบุรี กาญจนบุรี และนครศรีธรรมราช^๙

กลุ่มชาวไตจากรัฐชานที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายตัว
อยู่ในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ไม่
ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตามก็ยังมีความเป็นคนไตที่สมบูรณ์
มีสังคมวัฒนธรรมที่เรียบง่าย เอื้ออาทรต่อกันและกัน

แผนที่ ๓ แสดงการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยในประเทศไทย

มีวัดและบ้านที่ให้ลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ มีตลาดร้านค้าและสถาปัตยกรรมขนาดเล็กอีกหลายประเภทที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเกษตรกรรมซึ่งถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีการพัฒนาไปมากมายแล้ว แต่ลักษณะความเป็นพื้นบ้าน พื้นถิ่นยังคงมีความโดดเด่นน่าศึกษาค้นคว้าและสัมผัส

ในพื้นที่ที่มีชาวไทตั้งถิ่นฐานอยู่โดยเฉพาะในจังหวัดภาคเหนือตอนบน เช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ และแม่ฮ่องสอน เราจะพบว่า หากเป็นพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองหรือชุมชนขนาดใหญ่ จะมีการอยู่ร่วมกันระหว่างกลุ่มชาวไท ไตลื้อ และ ไตยวน (คนเมืองหรือล้านนา) ซึ่งทุกกลุ่มต่างก็เป็นคนไทยที่มีวัฒนธรรมหลักเช่นเดียวกัน อยู่ในสังคมเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน นับถือพุทธศาสนา และมีพิธีกรรมต่างๆ เช่นเดียวกัน อยู่ในสังคมเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเนื่องชีวิตที่คล้ายคลึงจนเกือบเหมือนกัน มีภาษาที่สื่อความหมายกัน เข้าใจได้ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ทั้งหมด แต่ยังสามารถพูดกันเข้าใจได้ และแต่ละกลุ่มอาจมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกันได้จนบางครั้งแยกไม่ออกว่าเป็นกลุ่มใด แต่หากเป็นชุมชนชาวไทในชนบทจะเห็นภาพลักษณะที่บ่งถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมได้มากกว่า ดังนั้นกรณีศึกษา

ต่างๆ ที่จะยกมาศึกษาในรายละเอียดในบทต่อไป จะได้ยกกรณีศึกษาในพื้นที่ค่อนข้างจะเป็นหมู่บ้านไต้ที่ยังสมบูรณ์แบบเพื่อให้เห็นถึงลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การศึกษา

เชิงอรรถ บทที่ ๓

^๑ _____, แม่ฮ่องสอน, สารคดีฉบับพิเศษ,

กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สารคดี, ด้านสุทธา _____

การพิมพ์, ๒๕๓๖. หน้า ๔๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑.

^๔ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ; เมืองสามหมอก, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๖. หน้า ๖.

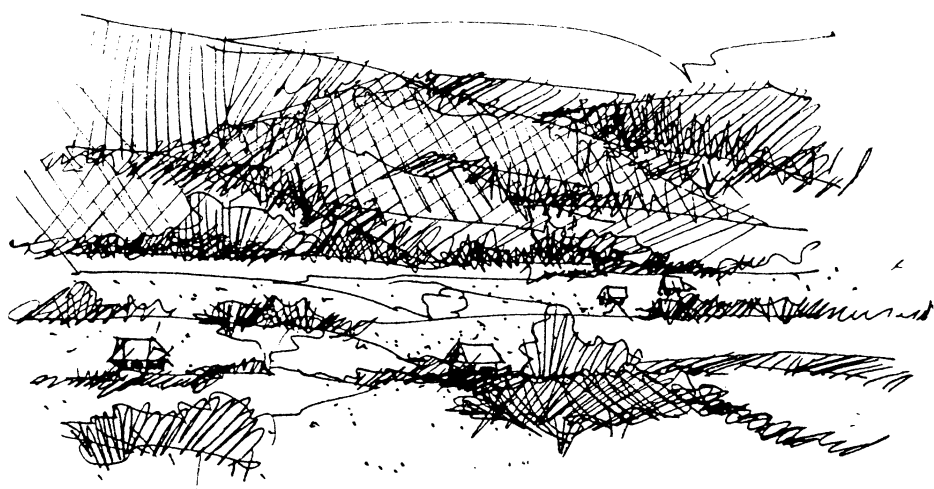
^๕ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ; เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

^๖ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ; เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

^๗ _____, แม่ฮ่องสอน, สารคดีฉบับพิเศษ, อ่างแล้ว, หน้า ๓๒.

^๘ ปราณี ศิริธร; สารัตถคดี, เหนือแคว้นแดนสยาม, เชียงใหม่, โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๒๘, หน้า ๔๒๙.

^๙ ปราณี ศิริธร; เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓๓.

หมู่บ้านไต่ และโครงสร้างหลัก ทางกายภาพของหมู่บ้าน

ตามที่กล่าวในบทที่ ๓ แล้วว่า ถิ่นฐานของชาวไตในประเทศไทยกระจายตัวอยู่ในแถบจังหวัดภาคเหนือตอนบนเป็นส่วนใหญ่ และเหตุผลของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเข้ามาในช่วงเวลาใดก็ตาม ชาวไตทุกคนย่อมต้องการหลักแหล่งที่เอื้ออำนวยต่อการอยู่และการดำรงชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุข ดังนั้นทำเลที่เลือกในการก่อตั้งหมู่บ้านจะต้องคำนึงถึงแหล่งน้ำและพื้นที่ทำกินตามลักษณะของสังคมเกษตรกรรมเป็นปัจจัยหลัก ถึงแม้ว่าพื้นที่บริเวณภาคเหนือตอนบนที่กลุ่มชาวไตตั้งหลักแหล่งอยู่จะเป็นพื้นที่ที่บางส่วนเป็นเนินเขา มีความต่างระดับของพื้นที่ค่อนข้างมาก แต่ในบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านที่แท้จริงจะพยายามเลือกที่ตั้งในบริเวณที่ราบริมลำน้ำ ลำห้วย ซึ่งอยู่เชิงเขาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจต่อเนื่องกับพื้นที่เนินเขาบ้างเล็กน้อย มิใช่ตั้งอยู่บนเนินเขาทั้งหมดและลักษณะของการเลือกที่ตั้งหมู่บ้านดังกล่าวจะออกมาคล้ายกัน ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านชาวไตในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ ตาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไตกลุ่มใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งตั้งถิ่นฐานกระจายตัวในทุกๆ อำเภอ อันประกอบด้วย อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า อำเภอขุนยวม อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง และกิ่งอำเภอสบเมย กรณีศึกษาของโครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้านที่จะเสนอ

รายละเอียดต่อไปนี้ได้เลือกศึกษาลักษณะชุมชนของบ้านปางหมู ในอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน บ้านเมืองปอน บ้านต่อแพ ในอำเภอขุนยวม และบ้านแม่สามแลบ กิ่งอำเภอสบเมย กรณีศึกษาทั้ง ๔ ชุมชนได้เลือกเสนอตามช่วงเวลาของการก่อตั้งชุมชน โดยแบ่งเป็น ๓ ช่วง คือ ช่วงระยะแรกของการก่อตั้งเมืองแม่ฮ่องสอน คือ บ้านปางหมู และบ้านเมืองปอน (พ.ศ. ๒๓๗๔-๒๔๕๓)^๑ ช่วงระยะกลางหลังก่อตั้งเมืองมาประมาณ ๕๐ ปี^๒ คือ บ้านต่อแพ สำหรับกรณีศึกษาสุดท้ายได้พิจารณาหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานค่อนข้างใหม่^๓ คือ บ้านแม่สามแลบ

เหตุผลของการเลือกเสนอกรณีตัวอย่างของโครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้าน โดยที่ทุกตัวอย่างเลือกจากแม่ฮ่องสอนจังหวัดเดียว เนื่องจากพิจารณาแล้วว่าจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีชาวไตอยู่เป็นชนกลุ่มใหญ่ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นและสถาปัตยกรรมยังมีความเด่นชัดกว่าในพื้นที่อื่นๆ อาทิเช่น เชียงราย เชียงใหม่ หรือแพร่ แต่ในการพิจารณาลึกในเรื่องราวขององค์ประกอบต่างๆ ของชุมชน จะได้เสนอกรณีตัวอย่างกระจายไปตามแหล่งที่มีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าจะไม่เจาะจงเฉพาะในตัวเมืองแม่ฮ่องสอน เช่น กรณีศึกษาวัดไต มีวัดที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

อยู่กระจายตามพื้นที่อื่นๆ เช่น ลำปาง และแพร่ ซึ่งหนังสือเล่มนี้จะเสนอรายละเอียดในบทต่อไป

๔.๑ ลักษณะโครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้าน

พิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นภูเขา สลับด้วยพื้นที่ราบเชิงเขา และพื้นที่ราบริมแหล่งน้ำ และได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่าลักษณะการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านมีทั้งบนที่ราบ และบนที่ราบผวนก้นบ้นเนินเขาที่ไม่สูงชันจนเกินไป และไม่ว่าจะอยู่แหล่งใดก็ตาม จำเป็นต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต ทั้งเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตรกรรม ดังนั้นโครงสร้างหลักทางกายภาพของหมู่บ้าน จำเป็นต้องเลือกที่ตั้งใกล้แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่อาจเป็น แม่น้ำ ลำห้วย ลำเหมือง ที่ขุดเองไปต่อกับแหล่งน้ำธรรมชาติ หรือหนองน้ำขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ในบางหมู่บ้านที่เป็นที่ราบลุ่ม นอกจากมีแหล่งน้ำธรรมชาติแล้ว ชาวบ้านยังนิยมขุดหนองน้ำขนาดใหญ่ไว้ในพื้นที่ที่ต่ำสุดของหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นจุดรองรับน้ำฝนจากพื้นที่กลางของหมู่บ้าน และยังสามารถใช้เป็นแหล่งกักน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้งได้อีกด้วย

โครงสร้างหลักทางกายภาพของหมู่บ้านจะประกอบด้วยกลุ่มบ้าน ลานกลางบ้าน (ช่วงบ้าน) ซึ่งเป็นที่ตั้งของเสาเฝ้าบ้านหรือเสาศลัมภ์ ลานกลางหมู่บ้านนี้ใช้เป็นที่พักผ่อนพิริกรรมต่างๆ ทางศาสนาและความเชื่อด้วย บ้านในหมู่บ้านจะมีรั้วแยกแต่ละบ้าน หรือแยกแต่ละกลุ่มบ้าน แต่ละหมู่บ้านมีวัดประจำหมู่บ้านอย่างน้อย ๑ วัด บางหมู่บ้านถ้าเป็นหมู่บ้านใหญ่ อาจมีวัดหลายวัดก็ได้ ท้ายหมู่บ้านจะเป็นที่ตั้งของหอหรือเสาศลัมภ์

บ้านจะเป็นที่ตั้งของหอเสาศลัมภ์หรือศาลผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งปกติจะมีการเซ่นบวงสรวงเพื่อความ เป็นมงคลของคนในหมู่บ้านปีละ ๒ ครั้ง บ้านต่างๆ ในหมู่บ้านอาจมีการดัดแปลงเป็นเรือนค้าขายในกรณี จำเป็น มีตลาดและร้านค้า และทุกๆ บ้านจะมีลำเหมืองหรือลำรางหน้าบ้านเพื่อระบายน้ำฝนจากบ้านเข้าไปสู่ไร่นา

กลุ่มบ้านในหมู่บ้านจะอยู่รวมกัน ส่วนที่ทำกินไม่ว่าจะเป็นนาหรือไร่จะอยู่รอบนอกหมู่บ้าน บางหมู่บ้านอาจมีที่ทำกินของทั้งหมู่บ้านอยู่บนพื้นที่ราบ แต่บางหมู่บ้านอาจมีทั้งที่ราบและที่บนเนินที่ใช้ในการเกษตรแล้วแต่แหล่งที่ตั้ง ถัดจากที่ทำกินจะเป็นพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งเป็นส่วนกันไฟจากนอกหมู่บ้านเข้ามาในหมู่บ้าน และยังเป็นพื้นที่ที่คนในหมู่บ้านสามารถหาประโยชน์จากพืชของป่าได้ แต่ในปัจจุบันบริเวณที่เป็นป่าชุมชนเริ่มลดหลั่นน้อยลงไปทุกที เนื่องจากถูกบุกรุกกลางเพื่อการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มใหม่

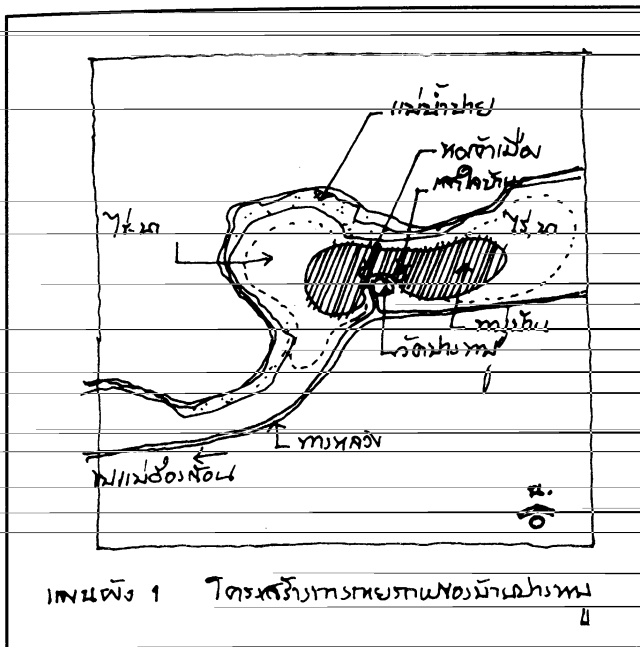
ตามที่กล่าวมาคือองค์ประกอบที่จำเป็นที่สุดของแต่ละหมู่บ้าน บางหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่และมีความเจริญทางวัตถุมากขึ้น อาจมีโรงเรียน สถานีอนามัย และสำนักงานเพื่อการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ประกอบด้วย แต่ในการศึกษานี้ต้องการศึกษาในลักษณะทางกายภาพของโครงสร้างหลักทางกายภาพที่อย่างน้อยทุกหมู่บ้านใดจะต้องมี

๔.๒ กรณีศึกษาโครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้าน

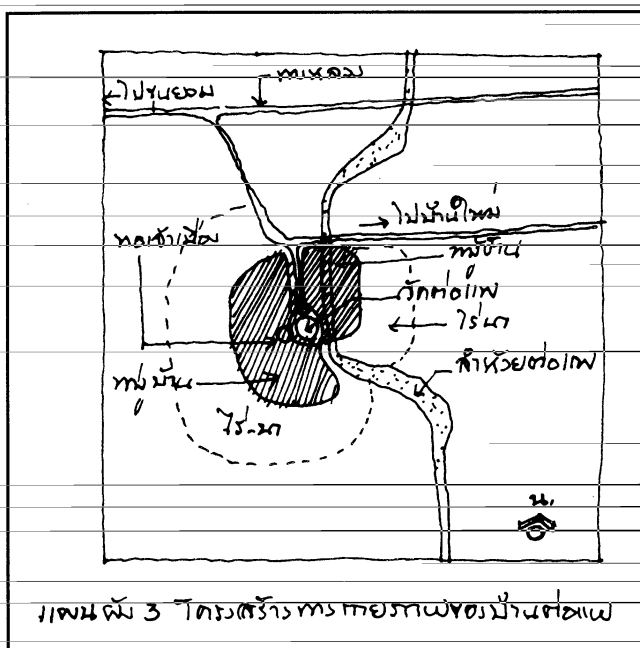
๔.๒.๑ บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

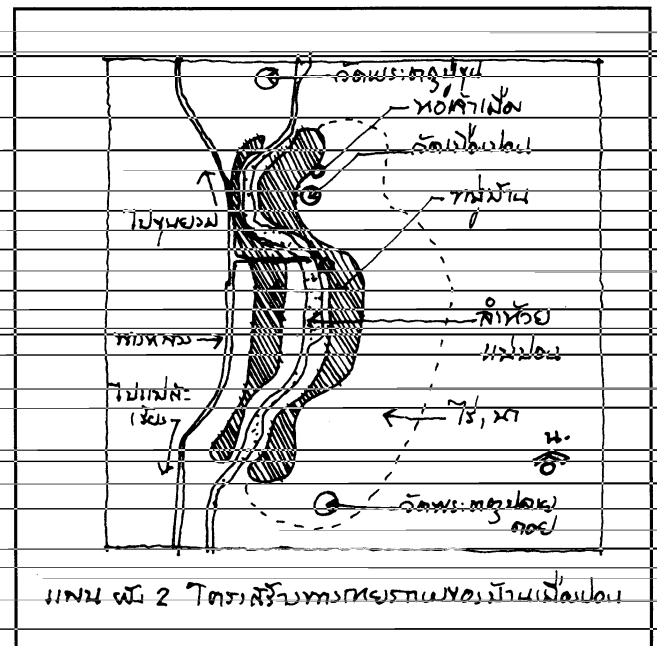
บ้านปางหมูเป็นชุมชนแห่งแรกของการก่อ

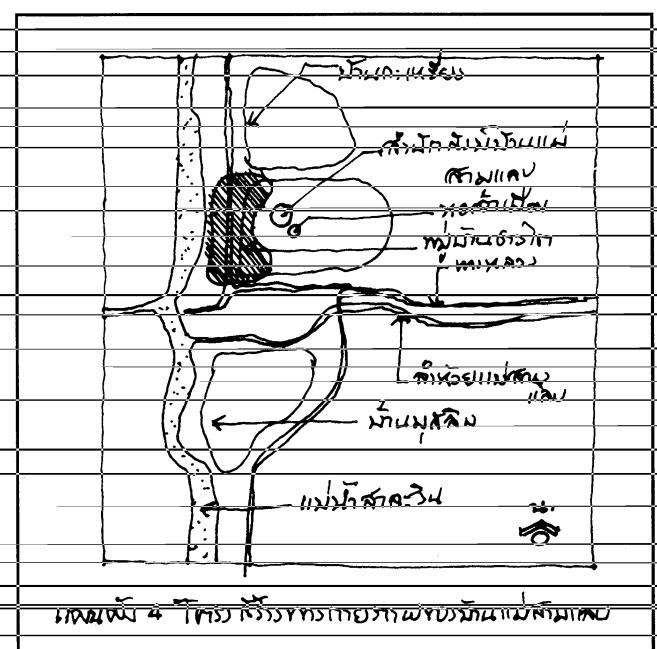
แผนที่ ๔.๑ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านปางทุม

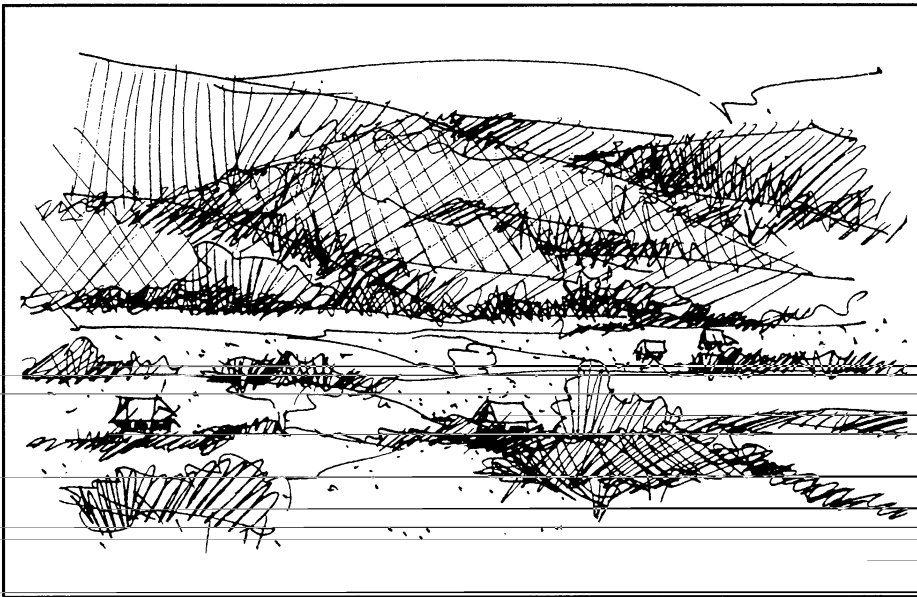
แผนที่ ๔.๓ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านสอแพ

แผนที่ ๔.๒ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านเมืองบ่อน

แผนที่ ๔.๔ โครงสร้างทางกายภาพของบ้านแม่สามแลบ

๔.๑ (บน) ไร่นาและเตี้งนาที่กระจายตัวในท้องทุ่ง

๔.๒ (กลาง) หมู่บ้านไคที่บ้านปางหมู

๔.๓ (ล่าง) หมู่บ้านไคที่บ้านเมืองบอน

ตั้งเมืองแม่ฮ่องสอน ก่อตั้งขึ้นแต่ พ.ศ. ๒๓๗๔^๔

ก่อนที่จะเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอนถึง ๘๐ ปี

ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านทอดยาว

ตามลำน้ำปาย มีการกระจุกตัวของบ้านเป็นกลุ่มๆ

การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมเกาะตัวไปตามที่ราบริมแม่น้ำ

และกระจายตัวออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามความสูงต่ำ

ของภูมิประเทศ ผู้ที่ตั้งถิ่นฐานใหม่กว่าจำเป็นต้อง

เลือกที่ตั้งของบ้านไกลจากริมแม่น้ำออกมา แต่ตาม

ผังกายภาพเดิมของหมู่บ้าน จะมีการขุดลำเหมือง

ระบายน้ำต่อเนื่องไปยังแม่น้ำปายได้โดยทั่วถึง

(ปัจจุบันลำเหมืองในหมู่บ้านแห้งและดินแข็งไปเกือบ

หมดแล้ว) แม่น้ำปายเป็นหัวใจของการดำรงชีวิตของ

ชาวบ้านปางหมู เพราะนอกจากจะใช้น้ำในการดำรง

ชีวิตประจำวันแล้ว ยังใช้ในการเกษตรของพื้นที่ริมน้ำ

และยังเป็นแหล่งประมงของชาวบ้านสืบต่อกันมา

ช้านาน ลักษณะการรวมกลุ่มบ้านจะรวมกันเป็น

กลุ่มย่อยๆ เกาะกับถนนภายในหมู่บ้าน และทำนา

บริเวณหลังหมู่บ้าน ที่นาของชาวบ้านปางหมูมีบาง

กลุ่มอยู่บนพื้นราบ แต่บางกลุ่มอยู่บนพื้นที่เนินต่าง

ระดับเล็กน้อย ตรงทางเข้าหมู่บ้าน (ทางเข้านักคิด

เส้นทางหลักจากแม่น้ำ) มีศาลประจำหมู่บ้าน เป็น

อาคารไม้รูปทรงแบบสถาปัตยกรรมไต ตั้งอยู่ใต้ต้นไม้

ใหญ่ให้ร่มเงาและมีรั้วกันโดยรอบ ชาวไตเรียกศาล

ประจำหมู่บ้านว่า “หอเจ้าเมือง” บริเวณกลางหมู่บ้าน

เป็นลานกว้างเป็นที่ตั้งของ “เสาไต่บ้าน” ซึ่งพื้นที่

นี้ใช้ประกอบกิจกรรมร่วมของชาวบ้าน ซึ่งจะกล่าว

ถึงรายละเอียดของกิจกรรมร่วมซึ่งใช้พื้นที่กลางของ

หมู่บ้านต่อไป ในหมู่บ้านมีวัดประจำหมู่บ้าน คือวัด

ปางหมู ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมาทำบุญประเพณี

ร่วมกันตลอดทั้งปี

กลุ่มบ้านของชาวไตที่บ้านปางหมูนี้ แยก

เป็นรูปแบบที่ต่างกันได้ ๒ ลักษณะคือบ้านที่มี

บริเวณบ้านเป็นส่วนตัว มีการกันรั้วแยกอาณาเขตที่

คนครอบครอง และบ้านที่ปลูกเป็นกลุ่มที่มีช่วงบ้าน

ร่วมกัน ซึ่งจะเสนอรายละเอียดเมื่อกล่าวถึงตัวบ้าน

ต่อไป ในกลุ่มบ้านนอกจากจะเป็นเรือนพักอาศัยแล้ว

บ้านที่อยู่ริมทางยังมีประเภทที่สร้างเป็นเรือนค้าขาย

โดยเฉพาะ และมีบางหลังที่ตัดแปลงจากเรือนพัก

อาศัยเป็นเรือนค้าขายและเปิดหน้าตั้งกว้างด้านทิศ

ทางสัญจรหลักภายในหมู่บ้าน

๔.๒.๒ บ้านเมืองปอน อำเภอขุนยวม

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บ้านเมืองปอนเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไตมาตั้ง

แต่ก่อนตั้งเมืองแม่ฮ่องสอน ตามหลักฐานเอกสารที่

อ้างถึงจากการศึกษาประวัติเมืองแม่ฮ่องสอนได้

กล่าวถึงเมืองกันสม^๕ (ขุนยวมในปัจจุบัน) และ

เมืองปอน (บ้านเมืองปอน) ซึ่งเป็นชุมชนอยู่ใน

เมืองกันสม ซึ่งนับว่ามีระยะเวลายาวนานกว่าพันปี

ร่วมสมัยกับการตั้งเมืองแม่ฮ่องสอนในยุคแรกๆ

(พ.ศ. ๒๓๗๔)

โครงสร้างทางกายภาพของบ้านเมืองปอน

เป็นโครงสร้างลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิม

เช่นเดียวกับหมู่บ้านปางหมู คือเกาะตัวยาวไปตาม

ลำน้ำ ต่างกันแต่ว่า บ้านปางหมุนั้นตัวหมู่บ้านเกาะ

ตัวยาวไปตามลำแม่น้ำปาย ซึ่งเป็นลำน้ำใหญ่ แต่

บ้านเมืองปอนเกาะตัวยาวไปทั้งสองฟากของลำห้วย

แม่ปอน ซึ่งเป็นลำห้วยขนาดเล็กแต่มีน้ำอุดมสมบูรณ์

ตลอดปี ลำห้วยแม่ปอนนี้ทอดยาวไปตามแนวทิศ

เหนือใต้ ระยะทางสองฟากของลำห้วยที่หมู่บ้าน

เกาะตัวกระหนาบอยู่นี้นี้นยาวประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร

การกระจายตัวของหมู่บ้านไปสองข้างทางทิศตะวันออก และตะวันตก เป็นการขยายตัวตามลักษณะปกติของการขยายตัวของหมู่บ้านทั่วๆ ไป บ้านที่ตั้งถิ่นฐานภายหลังจะได้ที่ห่างจากลำน้ำหลัก น้ำจากลำห้วยแม่ปอนสามารถระบายออกสู่ไร่นา ซึ่งอยู่ในพื้นที่รอบนอกของหมู่บ้านผ่านลำเหมืองที่แยกออกไปหลายๆ สายภายในหมู่บ้านได้อย่างทั่วถึง การวางผังหมู่บ้านยังมองเห็นภาพรวมของการตั้งถิ่นฐานเดิมได้อย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าถนนในหมู่บ้านจะกลายเป็นถนนแบบตารางไปแล้วบางส่วนก็ตาม แต่ขนาดความกว้างของถนน ก็ยังมีความสัมพันธ์กับขนาดของบ้านและพื้นที่โดยรอบ

กลุ่มบ้านในหมู่บ้าน นอกจากจะเกาะตัวยาวไปตามลำห้วยแล้วยังมีการเกาะตัวของกลุ่มย่อยตามความใกล้ชิดทางสังคม พื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้านคือวัดเมืองปอนและโรงเรียนบ้านเมืองปอน เสาเฝ้าบ้านปัจจุบันอยู่บนเส้นทางหลักของหมู่บ้าน และเปลี่ยนแปลงจากลักษณะเดิมกลายเป็นคล้ายศาลพระภูมิของทางภาคกลาง หอเสื่อบ้านหรือหอเจ้าเมืองอยู่สุดพื้นที่ใกล้วัดเมืองปอน ปัจจุบันบ้านเมืองปอนมีพื้นที่ส่วนกลางเพิ่มขึ้นจากยุคเริ่มแรก คือ มีสถานีนอนม้าย ที่ทำการตำบล ที่ทำการประปา ตลาดรอบๆ หมู่บ้านยังมีกลุ่มต้นไม้ใหญ่คั่นกลางระหว่างหมู่บ้านและพื้นที่นารอบหมู่บ้าน ซึ่งเป็นลักษณะการวางผังที่รักษาระบบนิเวศตามลักษณะดั้งเดิมที่ดีมาก คล่องตัวต่อการทำเกษตรกรรมและการดำรงชีวิต ในหมู่บ้านมีบ่อน้ำรวมของหมู่บ้านอยู่หน้าวัดเมืองปอนและในวัดก็มีบ่อน้ำเฉพาะของวัดที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค ปัจจุบันแม้จะมีน้ำประปาใช้แล้วทุกบ้าน แต่การเก็บรักษาบ่อน้ำที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญในการดำรง

ชีวิตของชาวไต ก็ยังคงดำรงอยู่ และเก็บรักษาไว้อย่างดีทุกบ้าน บ้านเมืองปอนมีลักษณะที่แปลกกว่าหมู่บ้านอื่นๆ เพราะปกติหมู่บ้านมักมีวัดประจำหมู่บ้านเพียงวัดเดียว แต่บ้านเมืองปอนนี้มี ๓ วัด เพราะนอกจากวัดเมืองปอนซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบแล้ว บนเนินเขาทิศเหนือและทิศใต้ของบ้านเมืองปอน ยังมีวัดพระธาตุอีก ๒ วัด คือวัดพระธาตุปู่ขุนทางเนินเขาทิศเหนือ และพระธาตุปลายดอยทางเนินเขาด้านทิศใต้

๔.๒.๓ บ้านต่อแพ อำเภอนายวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ช่วงเวลาการตั้งถิ่นฐานของบ้านต่อแพมีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาของการขอสัมปทานทำไม้ของบริษัทบอมเบย์เบอร์มา เพราะชุมชนที่ก่อตัวเป็นบ้านต่อแพเกิดจากชาวไตที่รับจ้างล่องไม้ซุงมาตามลำน้ำ จำเป็นต้องหาที่พักไม้ซุง บริเวณบ้านต่อแพเป็นที่ชุมนุมของหมู่ชาวไตที่ล่องซุงมาพัก จึงได้เกิดหมู่บ้านต่อแพ และวัดต่อแพขึ้น

โครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้านต่อแพนั้นให้ความสำคัญกับลำห้วยและวัดต่อแพเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าวัดต่อแพเป็นศูนย์กลางการร่วมใจของชาวไตที่ล่องแพซุงมาพักในบริเวณนี้และค่อยๆ ก่อตัวเป็นหมู่บ้านเกาะตัวยาวไปตามลำห้วยต่อแพ การขยายตัวของหมู่บ้าน ขยายไปทางทิศตะวันออกของลำห้วย และของวัดต่อแพ โครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้านเหมือนกับบ้านปางหมูและบ้านเมืองปอนคือ หมู่บ้านอยู่รอบๆ วัด และที่ทำกินอยู่ล้อมรอบหมู่บ้านไปทางทิศตะวันออก

๔.๒.๔ บ้านแม่สามแลบ กิ่งอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บ้านแม่สามแลบนับเป็นชุมชนไตที่เกิดขึ้นใหม่

เป็นหมู่บ้านที่มีการผสมผสานของคนหลายกลุ่ม ทั้งชาวไต กะเหรี่ยง และไทยอิสลาม แต่กลุ่มชาวไตดูเหมือนจะเป็นกลุ่มหลักของหมู่บ้าน การเกิดของบ้านแม่สามแลบ เกิดจากความต้องการในเชิงการค้าขายข้ามแดนระหว่างไทยและพม่าจึงเป็นชุมชนที่ก่อตัวขึ้นรวดเร็ว และเนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีคนหลายกลุ่มอยู่ร่วมกัน ดังนั้นในบางเวลาที่มีเหตุการณ์ทางการเมืองระหว่างคนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มกะเหรี่ยงพุทธจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินมีปัญหาเกี่ยวกับกะเหรี่ยงที่นับถือคริสต์ที่บ้านแม่สามแลบ กลุ่มชาวไตก็พลอยได้รับผลกระทบที่รุนแรงไปด้วย

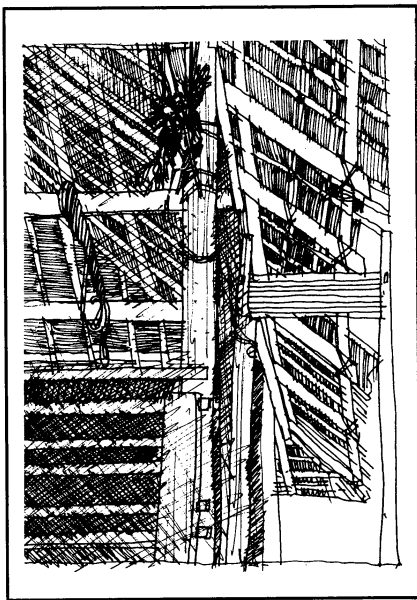
โครงสร้างทางกายภาพของบ้านแม่สามแลบ เน้นปัจจัยการค้าขายและการขนส่งทางน้ำเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างไทยและพม่าเป็นสำคัญ สังคมของชาวไตที่บ้านแม่สามแลบมิใช่สังคมเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานจึงเป็นพื้นที่เกาะตัวกับลำน้ำสาละวินโดยมิได้คำนึงถึงพื้นที่ทำกินที่เป็นที่ราบเหมือนหมู่บ้านอื่นๆ ที่เสนอกรณีตัวอย่างข้างต้น การเกาะตัวตามลำน้ำสาละวินของหมู่บ้าน ยาวไปประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร แบ่งกลุ่มหมู่บ้านเป็นสามกลุ่ม กลุ่มชาวไตอยู่พื้นที่กลางด้านทิศเหนือเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยง และด้านทิศใต้คั่นด้วยลำห้วยแม่สามแลบเป็นหมู่บ้านมุสลิม เนื่องจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นเนินเขา บ้านจำเป็นต้องสร้างเกาะไปตามพื้นที่ต่างระดับ มีเสาสูงมากรองรับตัวบ้านเพื่อให้ระดับพื้นเรือนที่ใช้งานในชีวิตประจำวันสามารถต่อเนื่องกับระดับถนนหลักได้ พื้นที่ในการก่อสร้างหมู่บ้านมีจำกัด บ้านจำเป็นต้องอยู่ติดกันอย่างแออัดไม่สามารถมีบริเวณบ้านได้ แต่สิ่งที่ต้องการเสนอให้เห็นในที่นี้คือ ในสังคมชาว

ไตไม่ว่าการดำรงชีวิตจะเป็นอย่างไรก็ตาม และการรวมตัวของชาวบ้านซึ่งมีความฝังแน่นในวัฒนธรรมประเพณีของชาวไต ทำให้มีพื้นที่กลางของชุมชนเหมือนกับหมู่บ้านไตอื่นๆ แม้จะมีที่เพียงน้อยนิดคือ มีวัดไตเป็นศูนย์กลาง ที่บ้านแม่สามแลบไม่สามารถมีพื้นที่ราบด้านล่างได้ ดังนั้น วัดหรือสำนักสงฆ์รวมทั้งโรงเรียนต้องกลับขึ้นมายู่บนที่ราบยอดเนินเขา และสิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ หอเจ้าเมืองหรือหอเสื่อบ้านของชาวไต รวมทั้งเสาไ้บ้านอยู่ได้ร่มไม้บนยอดเนินเขาด้วย

จากกรณีศึกษาของโครงสร้างทางกายภาพของผังหมู่บ้านทั้ง ๔ หมู่บ้าน เราจะเห็นได้ว่า หมู่บ้านไตไม่ว่าจะถือกำเนิดในช่วงเวลาใด หรือแม้จะเปลี่ยนจากหมู่บ้านเกษตรกรรมเป็นหมู่บ้านพาณิชย์กรรมไปบ้างแล้ว แต่องค์ประกอบหลักของชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์กับศาสนาประเพณีและความเชื่อ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร อันได้แก่ วัด เสาไ้บ้าน หอเจ้าเมือง ลำน้ำ ลำเหมือง ตัวบ้าน เรือนราษฎร ไร่นา และป่าชุมชน ยังให้ภาพของพื้นที่ถิ่นที่แจ่มชัดชัดเจน และเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมทุกประเภทกับชีวิตของชาวไตที่สงบเรียบง่าย และเป็นสุข

๔.๓ พิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีที่ใช้พื้นที่กลางของหมู่บ้าน

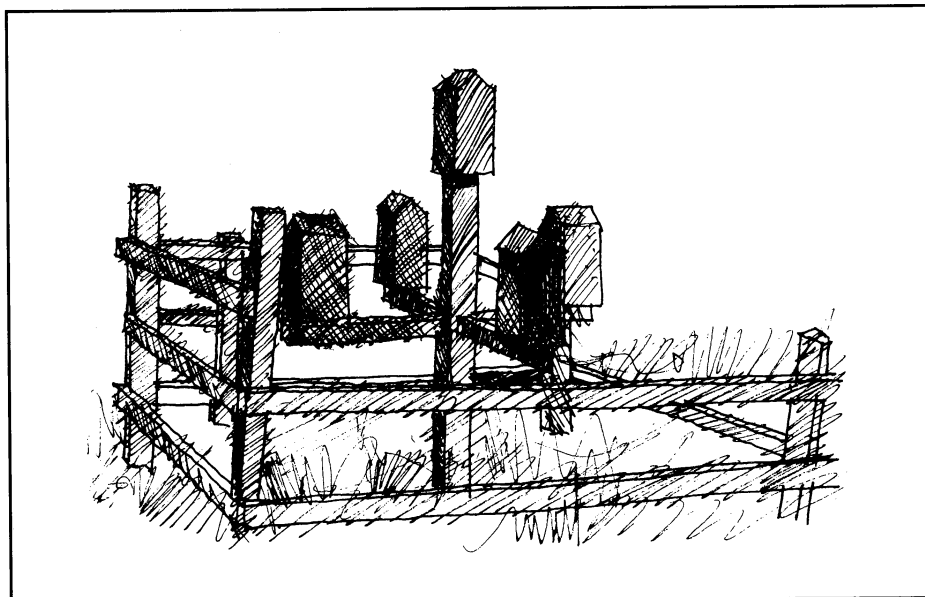
ชาวไตไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่อยู่ในรัฐชานประเทศเมียนมาร์ หรือชาวไตในประเทศไทยต่างก็เป็นกลุ่มชนที่มีความศรัทธาแรงกล้าในพุทธศาสนา ผนวกกับความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษต่างๆ เช่นเดียวกัน มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาและประเพณีมากมายตลอดปี เช่นเดียวกับคนไทยในประเทศไทย

๔.๔ (บน) ดาหัวและพืชมงคล เครื่องรางของบ้านไต่

๔.๕ (กลาง) ดาหัวและพืชมงคล หอเจ้าเมือง

๔.๖ (ล่าง) ดาหัวและพืชมงคล ศาลาจุโลกบาล

พิธีกรรมต่าง ๆ แบ่งออกเป็นประเพณีเนื่องชีวิต และพิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมที่เกี่ยวกับพิธีกรรมเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ใช้งานทั้งในอาคารและนอกอาคาร ดังจะได้เสนอรายละเอียดของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับพื้นที่เกี่ยวเนื่องเป็นเรื่อง ๆ ไป อาทิ เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวัด เช่น หย่าสี่สิบสอง (พิธีสิบสองเดือน) แต่ในบทนี้ซึ่งเน้นเรื่องราวของหมู่บ้านและผังหมู่บ้าน จะได้เสนอพิธีกรรมของชาวไตซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นที่ส่วนรวมของหมู่บ้าน อันประกอบด้วย

๔.๓.๑ พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง

สถานที่ “หอเจ้าเมือง” ซึ่งปกติจะเป็นพื้นที่สำคัญของหมู่บ้าน บริเวณหอเจ้าเมืองจะเลือกพื้นที่ที่ตั้งได้ต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ “ตัวหอเจ้าเมือง” เป็นอาคารไม้ขนาดเล็กกรุปรตงสถาปัตยกรรมไตปลูกแบบศาล หลังคาจั่วทรงสูงอาจยกคอสองสองชั้นทั้งชายสามดับ แบบรูปทรงของศาสนสถานหรืออาจใช้รูปทรงแบบศาลาธรรมดาก็ได้ ภายในหอเจ้าเมืองจะล้อมรั้วกันอาณาเขตเฉพาะคล้ายอาณาเขตบ้าน “หอเจ้าเมือง” ถือว่าเป็นที่สิงสถิตของเทพยดาที่ปกปักรักษาหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกับเสื่อบ้านของล้านนา หอเจ้าเมืองจะสร้างพร้อมๆ กับการก่อตั้งหมู่บ้าน^๖ พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองของชาวไตจะกระทำปีละ ๒ ครั้ง ครั้งแรกหลังเทศกาลสงกรานต์ ครั้งที่สองหลังเทศกาลจองพารา (ออกพรรษา) พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ปอยเจ้าเมือง”^๗ หรือพิธี “กันตอ” คือ เช่นสรวงเพื่อขอขมาลาโทษต่อเทพยดาที่ปกปักรักษาหมู่บ้านในการทำพิธีจะจัดในเขตของหอเจ้าเมือง คือ นำเครื่องเช่นสรวงซึ่งเรียกภาษาไตว่า “ต่างขอมตอ” ไปวางไว้บริเวณหอ จุดเทียนบูชาเจ้าเมือง และรอให้

เจ้าเมืองมารับเครื่องสังเวย ขณะที่รอกันนี้ชาวบ้านจะมีการเล่น “หมากไข่โหลก” เพื่อฆ่าเวลารอเวลาให้เจ้าเมืองมาประทับทรงผ่านร่างของคนทรง ซึ่งชาวไตเรียกว่า “ที่นั่ง” แต่ชาวล้านนาเรียก “ม้าขี่” เมื่อผีเจ้าเมืองมาประทับทรงก็จะอวยพร และทำนายทายทักไปเรื่อย ๆ ชาวบ้านจะจุดธูป เทียนขอขมาลาโทษ และขอพรให้คุ้มครองให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข เรื่องราวของผีเจ้าเมืองนี้อาจศึกษารายละเอียดได้จากงานวิชาการของ อาจารย์ ฉลาดชาย รมิตานนท์ แห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ เพื่อจะได้ความเข้าใจที่ละเอียดเพิ่มเติม

ชาวไตเชื่อกันว่าผีเจ้าเมืองมี ๓๗ องค์^๘ บางองค์เป็นชาวล้านนา เช่น เจ้าข้อมือเหล็กจากเชียงดาว บางองค์เป็นชาวไต เช่น เจ้าเผือกที่ขาว (เจ้าเผือกกรมขาว) จากรัฐชาน เป็นต้น และการที่เข้าประทับทรงของผีเจ้าเมืองนี้ อาจมาครั้งละหลายองค์ก็ได้ เรื่องราวเกี่ยวกับการกันตอผีเจ้าเมืองเป็นความเชื่อของชาวไตเพื่อความเป็นสิริมงคลของหมู่บ้าน และมีกิจกรรมในบริเวณหอเจ้าเมือง ในพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน

๔.๓.๒ งานเช่นสรวงสังเวย เสาไ้บ้าน “วานปะลึก”

การเช่นสรวง เสาไ้บ้านของชาวไตต่างจากของไตลื้อ และลัวะ เพราะพิธีกรรมของไตลื้อและลัวะมีการฆ่าวัวควายสังเวย ณ พื้นที่ตั้งของเสาไ้บ้าน แต่ของชาวไตไม่มีลักษณะดังกล่าว พิธีของชาวไตจะจัดหลังวันสงกรานต์ เรียกว่า งาน “วานปะลึก” ชาวบ้านจะแห่แหนกันมาบูชาสังเวย “เสาไ้บ้าน” โดยนำเครื่องเช่นสังเวยใส่กระทงสะเดาะเคราะห์ ซึ่งเรียกตามภาษาไตว่า “สะตุง” นอกจากจะบูชาเสาไ้บ้านแล้ว ยังนำไปบูชาจุโลกบาล

ด้วย ในพิธีสังเวย “เสาใจบ้าน” เพื่อความเป็นสิริมงคลนี้ ชาวไตจะนำหม้อน้ำ แช่ผักส้มป่อย และพืชมงคล ๗ ชนิด มัดรวมกัน พร้อมกับนำตาแหล้วมาด้วยให้พระปลุกเสกในบริเวณช่อบ้านตรงที่ตั้งของเสาใจบ้าน หลังจากนั้นก็นำนํ้ามนต์มาช้ดบริเวณบ้าน พร้อมนำตาแหล้วและพืชมงคลทั้ง ๗ ชนิดที่มัดรวมกันไปแขวนหน้าประตูบ้าน ทิ้งไว้จนแห้งจะเปลี่ยนใหม่เมื่อครบวันสงกรานต์ปีใหม่ต่อไป ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่เมื่อเข้ามาบ้านชาวไต จะพบตาแหล้วและกิ่งไม้แห้งๆ แขนงอยู่หน้าประตูทางเข้าบ้านหรือบางบ้านแขวนอยู่ประตูห้องชั้นบน

พิธีทั้งสองอย่างนี้ คือ กิจกรรมเกี่ยวกับความเชื่อที่ชาวบ้านใช้พื้นที่รวมกันในหมู่บ้านนอกจากในพิธีกรรมอื่นๆ มักมีการแห่แห่นจากบ้านผ่านถนนไปยังวัดซึ่งชาวบ้านจะใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกันตลอดเวลา ส่งผลให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่น อบอวนในชุมชนชาวไต

เชิงขรรค บทที่ ๔

^๑พ.ศ. ๒๓๗๔ คือช่วงระยะเวลาเริ่มต้นของการเกิดหมู่บ้านปางหมู

พ.ศ. ๒๔๕๓ คือช่วงเวลาที่มืพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองต่างๆ เช่น เมืองแม่ฮ่องสอน ขุนยวม ปาย และเมืองยวม (แม่สะเรียง) และเปลี่ยนชื่อเมืองเป็น “จังหวัดแม่ฮ่องสอน” โปรดเกล้าฯ ให้พระศรีสุรราช (เปลื้อง) เป็นเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคนแรก

.....ดังนั้นเมืองแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่เริ่มแรกถึงปัจจุบัน จะประมาณ ๑๖๔ ปี ช่วงระยะเริ่มต้นถึงการโปรดเกล้าให้เป็นเมือง

แม่ฮ่องสอน ใช้เวลาประมาณ ๘๐ ปี
.....อรศิริ ปาณินท์

^๒ช่วงเวลาระหว่างประกาศให้เมืองแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน (๒๔๕๓) ถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๘๕ ปี ดังนั้นระยะ ๕๐ ปี หลัง ๒๔๕๓ จึงจัดให้เป็นช่วงเวลากลางระหว่างเริ่มต้นถึงปัจจุบัน (ประมาณ ๒๔๕๓ - ๒๕๐๓).....อรศิริ ปาณินท์

^๓ช่วงเวลาตั้งแต่ ๒๕๐๓ ถึงปัจจุบันจัดเป็นกลุ่มกรณีศึกษาที่ ๓ ซึ่งยกตัวอย่างบ้านแม่สามแลบตามข้อเท็จจริงไม่สามารถกำหนดเวลาการก่อตั้งหมู่บ้านที่แท้จริงได้ แต่พิจารณาจากความสำคัญของกิจกรรมหลักของหมู่บ้านคือการเป็นศูนย์กลางการค้าไม้และสินค้าต่างๆ ข้ามแดนระหว่างไทยและพม่า และการขนส่งสินค้าเริ่มคล่องตัวเมื่อถนนสายฮอด-แม่สะเรียงสร้างเสร็จ (๒๕๐๘) ดังนั้นจึงพอสันนิษฐานได้ว่า หมู่บ้านแม่สามแลบจะเริ่มก่อตัวในช่วงระยะเวลาดังกล่าว.....อรศิริ ปาณินท์

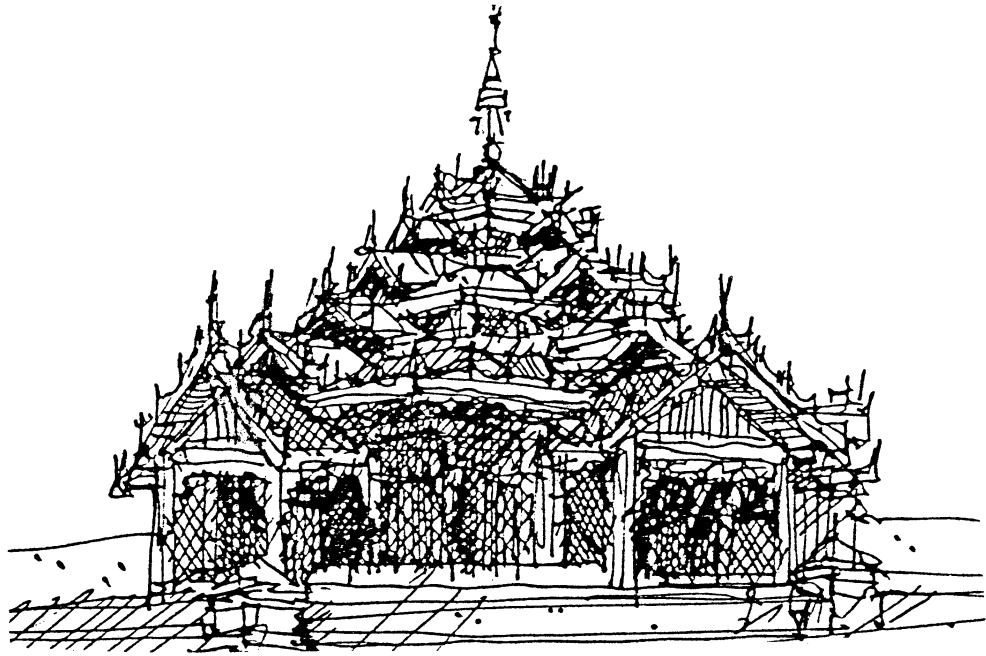
^๔ปาริชาติ เรื่องพิเศษ : สารคดีฉบับพิเศษ แม่ฮ่องสอน, สำนักพิมพ์สารคดี, กรุงเทพฯ ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๖. หน้า ๓๐.

^๕กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ: เมืองสามหมอก, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๒๖. หน้า ๗.

^๖ปาริชาติ เรื่องพิเศษ : สารคดีฉบับพิเศษ, อ่างแล้ว หน้า ๗๙.

^๗เรื่องเดียวกัน : หน้า ๘๔.

^๘เรื่องเดียวกัน : หน้า ๘๕.

วัดไต่

จากการศึกษาโครงสร้างทางกายภาพของผังหมู่บ้านไต่จากกรณีศึกษาในบทก่อน จะเห็นได้ชัดเจนว่า นอกจากหอเจ้าเมือง และเสาใจบ้านซึ่งเป็นที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อ และความศรัทธาของชาวบ้านแล้ว วัดประจำหมู่บ้านจะเป็นสถาปัตยกรรมสำคัญที่สุดที่มีความผูกพันต่อชีวิตและสังคมของชาวไต่ เพราะวัดนอกจากจะเป็นศาสนสถานที่ชาวบ้านมากราบไหว้พระและทำบุญทำทานตามปกติแล้ว ยังเป็นที่ที่ชาวบ้านมีกิจกรรมทางศาสนาประเพณีร่วมกันตลอดทั้งปี พื้นที่ต่าง ๆ ในวัดตั้งแต่ผังบริเวณจนถึงตัวอาคารมีความหมายต่อกิจกรรมทางประเพณีของชาวไต่อย่างแนบแน่นและนอกจากนั้นรายละเอียดของตัวสถาปัตยกรรมยังมีคุณค่าในด้านศิลปสถาปัตยกรรม อันควรแก่การศึกษา และอนุรักษ์ไว้ให้ชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าต่อไปในอนาคตด้วย

ถึงแม้ว่าพื้นที่ในแถบภาคเหนือตอนบนหลายจังหวัดจะเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไต่ดั้งเดิมบางกลุ่มมาก่อนที่จะรวมเป็นประเทศไทยในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ แต่การก่อสร้างศาสนสถานที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันที่กระจายตัวอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ เช่น แม่ฮ่องสอน ลำปาง แพร่ เชียงใหม่ เชียงราย ตาก นั้น พบหลักฐานว่าสร้างไม่เก่ากว่าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งอยู่ในช่วงร่วมสมัยกับการเกิดเมืองแม่ฮ่องสอน และสร้างโดยชาวไต่ในพื้นที่ตั้งของวัดนั้น ๆ^๑ วัดไต่

นั้นถึงแม้ว่าในภาพรวมโดยทั่วไปคนมักเข้าใจว่าอยู่ในกลุ่มล้านนา แต่ในเนื้อหาที่แท้จริง มีความเปรียบต่างอย่างมาก ทั้งในแง่ของการวางผังบริเวณวัด แสงผังของอาคารรูปทรงและภาพรวมของวัด หลายท่านอาจเข้าใจว่าวัดไต่ คือ วัดพม่า แต่ในความรู้สึกและสำนึกของชาวไต่จะรู้สึกอย่างแน่นแฟ้นว่า วัดไต่ คือ วัดของชาวไต่ ไม่ใช่วัดไทยใหญ่ และไม่ “วัดพม่า”

วัดไต่ที่มีอยู่ทั่วไปทุกหมู่บ้านของชาวไต่นี้ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วสามารถแบ่งประเภทตามความสำคัญของชุมชน ได้เป็นสองประเภท คือ วัดในเมือง และวัดในชนบท ซึ่งถ้าเปรียบเทียบง่าย ๆ กับวัดในกรุงเทพฯ หรือในภาคกลาง ก็คือวัดหลวงกับวัดราษฎร์โดยประมาณ เมื่อแยกเป็นวัดในเมืองกับวัดในชนบทอาจพอมองเห็นภาพได้ว่า วัดในเมืองอาจให้ความสำคัญในฐานะเป็นอนุสรณ์สถานสำหรับบุคคลสำคัญต่าง ๆ ก็มีความเป็นไปได้ หรืออาจเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนเมืองขนาดใหญ่มีปูชนียสถานสำคัญต่อเมืองก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน ดังนั้นลักษณะของขนาดตำแหน่ง และความอลังการของตัวสถาปัตยกรรมและการตกแต่งก็จะออกมาเป็นลักษณะหนึ่งตามความสำคัญของวัด ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อพูดถึงวัดในชนบทเราจะสามารถเห็นภาพของวัดพื้นบ้านสำหรับชุมชนมีความเรียบง่ายและใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีรูปลักษณะที่ง่าย ๆ ใช้วัสดุท้องถิ่น นี่คือจินตภาพที่

แยกตามคำจำกัดความของวัดในเมือง และวัดในชนบทซึ่งจะเสนอรายละเอียดต่อไป

ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของวัดใต้ซึ่งเป็นอาคารทรงโรง คือรูปแบบการซ้อนชั้นของหลังคาซึ่งเป็นลักษณะที่ได้อิทธิพลจากรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบไทผสมพม่าที่สร้างกันในรัฐชาน รูปลักษณะที่เด่นชัดของศาสนสถานของชาวไตคืออาคารทรงโรงที่ทำหลังคาซ้อนกันหลายชั้น ยกคอสองสองชั้นและทิ้งชายคาลงมาสามระดับ ลักษณะนี้ชาวไตเรียกว่า “เจตบุน”^๒ ถ้าอาคารที่ยกคอสองสามชั้น และทิ้งชายคาลงมาสี่ระดับ เรียกว่า “ยอนแซก”^๓ หากต้องการเน้นหลังคาสูงกว่าสองประเภทนี้จะทำเป็นเรือนยอดทรงปราสาท ซึ่งนิยมใช้การซ้อนชั้นสาม ห้าหรือเจ็ดชั้น แล้วแต่ความสำคัญของผังพื้นอาคารที่เรือนยอดนั้นคลุมอยู่ ส่วนตกแต่งหลังคาเป็นส่วนของสร้างความอลังการให้แก่ศาสนสถานของชาวไต แต่เดิมนิยมใช้หลังคาไม้ฉลุลาย แต่ปัจจุบันนิยมใช้โลหะประเภทสังกะสีผสมดีบุกกริดเป็นแผ่น นำมาฉลุเป็นลวดลายละเอียดงดงาม ส่วนตกแต่งชายคาและจั่วนี้มีทั้งส่วนที่เป็นเชิงชาย เรียกว่า “ปานซอย”^๔ ส่วนยกชั้นเหนือเชิงชายเรียก “ปานต่อง”^๕ ส่วนประดับตรงมุมชายคาเรียกว่า “กะหล่งต่อง”^๖ สำหรับยอดสุดของเรือนยอดทรงปราสาทจะประดับด้วยฉัตร ๓, ๕ หรือ ๗ ชั้น และมักนิยมใช้ฉัตรสีทองเพื่อให้ได้ความเปรียบต่างของโลหะฉลุตกแต่งซึ่งเป็นสีเทาเงิน

สถาปัตยกรรมสำคัญในวัดใต้โดยส่วนรวมจะประกอบด้วย โบสถ์ เจดีย์ และวิหาร วัดบางวัดไม่มีโบสถ์ มีแต่เจดีย์และวิหาร ตัววิหารของวัดใต้เป็นอาคารเอนกประสงค์ ซึ่งใช้เป็นที่ทั้งวิหาร การเปรียญ พิพิธภัณฑ์ คุก โรงครัว หอฉัน กับปัยกุญ และเป็นโรงเรียนสำหรับสาธยายไปพร้อม ๆ กันด้วย

ตัววิหารนี้เป็นอาคารทรงโรงรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นโถงโล่ง จะกั้นฝาเฉพาะส่วนสำคัญและต้องการความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยเท่านั้น เช่น ส่วนพิพิธภัณฑ์ คุก หรือกับปัยกุญ นอกนั้นจะใช้สอยอยู่ในบริเวณเดียวกัน แยกการใช้งานด้วยความต่างระดับ ดังนั้นจะพบว่าวิหารของวัดใต้มีระดับต่างๆ มากมาย ระดับสูงสุดคือส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และพระบูชาอื่นๆ ส่วนนี้จะสัมพันธ์กับส่วนหลังคาที่ยกสูงเน้นความสำคัญแก่พระประธาน บริเวณประดิษฐานพระประธานเรียกว่า “จำปาน”^๗ บริเวณ “จำปาน” นี้เป็นที่ๆ ตกแต่งลวดลายอย่างงดงาม ระดับพื้นที่สำคัญรองลงมาคือบริเวณทำพิธีและทำสังฆกรรมของสงฆ์ ระดับต่อมาคือกุฏิเจ้าอาวาส และกุฏิพระลูกวัด ส่วนที่มีระดับต่ำสุดคือบริเวณโถงที่มรณาสั่งฟังธรรม เมื่อการใช้สอยของวิหารเป็นแบบเอนกประสงค์ดังกล่าว เราจะพบว่าขนาดของวิหารวัดใต้จะใหญ่โตมากต่างกับวิหารของวัดล้านนาและวัดภาคกลาง

สำหรับโบสถ์ซึ่งมิได้มีทุกวัด เป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นรูปทรงแบบเรือนยอดทรงปราสาทเป็นส่วนใหญ่ และนิยมใช้ผังพื้นเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีมุขยื่นแบบจตุรมุขหรือเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนเจดีย์ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่อลังการอีกแบบหนึ่งของชาวไต นิยมใช้เจดีย์ทรงเครื่องแบบผสมไต มอญ พม่า และยังนิยมสร้างเป็นเจดีย์กลุ่มทรงเครื่องอีกด้วย ฐานเจดีย์มีทั้งรูปกลม สี่เหลี่ยม แปดเหลี่ยม นิยมใช้ฐานซ้อน ๓ ชั้น แล้วจึงเป็นองค์ระฆังของเจดีย์แบบไต ทั้งองค์จะตกแต่งทรงเครื่องด้วยลวดลายระยิบระยับ ยอดเจดีย์เป็นฉัตรโลหะซ้อน ๓, ๕, ๗ และ ๙ ชั้น

สถาปัตยกรรมใต้ในวัดที่ให้ลักษณะเฉพาะ

อีกประเภทหนึ่งคือ ศาลา และเว็จกุฎิ โดยเฉพาะเว็จกุฎินั้นมีหลายวัดที่เน้นรูปทรงแบบสถาปัตยกรรมใต้ถุนสูงมาก ผู้ที่มาเยือนวัดและไม่ทราบมาก่อนจะไม่นึกเลยว่า อาคารนี้คือ เว็จกุฎิ หรือส้วม เช่น เว็จกุฎิของวัดศรีรองเมือง จังหวัดลำปาง วัดต่อแพ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ และวัดกลางอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งสามแห่งมีเว็จกุฎิซึ่งเป็นอาคารไม้รูปทรงงดงามมาก

ศาลาพักผ่อน ศาลาสงฆ์ และศาลาคลุมบ่อน้ำใช้ของวัดเป็นสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่เน้นรูปลักษณะของสถาปัตยกรรมใต้ถุนสูงโดดเด่น น่าศึกษา

วัดใต้ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ในช่วง พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๒๔ มี ๗ วัด ซึ่งในที่นี้ได้จำแนกประเภทของวัดทั้ง ๗ อยู่ในประเภทวัดในเมือง อันได้แก่^๒

๕.๑ วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๕.๒ วัดพระนอน อำเภอเมือง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๕.๓ วัดพระธาตุคอกงม อำเภอเมือง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๕.๔ วัดหัวเวียง อำเภอเมือง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๕.๕ วัดจองกลาง อำเภอเมือง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๕.๖ วัดจอมสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

๕.๗ วัดศรีรองเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดลำปาง

แต่นอกจากวัดที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานดังกล่าวแล้ว ยังมีวัดที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมซึ่งจำแนกไว้ในประเภท วัดในชนบทอีก ๓ วัด เพื่อ

เสนอเป็นกรณีศึกษาอันได้แก่

๕.๘ วัดต่อแพ อำเภอยางชุมน้อย

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๕.๙ วัดเมืองปอน อำเภอยางชุมน้อย

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

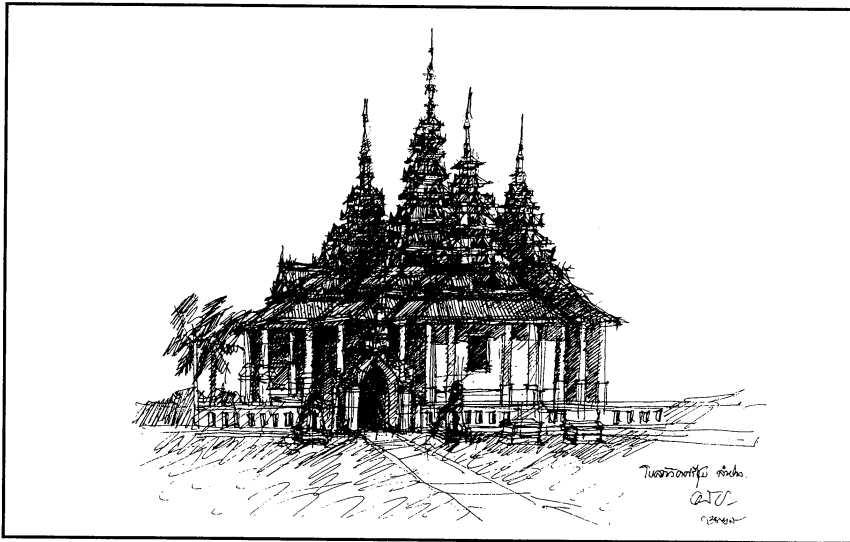
๕.๑๐ วัดชุม อำเภอแม่สะเรียง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

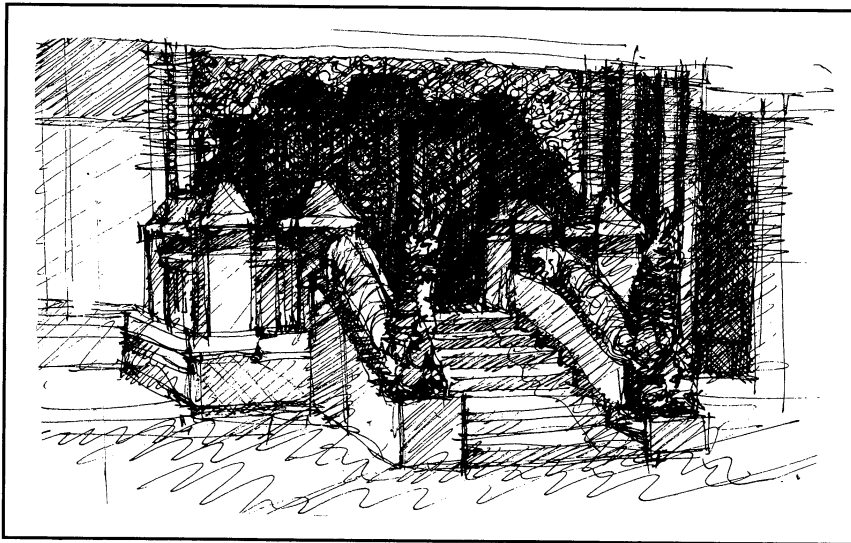
๕.๑ วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

วัดศรีชุมเป็นวัดที่สร้างโดยคหบดีชาวพม่าที่อาศัยอยู่ในลำปาง^๓ ครั้งเมื่อบริษัทของชาวอังกฤษเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ที่ลำปาง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ วัดศรีชุมนั้นนับว่าเป็นวัดที่มีศิลปะแบบไตปนพม่าที่สวยงามและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่มีอยู่ในภาคเหนือ ทั้งวิหารและโบสถ์มีรูปทรงและศิลปะการสลักลวดลายประดับประดาเครื่องไม้ปิดทองประดับกระจกที่นับว่าเป็นศิลปะชั้นเลิศแห่งหนึ่งของภาคเหนือ วัดนี้ได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ อาคารที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานมี ๒ หลังคือ วิหารและโบสถ์

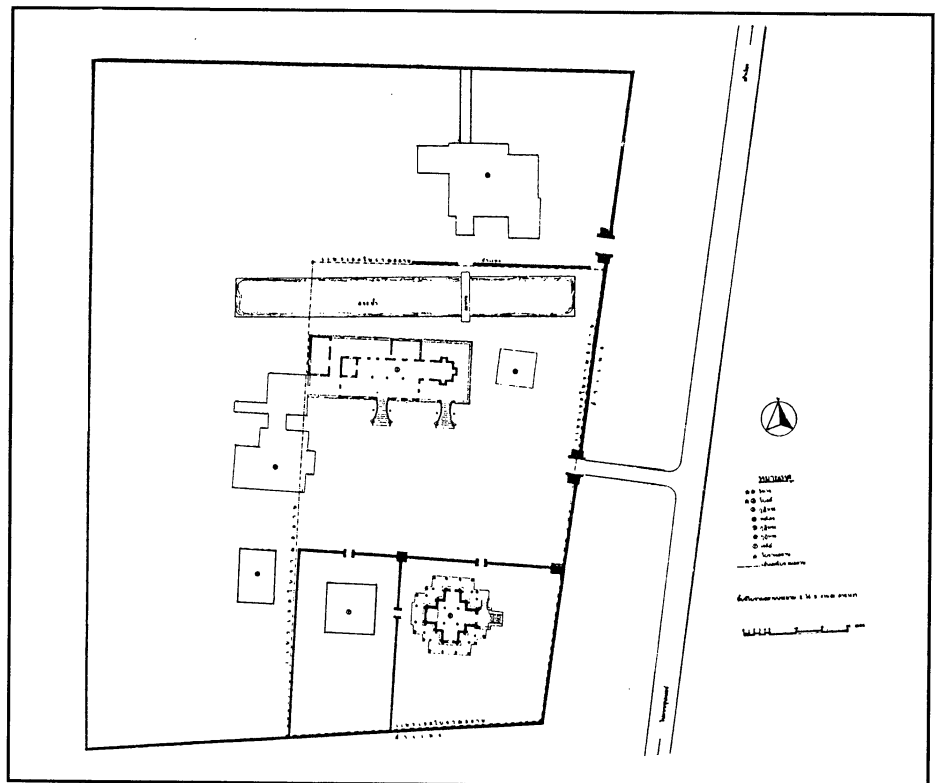
ตามข้อเท็จจริงในการสร้างวัดที่ระบุอยู่ในรายละเอียดของการขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือของกรมศิลปากร ระบุว่าพม่า ซึ่งหมายถึงคหบดีชาวพม่าเป็นผู้สร้างวัด พระที่จำพรรษาในวัดมีทั้งพระพม่าและไต ส่วนประชาชนที่เข้ามาทำบุญเป็นชาวบ้านในละแวกนั้น ซึ่งเป็นชาวไตเป็นส่วนใหญ่ ผสมกับชาวไทยล้านนาในจังหวัดลำปาง กิจกรรมทางศาสนาและประเพณีเป็นกิจกรรมแบบชาวไต ดังนั้นจึงได้จัดให้วัดศรีชุมเป็นวัดไตที่มีลักษณะที่อลังการที่สุดในกรณีตัวอย่างที่น่าเสนอ^๔

๕.๑ (บน) โบสถ์วัดศรีชุม

๕.๒ (กลาง) บันไดนาคทางขึ้นโบสถ์

แผนผัง ๕.๑ (ล่าง) วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ที่มา : กรมศิลปากร: การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ, กรุงเทพฯ,
กรมศิลปากร ๒๕๒๕, หน้า ๑๗๖

๕.๑.๑ ผังบริเวณของวัด

วัดศรีชุมเป็นวัดที่อยู่ในผังบริเวณมีการแยกพื้นที่ของโบสถ์ เจดีย์ และวิหารออกจากกันอย่างเด่นชัด โดยการกั้นกำแพงแก้วล้อมรอบเจดีย์และโบสถ์ และเน้นแนวแกนของอาคารหลัก คือ เจดีย์และโบสถ์ไปในแนวเหนือใต้เช่นเดียวกับโบสถ์ล้านนา พื้นที่ที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานคืออาณาเขต เจดีย์ โบสถ์ ลานกลางระหว่างโบสถ์และวิหาร รวมทั้งสระน้ำหลังวิหาร พื้นที่ดังกล่าวรวมแล้วประมาณ ๒ ไร่ ๓ งาน ๘๑ ตารางวา^๕ ส่วนพื้นที่ที่เป็นอาณาเขตของวัดทั้งหมดรวมสังฆาวาส และพื้นที่ว่างด้านหลัง มีพื้นที่ประมาณ ๘.๕ ไร่ ซึ่งนับว่าเป็นวัดในเมืองที่มีพื้นที่ค่อนข้างกว้างขวาง วิหารซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบพม่าเน้นการใช้สอยจริงๆ เป็นอาคารที่ใช้งานอเนกประสงค์ เพราะใช้เป็นที่ทั้งวิหาร การเปรียญ พิพิธภัณฑสถาน และเป็นกุฏิของเจ้าอาวาส และพระลูกวัดด้วย ในการก่อสร้างเริ่มแรกมีเฉพาะเจดีย์ โบสถ์ และวิหาร ต่อมาภายหลังจึงมีการก่อสร้างหอไตร และกุฏิพระเพิ่มเติม

กลุ่มอาคารที่สำคัญในผังบริเวณ คือ พื้นที่ที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ อันได้แก่ เจดีย์ โบสถ์ วิหาร และลานเชื่อมต่อระหว่างอาคาร สภาพแวดล้อมของผังบริเวณ ด้านทิศเหนือเป็นบ้านเรือนราษฎร ทิศตะวันตกและทิศใต้เป็นพื้นที่โล่ง ส่วนทิศตะวันออกเป็นทางหลวง ซึ่งเชื่อมโยงกับทางเข้าใหญ่ของวัด ชุมประตูทางเข้าวัดแคบพอรถขนาดกลางเข้าได้และมีถนนกว้าง ๔.๐๐ เมตร พุ่งตรงจากทางเข้าใหญ่ไปสิ้นสุดที่หน้าวิหาร เนื่องจากทางเข้าวัดจากถนนใหญ่มีเพียงทางเดียวและแคบ พร้อมทั้งมีชุมประตูที่เล็กและเตี้ย ทำให้เป็นปัญหาต่อการบริการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรถบริการดับเพลิง

เข้าผ่านชุมประตูไม่ได้ ทำให้เกิดปัญหาเสียหายอย่างมากเมื่อเกิดอัคคีภัย

ในผังบริเวณเห็นได้ชัดว่า เน้นความสำคัญของวิหารมากกว่าโบสถ์และเจดีย์ การเข้าถึงโบสถ์เน้นชุมประตูทางด้านข้างซึ่งต่อเนื่องกับวิหารมากกว่าทางด้านหน้า จากการพิจารณาผังกายภาพดังกล่าวจะเห็นได้ชัดว่า การใช้สอยเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีขึ้นอยู่ที่วิหารเป็นส่วนใหญ่ โบสถ์มีความสำคัญน้อยกว่า มีปริมาณและความถี่ในการใช้สอยน้อยกว่าวิหาร

ในผังบริเวณมีปริมาณของพื้นที่แจ้งน้อยกว่าพื้นที่เป็นดินและหญ้า พื้นที่แจ้งจะมีเฉพาะถนนเข้าจากชุมประตูทางเข้าไปถึงสุดวิหารเท่านั้น ส่วนทางเข้ามีเฉพาะส่วนเชื่อมต่อระหว่างวิหารและโบสถ์เท่านั้น นอกนั้นจะเป็นพื้นดินและหญ้าทั้งสิ้น ซึ่งต่างกันโดยสิ้นเชิงกับวัดของไทยภาคกลาง ซึ่งเน้นลานวัด และพื้นที่ภายในกำแพงแก้วที่เป็นลานพื้นแจ้งเป็นส่วนใหญ่

๕.๑.๒ สถาปัตยกรรมสำคัญในวัด

สถาปัตยกรรมสำคัญซึ่งมีคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมอยู่สูง คือ โบสถ์ เจดีย์ และวิหาร รวมทั้งกำแพงแก้วที่กั้นระหว่างโบสถ์และวิหารพร้อมชุมประตูและสิ่งค้ำหน้าชุมประตูกำแพงแก้ว แต่เนื่องจากวัดศรีชุมมีอายุถึง ๑๐๓ ปี (นับถึง พ.ศ. ๒๕๓๘) ดังนั้นวัสดุก่อสร้างต่างๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ แต่อย่างไรก็ดี โบสถ์ วิหาร ของวัดศรีชุม จัดว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบใดที่งดงามที่สุดเท่าที่ปรากฏในประเทศไทย

๕.๑.๒.๑ โบสถ์

โบสถ์วัดศรีชุมเป็นโบสถ์ขนาดเล็ก ผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบจตุรมุขย่อมุมไม้สิบสอง

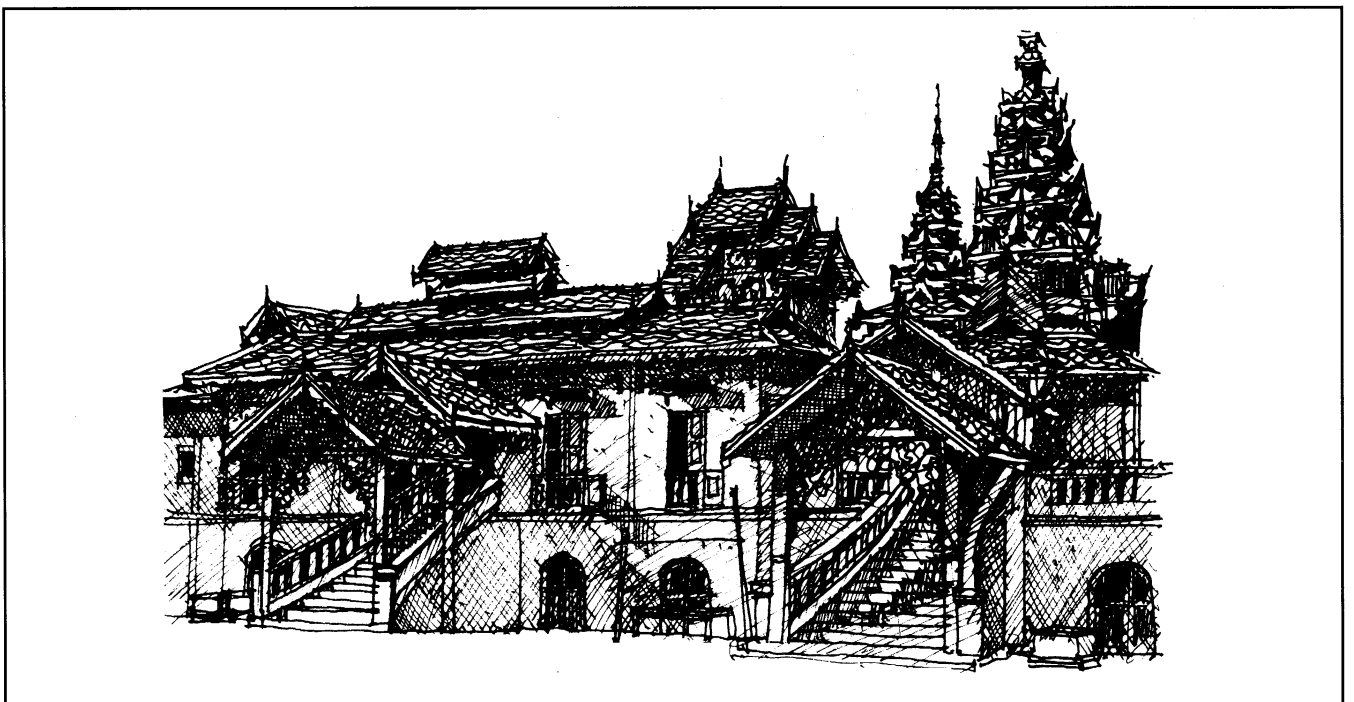
หลังคาเป็นเรือนยอดแบบพม่า ๕ ยอด ยอดประธาน
ซ้อนชั้น ๗ ชั้นคลุมพื้นที่หลักของโบสถ์ ยอดรอง
คลุมจตุรมุขซ้อนชั้น ๕ ชั้น และต่อด้วยชายคาปีก
นกสองชั้นวิ่งรอบผนังจตุรมุข ชายคาปีกนกชั้นล่างสุด
มีเสานางเรียงรับชายคาโดยรอบ ส่วนวัสดุผนังหลังคา
นั้นสันนิษฐานว่าเดิมเป็นกระเบื้องไม้และตกแต่งด้วย
ลวดลายไม้ฉลุงดงามมาก

ผนังโบสถ์เป็นผนังก่ออิฐถือปูนซึ่งก่อแบบ
ผนังอยู่ด้านในของเสา ดังนั้นจะเป็นเสาปูดออกมา
ด้านนอกเป็นระยะๆ เสาที่ปูดออกมานอกแนวผนัง
นี้เป็นเสากลม โบสถ์มีประตูทางเข้าด้านหน้าเพียง
ด้านเดียว ทางเข้าด้านหน้าโบสถ์มีบันไดนาคซึ่ง
เป็นประติมากรรมปูนที่สวยงามนำเข้าสู่โบสถ์ซึ่งยก
พื้นสูงกว่าพื้นโดยรอบประมาณ ๑ เมตร บันไดหน้า
นี้มี ๗ ขั้น ประตูโบสถ์เป็นประตูไม้ ประตูลวดลาย
ปิดทองประดับกระจกงดงามมาก กรอบนอกของ
ประตูทางเข้าตกแต่งด้วยสาหร่ายรังผึ้งไม้แกะสลัก
อย่างวิจิตรบรรจงเป็นลายเครือเถา กรอบรองก่อน

ถึงตัวประตูซึ่งลดระดับเข้าไปในระดับผนังในของ
กำแพงเป็นกรอบไม้ปิดทองประดับกระจก เสาราย
หรือเสานางเรียงที่รับชายคาเป็นเสาปูนกลมต่อด้วย
เสาไม้กลม ตอนบนที่รับโครงสร้างชายคาเป็นบัว
กลุ่มไม้ทาสีปิดทอง รูปทรง สัตส่วน และประดับ
ศิลปกรรมของโบสถ์นี้นับว่าเป็นฝีมือช่างโบราณที่
วิจิตรบรรจงยิ่ง ผนังโบสถ์ด้านที่เป็นมุขนอกเหนือ
จากประตูทางเข้าจะเจาะหน้าต่างเล็ก สูงจากพื้น
โบสถ์ประมาณ ๘๐ เมตร ขนาดและสัดส่วนของ
หน้าต่างสมดุลกับขนาดของผนัง นับว่าเป็นโบราณ
ที่มีรูปทรงสัดส่วนที่งดงาม

๕.๑.๒.๒ เจดีย์

ด้านหลังโบสถ์ (ทิศตะวันตก) เป็นเจดีย์
แบบมอญ-พม่าที่มีขนาด สัดส่วนสัมพันธ์กับขนาด
ของโบสถ์ ความกว้างของเจดีย์ประมาณเท่ากับ
ความกว้างของผนังด้านในของโบสถ์ การเข้าถึง
องค์เจดีย์เข้าถึงได้ ๒ ทาง คือ ทางประตูกำแพงแก้ว
ด้านหลังโบสถ์ และทางประตูกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ
ซึ่งต่อเนื่องกับลานกลางระหว่างโบสถ์และวิหาร

๕.๓ วิหาร ศิลปกรรมแบบพม่า

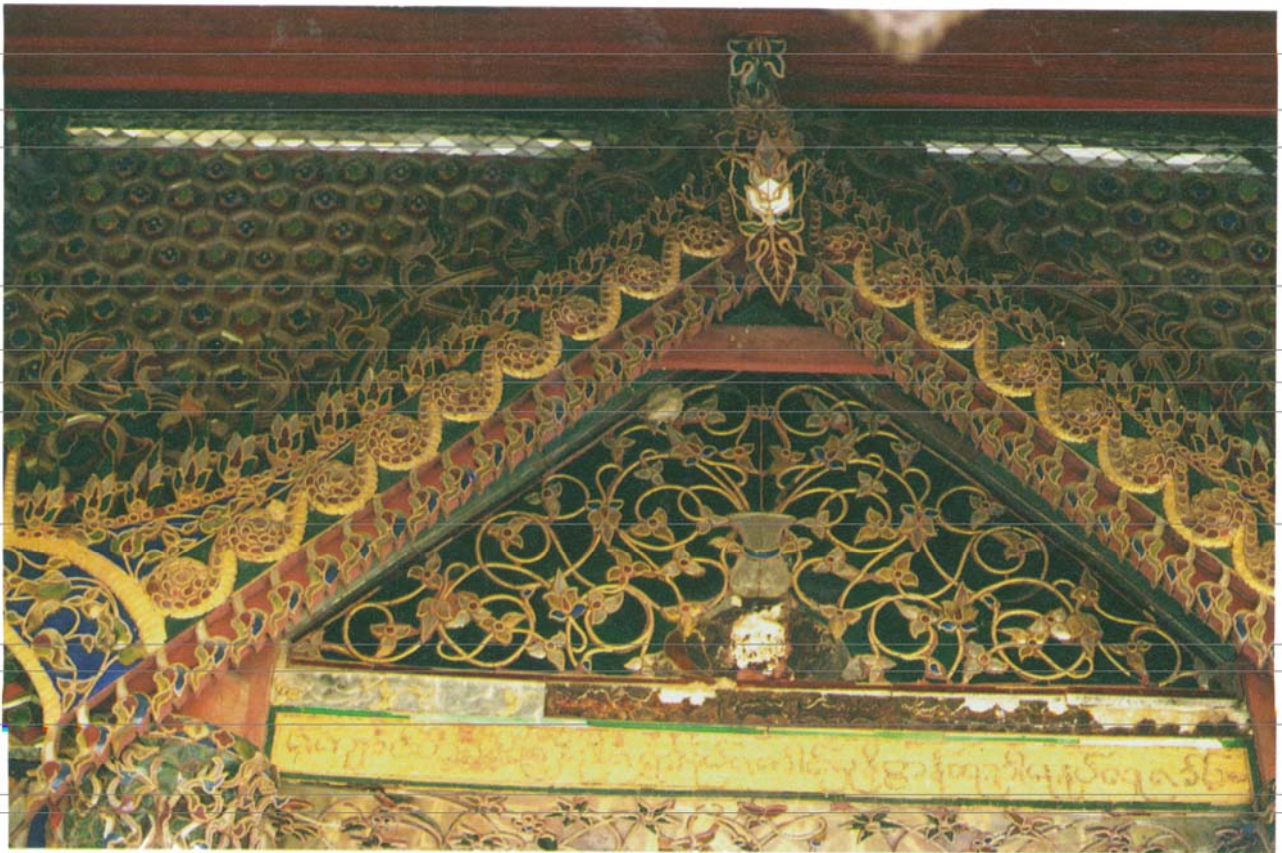
๕.๔ (บน) รายละเอียดการซ้อนชั้นหลังคาเรือนยอดวิหาร

๕.๕ (ล่าง) ลวดลายหน้าบันและสาหร่ายรวงผึ้งของซุ้มทางเข้าวิหาร

๕.๖ (บน) โบสถ์จตุรमुखและซุ้มประตูทางเข้าที่สัมพันธ์กับวิหาร

๕.๗ (ล่าง) ลวดลายประดับกระจากสีทองประตูโบสถ์

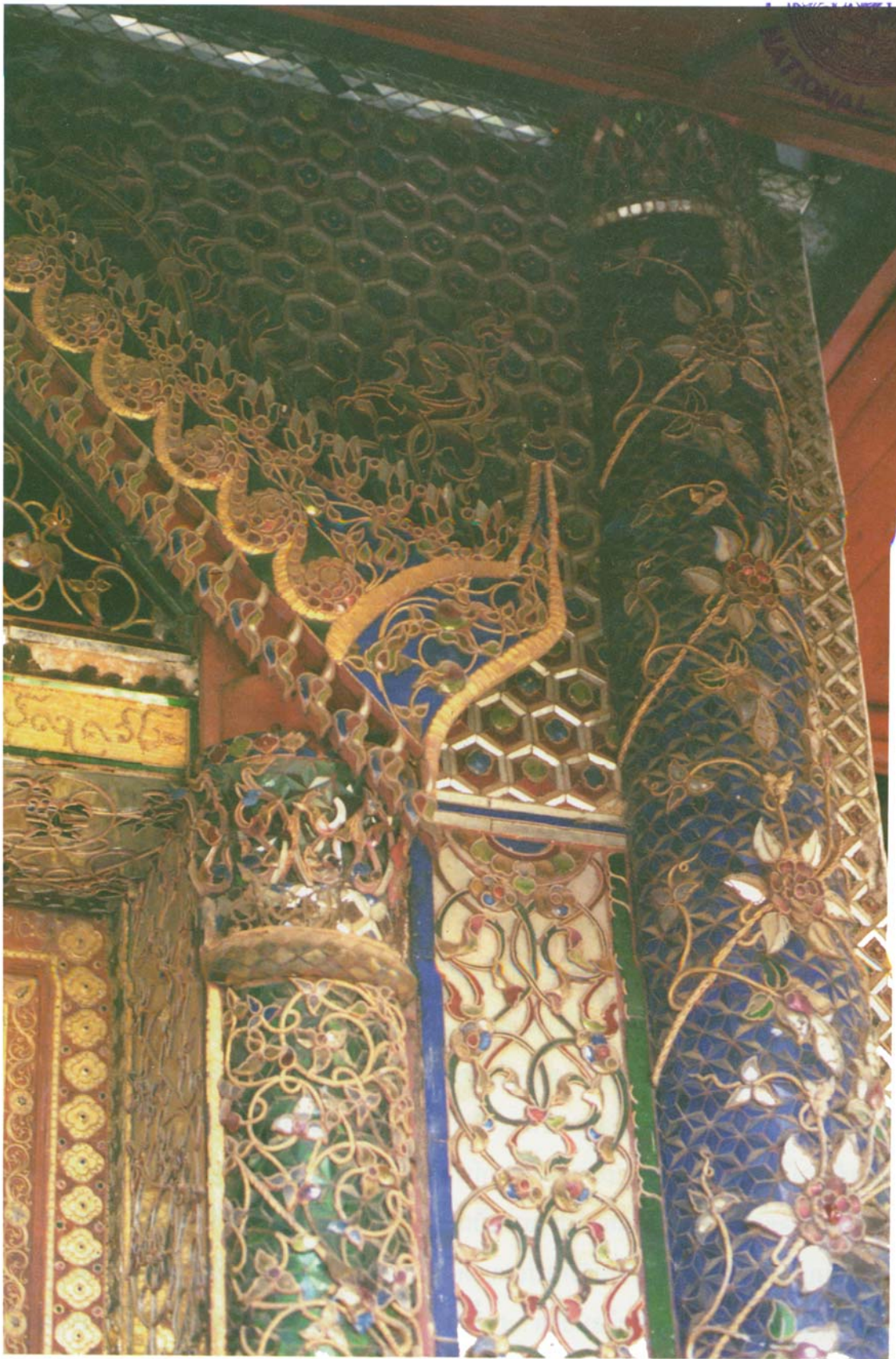

๕.๘ (บน) ลวดลายประดับกระฉากสีของหน้าบันซุ้มทางเข้าวิหาร

๕.๙ (ล่าง) ความวิจิตรบรรจงของลวดลายประดับกระฉาก

๕.๑๐ ฝัมือช้างแกะสลักสำหรับวางผังไม้ลวดลายพรรณพฤกษาและเทพยดา

๕.๑๑ ความวิจิตรบรรจงของลายเครือเถาประดับเสาวihar

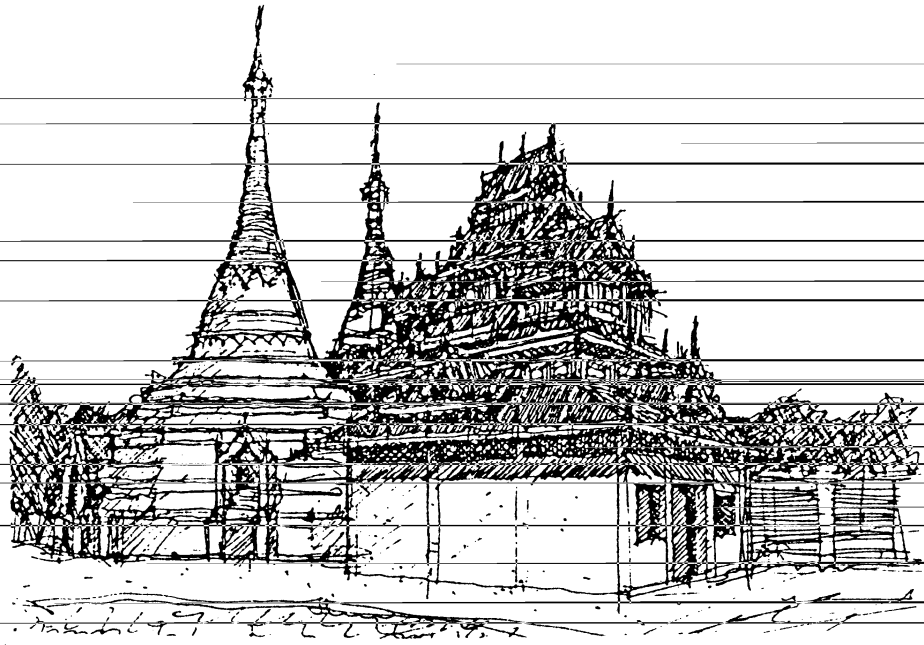
๕.๑.๒.๓ วิหาร

วิหารวัดศรีชุมจัดเป็นสถาปัตยกรรมแบบไตผสมพม่าที่งดงามเป็นเลิศอีกชิ้นหนึ่งของไทย ลักษณะโดยรวมของวิหารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง ๒ ชั้น ชั้นล่างเป็นกุฏิพระและที่เก็บของเครื่องใช้ที่ไม่มีค่า ชั้นบนเป็นพื้นที่อเนกประสงค์อันประกอบด้วยการใช้เป็นวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นพิพิธภัณฑที่เก็บเครื่องใช้และประณีตศิลปกรรม เครื่องไม้ประดับกระจกมากมาย รวมทั้งเก็บคัมภีร์โบราณต่างๆ นอกจากนั้นใช้เป็นกุฏิของเจ้าอาวาสและพระลูกวัดอีกด้วย

ผังพื้นของวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างยาวประมาณ ๑๒.๐๐ x ๓๐.๐๐ เมตร^๗ ชั้นบนและล่างไม่มีความสัมพันธ์กันด้วยบันไดภายใน บันไดหลัก ๒ บันไดใช้เป็นบันไดทางเข้าจากพื้นลานวัดสู่ชั้นบน บันไดแรกเป็นบันไดเข้าถึงส่วนหน้าวิหารซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูป บันไดที่สองเป็นบันไดเข้าสู่โถงส่วนกลาง ซึ่งเป็นส่วนที่ใช้เป็นการเปรียญพิพิธภัณฑ และส่วนรับแขกของเจ้าอาวาส พื้นที่ด้านหลังต่อกับส่วนเปิดโล่งด้านหลังเป็นกุฏิเจ้าอาวาสและกุฏิพระลูกวัด ผังวิหารเป็นผังก่ออิฐถือปูนผสมกับผนังไม้ดีดตั้ง ลักษณะเด่นของวิหารเมื่อมองจากรูปลักษณะภายนอกจะเห็นหลังคาคลุมบันไดทางขึ้นทั้งสองบันไดซึ่งเป็นหลังคาจั่วซ้อนชั้นสองชั้นต่อด้วยหลังคาเรือนยอดแบบพม่าลักษณะเดียวกับหลังคาเรือนยอดของโบสถ์ เรือนยอดประธานเป็นเรือนยอดแบบพม่าลักษณะเดียวกับหลังคาเรือนยอดของโบสถ์ เรือนยอดประธานเป็นเรือนยอด ๗ ชั้น ส่วนเรือนยอดรองซึ่งคลุมมุขยื่นทางด้านหน้าเป็นเรือนยอด ๕ ชั้น เครื่องตกแต่งเป็นไม้ฉลุงดงามมาก หลังคาส่วนที่คลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของวิหารเป็นหลังคา

จั่วยอดคอสองสองชั้นแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นศาสนสถานของชาวไตที่เรียกว่าๆ ว่า สองคอสามชาย วัสดุหลังคาเป็นกระเบื้องซีเมนต์แผ่นเล็ก ตกแต่งเชิงชายด้วยไม้ฉลุลายอย่างละเอียดอ่อน สำหรับวิหารหลังนี้ส่วนตกแต่งที่เป็นจุดดึงดูดตาเป็นพิเศษคือส่วนประดับตกแต่งตรงจั่วบันไดทางขึ้น มีลักษณะแบบกรอบหน้านาง ตรงช่วงเสาหลักของหลังคาคลุมบันได ส่วนตกแต่งนี้คือสาหร่ายรวงผึ้งที่เป็นไม้แกะสลักอย่างละเอียดงดงามสุดพรรณาลวดลายของสาหร่ายรวงผึ้งนี้คือลายพรรณพฤกษาพร้อมวิหคนานาพันธุ์และรูปเทพยดาผู้ปกป้องรักษาพรรณพฤกษามากมายหลายองค์ในอิริยาบถต่างๆ ทั้งงดงามน่าดูยิ่ง ที่เสารับหลังคาซุ้มซึ่งเป็นกรอบของสาหร่ายรวงผึ้งประดับด้วยลวดลายเครือเถาพรรณพฤกษาปิดทองประดับกระจกลีเช่นเดียวกับส่วนตกแต่งอื่นๆ

ประตูหน้าต่างของวิหารเป็นบานไม้สักทาสีแดงชาดมีลวดลายทองแบบลายเครือเถาที่กรอบบานและที่ลูกฟักกระดานคุมทั้งภายนอกและภายใน เหนือหน้าต่างมีชายคาปีกนกเล็กๆ ขนาดสมดุลกับบ้านหน้าต่าง ค้ำด้วยหูช้างไม้แกะสลัก มุงด้วยกระเบื้องไม้และตกแต่งด้วยเชิงชายไม้ฉลุลาย หน้าต่างทุกบานเป็นหน้าต่างบานเปิดแบบ ๒ ตอน บนและล่างยาวจรดพื้นห้อง ประตูของห้องชั้นล่างซึ่งใช้เป็นกุฏิ และกับปียกุฏิ เป็นประตูที่ตอนบนเป็นทางโค้งแบบฝรั่ง วิหารและโบสถ์วัดศรีชุมนี้นับว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบไตที่งดงามและมีคุณค่าในเชิงศิลปสถาปัตยกรรมมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมแบบไตที่งดงามและมีความสำคัญในเชิงศิลปสถาปัตยกรรมมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมแบบไตและพม่าในแหล่งอื่นๆ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่วิหารถูกไฟไหม้เสียหายเกือบทั้งหลังใน พ.ศ. ๒๕๓๕ และยังอยู่ในช่วงเวลาที่กำลังดำเนินการบูรณะให้คง

สภาพเดิม” ปัญหาที่เกิดขึ้นกับวัดศรีชุมในแง่ความ
ปลอดภัยต่ออัคคีภัยอันเกิดจากความไม่คล่องตัวใน
การที่รถดับเพลิงจะเข้าถึงตัวโบราณสถานเป็นปัญหา
ที่ต้องแก้ไขเพื่อมิให้เกิดปัญหาลักษณะนี้กับวัดอื่นๆ
ต่อไป

๕.๒ วัดพระธาตุคอกงมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

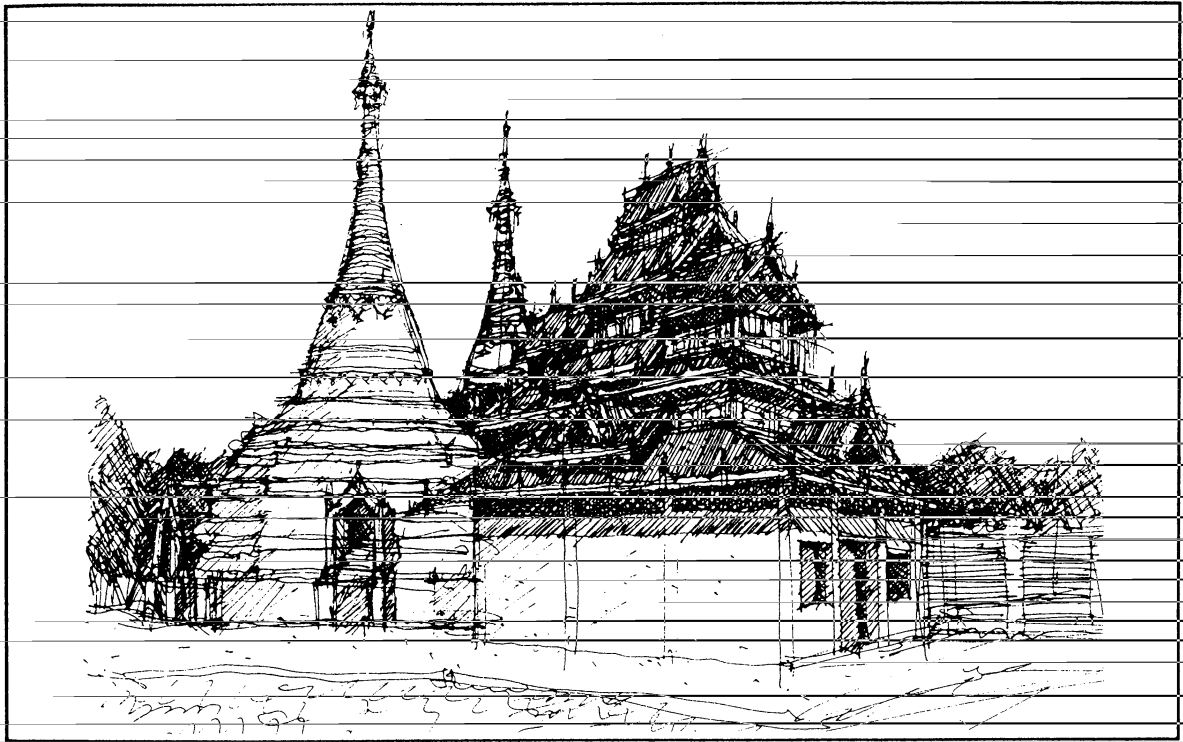
วัดพระธาตุคอกงมู เป็นพระธาตุเจดีย์
แห่งแรกที่สร้างขึ้นในเมืองแม่ฮ่องสอน นับเป็น
ปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมือง บนวัดพระธาตุคอกงมู
มีโบราณสถานที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณ
สถานไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ อยู่ ๓ หลัง คือพระธาตุ
เจดีย์องค์ใหญ่ ชุมวิหารขนาดเล็กที่ติดกับพระธาตุ
องค์ใหญ่ และพระธาตุองค์เล็ก พระธาตุเจดีย์ทั้ง
สององค์เป็นเจดีย์ทรงมอญ พระธาตุองค์เล็ก พระยา
สิงหนาทราชา (ชานกะเล) เจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคน
แรกซึ่งเป็นชาวไทเป็นผู้สร้างใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ใน
พระเจดีย์องค์เล็กนี้มีพระบรมสารีริกธาตุของพระ-
โมคคัลลานะเถระบรรจุอยู่ด้วย ซึ่งถือเป็นพระธาตุ
คู่บ้านคู่เมืองเป็นที่เคารพแก่ชาวบ้านทั้งชาวไทและ
คนกลุ่มอื่นๆ ในเมืองแม่ฮ่องสอนยิ่งนัก ส่วน
พระเจดีย์องค์ใหญ่สร้างขึ้นภายหลังพร้อมๆ กับวิหาร
แบบไทที่อยู่ติดกันในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ ผู้สร้าง
เจดีย์องค์ใหญ่ คือคหบดีชาวไท ที่ตั้งถิ่นฐานใน
เมืองแม่ฮ่องสอน ชื่อ “จองต่องสู่” ทุกวันเพ็ญ
เดือน ๑๒ ของทุกปี จะมีงานประเพณีแห่สการ
พระเจดีย์และปิดทองพระพุทธรูป ซึ่งจะมีพุทธ
ศาสนิกชนทั้งชาวไทและชาวเมือง รวมทั้งชาว
กรุงเทพฯ ไปร่วมงานกันอย่างคับคั่ง

๕.๒.๑ ผังบริเวณของวัด

เนื่องจากวัดพระธาตุคอกงมูเป็นวัดที่ตั้งอยู่
บนภูเขา (คอกงมู) ซึ่งมีพื้นที่บริเวณวัดค่อนข้าง
แคบ บริเวณวัดทั้งหมดบนยอดคอกงมูมีพื้นที่ประมาณ
๓.๕ ไร่ แต่พื้นที่ที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานซึ่งครอบ
คลุมพื้นที่โดยรอบของพระธาตุทั้งสององค์มีเพียง

๑ ไร่ ๓ งาน ๖๕ ตารางวา^{๑๐} การเข้าถึงบริเวณวัด
เข้าถึงได้ ๒ ทาง คือ ทางรถยนต์ ซึ่งเป็นถนนลาด
ยางตั้งแต่เชิงคอกงมูตรงถนนข้างวัดพระนอน ซึ่งอยู่
ตรงข้ามวัดเก่าๆ ระยะทางรถยนต์วิ่งจากเชิงคอกงมูถึง
บนลานวัด ใช้เวลาประมาณ ๑๐ นาที และยังมี
เส้นทางขึ้นด้วยทางเท้า จากวัดไม้ซุงซึ่งอยู่ติดกับ
วัดม่วยต๋อย (วัดพระนอน วัดม่วยต๋อย และวัดไม้ซุง
เป็นวัดสามวัดที่มีอาณาเขตต่อเนื่องกัน อยู่เชิงคอก
งมู) เส้นทางนี้จะเดินคดเคี้ยวไปตามความลาดชัน
ของเขา ใช้เวลาเดินขึ้นประมาณ ๒๐ นาที เส้นทาง
เดินเท้าจากวัดไม้ซุงถึงวัดพระธาตุคอกงมูนี้เป็น
เส้นทางที่ชาวบ้านเดินขึ้นเมื่อมีเทศกาลและพิธีกรรม
ทางศาสนา เช่น งานพิธีดักบาตรเทโวในวันออก
พรรษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเส้นทางเดินต่อเนื่อง
ระหว่างวัดพระนอนและวัดพระธาตุคอกงมูอีก
เส้นทางหนึ่งซึ่งยังเห็นร่องรอยของเส้นทางเดิมหลง
เหลืออยู่ เป็นเส้นทางเดินที่ค่อนข้างชัน แต่เป็น
เส้นทางที่ขึ้นตรงหากเส้นทางนี้ทำเป็นบันไดขึ้นแบบ
บันไดนาคขึ้นวัดพระธาตุอื่นๆ ก็จะทำให้สามารถเดิน
ขึ้นได้สะดวก

ผังบริเวณของวัดพระธาตุคอกงมูนี้
สามารถแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นส่วนใหญ่ๆ ๔ ส่วน
คือ ส่วนฐานขอมตวณ ฐานรอบๆ พระธาตุทั้งสอง
องค์ ส่วนเสนาสนาและโบสถ์ที่สร้างใหม่บนเนินเขา

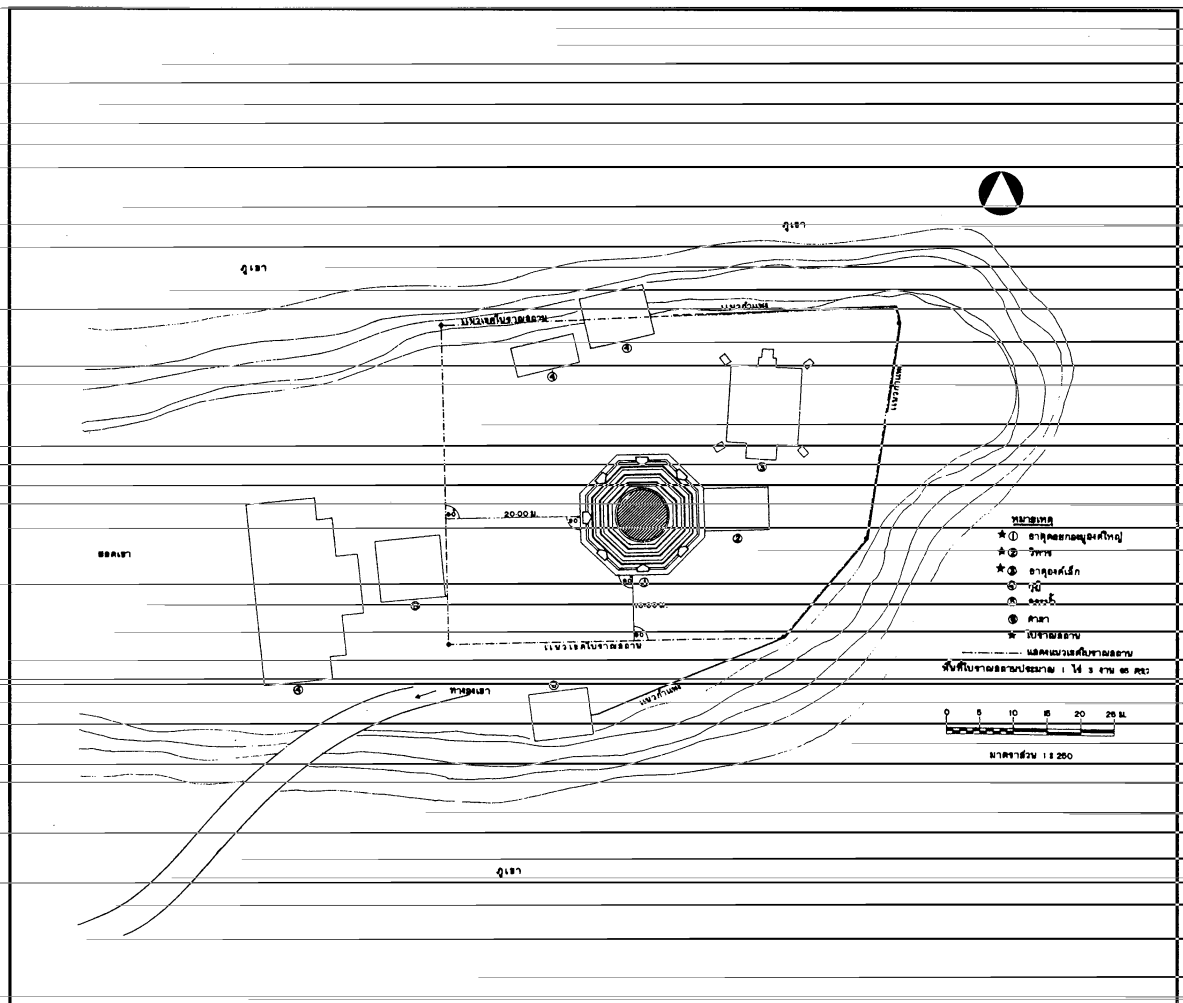

๕.๑๒ (บน) พระเจดีย์ ๒ องค์ และวิหารหลังคาซ้อนชั้นแบบไต

แผนผัง ๕.๒ (ล่าง) วัดพระธาตุดอยกองมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่มา : กรมศิลปากร; การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ

กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๕. หน้า ๒๖๔

ระดับบนอีกระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากวัดมีพื้นที่แคบ ดังนั้นลานจอดรถและลานวัดที่ใช้ในกิจกรรมทางศาสนาประเพณีจะรวมอยู่ที่เดียวกันซึ่งเป็นปัญหามากในเวลามีกงานเทศกาลต่าง ๆ

จุดสนใจและดึงดูดความสนใจของผู้มาเยือน คือ องค์พระธาตุทั้งสององค์ และวิหารซึ่งอยู่ติดองค์พระธาตุ ทั้ง ๓ อาคารเป็นอาคารที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน กลุ่มอาคารทั้ง ๓ ตั้งอยู่กลางลานดิน ซึ่งเป็นลานอเนกประสงค์ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของผังบริเวณวัด และบริเวณนี้ในพื้นที่ขอบลานทางวัดได้ใช้เป็นจุดชมทัศนียภาพมุมกว้างของเมืองแม่ฮ่องสอนด้วย กลุ่มกุฏิล้อมรอบลานวัดในแนวทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระธาตุ ส่วนทางทิศใต้ของผังบริเวณจะเป็นศาลาโถง และศาลาจำหน่ายเครื่องไทยทานและเครื่องบูชาต่าง ๆ สำหรับผู้มาสักการะองค์พระธาตุ โรงครัวและสุขาที่ให้บริการแก่ผู้มาเยือนวัดจะอยู่ทางทิศเหนือของกุฏิหลังใหญ่ ซึ่งเป็นกุฏิเจ้าอาวาสและใช้เป็นศาลาการเปรียญไปในเวลาเดียวกัน เนื่องจากพื้นที่ในเนินระดับนี้ไม่มีพอสสำหรับสร้างโบสถ์หรือวิหารอื่นๆ อีก ดังนั้นทางวัดจึงได้ทำทางเดินผิวคอนกรีตกว้างประมาณ ๖.๐๐ เมตร ขึ้นไปยังยอดเนินอีกลูกหนึ่งข้างเคียง บนเนินลูกต่อเนื่องนี้ได้สร้างโบสถ์ใหม่ขนาดเล็กๆ เพื่อใช้ทำสังฆกรรม โบสถ์ที่สร้างใหม่นี้ได้มีลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมแบบไต แต่เป็นโบสถ์ทรงไทยภาคกลางซึ่งไม่ได้ให้คุณค่าของศิลปกรรมท้องถิ่น และไม่มีลักษณะของศิลปสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กับองค์พระธาตุและวิหาร ซึ่งเป็นที่สังเกตได้ว่าผู้ที่มาสักการะองค์พระธาตุจะให้ความสนใจเฉพาะองค์พระธาตุและวิหารทรงไตที่โดดเด่นกลางลานวัดเท่า

นั้น มิได้ให้ความสนใจต่อโบสถ์ใหม่ที่ตั้งอยู่ตอนบนเลย

๕.๒.๒ สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัด

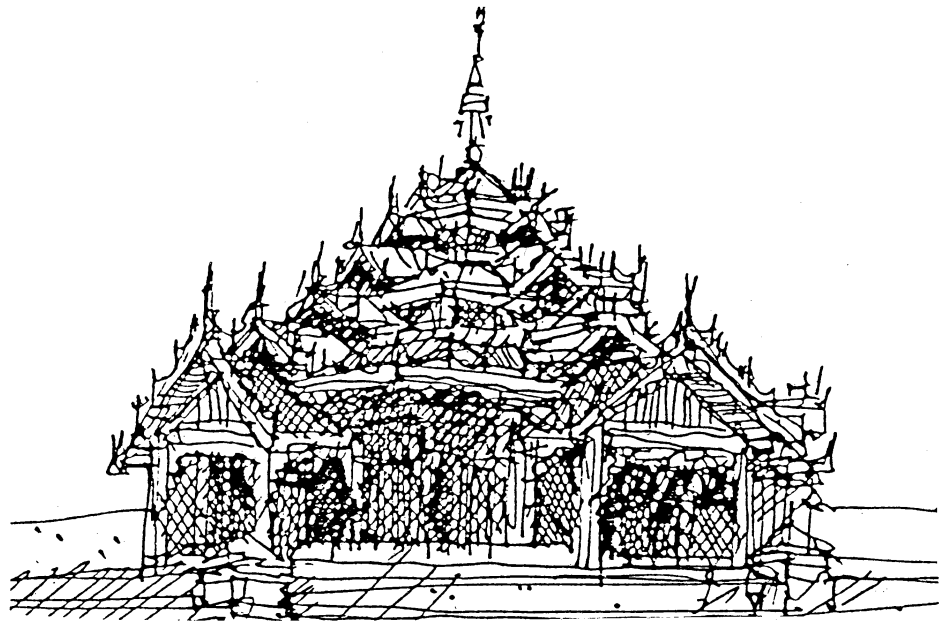
สถาปัตยกรรมสำคัญในวัดพระธาตุดอยกองมู คือสถาปัตยกรรมที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ คือ พระธาตุองค์ใหญ่ และวิหารแบบไตที่อยู่ติดองค์พระธาตุ กับพระธาตุองค์เล็ก และกลุ่มอาคารทั้ง ๓ หลังนั้นนอกจากจะโดดเด่นเป็นจุดสนใจของวัด ยังเป็นที่หมายศาลที่โดดเด่นของเมืองแม่ฮ่องสอน เมื่อมองจากเครื่องบินและมองจากเชิงดอยมายังยอดดอย เพราะท่ามกลางขุนเขาและเมฆหมอกที่อลังการเราจะมองเห็นยอดพระธาตุและวิหารที่มีสีขาวตัดกับสีของภูเขาและท้องฟ้าที่เป็นที่หมายศาลที่เด่นชัดมาก

๕.๒.๒.๑ พระธาตุองค์ใหญ่

เป็นเจดีย์ทรงมอญที่มีฐานแปดเหลี่ยมซ้อนสามชั้น ตอนบนเป็นเจดีย์ทรงกลมประดับด้วยยอดฉัตร บริเวณฐานชั้นล่างสุดประดับด้วยซุ้มพระตามทิศทั้ง ๘ ทิศโดยรอบองค์เจดีย์ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยสวดสยปุ่นแบบศิลปกรรมมอญ

๕.๒.๒.๒ พระธาตุองค์เล็ก

เป็นเจดีย์ทรงมอญบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนสามชั้น ตรงมุมของฐานประดิษฐานสิงห์ทั้ง ๔ มุม ส่วนฐานชั้นล่างสุดในแนวทิศเหนือได้ประดับด้วยซุ้มพระแบบศิลปกรรมมอญ ซุ้มประธานประดิษฐานอยู่ทางทิศใต้ ส่วนหลังคาซุ้มประธานนี้ประดับด้วยเรือนยอดแบบศิลปกรรมไต ๓ ยอด แต่ละยอดจะเป็นทรงปราสาทซ้อน ๓ ชั้น ลวดลายประดับเป็นปูนปั้นแบบศิลปกรรมไตที่ละเอียดงดงาม

๕.๒.๒.๓ วิหาร

วิหารซึ่งอยู่ติดกับพระธาตุเจดีย์องค์ใหญ่ เป็นวิหารทรงโรง ผังพื้นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังก่ออิฐถือปูน หลังคาจั่วซ้อนชั้นแบบศิลปกรรมไต คือ ยกคอสองสองชั้น และหลังคาซ้อน ๓ ชั้น ลดหลั่นขนาดหลังคาจากล่างไปหาบนหลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้ และตกแต่งด้วยโลหะฉลุตลอดรายละเอียดงดงามตามแบบศิลปกรรมไต

๕.๓ วัดพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดพระนอนเป็นวัดเก่าแก่ของแม่ฮ่องสอน อีกวัดหนึ่ง ตั้งอยู่บนผดุงม่วยต่อ เชียงดอยกองมู วัดนี้ได้ก่อสร้างใน พ.ศ. ๒๔๑๔^{๑๓} โดยเจ้านางเมียร ภรรยาของพระยาสิงหนาทราชา ซึ่งได้เป็นเจ้าผู้ครองเมืองแม่ฮ่องสอนคนที่สองต่อจากพระยาสิงหนาทราชาด้วย ปุชนิยวัตถุที่สำคัญในวัดคือพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ๑ องค์ ก่ออิฐถือปูนเป็นศิลปกรรมแบบพม่า ขนาดความยาวตลอดองค์ ๑๒ เมตร ประดิษฐานอยู่บนแท่นสูง ๓ เมตรเศษ วิหารพระพุทธรูปปางไสยาสน์ที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นวิหารที่สร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ แทนวิหารหลังเก่าที่ได้ทรุดโทรมและถูกรื้อถอนไป ส่วนโบสถ์ซึ่งชำรุดทรุดโทรมอย่างมาก กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๓๖

ในวัดพระนอนนี้มีสถูปซึ่งสร้างเป็นอนุสรณ์ของเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนถึง ๔ องค์ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัด ซึ่งประกอบด้วยสถูปที่บรรจุอัฐิของ

- พระยาสิงหนาทราชา เจ้าผู้ครองเมืองคนแรก

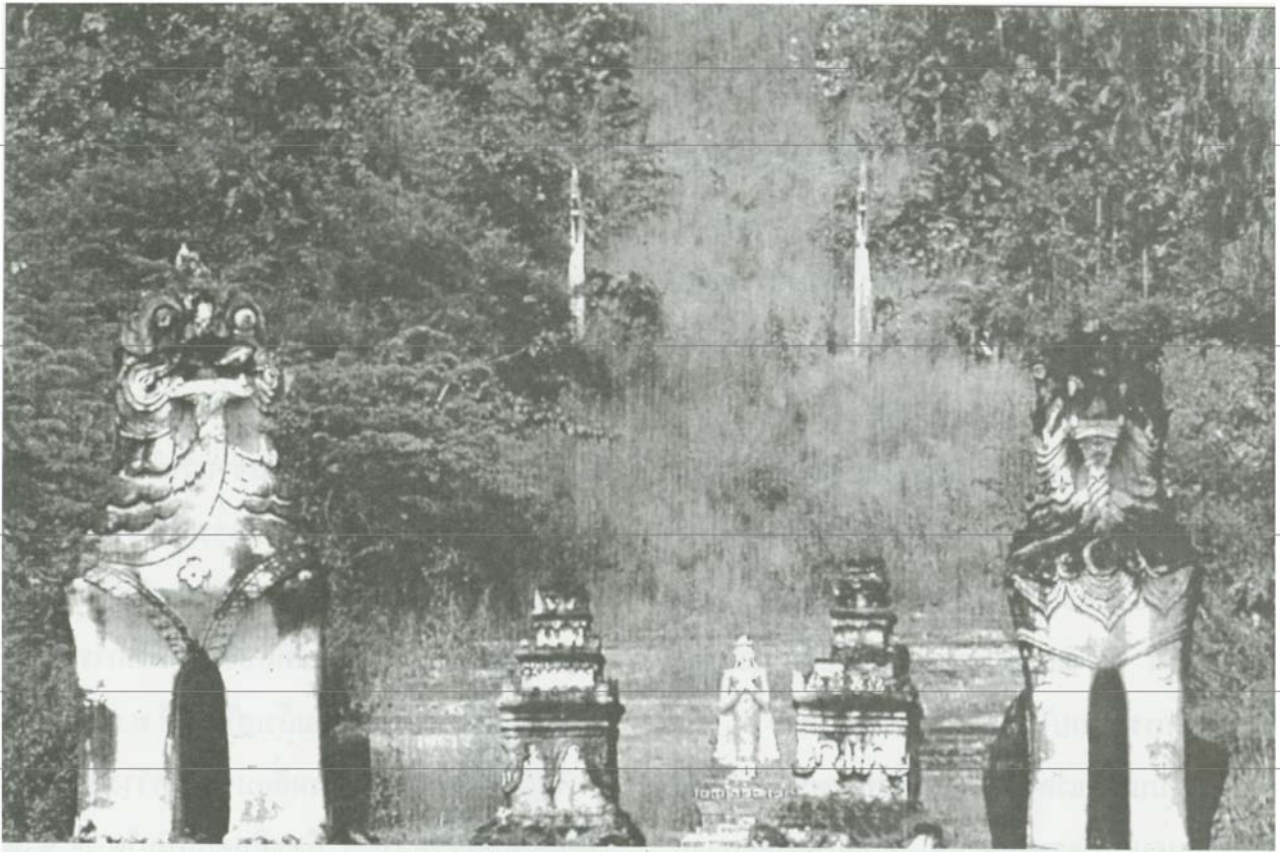
- เจ้านางเมียร เจ้าผู้ครองเมืองคนที่สอง
- พระยาพิทักษ์สยามเขต เจ้าผู้ครองเมืองคนที่สามและภรรยา
- พระยาพิศาลฮ่องสอนบุรี เจ้าผู้ครองเมืองคนที่สี่ และภรรยา

ปัจจุบันสถูปของเจ้าเมืองคนแรกและคนที่สองได้ถูกรื้อถอนไปแล้ว ยังเหลือเพียง ๒ องค์ อยู่ทางทิศเหนือติดกับเขตวัดม่วยต่อ

ในบริเวณวัดพระนอนนอกจากจะมี วิหารโบสถ์ สถูปแล้ว จุดเด่นที่น่าสนใจในบริเวณวัดที่สังเกตเห็นได้เด่นคือ สิ่งคู่ขนาดใหญ่ก่ออิฐถือปูนตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดติดกับเชิงเขาตอยกองมู สิ่งคู่นี้ตั้งอยู่ในทำนองหันหน้าเข้าสู่ตัวเมือง ห่างจากสิ่งคู่ไปทางด้านหลังมีสิ่งก่อสร้างที่ปรักหักพังไปแล้ว แต่ยังเหลือทรากรให้เห็นฐานอยู่คือฐานของพระพุทธรูปยืนซึ่งประดิษฐานอยู่กลางดอยกองมู เป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ก่ออิฐถือปูนยืนชี้พระหัตถ์และผินพระพักตร์เข้าสู่ตัวเมือง พระพุทธรูปองค์นี้เล่าต่อกันว่า เจ้านางเมียรได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์พระยาสิงหนาทราชาผู้เป็นสามี ถ้ามองตรงจากสิ่งคู่เชิงดอยจะเห็นฐานของบันไดขึ้นดอยเพื่อมานมัสการพระพุทธรูปยืนที่ประดิษฐานอยู่กลางดอยกองมูนี้ได้อย่างชัดเจน

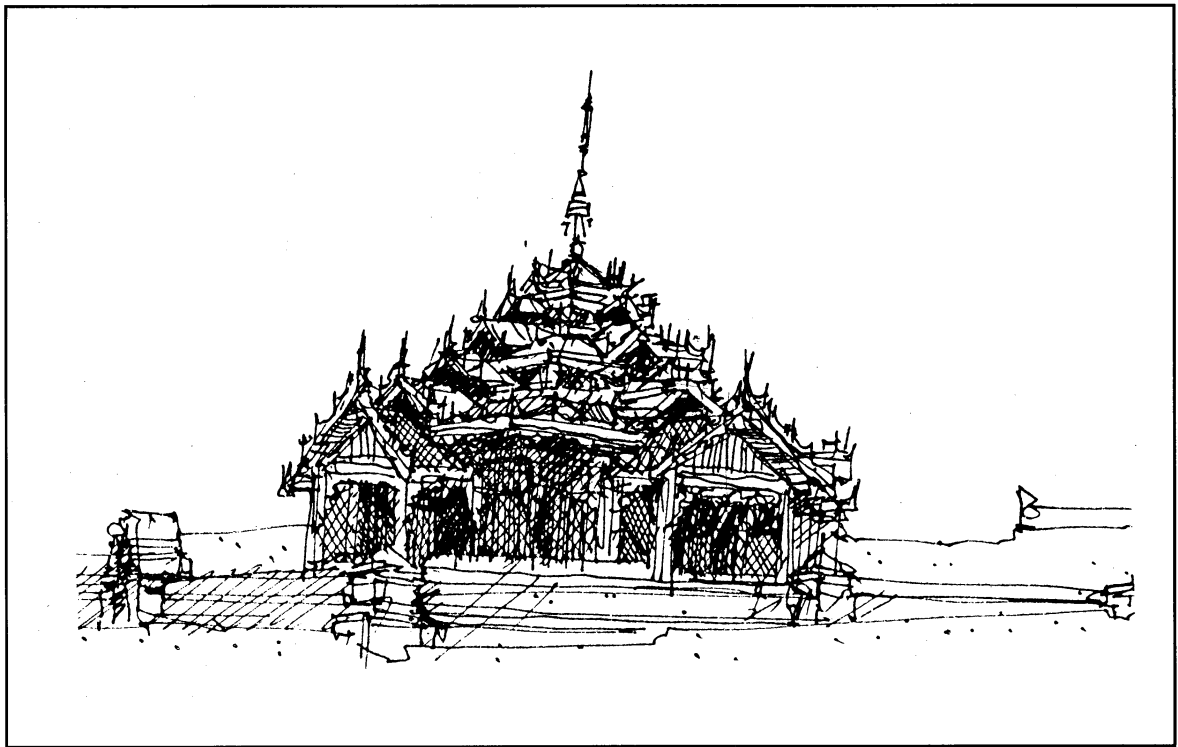
๕.๓.๑ ผังบริเวณวัด

อาณาเขตของวัดพระนอนมีพื้นที่ประมาณ ๙ ไร่ แต่พื้นที่ที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔^{๑๔} มีประมาณ ๒ ไร่ ๒๑ ตารางวา^{๑๕} สิ่งก่อสร้างที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือ โบสถ์กำแพงแก้วที่ล้อมรอบโบสถ์ และประติมากรรมสิ่งคู่ สภาพแวดล้อมของผังบริเวณวัดนั้น ทางเข้า

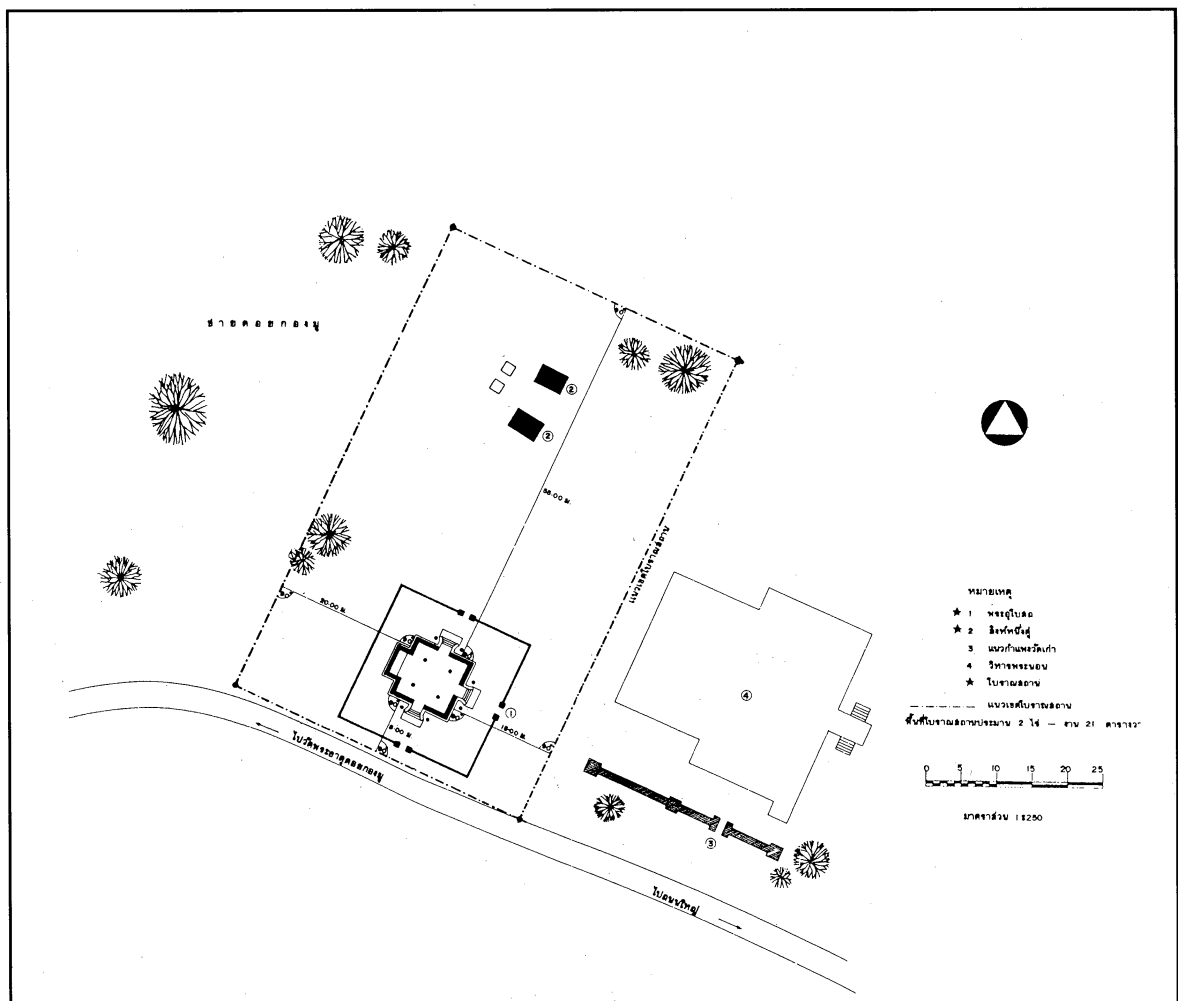

๕.๑๕ (บน) สิงห์คู่ และฐานบันไดขึ้นคอกของมู

๕.๑๖ (ล่าง) เสนาหิน ในเขตกำแพงแก้วของโบสถ์วัดพระนอน

๕.๑๓ (บน) โบสถ์เรือนยอดแบบจตุรมุขในกำแพงแก้ว
 แผนผัง ๕.๓ (ล่าง) วัดพระนอน อำเภอมะนัง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 ที่มา : กรมศิลปากร, การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ,
 กรุงเทพฯ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕. หน้า ๒๖๖

๕.๑๔ รายละเอียดของเรือนยอดของโบสถ์

หลักอยู่ทางทิศตะวันตกติดกับถนนผดุงม่วยต่อ ด้านทิศใต้ติดกับถนนซึ่งเข้าสู่วัดพระธาตุคอกงมู ทิศตะวันตกจรดเนินเขาคอยกอมู ทิศเหนือติดกับอาณาเขตของวัดม่วยต่อ และวัดม่วยต่อจะมีอาณาเขตต่อเนื่องกับวัดไม้สูง ดังนั้นในบริเวณทิศตะวันตกของถนนผดุงม่วยต่อตรงบริเวณนี้จะมีวัด ๓ วัดต่อเนื่องกัน ส่วนทางทิศตะวันออกของถนนตรงข้ามวัดพระนอนจะมีวัดเก่าอีกวัดหนึ่ง รวมแล้ววัดในกลุ่มนี้จะมีถึง ๔ วัดและถ้านับความต่อเนื่องไปยังยอดคอกงมูด้วย จะมีวัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันถึง ๕ วัด และทุกวัดจะมีรูปลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบไตซึ่งสร้างต่างสมัยกัน

ในบริเวณวัดพระนอนนี้ข้ามประตูทางเข้าหลักจะเน้นแนวแกนตรงกับสิ่งศักดิ์ ซึ่งอยู่เชิงคอกงมู และในแนวแกนต่อเนื่องกันไปจะเห็นทรางของบันไดทางขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูป ซึ่งเคยประดิษฐานอยู่กลางคอกงมู วิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของทางเข้าหลัก ตัววิหารเป็นอาคารทรงโรงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาแบบปั้นหยายกคอสองต่อด้วยหลังคาจั่วซ้อนชั้นแบบสถาปัตยกรรมไต วิหารนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ที่มีความยาวตลอดองค์ ๑๒ เมตร ไสยาสน์อยู่บนฐานสูง ๓ เมตร วิหารนี้ใช้เป็นทั้งการเปรียญ พิพิธภัณฑสถาน และกุฏิไปด้วยพร้อมๆ กัน ด้านหลังของวิหารเป็นที่ตั้งของโบสถ์เก่าซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างร่วมสมัยกับการสร้างเมืองแม่ฮ่องสอน โบสถ์นี้ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๔

ทางขวามือของทางเข้าหลัก ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือสุดของผังเมืองบริเวณประดิษฐานสถูปบรรจุอัฐิเจ้าเมือง ซึ่งเดิมมี ๔ องค์ แต่ปัจจุบันเหลือสถูป

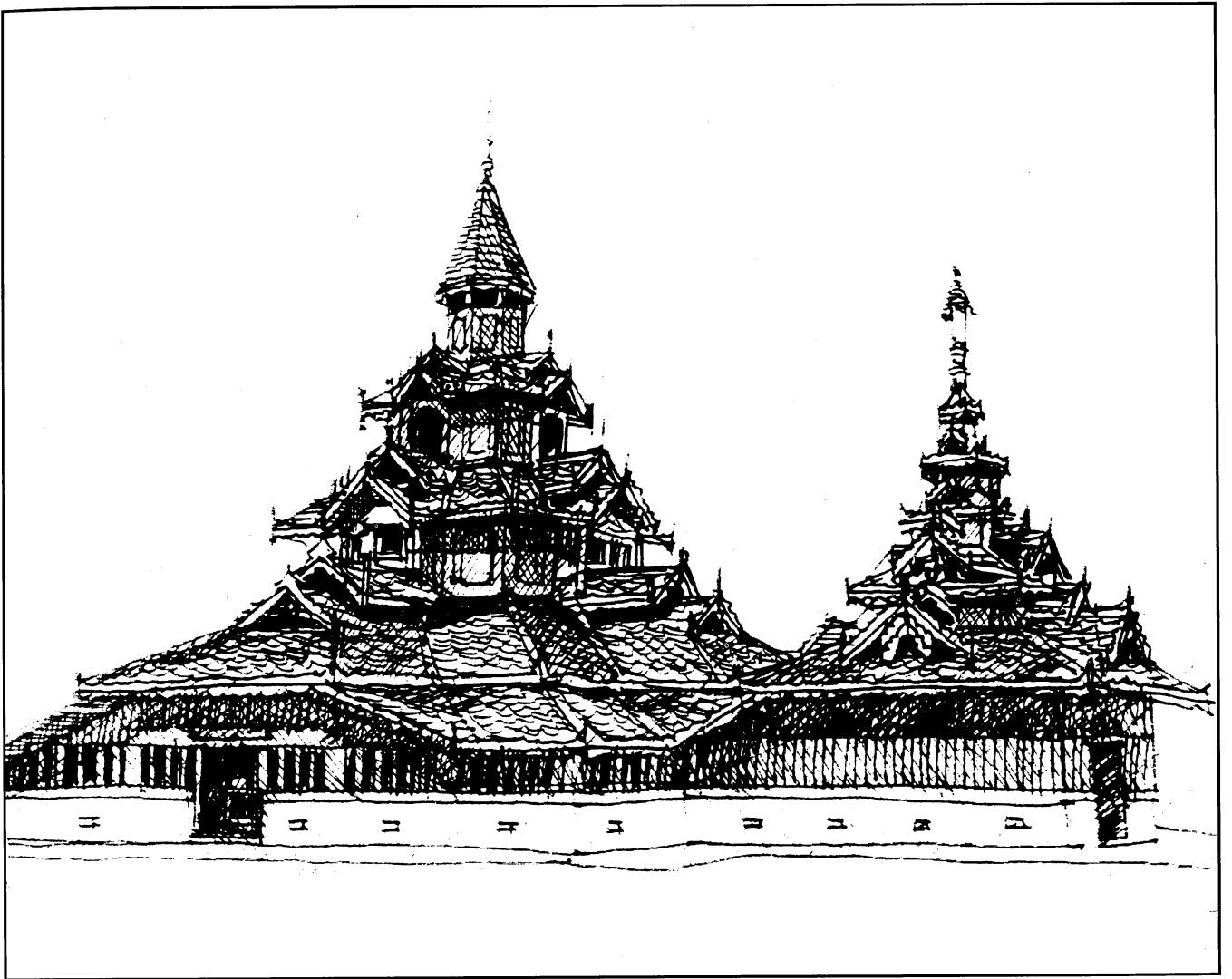
อยู่เพียง ๒ องค์เท่านั้น ด้านหลังสถูปกำลังมีการก่อสร้างอาคารใหม่อีกหลังหนึ่ง (พ.ศ. ๒๕๓๘)

๕.๓.๒ สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัด

สิ่งก่อสร้างสำคัญที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานมีสองชิ้น คือ โบสถ์ และประติมากรรมสิงห์คู่เชิงคอก

๕.๓.๒.๑ โบสถ์

โบสถ์วัดพระนอนนี้เป็นสถาปัตยกรรมแบบไตทั้งดงาม และเป็นหนึ่งในจำนวนโบราณสถานแบบไตเพียง ๘ หลัง ที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณไว้ในภาคเหนือ ก่อนหน้านี้ตัวโบสถ์ชำรุดทรุดโทรมมาก กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้คงสภาพเดิมแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ผังพื้นของโบสถ์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างประมาณ ๗.๐๐ x ๗.๐๐ เมตร มีมุขยื่นคลุมบันได ๓ ด้านทางทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก แท่นประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่มุขด้านตะวันตกซึ่งเป็นมุขด้านที่ปิดตัน พื้นที่รอบโบสถ์เป็นกำแพงแก้วล้อมรอบลานขนาดเล็ก ขนาดของเนื้อที่ภายในกำแพงแก้ว ประมาณ ๒๐.๐๐ x ๒๐.๐๐ เมตร ก่อนจะมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๖ ลานรอบโบสถ์ในกำแพงแก้วเป็นลานดิน พื้นลานดินมีระดับต่ำกว่าพื้นที่รอบนอกกำแพงแก้วประมาณ ๐.๗๐-๐.๘๐ เมตร ดังนั้นเมื่อมองจากภายนอกจะเห็นกำแพงแก้วโผล่จากพื้นดินมาให้เห็นเพียง ๐.๕๐-๐.๖๐ เมตร เท่านั้น ที่เป็นดังนี้เข้าใจว่ามีการถมพื้นที่โดยรอบให้สูงขึ้นเพื่อให้เป็นพื้นราบเพื่อประกอบกิจกรรมของวัด ดังนั้นจึงทำให้ลานรอบโบสถ์ในกำแพงแก้วมีระดับต่ำกว่าภายนอก ที่ลานดินนี้จะมีเสมาหินสองแนว ซึ่งเข้าใจว่าเนื่องจากมีการผูกพัทธสีมาสองครั้ง เสมาเป็นแท่งหิน

ธรรมชาติฝังไว้ในลานดินภายในกำแพงแก้ว ผนังโบสถ์เป็นไม้ดีโปรงมองเห็นแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปภายใน หลังคาโบสถ์เป็นหลังคาเรือนยอดทรงปราสาทแบบสถาปัตยกรรมใต้ซึ่งมีการซ้อนชั้นหลังคา ๓ ชั้น ในช่วงหลังคาที่ซ้อนมีการยกมุขแบบจตุรมุขซ้อนตอนละ ๒ ชั้น ยอดหลังคาประดับด้วยฉัตรสีทอง เครื่องตกแต่งเชิงชายและจั่วของจตุรมุขเป็นโลหะฉลุลายละเอียดงดงาม หลังคามุงกระเบื้องสีเทา เครื่องตกแต่งเป็นสีบรอนซ์เงิน ผนังไม้และส่วนคอสองของหลังคาทาสีแดงชาดประดับลวดลายสีเหลือง พื้นลานรอบโบสถ์ภายในกำแพงแก้วปรับปรุงจากลานดินเป็นลานคอนกรีตปูกระเบื้องดินเผาสีธรรมชาติ กำแพงแก้วก่ออิฐถือปูนทางสีขาว

โบสถ์หลังนี้หลังจากบูรณะแล้วจะเห็นได้ว่ายังมีสถาปัตยกรรมแบบใต้ที่มีคุณค่าทั้งในด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเหลืออยู่ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไปได้อีกนาน ลักษณะของวัตถุที่ใช้ก่อสร้างโบสถ์เป็นวัสดุแบบดั้งเดิมทั้งสิ้น อาทิเช่นเสาไม้กลมที่เป็นเสาหลัก และเสามุขทั้งสามด้าน ผนังด้านที่มีมุขเป็นผนังไม้ดีโปรง ส่วนผนังด้านมุขที่บิที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นผนังก่ออิฐถือปูนทาสีขาว

๕.๓.๒.๒ สิ่งคู่และฐานบันไดเชิงทางขึ้นคอย

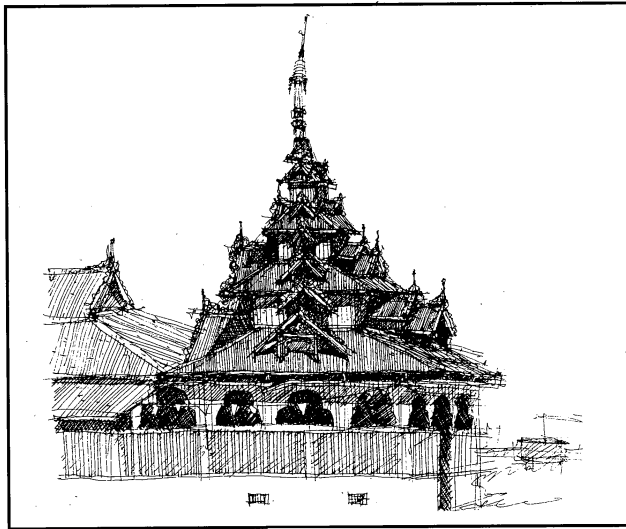
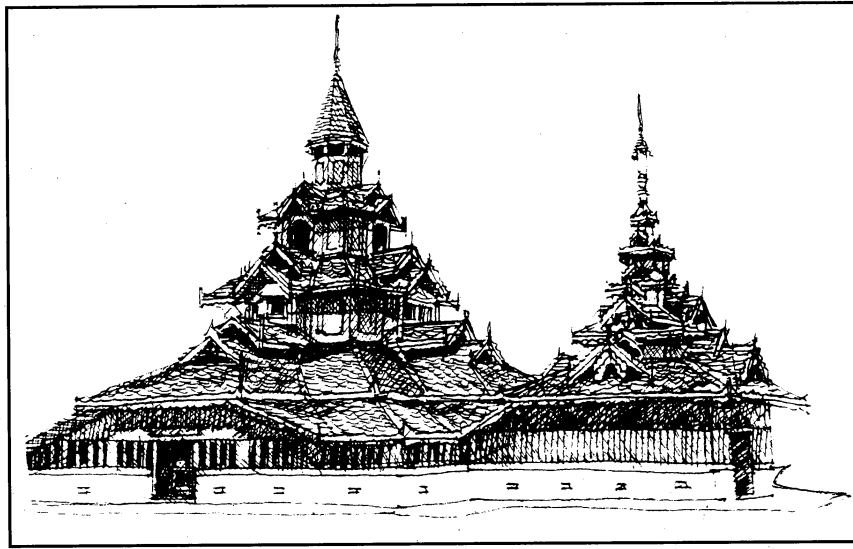
สิ่งคู่ที่เชิงคอยหน้าฐานบันไดเชิงทางขึ้นคอยเป็นประติมากรรมทั้งดงาม ตามรูปแบบศิลปกรรมใต้รูปลักษณะเป็นสิงห์นั่งหันหน้าเข้าสู่เมืองแม่ฮ่องสอน ตัวสิงห์ก่ออิฐถือปูน มีความสูงประมาณ ๓.๐๐ เมตรสำหรับเสาซุ้มทางขึ้นคอยซึ่งอยู่ด้านหลังสิ่งคู่นี้ถึงแม้จะมีได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน แต่ในคุณ

ค่าทางศิลปกรรมและอายุของการสร้างที่ร่วมสมัยกับการสร้างโบสถ์และสิ่งคู่เห็นว่าเป็นประติมากรรมล้ำค่าที่ควรแก่การอนุรักษ์ไว้เช่นเดียวกัน

๕.๔ วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดหัวเวียงหรือวัดกลางเวียง เป็นวัดที่มีประวัติการสร้างมาพร้อมๆ กับการสร้างเมืองแม่ฮ่องสอน แต่เดิมวัดนี้ตั้งอยู่เหนือสุดของเมืองจึงได้ชื่อว่าวัดหัวเวียง แต่ปัจจุบันเมืองขยายโตขึ้นทำให้วัดนี้อยู่กลางเมืองซึ่งเป็นแหล่งชุมชนที่หนาแน่นของเมืองแม่ฮ่องสอน อาณาเขตวัดมีประมาณ ๕.๕ ไร่ เป็นอาณาเขตที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ๑ ไร่ ๓ งาน ๕๒ ตารางวา^{๒๐} ทางเข้าหลักของวัดอยู่ด้านถนนพาดิชนา แต่ยังมีทางเข้างรองอีกทางหนึ่งบนถนนสิงหนาทบำรุง ซึ่งเป็นทางเข้าที่เป็นซอกระหว่างอาคารพาณิชย์ แต่ปัจจุบันเนื่องจากถนนนี้อยู่กลางเมืองจึงกลายเป็นทางเข้าหลักไป

วัดหัวเวียงมีอาคารที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานใน พ.ศ. ๒๕๒๔ หนึ่งหลังคือวิหารไม้รูปทรงงดงามแบบสถาปัตยกรรมใต้ นับเป็นอาคารที่มีรูปลักษณะเด่นและมีคุณค่ายิ่งหลังหนึ่งในภาคเหนือ นอกจากตัววิหารไม้แบบใต้แล้วภายในวิหารยังประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฝีมือช่างมณฑลพะเยาที่งดงามเรียกว่า “พระเจ้าพาลาละแข่ง” เป็นพระพุทธรูปที่จำลองมาจากองค์จริงที่เมืองมณฑลพะเยา เจ้าพาลาละแข่งนี้เป็นพระพุทธรูปทองเหลืองปางมารวิชัยทรงเครื่อง ศิลปะการเป็นผลต่อผังบริเวณและการอนุรักษ์ศิลปกรรมภายในวัด และนอกจากนี้ระบบสาธารณูปโภคที่เข้ามายังวัดก็เป็นปัญหากับผังบริเวณอีกประการหนึ่ง โดยเฉพาะถึงคอนกรีตสูงเพื่อเก็บ

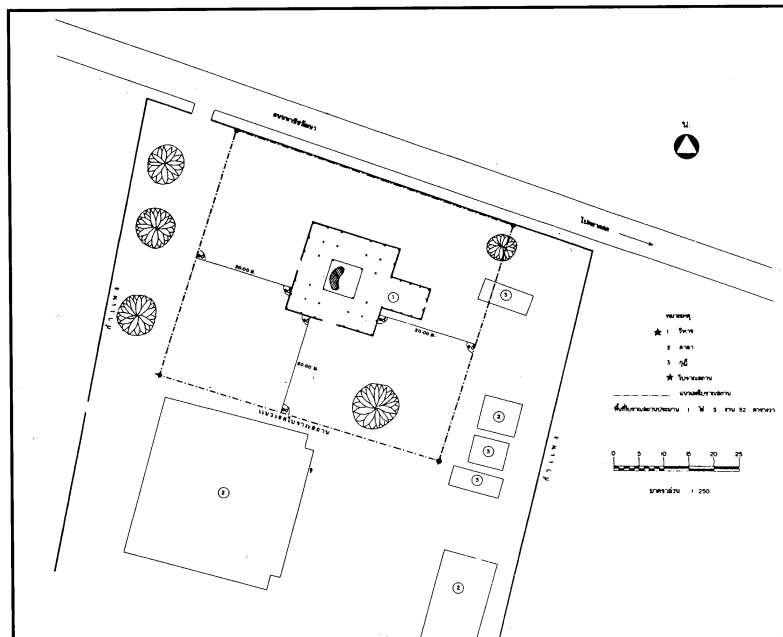

๕.๑๗ (บน) วิหาร เจ้าพาละแง่ ของวัดหัวเวียง

๕.๑๘ (กลาง) เรือนยอดของมุขด้านหน้า

แผนผัง ๕.๔ (ล่าง) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่มา : กรมศิลปากร: การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ,
กรุงเทพฯ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕. หน้า ๒๖๕

๕.๑๙ การขึ้นชั้นหลังคาของวิหารที่งดงามมาก

๕.๒๐ รายละเอียดส่วนตกแต่งเรือนยอดของมุกหน้าวิหาร

น้ำประปาซึ่งปัจจุบันกลายเป็นสิ่งจำเป็น และเกือบเป็นสัญลักษณ์ที่สังเกตเห็นได้ง่ายของวัดแทบทุกวัด และแน่นอนที่สุดถึงประปาเหล่านี้บดบังทัศนียภาพของวัด และโบราณสถานที่มีคุณค่า โดยเฉพาะกรณีวัดหัวเวียงถึงประปาสูงอยู่หน้าศาลาการเปรียญ ซึ่งแน่นอนว่า เมื่อมองทัศนียภาพของพระวิหารครั้งใดก็ตามจะได้ถึงประปาเป็นฉากบังหน้าวิหารทุกครั้งไป ซึ่งน่าเสียดายมาก และจะเป็นลักษณะนี้แทบทุกวัด ทั้งนี้เนื่องจากการก่อสร้างครั้งแรกทุกวัดต้องการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายในการติดตั้งน้ำ โดยพยายามให้เดินท่อใกล้ท่อประปาหลักของเมืองที่มาจากถนนใหญ่มากที่สุด ทำให้ลืมนึกถึงโบราณสถานอื่นๆ ในวัด เพราะหากตั้งไว้ด้านหลังซึ่งไม่มีผลต่อทัศนียภาพของโบราณสถาน การเดินท่อจะไกลมากซึ่งสิ้นเปลืองกว่า เมื่อพบปัญหาดังกล่าวทำให้การแก้ไขเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ยาก เพราะสิ้นเปลืองงบประมาณย้ายและก่อสร้างใหม่อีกมากมาย

๕.๔.๒ สถาปัตยกรรมสำคัญในวัด

สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าของวัดหัวเวียงคือวิหารเจ้าพาลาละแข่ง ซึ่งเป็นวิหารไม้สถาปัตยกรรมแบบไตที่มีรูปทรงงดงามมาก วิหารนี้สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ ในช่วงเดียวกับการตั้งเมืองแม่ฮ่องสอนซึ่งประมาณได้ว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๖๐ ปี ผังพื้นของวิหารเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ยื่นมุขออกมาหนึ่งด้าน ขนาดของวิหารประมาณ ๑๘.๐๐x๑๘.๐๐ เมตร โครงสร้างไม้เป็นเสากลมเรียงสามแถว โครงสร้างหลักที่คลุมพื้นที่ที่ประดิษฐานเจ้าพาลาละแข่งมีช่วงกว้างประมาณ ๖.๐๐x๖.๐๐ เมตร และล้อมรอบด้วยเสารายอีก ๒ ชั้น ระยะห่างระหว่างช่วงเสาหลักและเสารายช่วงละประมาณ ๓ เมตร มุขด้านตะวันออกยื่นออกจากส่วนโครงสร้างหลักมี

พื้นที่ของมุขที่ยื่นนี้ประมาณ ๖.๐๐ x ๘.๐๐ เมตร โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้เน้นการซ้อนชั้น หลังคาแบบเรือนยอดทรงปราสาทสองยอด ตัววิหารหลักเน้นรูปทรงจตุรัส ส่วนกลางที่ประดิษฐานพระเจ้าพาลาละแข่ง ซึ่งโดยทั่วไปจะนิยมซ้อนชั้นหลังคาสลับกับการยกคอสองเพื่อให้รูปทรงหลังคาลดหลั่นกันอย่างงดงาม แต่ของวิหารเจ้าพาลาละแข่งนี้ แทนที่ระหว่างชั้นหลังคาที่ซ้อนจะเป็นคอสอง จะใช้เป็นผนังอาคารซึ่งเป็นผนังไม้ตีตามตั่งสลับกับหลังคาปีกนกซ้อนจั่วสองชั้นแบบจตุรมุข ทั้งรูปทรงของผนังและหลังคาจะลดหลั่นเล็กเรียงขึ้นสู่เบื้องบนไปจนเป็นโดมแปดเหลี่ยมประดับด้วยยอดฉัตรโลหะ ส่วนหลังคาปีกนกตอนล่างที่คลุมส่วนเสารายสองชั้นรอบๆ ที่ประดิษฐานพระเจ้าพาลาละแข่งจะเป็นหลังคาแบบปั้นหยาอย่างมุกหมุซ้อนสองชั้นทั้งสี่ด้านสำหรับเรือนยอดทรงปราสาทของส่วนผังพื้นที่เป็นมุขจะเป็นเรือนยอดทรงปราสาทซ้อน ๕ ชั้น ประดับด้วยฉัตรโลหะตอนบนสุด วัสดุของหลังคาดั้งเดิมเป็นกระเบื้องไม้ แต่เมื่อมีอายุนานเกิดการเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา เมื่อซ่อมแซมใหม่ได้เปลี่ยนเป็นหลังคาสังกะสี จนกระทั่งได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ล่าสุดโดยกรมศิลปากร และมีคณะกรรมการในการบูรณะปฏิสังขรณ์ ซึ่งทางรัฐบาลแต่งตั้งจากผู้แทนต่างๆ อีกชุดหนึ่ง เพื่อควบคุมการบูรณะร่วมกับกรมศิลปากร การบูรณะปฏิสังขรณ์แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยเปลี่ยนวัสดุจากสังกะสี กลับเป็นกระเบื้องไม้ตามเดิมเช่นการก่อสร้างเริ่มแรก สำหรับลดลายटकแต่งที่ทำให้วิหารมีความอลังการอย่างมาก คือ โลหะฉลุลายที่ประดับตกแต่งเครื่องบนหลังคาเป็นฝีมือช่างชาวไตที่ยังหลงเหลือ และผลิตขึ้นด้วยความวิริยะอุตสาหะยิ่ง โลหะฉลุลายटकแต่งนี้เป็น

ลายฉลุที่ปักเหมือนกัน กัน แต่เป็นการปักออกมาที่
ต้องใช้ฝีมือ และผลิต ณ สถานที่ก่อสร้าง โดยใช้
ศาลาในวัดที่อยู่ด้านทิศตะวันออก เป็นโรงงาน
ชั่วคราวในการผลิตชิ้นส่วนตกแต่ง นับเป็นการ
พยายามรักษาฝีมือช่างเดิมไว้อย่างมากที่สุด

เมื่อดูจากรูปทรงภายนอก จะเห็นความลด
หลั่นของชั้นหลังคางดงามมาก ลักษณะภายในก็
เช่นเดียวกัน เนื่องจากโครงสร้างทั้งหมดเป็นโครง
สร้างไม้ การลดหลั่นชั้นหลังคาเกิดจากการเปลี่ยน
ระดับตามช่วงเสา ๓ แถวให้ผังพื้น การลดระดับ
หลังคาแต่ละชั้นจะมีโครงสร้างที่เรียกว่า ตักดา ตั้ง
บนเสาจุดที่ต้องการเปลี่ยนระดับเป็นช่วง ๆ ไป
ลักษณะเช่นเดียวกับการเปลี่ยนมุมมองของหลังคา
ในสถาปัตยกรรมแบบจีน และการลดหลั่นลักษณะ
นี้เอง ทำให้เกิดระนาบของฝ้าเพดานที่มีความลาด
มุมมองต่าง ๆ กันภายใน ลักษณะเหมือนกับเหลี่ยม
มุมของเพชรที่ได้รับการเจียรนัยแล้ว รูปทรงของฝ้า
เพดานของวิหารให้ความรู้สึกทางสุนทรียศาสตร์ที่ดียิ่ง
แน่ใจว่าผู้ที่เข้าชมหรือผู้ที่สนใจทางศิลปะจะประทับใจ
ในมวลทางสถาปัตยกรรมภายในวิหารนี้เป็นอย่างยิ่ง

สีของวิหารเมื่อมองในภาพรวมให้ความรู้สึก
สงบเงียบและสูงส่งเพราะมีสีเพียง ๒-๓ สี คือ สี
น้ำตาลเป็นสีกลุ่มใหญ่ของไม้ผนัง หลังคา เน้นรูป
ทรงขอบของมวลภายนอกของวิหารด้วยสีเทาเงิน
ของเส้นขอบตกแต่งเรือนยอดทั้งสองเรือน ส่วนยอด
สูงสุดจบด้วยสีทองของยอดฉัตร พื้นระนาบจะจบ
ลงด้วยสีขาวของผนังปูนด้านล่างรอบวิหาร ผนังก่อ
อิฐถือปูนตอนล่างมีความสูงจากพื้นรอบนอกประมาณ
๑.๒๐ เมตร เจาะช่องระบายอากาศเป็นระยะโดย
รอบ ภาพรวมของวิหารวัดหัวเวียงนี้เป็นตัวแทนของ
สถาปัตยกรรมใดในประเทศไทยทั้งดงามทรงคุณค่า

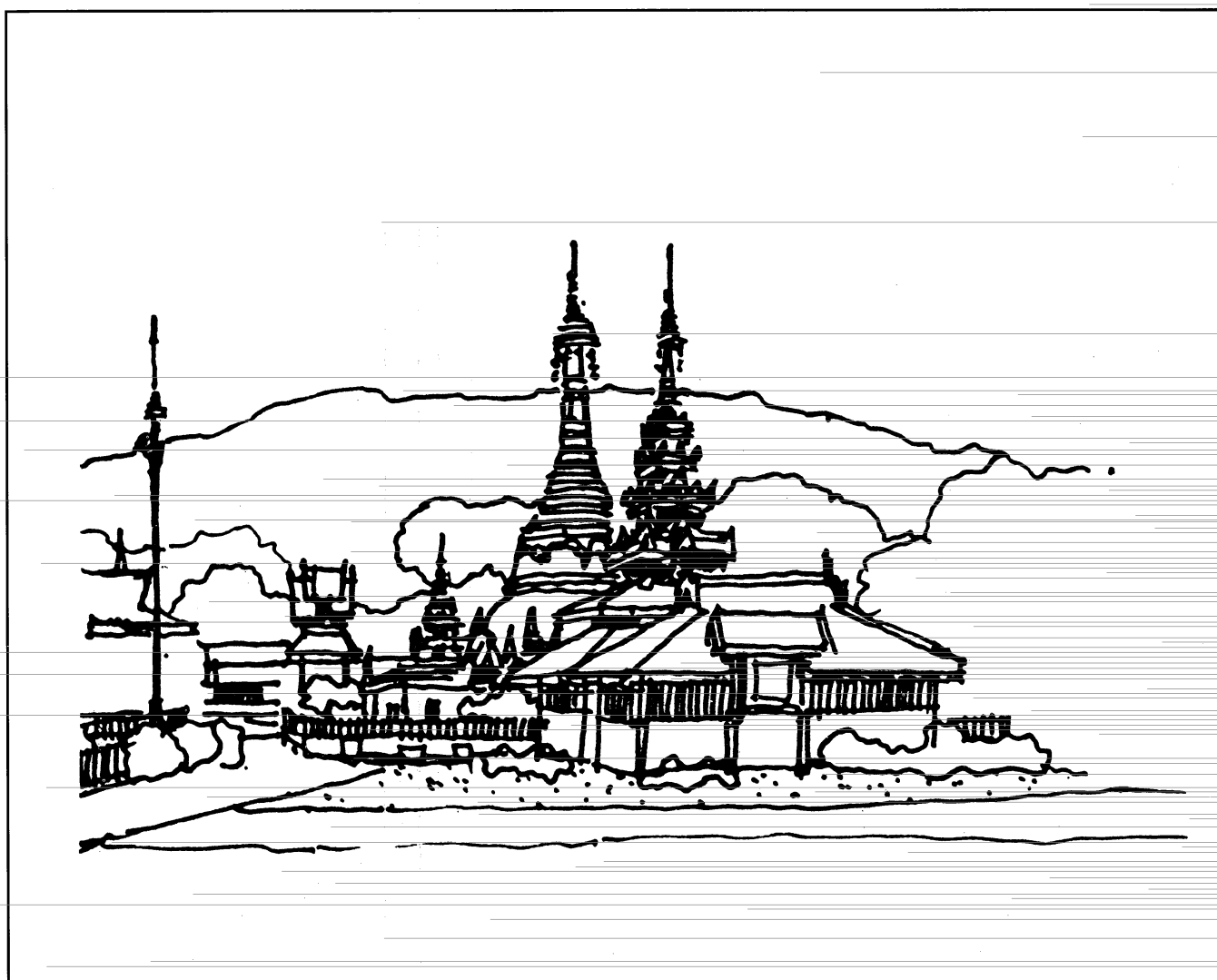
เมื่อกล่าวถึงรายละเอียดและคุณค่าทาง
สถาปัตยกรรมของวิหารเจ้าพาลาละแข่งแล้ว ใคร
แล่มท้ายด้วยอาคารเล็ก ๆ อีกหลังหนึ่ง ซึ่งอยู่ทาง
ด้านเหนือของกำแพงวัดด้านถนนพานิชวัฒนา เป็น
อาคารเล็ก ๆ รูปทรงสัดส่วนกระตัดตรงดงาม ให้
ลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบพื้นบ้านของไต ที่ดู
แล้วรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัย อาคารดังกล่าวคือ หอ
เสื่อบ้าน หรือหอเสื่อวัด หรือศาลที่คุ้มตกแต่งแบบ
พม่า พระพักตร์มีส่วนผสมของทองคำอยู่จำนวน
หนึ่ง^{๒๑} ซึ่งทำให้พระพักตร์เงาวาววามอยู่เสมอ เจ้า
พาลาละแข่งนี้มีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า “พระมหาเมื่อยะมุณี”
หนัก ๑,๒๘๐ กิโลกรัม^{๒๒} โดยอัญเชิญมาโดยทาง
เรือจากประเทศพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓^{๒๓} ตอนที่
สร้างได้แยกหล่อออกเป็น ๙ ชิ้น และได้นำมา
ประกอบเป็นองค์สมบูรณ์ที่เมืองแม่ฮ่องสอน

๕.๕.๑ ผังบริเวณของวัด

ผังบริเวณของวัดหัวเวียงซึ่งมีพื้นที่ประมาณ
๕.๕ ไร่ มีอาณาเขตทิศเหนือจรดถนนพานิชวัฒนา
ทิศใต้ติดกับอาคารพาณิชย์ซึ่งมีช่องทางเข้าเปิดสู่วัด
ได้ทางถนนสิงหนาทบำรุง ทิศตะวันออกและตะวันตก
ติดกับหมู่บ้านราษฎร ทางเข้าวัดมีสองทาง คือ ทาง
ถนนพานิชวัฒนาซึ่งจะเข้าถึงตัววิหารเจ้าพาลาละแข่ง
ได้ตรง และอีกทางหนึ่งคือช่องทางระหว่างอาคาร
พาณิชย์ซึ่งเปิดเข้าสู่บริเวณวัดทางด้านทิศใต้ ทางเข้า
ด้านนี้เป็นซอกเหมือนกับเดินเข้าไปในซอยที่แยก
เข้าสู่วัดแต่กลับกลายเป็นทางเข้าหลักเพราะอยู่ทาง
ด้านถนนสำคัญของเมือง ในผังบริเวณวัดตรงพื้นที่
ด้านทิศเหนือติดกับถนนพานิชวัฒนาเป็นที่ตั้งของ
วิหารเจ้าพาลาละแข่ง ซึ่งเป็นวิหารไม้มีหลังคาซ้อน
ชั้นแบบสถาปัตยกรรมไตทั้งดงามมากหลังหนึ่ง
และวิหารหลังนี้เป็นอาคารหลังเดียวในวัดที่ขึ้น

๕.๒๑ พระเจ้าพาลาละแข่ง ที่ประดิษฐานในวิหาร

ทะเบียนโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ นอกจากตัววิหารแล้ว พื้นที่โดยรอบรวม ๑ ไร่ ๓ งาน ๕๒ ตารางวา^{๒๔} ก็อยู่ในเขตโบราณสถานด้วย ในผังบริเวณยังมีศาลาการเปรียญขนาดใหญ่อยู่ทางด้านทิศใต้ของวิหาร ศาลาการเปรียญนี้เข้าถึงสะดวกถ้าเข้ามาทางด้านถนนสิงหนาทราชา หน้าศาลาการเปรียญเป็นลานดินกว้างขวางที่ชาวบ้านใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีตลอดทั้งปี ศาลาการเปรียญของวัดหัวเวียงมีการใช้สอยเหมือนการเปรียญของวัดไถอื่นๆ คือเป็นการใช้อาคารอย่างเอนกประสงค์ เป็นทั้งการเปรียญ พิพิธภัณฑสถาน หอฉัน และโรงครัวอยู่รวมในอาคารหลังเดียวกันหมด ในผังบริเวณวัดหัวเวียงนี้มีพิเศษกว่าวัดอื่นๆ ที่ทางด้านทิศตะวันออกติดกำแพงวัดได้สร้างกุฏิ ๓ หลังเพิ่มเติม แต่ในปัจจุบัน (๒๕๓๘) กุฏิที่อยู่เหนือสุดของผังได้ทรุดโทรมถูกรื้อถอน และได้สร้างโบสถ์หลังใหม่แทน เป็นโบสถ์แบบสถาปัตยกรรมไท โบสถ์นี้โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กผนังก่ออิฐถือปูน หลังคาซ้อนชั้นแบบยกคอสองสองชั้น ทั้งชายสามตับ และมีมุขบนหลังคาซ้อนชั้นประดับตกแต่งด้วยโลหะฉลุลายแบบไทที่ยังคงรูปลักษณะแบบเดิมที่สวยงาม

เนื่องจากวัดหัวเวียงเป็นวัดสำคัญที่อยู่กลางเมือง ดังนั้นกิจกรรมทางประเพณีจะมีตลอดปี นอกจากนั้นยังต้องรับภาระกับกิจกรรมการท่องเที่ยวของผู้มาเยือนจากต่างถิ่นด้วย ทำให้การใช้สอยบางประเภทเกิดเป็นสิ่งที่จำเป็นขึ้น เช่น ถนนและลานจอดรถ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ครองวัดนั่นเอง เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทเล็กๆ ตั้งบนเสา ๖ เสา ด้านหน้าโล่งมีผนังด้านหลัง และครึ่งหนึ่งของด้านข้างหลังคาปั้นหยายกคอสองและจบด้วยจั่วทรงสูงเล็กๆ

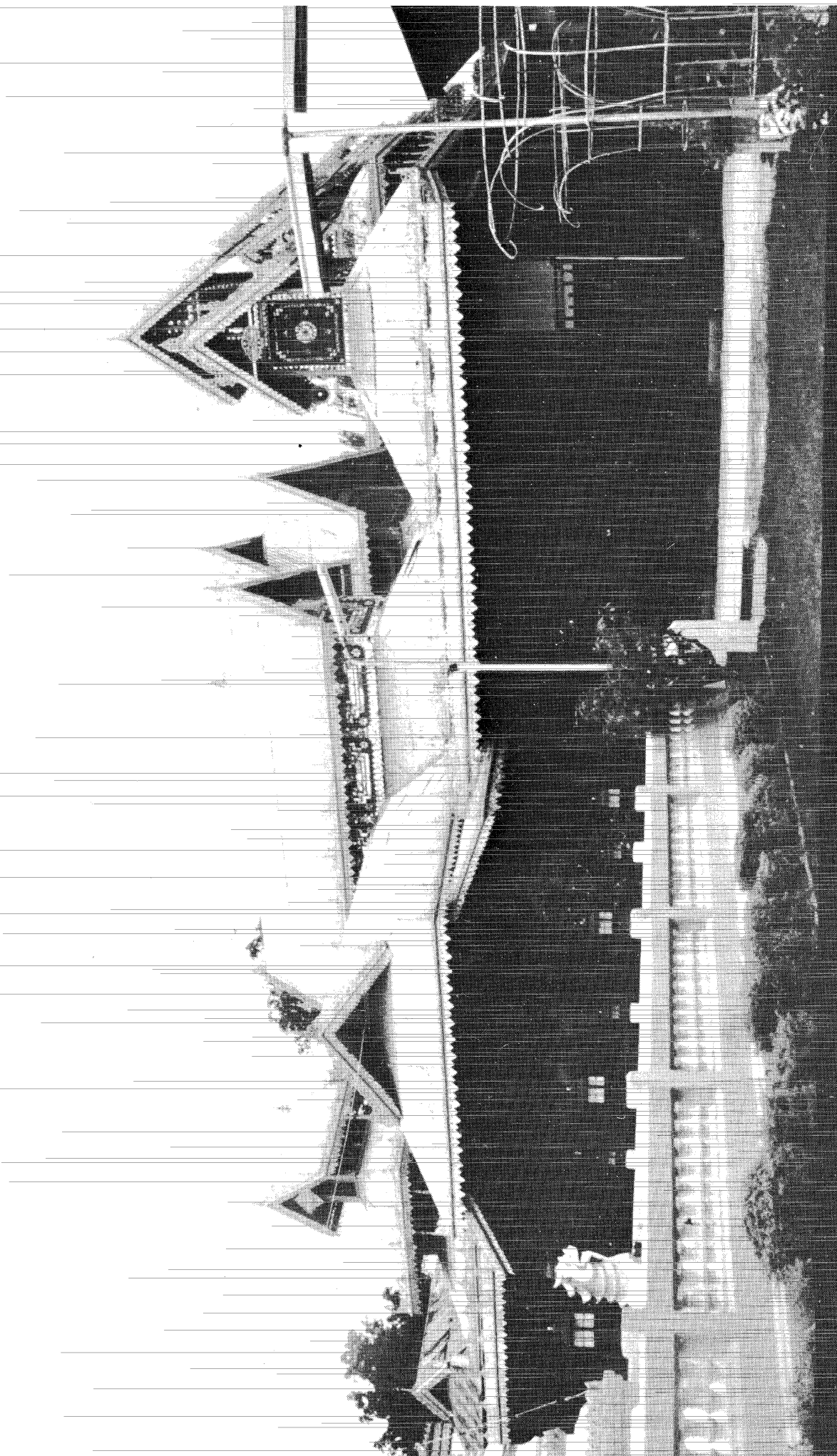
รูปทรงของอาคารดูน่ารัก กลมกลืนทั้งขนาดสัดส่วน และวัสดุให้ความรู้สึกทางจิตใจอย่างอบอุ่น ยิ่งเมื่อได้เข้ามาสักการบูชา

๕.๕ วัดจองกลาง และวัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดจองกลางและวัดจองคำเป็นวัดเก่าแก่ซึ่งมีอายุสมัยช่วงการก่อสร้างในระยะเวลาใกล้เคียงกับการเริ่มตั้งเมืองแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ริมหนองจองคำกลางเมืองแม่ฮ่องสอน ทั้งสองวัดเปรียบเสมือนวัดแฝด ที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทในเมืองแม่ฮ่องสอน วัดจองคำเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อดอ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ช่างพม่าเป็นผู้สร้าง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๔.๘๕ เมตร ประดิษฐานอยู่ในวิหารหลวงพ่อดอ ส่วนวัดจองกลาง นอกจากจะมีเจดีย์และวิหารรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบไทที่ตั้งงามแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑสถานของวัด ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปหินอ่อนทรงเครื่องที่มีฝีมืองดงามอ่อนช้อยยิ่ง นอกจากนั้นยังได้เก็บรักษาตุ๊กตาไม้แกะสลักแบบพม่าเรื่องเวสสันดรชาดกไว้ และมีภาพเขียนเกี่ยวกับพุทธประวัติเป็นภาพเขียนบนแผ่นกระจกแบบพม่าที่ตั้งงามอีกหลายภาพ พื้นที่โล่งริมหนองจองคำซึ่งประชาชนใช้พักผ่อนในยามเย็น และใช้เป็นลานพิธีเกี่ยวกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมอยู่ด้านหน้าวัดจองคำและวัดจองกลาง ดังนั้นวัดทั้งสองจึงเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของเมืองตลอดทั้งปี

๕.๕.๑ ผังบริเวณของวัด

อาณาเขตของวัดจองกลางและวัดจองคำมีประมาณ ๕ ไร่ ทิศเหนือติดถนนริมหนองจองคำ ทิศตะวันตกจรดถนนหน้าวัดจองใหม่ ทิศใต้และ

ทิศตะวันออกติดกับบ้านเรือนราษฎร ในอาณาเขตวัดทั้งสองมีอาคารและสิ่งปลูกสร้างปลูกอยู่ค่อนข้างแน่นแออัดทำให้เหลือลานดินที่เป็นลานเปิดโล่งส่วนกลางน้อย อีกทั้งอาคารแต่ละหลังโดยเฉพาะวิหารซึ่งใช้งานอเนกประสงค์เช่นเดียวกับวัดต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่มากเมื่อมองภาพรวมของวัด จะเห็นสิ่งปลูกสร้างเต็มไปหมด แต่ถ้ามองในอีกแง่หนึ่งก็นับว่าเป็นสัญลักษณ์ของสถาปัตยกรรมแบบใดที่เป็นกลุ่มก้อนที่ทำให้เอกลักษณ์ของชาวไตอย่างโดดเด่น ในบริเวณของทั้งสองวัดมีอาคารสามหลังที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือ เจดีย์ของวัดจองกลางและวิหารในวัดจองกลางอีก ๒ หลัง อาคารที่ขึ้นทะเบียนทั้งหมดอยู่ในขอบเขตพื้นที่ ๒ ไร่ ๒๐ ตารางวา สำหรับในวัดจองคำมีวิหารหลวงพ่อดื้อซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมผสมระหว่างสถาปัตยกรรมไตและสถาปัตยกรรมตะวันตก วิหารนี้ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และคาดว่าจะได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้อาคารที่มีคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมที่กล่าวถึงข้างต้น ในผังบริเวณวัดยังมีโบสถ์ หอฉัน โรงครัว กุฏิ และศาลาอีกกลุ่มหนึ่งสร้างอยู่ทางด้านทิศใต้ แต่เป็นอาคารที่ไม่ใคร่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมมากนัก บริเวณด้านหน้าวัดทางด้านทิศตะวันตกของเจดีย์และวิหารเล็กมีพื้นที่ที่ทางวัดสร้างบ่อน้ำและศาลพระอุปคุตไว้กลางบ่อน้ำ เพื่อให้ชาวบ้านได้กราบไหว้บูชา

๕.๕.๒ สถาปัตยกรรมสำคัญในวัด

ในวัดจองกลางมีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว คือ เจดีย์ทรงเครื่องทรงมอญ ๑ องค์ วิหารยอดทรงปราสาท ๑ หลัง

และวิหารใหญ่ ๑ หลัง ส่วนวัดจองคำมีวิหารหลวงพ่อดื้อที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่งดงามน่าสนใจ แต่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๕.๕.๒.๑ เจดีย์

เจดีย์วัดจองกลางเป็นเจดีย์ทรงมอญลักษณะ

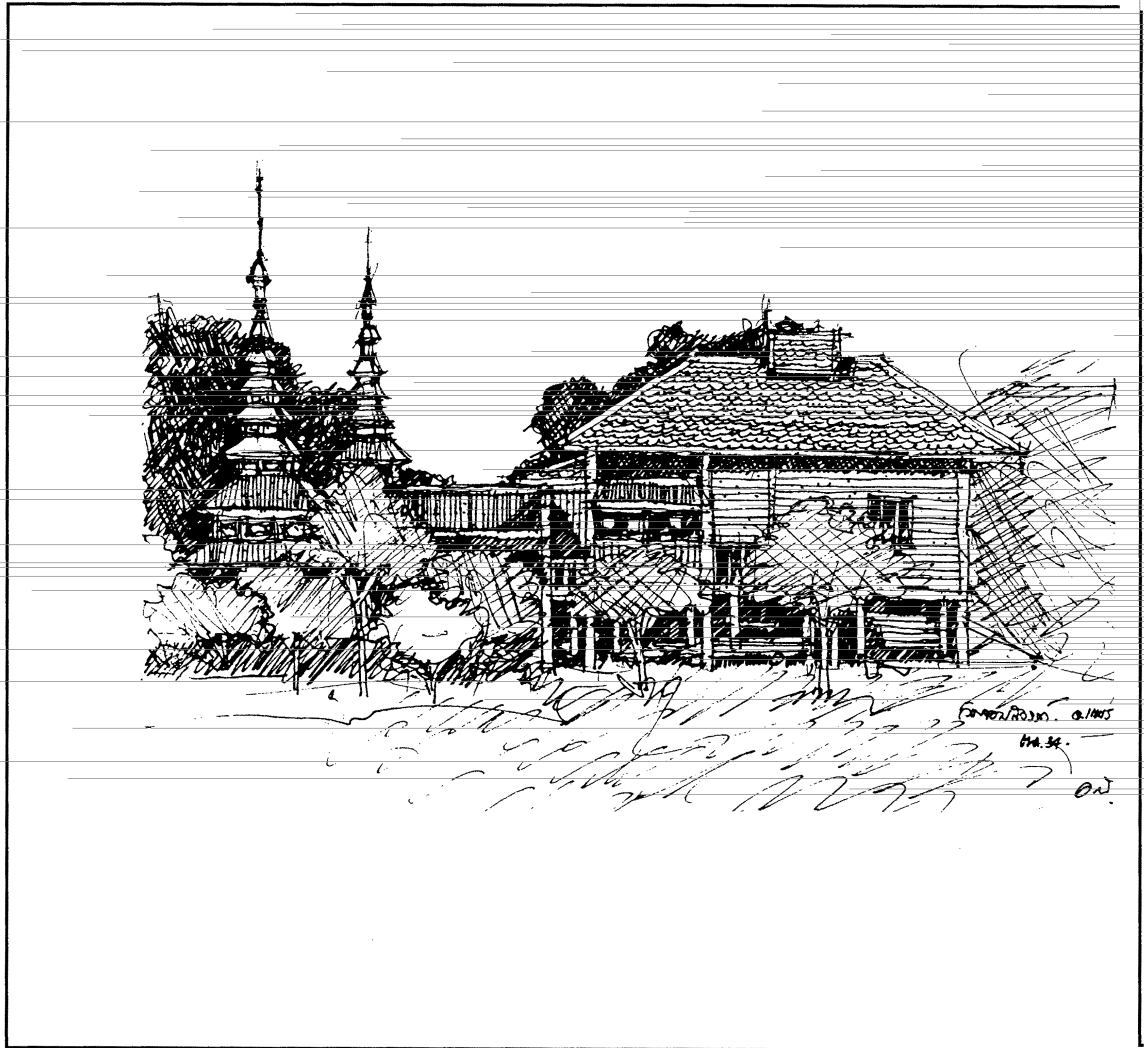
เจดีย์กลุ่มทรงเครื่อง มีเจดีย์องค์ประธานหนึ่งองค์ และเจดีย์ทิศสี่ทิศมุมพร้อมซุ้มพระสี่ทิศหลัก กลุ่มเจดีย์นี้เมื่อมองจากอีกฟากหนึ่งของหนองจองคำ จะเห็นภาพกลุ่มเจดีย์สะท้อนลงในน้ำเป็นภาพที่งดงามน่าดูยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อเวลามีเทศกาลประดับไฟ จะเห็นเงาสะท้อนในน้ำอย่างระยิบระยับ องค์เจดีย์ก่ออิฐถือปูน ทาสีขาว ส่วนเครื่องตกแต่งองค์เจดีย์ทาสีทอง พร้อมประดับยอดด้วยฉัตร ๓ ชั้น สีสทองแลดูมั่งคั่งเหลือยิ่ง

๕.๕.๒.๒ วิหารเล็ก

วิหารเล็กหลังคาเรือนยอดทรงปราสาทซ้อนชั้น ๕ ชั้น ประดับยอดด้วยฉัตรทอง ๓ ชั้น วิหารเป็นทรงโรงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ ๗.๐๐ x ๑๔.๐๐ เมตร โครงสร้างหลักและโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ วัสดุปัจจุบันเป็นสังกะสีดกแต่งส่วนเรือนยอดและเชิงชายปีกนกด้วยโลหะฉลุลายสีเทาเงิน วิหารเล็กนี้อยู่ติดกับองค์เจดีย์ สามารถเห็นภาพสะท้อนงดงามจากน้ำในหนองจองคำเช่นเดียวกับองค์เจดีย์

๕.๕.๒.๓ วิหารใหญ่

วิหารใหญ่ก็เป็นวิหารที่มีโครงสร้างไม้ยกพื้นสูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร เป็นวิหารที่มีผังพื้นใหญ่มากประมาณ ๓๒.๐๐ x ๓๐.๐๐ เมตร วิหารนี้มีการใช้สอยอเนกประสงค์ เป็นทั้งวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นการเปรียญสำหรับคนทำบุญ เป็นธรรมาสน์ของพระสงฆ์ เป็นพิพิธภัณฑสถาน

หอฉันและเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วิหารนี้มีโรงครัวแยกต่างหาก ถ้าหากดูจากรูปทรงภายนอกจะเห็นการซ้อนชั้นหลังคาเป็นจุดเด่นของตัวอาคาร ในวิหารนี้มีการเน้นหลังคาด้วยการยกคอสองและยกจั่วซ้อนชั้นบนคอสองที่ยกแล้วมากมายหลายกลุ่มบนหลังคาที่ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกัน ทำให้แลดูระยิบระยับมลังเมลอึงยึง สีสวดที่ใช้เป็นหลังคาให้ความรู้สึกที่มีคุณค่า รุ่มรวยด้วยพรายแสงของสีเงิน สีทอง และสีแดงชาด ที่ปลายขอบชายคามีการตกแต่งด้วยลวดลายฉลุที่ละเอียดอ่อนและนุ่มนวลยิ่ง

วัดจองกลางนี้เมื่อมองภาพรวมของทั้งวัดให้ความรู้สึกที่ซับซ้อนของชั้นหลังคาทั้งแบบยกคอสอง และแบบเรือนยอดทรงปราสาทผสมผสานกับยอดแหลมหลายยอดของเจดีย์กลุ่มทรงเครื่องเหมือนภาพจำลองวิมานจากไตรภูมิไม่ผิดเพี้ยน

๕.๕.๒.๔ วิหารหลวงพ่อโต

วิหารหลวงพ่อโตของวัดจองคำเป็นสถาปัตยกรรมแบบไตผสมฝรั่งที่ให้อารมณ์ที่น่าสนใจ วิหารนี้ใช้เป็นพิธีกรรมและหอพระไตรปิฎกไปพร้อมกับประดิษฐานหลวงพ่อโตด้วย ตัวอาคารมีผังพื้นรูปตัวแอล ผังก่ออิฐถือปูนโดยก่อผนังด้านในเสา แลเห็นเสาขนาดใหญ่ปูดออกมาให้เห็นนอกผนังแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ประตูและหน้าต่างเป็นแบบตอนบนโค้งมีสลักบน มีลวดลายประดับแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก หลังคาเป็นแบบปั้นหยาหักมุมและยังยกคอสองบริเวณที่ประดิษฐานหลวงพ่อโตแต่คอสองที่ว้านเป็นผนังทึบสูงประมาณ ๒.๐๐ เมตรแล้วจึงมีหลังคาปั้นหยาสี่เหลี่ยมจัตุรัสครอบอีกชั้นหนึ่งหลังคาแต่เดิมสันนิษฐานว่าเป็นกระเบื้องไม้ แต่ปัจจุบันเป็นหลังคาสังกะสี ประดับชายลูกไม้ฉลุแบบขนมปังขิงที่เชิงชาย นับว่าเป็นสถาปัตยกรรมไตแบบ

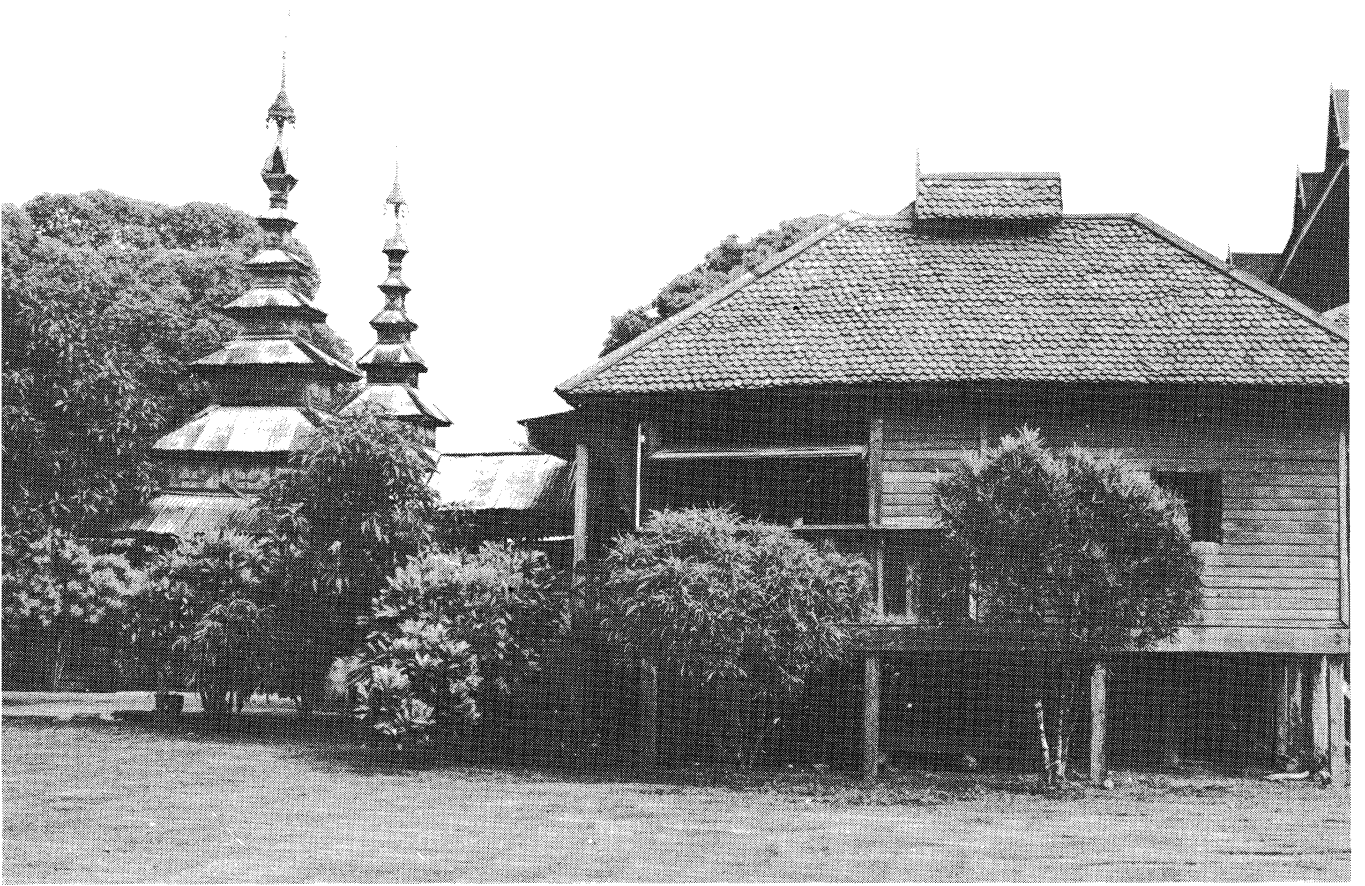
ลูกผสมฝรั่งที่ให้อารมณ์รูปทรง และสัดส่วนที่กลมกลืนและสวยงาม

๕.๖ วัดจอมสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

วัดจอมสวรรค์ตั้งอยู่ในตำบลทุ่งกวาว อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ เป็นวัดที่สร้างขึ้นโดยชาวไต ตัวสถาปัตยกรรมในวัด ทั้งวิหาร เจดีย์ เป็นสถาปัตยกรรมแบบไต ซึ่งสวยงามและสมบูรณ์ นับเป็นศิลปสถาปัตยกรรมแบบไตที่มีคุณค่าชิ้นหนึ่งในจำนวนไม่กี่ชิ้นที่ยังหลงเหลืออยู่ในภาคเหนือ อาคารที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓^{๒๕} มีสองหลังคือ เจดีย์ทรงเครื่องแบบเจดีย์มอญ พม่า ๑ องค์ และวิหารแบบไตอีกหนึ่งหลัง สำหรับวิหารหลังใหญ่ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สำคัญ จากคำบอกเล่าทราบว่าสร้างโดยพ่อเฒ่ากันตี่^{๒๖} ชาวไต และพ่อเฒ่าจองนันทาได้สร้างต่อจนเสร็จ และฉลองในปี พ.ศ. ๒๔๕๗^{๒๗} หลักฐานนี้ปรากฏจารึกอยู่ที่เสาวิหารทุกต้นส่วนเจดีย์ทรงเครื่องซึ่งอยู่ทางด้านหน้าวัด พ่อเฒ่ายอดคำสร้างขึ้นในสมัยหลัง

๕.๖.๑ ผังบริเวณของวัด

วัดจอมสวรรค์นี้มีอาคารที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ๒ หลัง คือ วิหารและเจดีย์ แต่พื้นที่ที่กำหนดเป็นเขตโบราณสถานซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๒๓ คืออาณาเขตวัดในกำแพงวัดทั้งหมด ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๙ ไร่ ๗๔ ตารางวา^{๒๘} อาณาเขตของวัดทางด้านทิศเหนือซึ่งเป็นทางเข้าหลักติดกับหมู่บ้านราษฎร และช่องทางเข้าวัดสามารถออกสู่ถนนใหญ่ในเมืองได้สะดวก ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกติดหมู่บ้านราษฎร ทิศใต้ติดกับที่ดินที่ยังรกร้างว่าง

๕.๒๗ (บน) ความต่อเนื่องระหว่างชั้นหลังคาทางเข้าและตัววิหาร

๕.๒๘ (ล่าง) การเน้นหลังคาของส่วนประดิษฐานพระประธาน

เปล้า วัดจอมสวรรค์มีวิหารใหญ่ซึ่งตั้งอยู่กลางผังบริเวณ พื้นที่ที่เหลือโดยรอบสนามหญ้าซึ่งปลูกหญ้าเขียวข่ม ทางด้านเหนือสุดของผังบริเวณตรงมุมกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวิหาร เป็นเจดีย์ทรงเครื่องทรงมอญที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานอีก ๑ องค์ พื้นที่ในผังบริเวณด้านหน้าเจดีย์และวิหารเป็นลานพื้นแข็งที่ใช้เป็นที่จอดรถสำหรับผู้มาทำบุญและนักท่องเที่ยวที่มาเยือนวัด รอบ ๆ วิหารมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงามากมายให้ความร่มรื่นแก่วัดเป็นอย่างดี

๕.๖.๒ สถาปัตยกรรมสำคัญของวัด

๕.๖.๒.๑ วิหาร

วิหารวัดจอมสวรรค์เป็นวิหารไม้รูปลักษณะแบบสถาปัตยกรรมใต้ถุนถ้ำด้วยรูปทรงของอาคารมิใช่หลังเมื่องด้วยศิลปกรรมตกแต่งเช่นวัดในเมืองวัดอื่นๆ ที่ได้เสนอรายละเอียดมาแล้ว ผังพื้นของวิหารมีขนาดใหญ่มากประมาณ ๒๕.๐๐ x ๒๕.๐๐ เมตร^{๒๙} ผนวกกับส่วนที่ต่อเติมอีกประมาณ ๘.๐๐ x ๘.๐๐ เมตร ในพื้นที่ดังกล่าวมีการใช้สอยแบบอเนกประสงค์ ดังนั้นลักษณะโครงสร้างของเสาในวิหารจะแบ่งออกเป็น ๒ ระบบ คือ ด้านหน้าซึ่งเป็นโถงใช้เสาด้านสกัดช่วงกว้างประมาณ ๕.๐๐ เมตร และซอยช่วงเสาด้านยาวออกเป็นช่วงเล็กๆ ๒.๕๐ เมตร ๖ ช่วง ส่วนพื้นที่โถงโถงตรงส่วนกลางแบ่งเป็นเสาเป็นระบบตารางประมาณ ๓.๐๐ x ๓.๐๐ เมตร สลับกับ ๒.๕๐ x ๒.๕๐ เมตร ในบางส่วนความกว้างของช่วงเสาแต่ละกลุ่มสัมพันธ์กับโครงสร้างหลังคาซึ่งแบ่งแยกหลังคาคลุมวิหารออกเป็นหลายส่วน เชื่อมต่อกันด้วยรางน้ำ

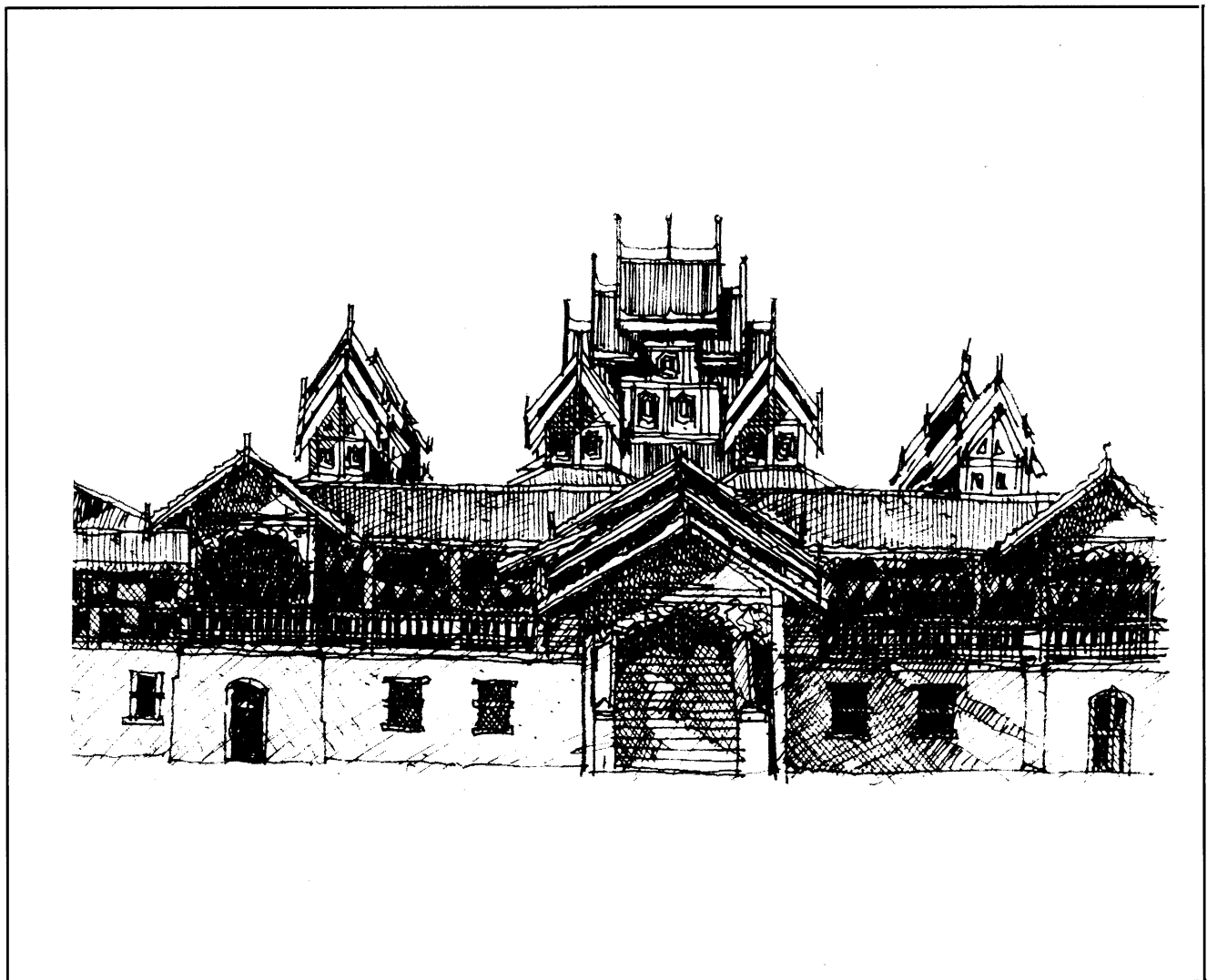
จุดเด่นของวิหารหลังนี้คือซุ้มทางเข้าหลักทางด้านหน้า ซึ่งเป็นซุ้ม ๒ ซุ้มคลุมบันไดคู่ทาง

ด้านทิศเหนือ ลักษณะเดียวกับวิหารวัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ที่ได้เสนอรายละเอียดมาแล้วข้างต้น บันไดทางขึ้นหลักทั้งคู่มีหลังคาคลุมบันไดทอดยาวออกไปจากฐานพักบันไดอีกประมาณ ๓.๐๐ เมตร ซุ้มทางขึ้นที่เป็นคู่นี้มีการก่อสร้างและตกแต่งเหมือนกันทุกประการ คือหลังคาคลุมเป็นหลังคาจั่วเน้นความสำคัญของรูปทรงด้วยการยกคอสองคลุมพื้นที่สี่เหลี่ยมจตุรัสขึ้นบนหลังคาจั่วอีก ๕ ชั้น คอสองนี้มีขนาดลดหลั่นเรียงขึ้นไปแบบทรงปราสาทเรียบง่ายคล้ายๆ กับละหรือเจดีย์แบบจีน ยอดของปราสาทเป็นยอดแหลมแบบปรางค์ทรงสูง ที่คอสองทุกชั้นเป็นไม้ตกแต่งลวดลายแบบสี่เหลี่ยมย่อมุมแบบศิลปกรรมใต้ ส่วนเชิงชายของหลังคาเรือนยอดเป็นไม้ฉลุ สำหรับส่วนหน้าจั่วของซุ้มทางขึ้นก็ประดับตกแต่งด้วยไม้ฉลุงดงาม ระหว่างช่วงเสามีการออกแบบหน้าางตกแต่งด้วยไม้ฉลุ

สำหรับหลังคาคลุมพื้นที่ใหญ่ของวิหาร มีการสร้างต่อเติมแผ่ขยายออกไปหลายครั้ง แต่ก็ยังสร้างแบบชิดกับแผนผังเดิม ทำให้ปริมาณหลังคาของวิหารแลดูซับซ้อน ส่วนที่ที่ประดิษฐานพระประธานจะสังเกตเห็นได้ชัดจากรูปทรงภายนอก เพราะเป็นส่วนที่ยกคอสองขนาดใหญ่ ๒ ชั้น และมีลวดลายฝีมือประณีตตกแต่งที่คอสองที่ยกขึ้นทั้งสองชั้น วิหารนี้ด้านหน้าเปิดโล่งเป็นระเบียงภายใต้หลังคาคลุม แต่ด้านข้างและด้านหลังเป็นผนังไม้ดีดตั้งสำหรับพื้นที่ใช้สอยหลัก ส่วนพื้นที่ต่อเติมด้านทิศตะวันตกเป็นผนังไม้ดีดตามนอน

๕.๖.๒.๒ เจดีย์

เจดีย์ของวัดจอมสวรรค์เป็นเจดีย์ทรงเครื่องแบบทรงมอญ องค์เจดีย์ประธานมีฐานกว้างประมาณ ๗.๐๐ เมตร รายล้อมด้วยเจดีย์เล็กอีก ๑๔ องค์

องค์เจดีย์เป็นลักษณะก่ออิฐถือปูนยกฐานสูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร มีบันไดทางขึ้นบนฐานทางด้านทิศตะวันตก ซึ่งขึ้นตรงไปยังซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปขององค์เจดีย์ประธาน ทั้งเจดีย์องค์ประธาน และเจดีย์รายองค์เล็ก ๆ ประดับยอดด้วยฉัตรโลหะซ้อน ๓ ชั้น และ ๕ ชั้น

๕.๗ วัดศรีรองเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

วัดศรีรองเมือง ตั้งอยู่ที่ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีวิหารไม้แบบโตขนาดใหญ่ รูปทรงสวยงามซึ่งเป็นหนึ่งในศิลปกรรมแบบไต จำนวนน้อยที่ยังเหลือให้ศึกษาอยู่ในภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายสลักปิดทอง และเครื่องไม้ประดับภายในวิหารนี้สวยงามมีคุณค่าทางศิลปกรรมสูงมาก วัดศรีรองเมืองเป็นวัดที่ค่อนข้างใหม่เมื่อเปรียบเทียบกับวัดอื่นๆ ที่เสนอรายละเอียดมากก่อนหน้านี้ เพราะสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘^{๓๐} โดยคหบดีชาวไตที่อาศัยอยู่ในเมืองลำปาง ซึ่งนับตามอายุแล้ววัดนี้มีอายุเพียง ๕๐ ปี แต่ด้วยคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประณีตศิลปกรรมภายในวัด กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานวิหารวัดศรีรองเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔

๕.๗.๑ ผังบริเวณของวัด

วัดศรีรองเมืองมีอาณาเขตประมาณ ๙ ไร่ แต่บริเวณที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือพื้นที่ตั้งแต่กำแพงทางเข้าวัดมาจนถึงวิหาร และพื้นที่โดยรอบตัววิหาร มีพื้นที่ประมาณ ๓ ไร่ ๘๘ ตารางวา^{๓๑} อาณาเขตของวัดทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ล้อมรอบด้วยหมู่บ้านราษฎรความหนาแน่นเบาบาง ทิศใต้ซึ่งเป็นทางเข้าหลักของวัดติดถนน

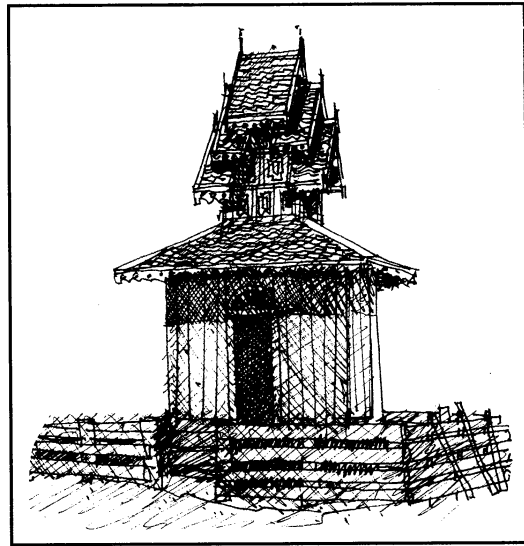
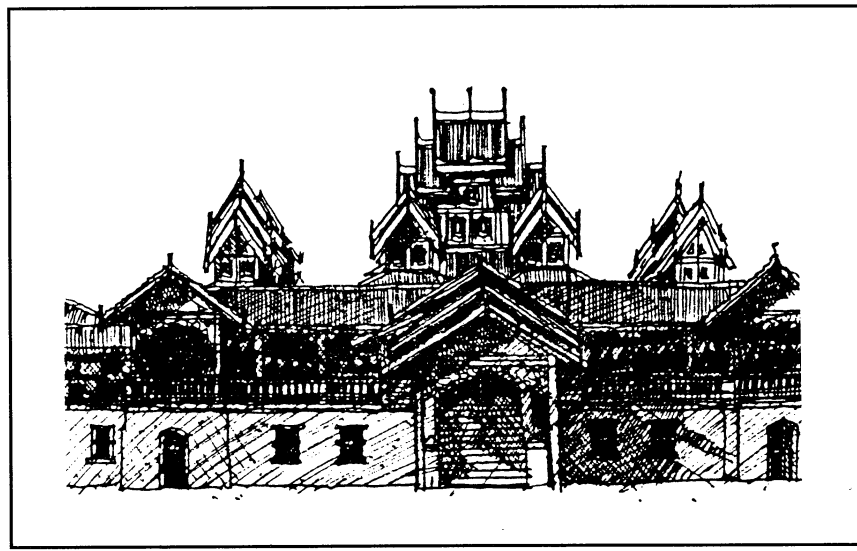
ท่าคราวน้อยซึ่งต่อเนื่องกับถนนซูเปอร์ไฮเวย์ ทางเข้าหลักของวัดพุ่งตรงไปยังวิหารซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบไตขนาดใหญ่ ตั้งอยู่กลางผังบริเวณ นอกจากวิหารแล้วในบริเวณวัดยังมีศาลาขนาดใหญ่ตั้งอยู่ริมกำแพงด้านทิศใต้ ๒ หลังเป็นศาลาโถงสำหรับใช้งานอเนกประสงค์ ระหว่างศาลาและวิหารใหญ่มีบ่อน้ำของวัดที่เก็บกักน้ำเพื่อใช้สอยถึงแม้ว่าสาธารณูปโภคพื้นฐานของวัดจะมีครบถ้วนแล้วก็ตาม แต่บ่อน้ำก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นของวัดได้อยู่ หลังบ่อน้ำไปทางทิศตะวันออกเป็นโบสถ์ก่ออิฐถือปูนทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะแบบโบสถ์พม่า และทางทิศใต้ของโบสถ์มีเจดีย์ ๑ องค์ ถึงแม้ว่าในผังบริเวณจะมีอาคารมากมายหลายหลัง แต่อาคารที่มีคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมแบบไต คือ วิหารขนาดใหญ่และเว็จกุฎีซึ่งอยู่ริมกำแพงทางเข้าด้านทิศตะวันตก ซึ่งปัจจุบันเลิกใช้แล้ว ที่เป็นอาคารที่มีรูปทรงและลักษณะโดยส่วนรวมที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบไตที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์

๕.๗.๒ สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัด

๕.๗.๒.๑ วิหาร

วิหารวัดศรีรองเมืองเป็นวิหารที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกรณีศึกษาที่เลือกเสนอรายละเอียดในหนังสือนี้ ผังพื้นของวิหารมีขนาดโดยเฉลี่ยประมาณ ๔๕.๐๐ x ๒๕.๐๐ เมตร ซึ่งเป็นพื้นที่ใช้งานรวมทั้งชั้นล่างและบนถึง ๒,๐๐๐ กว่าตารางเมตร วิหารหลังนี้ใช้งานอเนกประสงค์ และใช้สอยทั้งชั้นล่างและบน ลักษณะเดียวกับวิหารวัดศรีชุมที่เสนอเป็นกรณีศึกษาแรก โดยชั้นล่างใช้เป็นกุฏิพระลูกวัด ลูกศิษย์วัด และเป็นกัปปิยกุฏิ

พื้นที่ใช้สอยหลักของวิหารอยู่ชั้นบน ซึ่งเข้าถึงได้จากบันไดทางเข้าหลักด้านหน้า และทาง

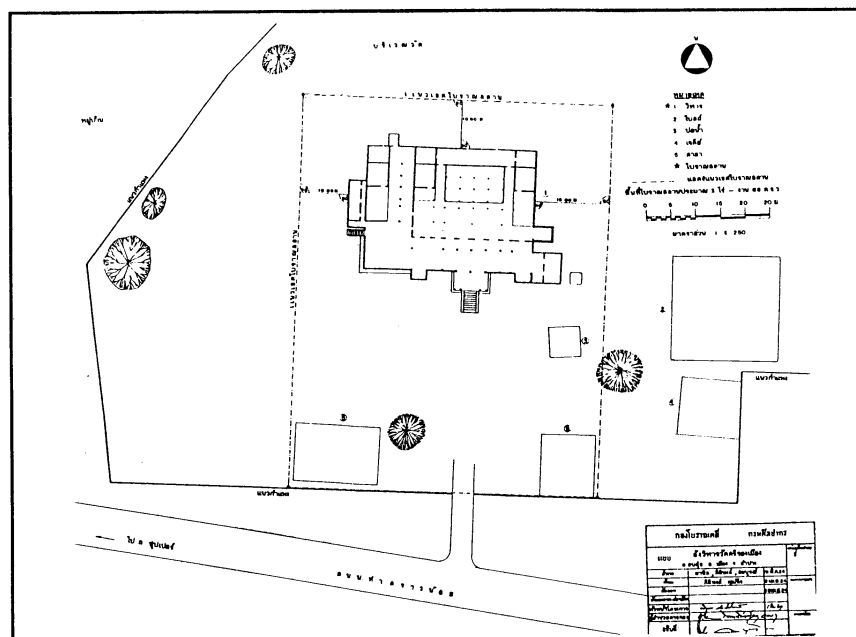

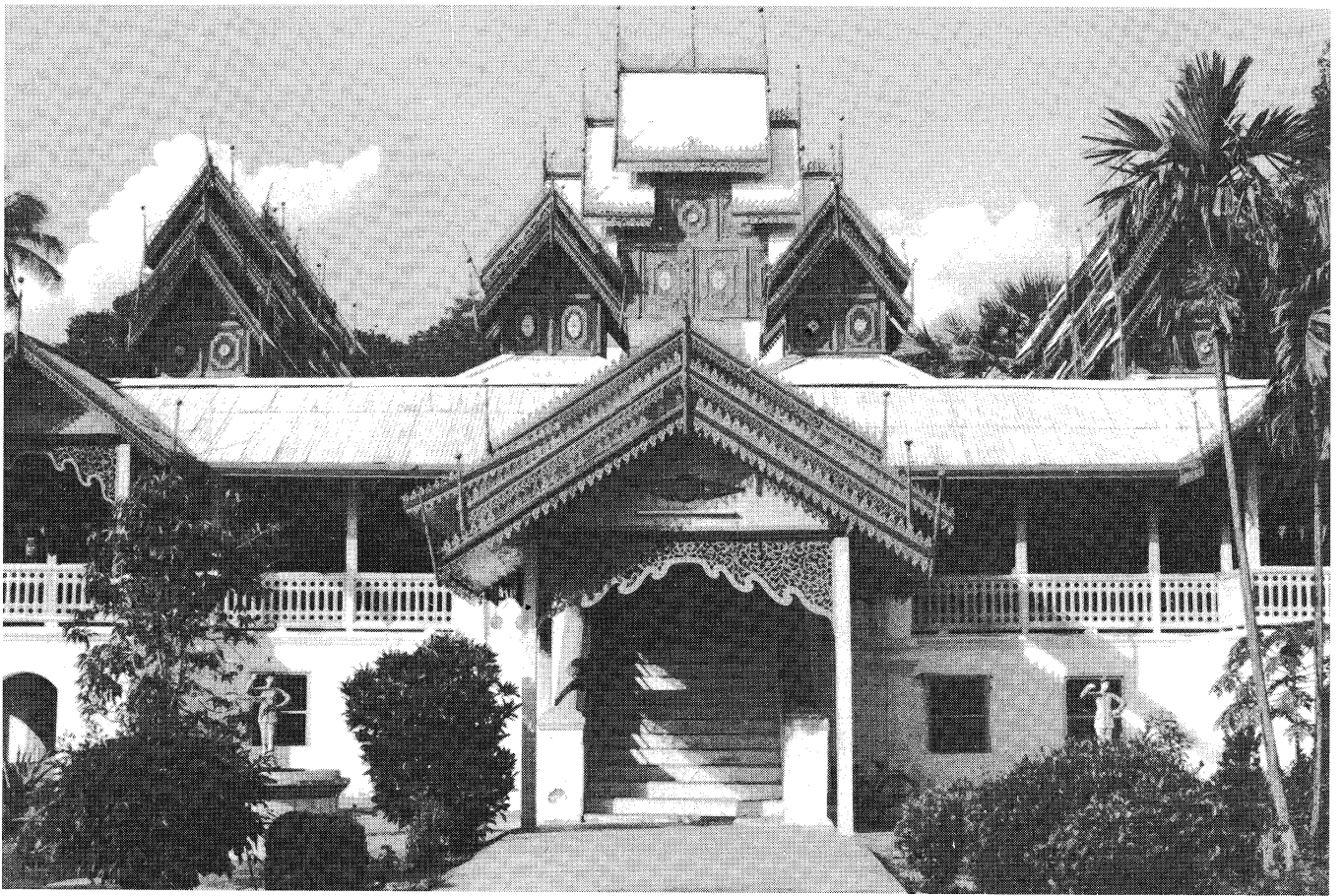
๕.๒๙ (บน) วิหารวัดศรีรองเมือง

๕.๓๐ (กลาง) เว็จกุฎิ

แผนผัง ๕.๗ (ล่าง) วัดศรีรองเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

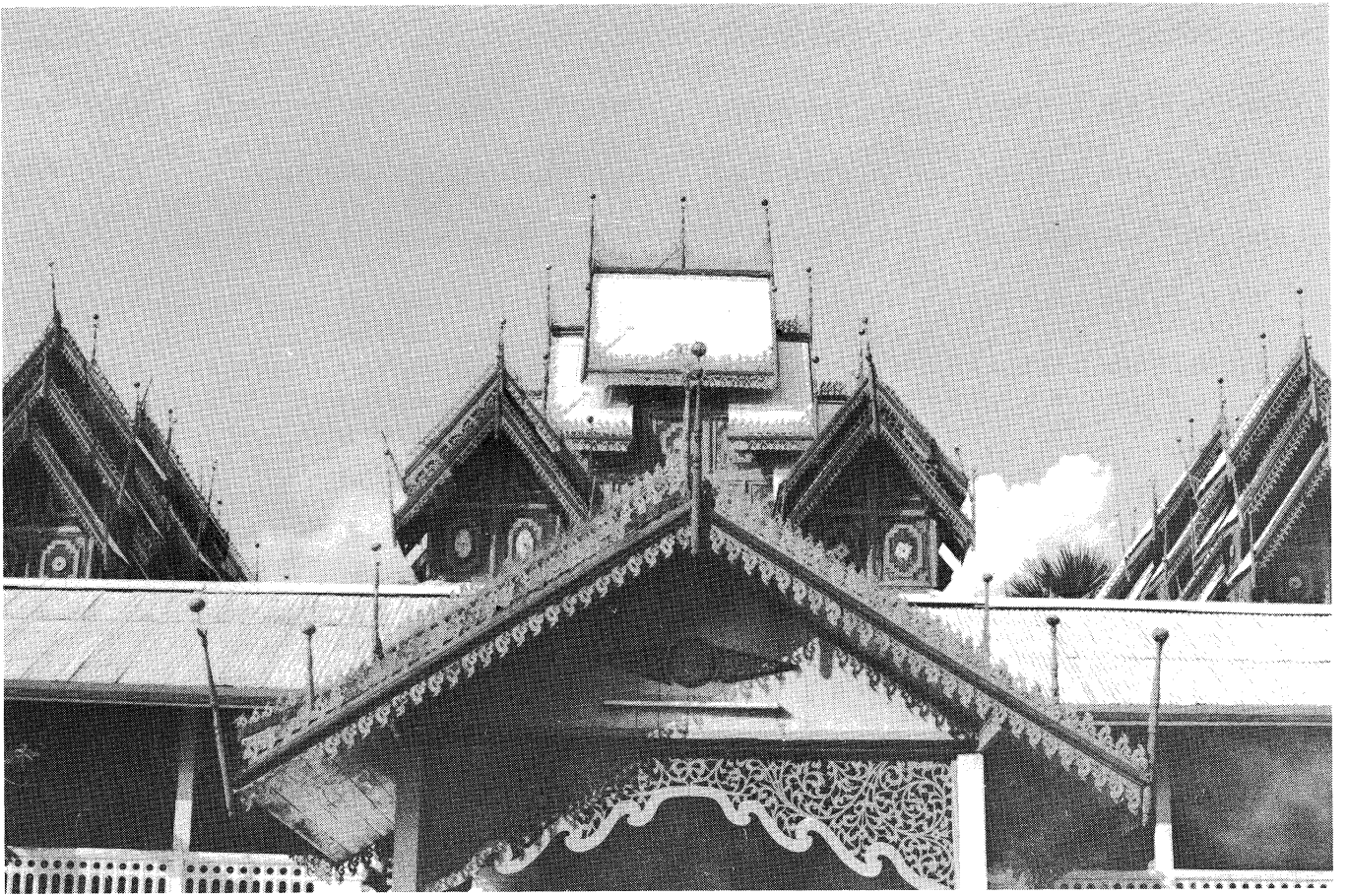
ที่มา : กรมศิลปากร: การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ,
กรุงเทพฯ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕. หน้า ๑๗๗

๕.๓๑ (บน) การซ้อนชั้นหลังคาที่สลับซับซ้อนของวิหาร

๕.๓๒ (ล่าง) บานหน้าต่างทาสีแดงชาดและสีทองตัดกับสีดำของผนังด้านนอก

๕.๓๓ (บน) รายละเอียดส่วนตกแต่งหลังคาและซุ้มทางเข้า

๕.๓๔ (ล่าง) มุขเล็กและระเบียงด้านหน้าวิหาร

เขาร่องทางบันไดเล็กทางทิศตะวันตก บันไดหลักอยู่ทางทิศใต้ มีซุ้มหลังคาคลุมบันได ตัวซุ้มหลังคาคลุมบันไดนี้เป็นหลังคาจั่วความเอียงลาดประมาณ ๒๕-๒๗ องศา ซ้อนชั้นหลังคา ๓ ชั้น พื้นที่ใช้งานของวิหารแบ่งการใช้สอยหลักออกเป็น ๔ ประเภท และการใช้สอยแต่ละประเภทจะมีความต่างระดับของพื้นด้วย พื้นระดับสูงสุดคือแท่นประดิษฐานพระประธาน และพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ระดับที่สองคือพื้นหน้าแท่นพระพุทธรูปและพิพิธภัณฑของวัดซึ่งมีส่วนห้องเก็บของและโบราณวัตถุที่มีค่าอยู่ในพื้นระดับนี้ด้วย พื้นระดับที่สามคือส่วนที่เป็นกุฏิเจ้าอาวาสและกุฏิพระที่อยู่ใกล้เคียงกัน ส่วนระดับสุดท้ายคือระเบียงโล่งและโถงรวมที่ขึ้นตรงมาจากทางเข้าใหญ่

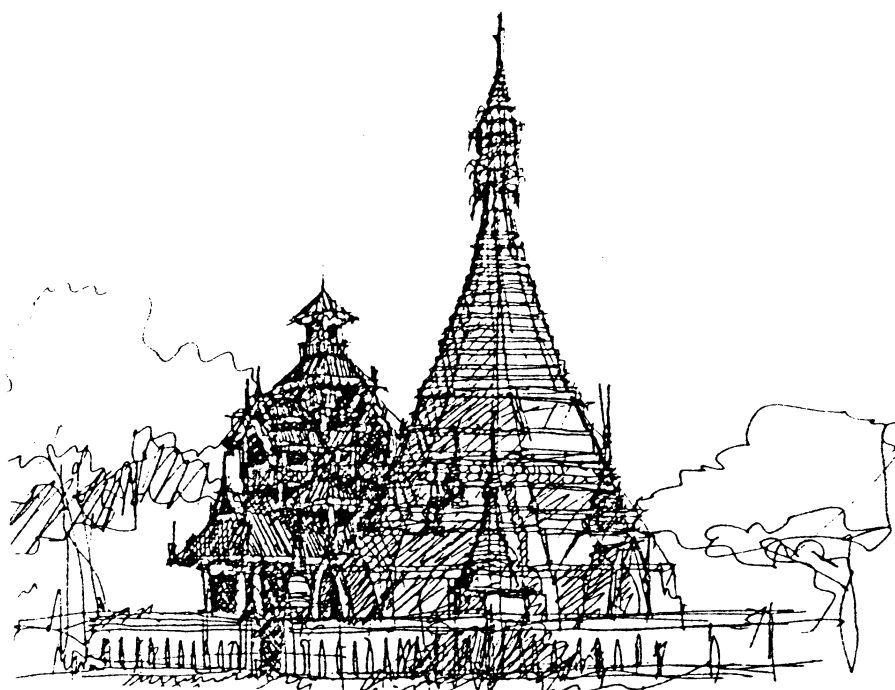
โครงสร้างของวิหารเป็นโครงสร้างผสม ชั้นล่างเป็นเสาคอนกรีตผนังก่ออิฐถือปูน ส่วนชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ พื้นและผนังที่ใช้งานหลักเป็นพื้นไม้ วิหารวัดศรีรองเมืองนี้ ลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์จากการมองเห็นจากภายนอก คือ การซ้อนชั้นหลังคาแบบยกคอสองสูงและซ้อนหลังคาบนคอสองที่ยกแล้วหลายชั้น หลังคาที่ซ้อนชั้นของวิหารหลังนี้เน้นระดับสูงสุดตรงพื้นกลางที่ประดิษฐานพระประธาน ซึ่งแนวตรงกันกับซุ้มบันไดทางเข้าหลัก พื้นที่ส่วนกลางมีการซ้อนชั้นลดหลั่นกัน ๓ ชุด และปีกซ้ายขวาของแนวแกนก็มีการเน้นหลังคาโดยยกคอสองสูง และซ้อนชั้นหลังคา ๓ ชั้นลดหลั่นกันในการทำงานเดียวกันแต่ความสูงของชั้นปีกซ้ายและขวาจะน้อยกว่าหลังคาแกนกลาง ดังนั้นเมื่อมองในภาพรวมของทรงหลังคาทั้งหมดซ้อนแบบนี้ถึง ๙ ชุด ลดหลั่นกันไปดูระยะยิบระยับไปหมดสำหรับหลังคาส่วนที่ไม่ได้เน้นการยกคอสองจะเป็น

หลังคาจั่ว ซึ่งมีมุขยื่นด้านหน้าตามผังพื้น หลังคาของวิหารวัดศรีรองเมืองนี้ต้องใช้รางน้ำรับชายของชายคาที่มาบรรจบกันหลายแนว

วัสดุผนังหลังคาเป็นสังกะสีทาสีขาว ส่วนตกแต่งหลังคาเป็นไม้ฉลุ ส่วนคอสองที่ยกขึ้นตกแต่งด้วยลวดลายเน้นกรอบย่อมุมไม้สิบสอง กรอบหน้าต่างระหว่างช่องเสาของมุขและซุ้มทางเข้าเป็นไม้ฉลุลายเครือเถา ผนังของวิหารส่วนที่เป็นจะใช้แบบไม้ดีทางตั้งผนังด้านในไม้ทาสี ผนังด้านนอกทาสีดำหน้าต่างเป็นแบบบานเปิดลูกฟักและกรอบบานเป็นไม้สักย้อมสีชาดที่กรอบบาน ส่วนตัวลูกฟักกระดานคันทาสีเหลืองทอง เมื่อยืนมองจากด้านหลังวิหารจะเห็นผนังวิหารสีดำ ตัดกับสีของบานหน้าต่างสีแดงและทอง ให้ความรู้สึกที่งดงามยิ่ง การตกแต่งภายในของวิหารจะเน้นการตกแต่งด้วยสีแดงชาดสีทอง และการปิดทองประดับกระจกสีที่งดงามมาก นับเป็นสถาปัตยกรรมแบบใดที่ถึงแม้จะอายุชั้ยไม่นานนักแต่ก็มีคุณค่าทางศิลปะสถาปัตยกรรมสูงควรค่าแก่การเก็บรักษาไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษา

๕.๗.๒.๒ เวกุฎิ

ในบริเวณวัดมีอาคารหลังหนึ่งซึ่งเล็กใช้งานแล้ว ตั้งอยู่ทางเข้าทิศตะวันตกใกล้ทางเข้าใหญ่ อาคารหลังนี้ไม่มีค่าพอที่จะขึ้นทะเบียนโบราณสถานแต่ในแง่ของสุนทรียศาสตร์แล้ว น่าสนใจยิ่ง อาคารดังกล่าวคือ เวกุฎิเก่าของวัด ซึ่งเป็นอาคารไม้รูปทรงแบบศาลามีหลังคาแบบปั้นหยา มีปีกคนกรอบยกคอสองสูงและซ้อนจั่วสามชั้นบนคอสอง วัสดุผนังเป็นกระเบื้องไม้ มีการตกแต่งชายคาด้วยไม้ฉลุลาย อาคารหลังนี้หากมองในแง่สถาปัตยกรรมเป็นอาคารที่มีรูปทรง สดส่วน สี วัสดุและรายละเอียดการตกแต่งที่ให้ความประทับใจอย่างยิ่ง

กรณีศึกษาของวัดไต่ทั้ง ๗ วัดเป็นวัดที่อยู่ในหนังสือเล่มนี้จัดอยู่ในประเภทของวัดในเมือง ซึ่งเป็นวัดสำหรับชุมชนขนาดใหญ่ มีความสำคัญในแง่ของประวัติศาสตร์สำหรับท้องถิ่นและมีคุณค่าของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอยู่ในลักษณะที่เป็นงานชั้นยอดเยี่ยมของท้องถิ่น และทั้ง ๗ วัดเป็นวัดที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ ส่วนกรณีศึกษาอีก ๓ วัดที่หนังสือเล่มนี้จัดอยู่ในประเภทวัดชนบท เป็นวัดที่พิจารณาแล้วเห็นว่า ด้วยความสำคัญต่อชุมชนที่ดี คุณค่าของสถาปัตยกรรมในแง่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ดี และด้วยกิจกรรมทางศาสนาประเพณีที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกันที่ดี ให้คุณค่าในการอนุรักษ์ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าวัดที่ขึ้นทะเบียนโบราณแล้วเช่นกัน วัดในชนบททั้ง ๓ วัดที่จะเสนอรายละเอียดต่อไป คือ วัดต่อแพ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน อำเภอบึงสามพัน และวัดชุมชนอำเภอบึงสามพัน ทั้งสามวัดอยู่ในจังหวัดบึงสามพัน

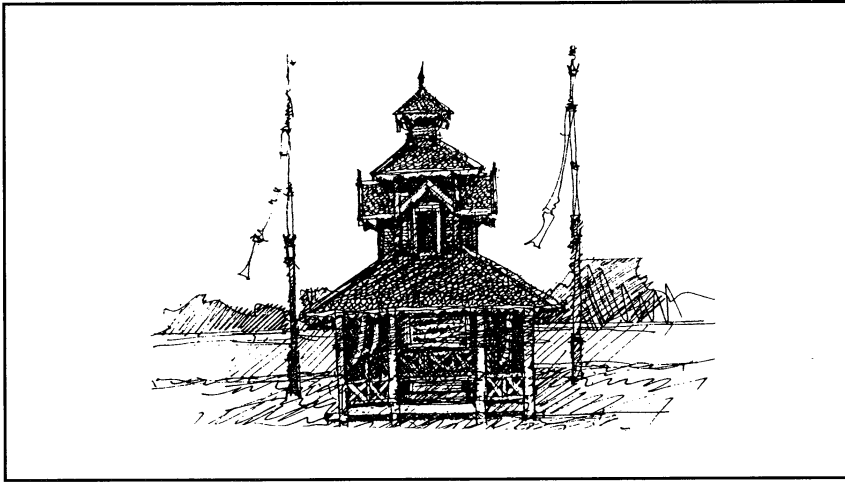
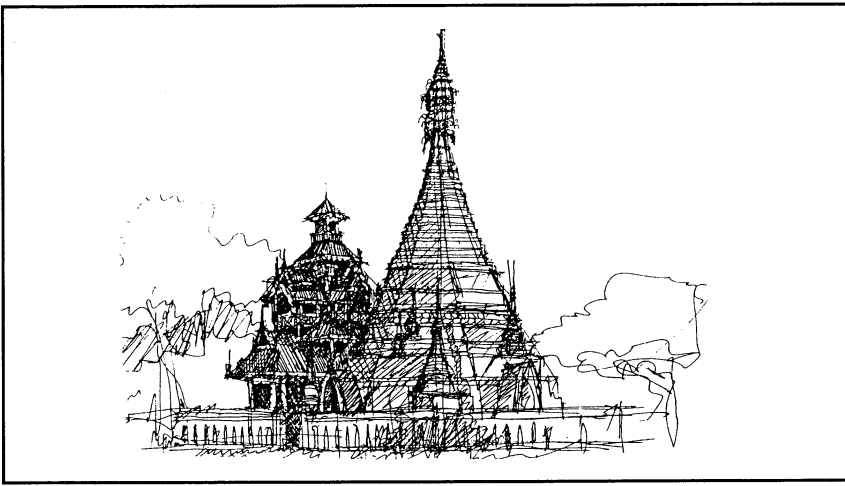
๕.๘ วัดต่อแพ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน

วัดต่อแพ ตั้งอยู่ที่บ้านต่อแพ ตำบลแม่เฒ่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบึงสามพันไปประมาณ ๗ กิโลเมตร ในวัดมีวิหารแบบสถาปัตยกรรมใต้ที่มีรูปทรงงดงามมากคู่กับเจดีย์ทรงมอญ ประวัติการสร้างวัดนี้ไม่มีหลักฐานแน่ชัด มีเพียงคำบอกเล่าว่าวัดนี้เป็นที่ชุมนุมของชาวใต้ที่มีอาชีพรับจ้างล่องแพซุงไม้สักออกไปสู่ตลาดต่างเมือง และกลุ่มนักต่อแพที่ขึ้นพักแพบริเวณนี้ได้ร่วมกันก่อสร้างวัดนี้ขึ้น ดังนั้นระยะเวลาของการสร้างวัดนี้น่าจะร่วมสมัยกันกับช่วง

สัมปทานทำไม้ของ บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา (พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๗๒)^{๓๒}

๕.๘.๑ ผังบริเวณวัด

วัดต่อแพมีพื้นที่ทั้งผังบริเวณประมาณ ๙ ไร่ มีอาณาเขตทิศเหนือจรดหมู่บ้านราษฎร ทิศตะวันออกจรดลำห้วยต่อแพและที่ว่างรกร้าง ทิศตะวันตกและทิศใต้เป็นที่นาของราษฎร ลักษณะของผังบริเวณมีลักษณะยาวไปตามลำห้วย ถนนทางเข้าหลักจากในหมู่บ้าน เข้าทางทิศเหนือของผังบริเวณและเข้าถึงภายในเขตวัดได้ถึงหน้าวิหารใหญ่ สถาปัตยกรรมที่สำคัญและมีคุณค่าของวัดนี้ คือ เจดีย์ทรงมอญและวิหารโถงหลังคาซ้อนชั้นแบบสถาปัตยกรรมของใต้ ซึ่งอยู่กลางผังบริเวณ พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของเจดีย์และวิหารประมาณ ๒๐.๐๐ x ๑๒.๐๐ เมตร ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว อาคารทั้งสองหลังตั้งอยู่เด่นมากในบริเวณ เพราะสภาพรอบอาคารเป็นสนามหญ้าที่เปิดโล่ง ในแนวแกนเดียวกันกับเจดีย์และวิหาร ในตำแหน่งค่อนข้างไปทางสุดเขตวัดด้านทิศใต้ เป็นวิหารใหญ่ซึ่งใช้เป็นการเปรียญ พิพิธภัณฑสถาน และกุฏิเจ้าอาวาส ผังบริเวณของวัดต่อแพค่อนข้างแปลกกว่าวัดอื่นๆ เพราะถึงแม้จะมีอาคารหลายหลังในผังแต่ปรากฏว่าอาคารส่วนใหญ่จะสร้างชิดขอบที่โดยรอบผังบริเวณ อาทิเช่น ขอบที่ด้านทิศตะวันออกใกล้ทางเข้า มีศาลาโถงอเนกประสงค์เล็กๆ ไว้เพื่อใช้พักผ่อนสำหรับผู้มาทำบุญ ในทิศเดียวกันใกล้วิหารใหญ่ เป็นกุฏิสร้างใหม่พร้อมสุขา ถัดไปทางด้านหลังในขอบที่ทิศเดียวกันมีเว็จกุฏิไม้รูปทรงสวยงามแบบสถาปัตยกรรมใต้อยู่ข้างๆ ลำห้วยได้ร่มเงากลุ่มต้นไม้ที่หนาแน่น วกไปทางทิศใต้หลังวิหารใหญ่ เป็นกุฏิอีกหลังหนึ่งและโรงครัว อ้อมกลับมาทางขอบที่ดินด้านทิศตะวันตก มีอาคารเล็กๆ

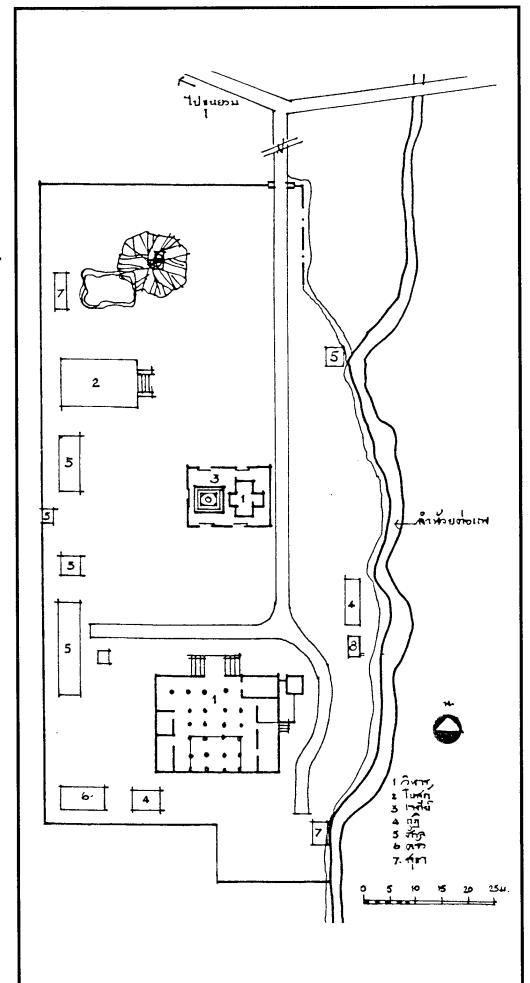

๕.๓๕ (บน) เจดีย์และวิหารวัดต่อแพ

๕.๓๖ (กลาง) ศาลาสร้างน้ำพระในเทศกาลสงกรานต์

แผนผัง ๕.๘ (ล่าง) วัดต่อแพ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่มา : จากการสำรวจเพื่อการวิจัย (กรกฎาคม ๒๕๓๕) อรศิริ ปาณินต์และคณะ:
การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอนและบริเวณเกี่ยวเนื่อง,
กองวางแผนโครงการ, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖

๕.๓๗ วิหารเรือนยอดแบบไต้กิ่งดงาม

ตั้งเรียงราย อันประกอบด้วยศาลาซึ่งใช้เป็นห้องเรียน ๒ หลัง ตรงกลางของพื้นที่ระหว่างศาลายาว เป็นศาลาทรงน้ำพระ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงาม อีกหลังหนึ่ง ถัดจากศาลาสีเหลี่ยมผืนผ้ายาวที่ใช้เป็นห้องเรียนของพระและเณรจะเป็นตำแหน่งของโบสถ์ที่เพิ่งสร้างใหม่เป็นโบสถ์ขนาดเล็ก เหนือโบสถ์มาทางด้านหน้าวัด มีสระน้ำของวัดที่ขุดไว้เป็นสี่เหลี่ยม ปลูกบัว บริเวณใกล้สระน้ำมีต้นโพธิ์ใหญ่ ได้ต้นโพธิ์ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ ซึ่งประดิษฐานบนฐานสูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร ลักษณะดังกล่าวคล้ายแทนสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ ได้ต้นโพธิ์ของพระพุทธองค์ ติดกำแพงวัดด้านทิศเหนือ ตรงมุมฝั่งบริเวณมีห้องสุขาสำหรับพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญฝั่งบริเวณวัดต่อแพนี้เน้นที่เปิดโล่งส่วนกลางเป็นอย่างมาก อาคารต่างๆ พยายามสร้างชิดริมเขตที่ทั้ง ๔ ด้านให้มากที่สุด

๕.๘.๒ สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัด

๕.๘.๒.๑ วิหารโถง

วิหารโถงหลังคาซ้อนชั้นแบบสลับบัซซูน ขึ้นอยู่กลางลานวัดเป็นอาคารที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมอย่างยิ่ง รูปทรงของวิหารโดยเฉพาะทรงหลังคาซ้อนชั้นแบบวิจิตรพิสดารครอบคลุมผังพื้นแบบจตุรมุขที่ยื่นมุมไม่เท่ากัน ให้ลักษณะพิเศษของรูปทรงที่ประทับใจ แสดงให้เห็นความเก่งกาจของช่างหรือสถาปนิก ด้วยผังพื้นที่ดูง่ายมากนัก ช่างปัจจุบันน้อยคนนักที่จะสามารถมีจินตนาการของการซ้อนชั้นหลังคาที่ดูแล้วเป็นทรงง่ายๆ ที่ทำได้อย่างวิจิตรบรรจงยิ่ง วิหารหลังนี้มีได้มีเครื่องตกแต่งที่มั่งคั่งแบบวัดใดในเมือง เครื่องประดับตกแต่งน้อยชิ้น ลวดลายน้อยและออกลักษณะแข็งง่าย แต่ภาพรวมออกมาน่าประทับใจมาก จัดเป็น

งานชิ้นเอกของศิลปกรรมท้องถิ่นแบบใดที่ให้ความเป็นพื้นที่ที่แสงงดงาม

วัสดุที่ใช้กับวิหารนี้เป็นโครงสร้างไม้ เสากลม หลังคามุงสังกะสี ส่วนตกแต่งหลังคาเป็นไม้ฉลุลายแบบหายากๆ แม้แต่ลวดลายของระเบียงมุขของหลังคาที่ซ้อนชั้นก็เป็นลวดลายง่ายๆ พื้นฐานปัจจุบันวิหารนี้ได้รับการปรับปรุง ตกแต่งสีใหม่จากเดิม ซึ่งเป็นหลังคาสังกะสีสีธรรมชาติ เครื่องไม้ต่างๆ ไม่ทาสีก็ให้ความงามในลักษณะหนึ่ง เมื่อปรับปรุงแล้วทาสีไม้เป็นสีแดงชาด ทาสีสังกะสีเป็นสีเดียวกัน ก็ให้ความงามไปอีกลักษณะหนึ่ง

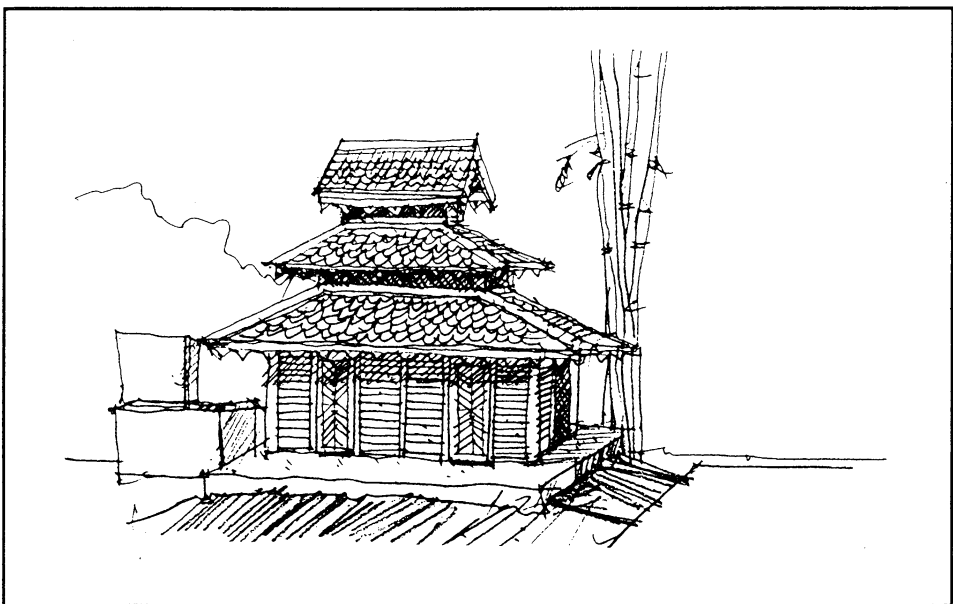
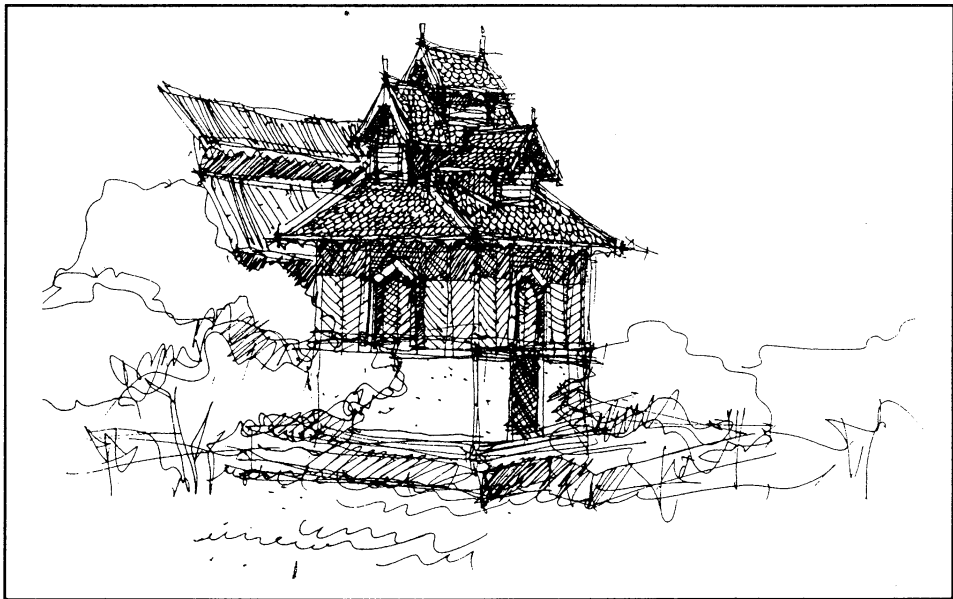
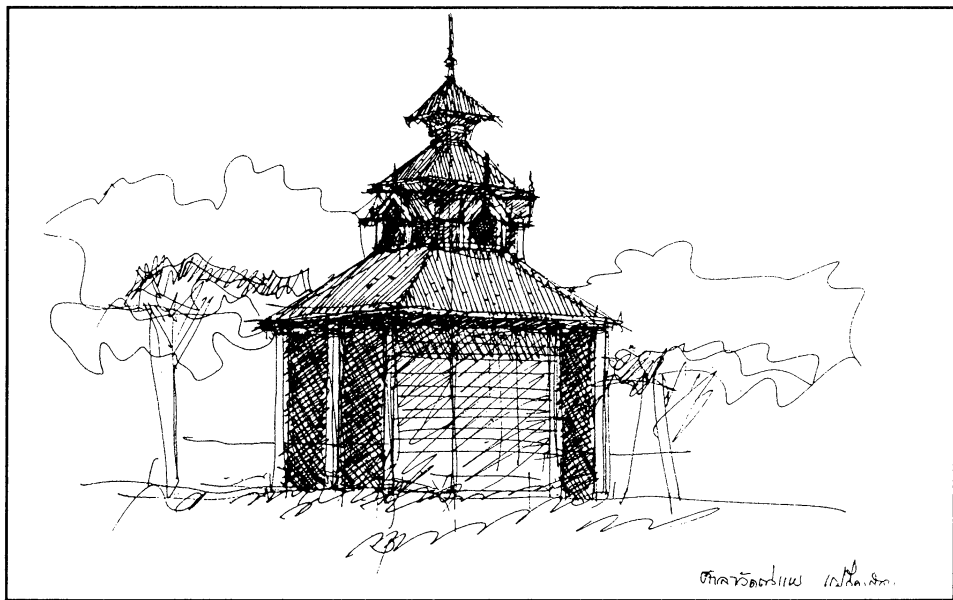
๕.๘.๒.๒ เจดีย์

เจดีย์และวิหารโถงอยู่ในเขตกำแพงแก้วเดียวกัน เจดีย์นี้เป็นเจดีย์ฐานแปดเหลี่ยมเป็นฐานบัวลูกแก้วซ้อน ๓ ชั้น องค์เจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทรงเครื่องแบบมอญ ยอดประดับฉัตรโลหะ ๗ ชั้น รอบๆ ฐานเจดีย์องค์ประธาน มีเจดีย์ทิศ ๘ องค์ลดหลั่นกันสองระดับ เจดีย์และวิหารโถงเมื่อมองภาพรวมแล้วให้ความงามที่กลมกลืนเป็นจุดเด่นกลางผังบริเวณของวัด

๕.๘.๒.๓ เวิ้งกุฏิ

วัดต่อแพมีเวิ้งกุฏิของเจ้าอาวาส และเวิ้งกุฏิรวมทางด้านหลังวัดที่เป็นเวิ้งกุฏิไม้ทั้งหลายรูปทรงงดงามน่าสนใจยิ่ง

เวิ้งกุฏิของเจ้าอาวาส อยู่ติดกับกุฏิซึ่งอยู่บนวิหารใหญ่ของวัด อาคารหลังนี้มีผังพื้นเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังด้านล่างก่ออิฐฉาบปูน ผังด้านบนเป็นผนังไม้เล่นแนวตีตะแยงสลับบูม หลังคาแบบปั้นหยาสีเหลี่ยมจัตุรัscopyสองแบบจตุรมุข และซ้อนชั้นในมุขด้านทิศตะวันตก ตะวันออกขึ้นอีกชั้นหนึ่ง หลังคามุงกระเบื้องไม้ อาคารหลังนี้

๕.๓๘ (บน) ศาลารูปทรงงดงามในวัด

๕.๓๙ (กลาง) เรื่งกัฏฐิของเจ้าอาวาส

๕.๔๐ (ล่าง) เรื่งกัฏฐิ

๕.๔๑ (บน) งานบุญในลานวัดต่อแพ

๕.๔๒ (ล่าง) เทศกาลจองแปดหลังในวัดต่อแพ

เป็นที่สะดุดตาแก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างมาก เพราะเป็นอาคารที่มีรูปทรง สดส่วนทั้งงดงามมาก

- เวิ้งกุฏิรวมซึ่งตั้งอยู่ด้านหลังของผังบริเวณ เป็นเวิ้งกุฏิที่มีผังพื้นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบ่งออกเป็น ๒ ห้อง ตัวอาคารทั้งหมดเป็นไม้ ฝาเป็นไม้ตีตามนอน มีแนววงกบตีตั้งแบ่งช่องฝาตีนอนออกเป็นช่วงสั้น ๆ ประตูเป็นไม้ตีเล่นลายแนวทะแยง หลังคาปั้นหยา แบบยกคอสองสองชั้นทั้งชายสามดับ มุงด้วยกระเบื้องไม้และยังมีการตกแต่งเชิงชายของหลังคาทุกดับด้วยไม้ฉลุลายโดยรอบ

๕.๘.๒.๔ ศาลาสร่งน้ำพระ

ศาลาเล็ก ๆ ริมกำแพงวัดต่อแพมีอีกสองหลังที่แสนสวยงามเป็นศาลาสร่งน้ำพระในช่วงวันสงกรานต์ ลักษณะเด่นของศาลาอยู่ที่ลักษณะการซ้อนชั้นหลังคาที่แปลกตางดงามยิ่ง วัสดุที่ใช้กับศาลาทุกหลังเป็นไม้ทั้งผนัง หลังคา และเครื่องตกแต่งทั้งหมด

วัดต่อแพเป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่มีคุณค่ายิ่งทั้งในแง่ของสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมแบบพื้นบ้านของชาวไต ทำให้เห็นได้ว่านอกจากสถาปัตยกรรมและประณีตศิลปกรรมที่มั่งคั่งเหลือรู้มรรย แหววาวแบบวัดในเมืองแล้ว ลักษณะแบบพื้นบ้านของชาวไตก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งทั้งงดงามบริสุทธิ์ ช่อ ตรงไปตรงมา สมควรแก่การอนุรักษ์และการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ในวัดต่อแพนี้นอกจากสถาปัตยกรรมขนาดเล็กต่างๆ ทั้งงดงามแล้ว ยังมีศิลปกรรมอีกชิ้นหนึ่งที่เป็นศิลปกรรมชิ้นเอกของชาวไตเก็บรักษาไว้ที่วิหารใหญ่ของวัด ศิลปกรรมนี้คือผ้าปักดินทองแสดงเรื่องราวของพุทธประวัติ เป็นผ้าปักดินลายนูนแบบศิลปกรรมพม่าที่มีฝีมือชั้นเยี่ยม ทางวัดได้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัด ซึ่งอยู่ในวิหารใหญ่และ

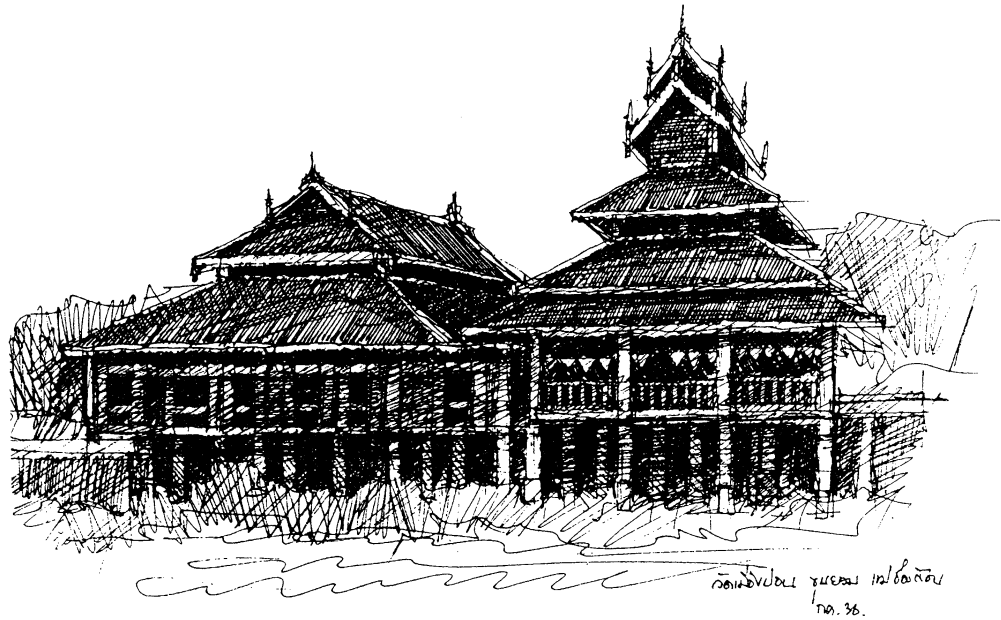
อนุญาตให้ผู้มาเยือนวัดเข้าชมได้ตลอดเวลา

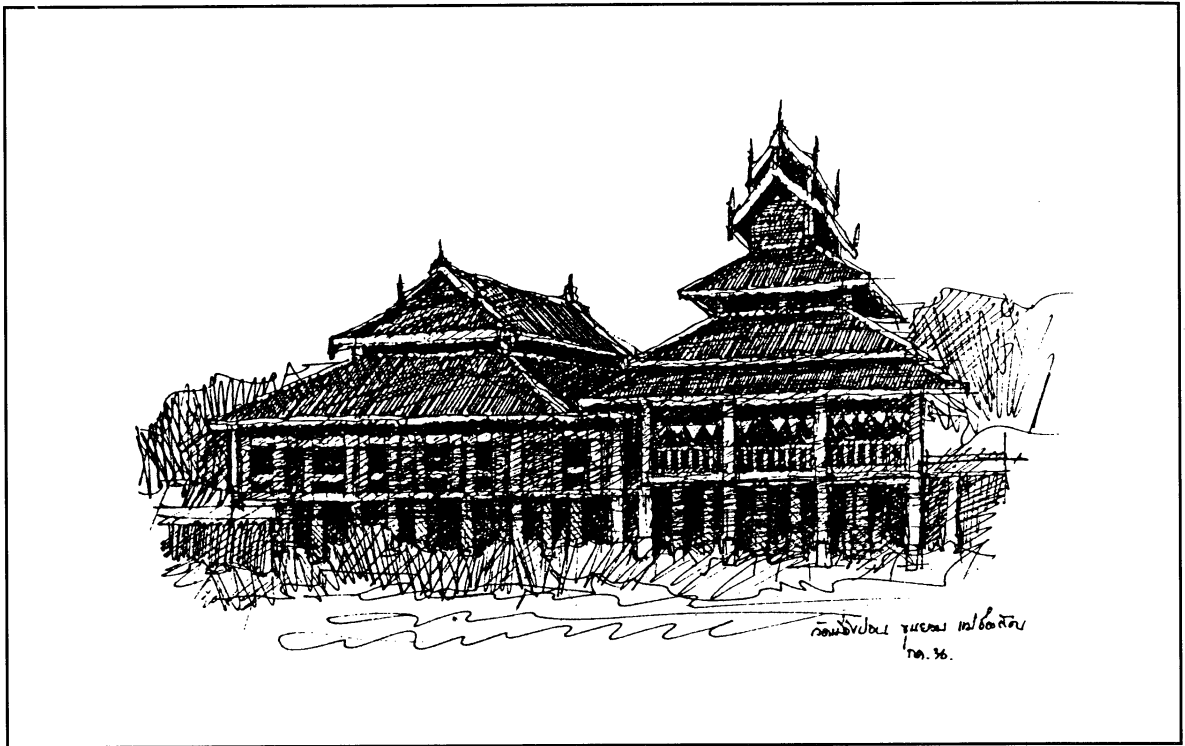
๕.๙ วัดเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดเมืองปอนเป็นวัดประจำหมู่บ้านเมืองปอน หมู่บ้านเก่าแก่ที่ยังคงรักษากลิ่นอายของวัฒนธรรมไตไว้ได้อย่างเต็มเปี่ยม คุณค่าของวัดนี้มีได้อยู่ที่ความอลังการของตัวสถาปัตยกรรม เพราะวัดเมืองปอนเป็นเพียงวัดพื้นบ้านธรรมดาๆ ที่สามารถพบได้ดาษดื่นในหมู่บ้านชาวไตโดยทั่วไป ลักษณะเด่นของวัดเมืองปอน คือการเป็นศูนย์รวมจิตใจและศูนย์รวมกิจกรรมทางศาสนาประเพณีของชาวบ้านที่ให้ความรู้สึกทางจิตใจอันลึกซึ้งยิ่ง พื้นที่ทุกส่วนในผังบริเวณและในตัวสถาปัตยกรรมต่างๆ ในวัดล้วนมีความหมายต่อจิตใจ ความศรัทธา ความดีงามในส่วนลึกของจิตใจชาวไตแห่งบ้านเมืองปอน

๕.๙.๑ ผังบริเวณของวัด

วัดเมืองปอนตั้งอยู่บนถนนสายหลักในหมู่บ้านที่ทุกๆ คนในหมู่บ้านสามารถเดินมาถึงวัดได้ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่รอบๆ วัด หรืออยู่ห่างวัดไปทางหัวหรือท้ายของหมู่บ้าน ผังบริเวณของวัดเมืองปอนให้ความสำคัญต่อวิหาร ซึ่งอยู่ใจกลางผังมากที่สุด อาคารอื่นๆ จะอยู่เรียงรายไปตามขอบของพื้นที่ที่ผังบริเวณ พื้นที่ของวัดประมาณ ๕ ไร่เศษ อาณาเขตของวัดทิศเหนือติดกับถนนซอยแยกเข้าสถานีนอนมัย ทิศใต้และทิศตะวันออกติดกับหมู่บ้านราษฎร ทิศตะวันตกติดกับถนนหลักของหมู่บ้าน ทางเข้าใหญ่ของวัดเข้าทางถนนหลักของหมู่บ้านซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของผังบริเวณ และแยกประตูทางเข้าออกเป็นสองประตู ประตูทางซ้ายมือของผังบริเวณเป็นทางเข้ามีศาลาเล็กๆ อยู่ปากทางด้านซ้าย ส่วนประตูทาง

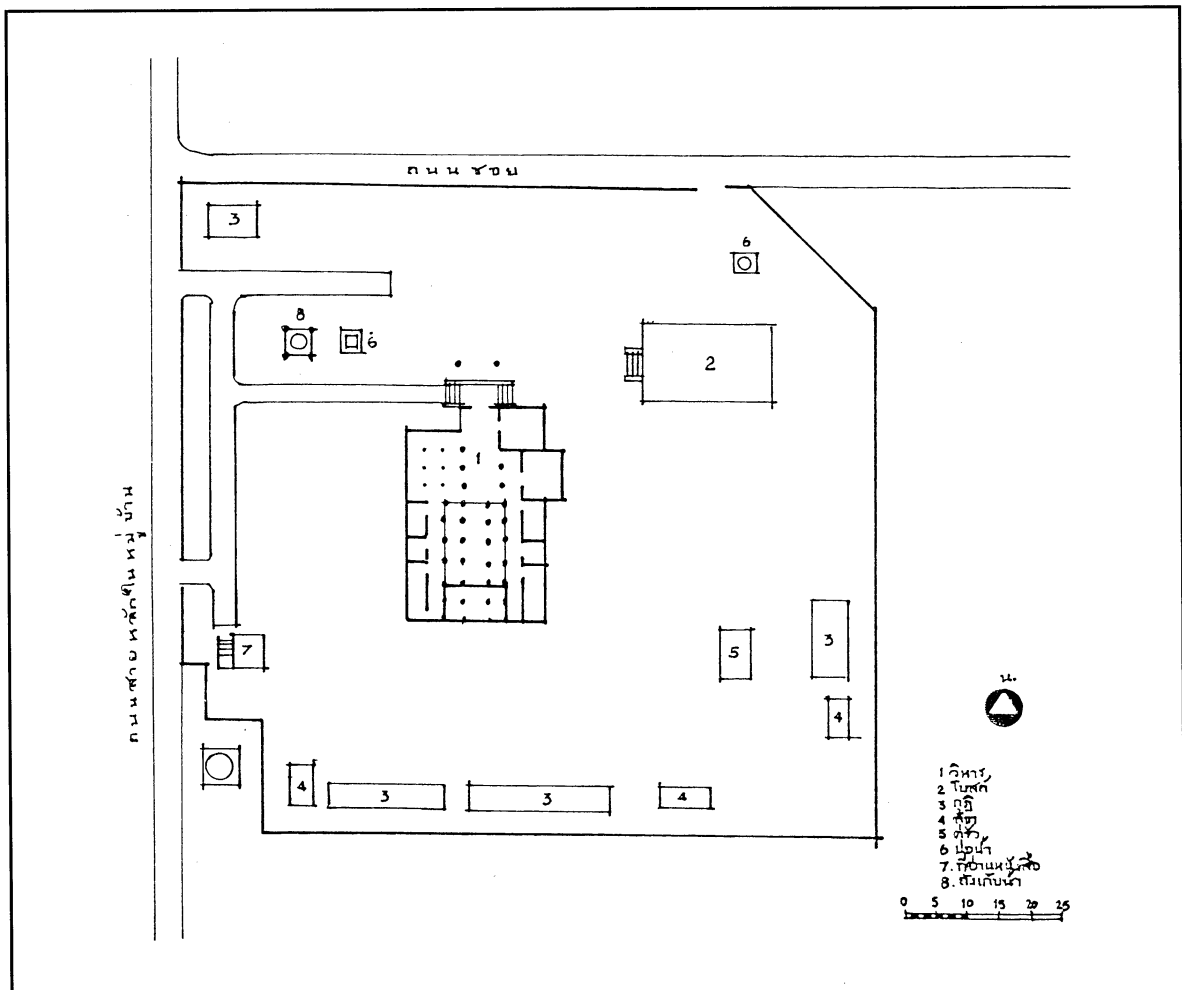

๕.๔๓ (บน) วิหารวัดเมืองปอน

แผนผัง ๕.๙ (ล่าง) วัดเมืองปอน อำเภอชุมขาม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่มา : จากการสำรวจเพื่อการวิจัย (กรกฎาคม ๒๕๓๕) อรุณศิริ ปาณินท์ และคณะ:
การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอนและบริเวณเกี่ยวเนื่อง,
การวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖.

๕.๔๔ (บน) ลานเอนกประสงค์หน้าวิหารวัดเมืองปอน

๕.๔๕ (ล่าง) เทศกาลของแปดหลังที่ลานวัดเมืองปอน

๕.๔๖ ศาลาคลุมบ่อน้ำวัดเมืองปอน

๕.๔๖ ศาลาคลุมบ่อน้ำวัดเมืองปอน

ขวามือเป็นประตูทางออก มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านอยู่ตรงปากทางออก

สถาปัตยกรรมสำคัญที่สุดในผังบริเวณคือ วิหารซึ่งตั้งอยู่ใจกลางผังบริเวณ ล้อมรอบด้วยบริเวณเปิดโล่งที่เป็นลานดินและสนามหญ้า ด้านหลังวัดทางทิศตะวันออกใกล้รั้วมีศาลา โรงครัว และสุขา และทางทิศใต้มีศาลาโถงยาวสองหลัง พร้อมสุขาอยู่ใกล้บริเวณที่อ่านหนังสือของหมู่บ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่าวัดเมืองปอน มีศาลาหลายหลังอยู่รอบบริเวณ สำหรับพื้นที่หลังวัดด้านทิศตะวันออก ซึ่งเดิมเป็นลานดินกว้างหน้าทางเข้าวิหาร ปัจจุบันมีการสร้างโบสถ์ ซึ่งลานหน้าโบสถ์จะเป็นลานร่วมกับลานหน้าวิหาร ในวัดมีบ่อน้ำ ๒ บ่อ บ่อแรกอยู่หน้าวิหาร เป็นบ่อน้ำใช้ที่มีศาลาคลุมอย่างมิดชิด ถูกสุขลักษณะ และสวยงาม อีกบ่อหนึ่งเป็นบ่อน้ำใช้ทั่วไปอยู่หลังโบสถ์ติดเขตวัดด้านทิศเหนือซึ่งเป็นถนนซอยเข้าสู่สถานีอนามัยมีทางเข้ารองอีก ๑ ทาง ปัจจุบันทางเข้านี้กลายเป็นทางที่ใกล้โบสถ์ที่สุด

พิจารณาจากลักษณะการวางผังบริเวณ ตำแหน่งของอาคาร ปริมาณและตำแหน่งของพื้นที่เปิดโล่ง และการใช้สอยในอาคารต่างๆ จะเห็นได้ว่าวัดเมืองปอนใช้เป็นวัดของชุมชนที่แท้จริง มีพื้นที่เปิดโล่งใช้ทำกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม มีปริมาณศาลาวัดหลายหลังเพื่อให้บริการแก่ผู้ที่มาทำบุญ มีโรงครัวขนาดใหญ่เพื่อบริการในช่วงการถือศีล พร้อมทั้งมีสุขากระจายอยู่ตามพื้นที่ที่มีผู้มาเยือนวัด รวมทั้งมีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ของวัดด้วย

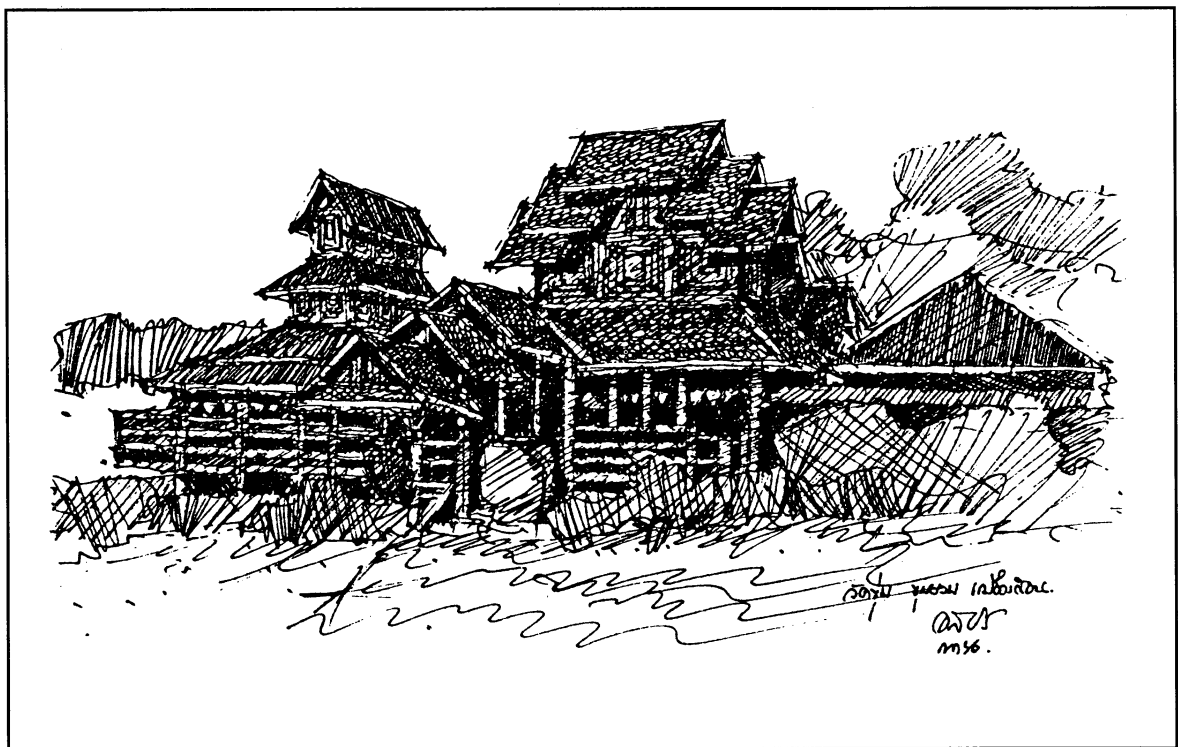
๕.๙.๒ สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัด

สถาปัตยกรรมที่สำคัญของวัดเมืองปอน คือ วิหารใหญ่ที่ตั้งอยู่กลางผังบริเวณความสำคัญของ

วิหารมิใช่อยู่ที่ตัวสถาปัตยกรรม แต่อยู่ที่ความกลมกลืนระหว่างสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับตัวสถาปัตยกรรม ที่ให้ชีวิตและวิญญาณของความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเต็มเปี่ยม วิหารใหญ่ของวัดเมืองปอนนี้ผังพื้นลักษณะเดียวกันกับวิหารวัดไถทั่วไป คือเป็นผังพื้นขนาดใหญ่ ประมาณ ๒๐.๐๐ x ๓๐.๐๐ เมตร แบ่งซอยช่วงเสาเป็นตารางที่มีช่วงกว้างประมาณ ๒.๕๐ และ ๓.๐๐ เมตร บริเวณที่เป็นโถงหน้าจะมีเสากลุ่มพิเศษ คือเสาเฉพาะกลุ่มนั้นด้านสกัดจะเป็นช่วงประมาณ ๕.๐๐-๖.๐๐ เมตร ส่วนด้านยาวใช้เสาซอยช่วงถี่ช่วงละ ๒.๕๐ และ ๓.๐๐ เมตร เช่นเดียวกับเสาช่วงอื่นๆ ในวิหารพื้นที่ส่วนกลางเป็นที่ประดิษฐานพระประธานตั้งบนพื้นยกสูงสุดในวิหาร หน้าพระประธานเป็นโถงสวดมนต์สำหรับพระสงฆ์ซึ่งเป็นพื้นที่โล่ง ส่วนที่แบ่งเป็นห้องเฉพาะ คือ กุฏิเจ้าอาวาส กับกุฏิและพิพิธภัณฑสถานของวัด

โครงสร้างของวิหาร ทั้งโครงสร้างหลัก โครงหลังคา ผนังและพื้นเป็นไม้ทั้งหมด วิหารนี้แบ่งมวลทางสถาปัตยกรรมออกเป็นสามส่วนในผังพื้นเดียวกัน ส่วนที่มีมวลสูงใหญ่ซ้อนหลังคาแบบยกคอสองสองชั้น ทิ้งชายสามดับ และต่อด้วยชายคาปีกนกอีกสองชั้นคือ ส่วนที่ประดิษฐานพระประธาน ส่วนที่เป็นโถงกลางใช้หลังคาเรียบง่ายกว่าคือยกคอสองชั้นเดียวทิ้งชายคาปีกนกมาจระดับเดียวกับส่วนคลุมพระประธาน และเชื่อมโยงกันด้วยรางน้ำกลาง ส่วนหลังคากลุ่มสุดท้ายคือหลังคาคลุ่มทางเข้าซึ่งเป็นหลังคาแบบปั้นหยาทักมุก ยกคอสองสามชั้นเล็ก ๆ วัสดุของหลังคาเป็นสังกะสีไม่มีส่วนประดับตกแต่งชายคามากมาย มีเน้นส่วนหน้าจั่วแต่ละชั้น

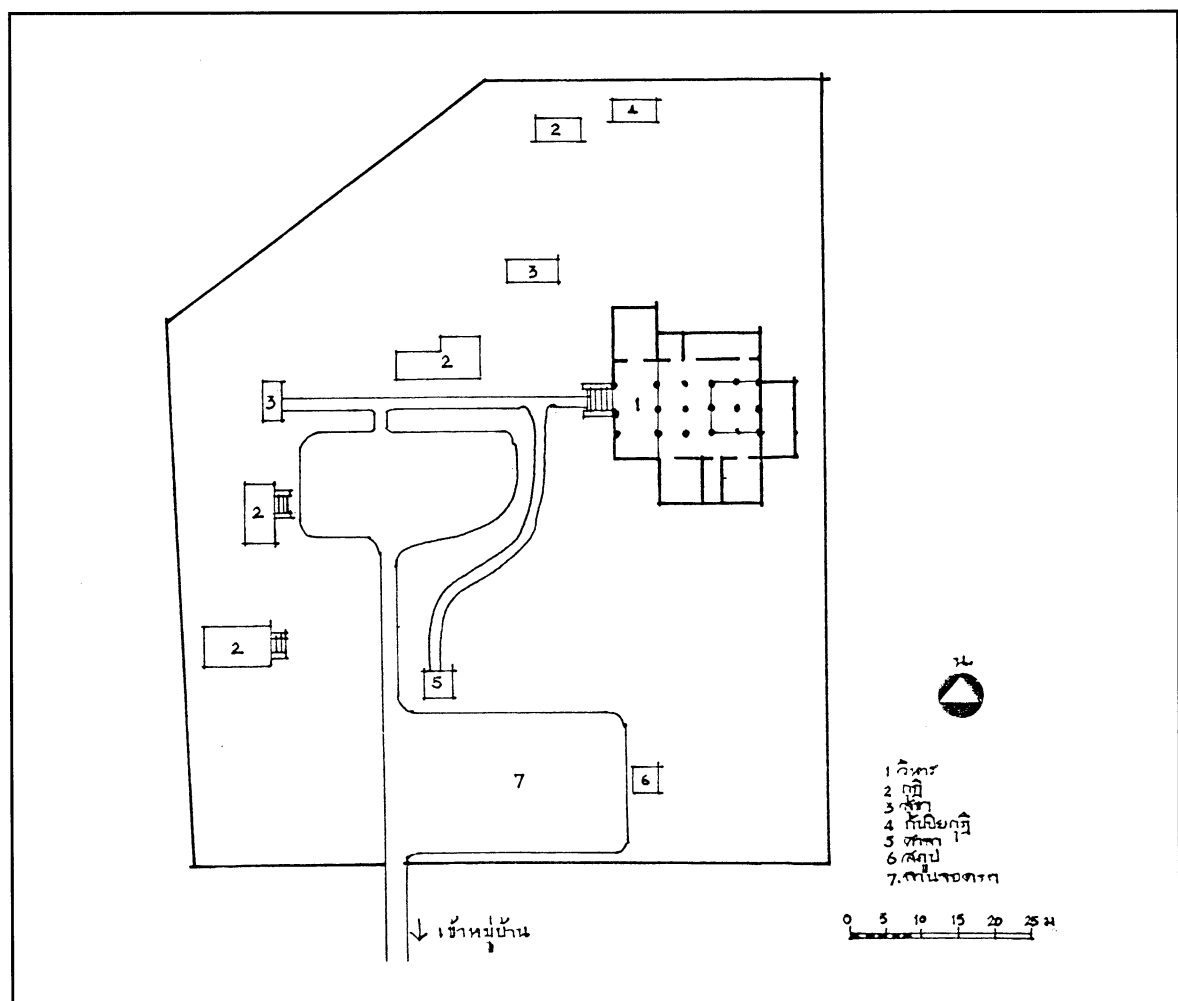

๕.๔๗ (บน) วิหารหลังคาซ้อนชั้นแบบไต

แผนผัง ๕.๑๐ (ล่าง) วัดชุม อำเภอมะละเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่มา : จากการสำรวจเพื่อการวิจัย (กรกฎาคม ๒๕๓๕) อรศิริ ปาณินท์ และคณะ:
การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน และบริเวณเกี่ยวเนื่อง,
กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖

ด้วยโลหะฉลุลายเล็กน้อย

ผนังวิหารมีทั้งส่วนเปิดโล่งและผนังทึบ ส่วนเปิดโล่งมีระเบียงจะอยู่ส่วนโถงหลัก ส่วนที่เป็นผนังทึบจะมีช่องเปิดที่เป็นหน้าต่างเปิดยาวจรดพื้นอยู่ทุกช่วงเสา วิหารนี้ยกพื้นสูงพอคนลอดได้ ได้ถูกใช้เป็นที่พักผ่อนของเครื่องใช้ต่างๆ เท่านั้น ไม่ใช่อุทยาน

หน้าทางขึ้นวิหารเป็นลานดินที่ประกอบกิจกรรมทางประเพณีต่างๆ ตลอดปี ซึ่งส่วนใหญ่จะกระทำหน้าทางขึ้นวิหาร เช่น งานจองแปดหลังปอยห้วงกะป้า แข่งลองขอม หล่เตนเหง เป็นต้น และกิจกรรมต่างๆ บนลานกับตัววิหารจะให้ความรู้สึกของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ลึกซึ้งยิ่ง

๕.๑๐ วัดขุ่ม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดขุ่มเป็นเพียงวัดเล็กๆ ในอำเภอแม่สะเรียง ที่ให้รูปลักษณะของศิลปกรรมพื้นบ้านแบบไตที่มองในภาพรวมแล้ว มีทั้งความสลับซับซ้อน และความเรียบง่ายในเวลาเดียวกัน ประวัติการสร้างที่แท้จริงไม่ได้มีการบันทึกไว้อย่างแน่นอน ทราบจากการบอกเล่าเพียงแต่เจ้าอาวาสวัดขุ่มเป็นพระมาจากรัฐชานในพม่า ฐุดค์มาและมาสร้างวัดขุ่มเพื่อให้ชาวบ้านได้มีศาสนสถานไว้ประกอบพิธีทางศาสนา เมื่อหมู่บ้านเจริญขึ้นท่านได้ย้ายไปสร้างวัดใหม่คือวัดคำในซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน และได้ทำนุบำรุงวัดคำในให้เจริญรุ่งเรืองมาจนปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบวัดคำในกับวัดขุ่มจะเห็นได้ชัดว่า วัดขุ่มดูทรุดโทรมและเก่าแก่กว่า พิจารณาจากรูปลักษณะวิหาร กุฏิต่างๆ จะเห็นได้ชัดว่าเป็นช่างพื้นบ้านที่มีฝีมือประณีต คาดว่ามีอายุการสร้างประมาณ ๘๐ ปี

๕.๑๐.๑ ผังบริเวณของวัด

วัดขุ่มตั้งอยู่บนพื้นที่เนินเขาที่ไม่สูงมากนัก มีพื้นที่ส่วนกลางที่เป็นที่ตั้งของวิหาร ที่ปรับพื้นที่เป็นที่ราบประมาณ ๒.๕ ไร่ ส่วนบริเวณอื่นๆ โดยรอบยังเป็นเนินเขาลาดต่ำลงไปยังหมู่บ้าน วัดนี้ไม่มีรั้วกั้นอาณาเขตที่แน่นอน เพราะรอบบริเวณยังเป็นพื้นที่โล่งเป็นทุ่งหญ้า และป่าละเมาะ การเข้าถึงวัดขุ่มไม่สะดวกนักเพราะถนนที่แยกเข้าวัดยังเป็นถนนดินลูกรังห่างจากถนนไปอำเภอประมาณ ๕๐๐ เมตร พื้นที่ส่วนหน้าปรับเป็นพื้นราบสำหรับจอดรถได้ ๒-๓ คัน สุดลานที่ปรับราบนี้เป็นสตูปที่บรรจุอัฐิของเจ้าอาวาสวัดขุ่มองค์แรก ลักษณะผังบริเวณวัดขุ่มมีลานโล่งเล็กๆ กลางผังบริเวณซึ่งค่อนข้างกว้าง ด้านซ้ายของทางเข้าเป็นกุฏิไม้ ๒ หลัง สร้างแบบยกพื้นเดี่ยวๆ ประมาณ ๑.๒๐ เมตร กุฏิสองหลังสร้างบนพื้นที่ต่างระดับกัน ทางขวามือด้านทิศตะวันออกของลานกลางเป็นที่ตั้งวิหารใหญ่ที่มีรูปทรงแบบสถาปัตยกรรมพื้นบ้านของไต ทางทิศตะวันออกของผังบริเวณสุดที่เป็นพื้นราบ เป็นกุฏิอีก ๒ หลัง และกัปปิยกุฏิ ๑ หลัง พร้อมสุขาและถังเก็บน้ำ หากมองจากกุฏิด้านทิศเหนือจะเป็นเนินเขาที่ลาดลงไปยังหมู่บ้านและทุ่งนารอบๆ หมู่บ้าน วัดขุ่มอยู่บนเนินสูงสุดของหมู่บ้าน

๕.๑๐.๒ สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัด

วิหารวัดขุ่มเป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้านแบบไตที่มีรูปทรงทั้งงดงามและเรียบง่าย ไม่มีการตกแต่งประดับประดาด้วยงานศิลปกรรมใดๆ ตัววิหารมีผังพื้นที่ขนาดใหญ่ ลักษณะวิหารไตทั่วไป ผังพื้นมีพื้นที่ประมาณ ๒๔.๐๐ x ๓๐.๐๐ เมตร ช่วงกลางยกหลังคาสูงแบบทิ้งชายคา ๓ ตับ ปีกซ้ายยกคอสองชั้น ส่วนปีกขวาเป็นส่วนต่อเติมใหม่เป็นหลังคา

ปั้นหาชั้นเดียวธรรมดา พื้นที่ใช้สอยของวิหารเป็นแบบเอนกประสงค์เช่นเดียวกันกับวัดไต่อื่นๆ คือเป็น วิหาร การเปรียญ พิพิธภัณฑ และกุฏิรวมอยู่ด้วยกัน โครงสร้างทั้งหมดเป็นไม้ หลังคามุงสังกะสี พื้นและผนังเป็นไม้ ส่วนโถงด้านหน้าเป็นโถงเปิดโล่ง มีลูกกระเบียดไม้ ทางเข้าด้านหน้าเป็นมุขยื่นออกมาจากโถงกลาง เน้นด้วยหลังคาจั่วซ้อน ๓ ชั้น เข้าไปเสียบกับหลังคาช่วงกลางของวิหารใหญ่ รูปลักษณะของวิหารแลดูสลับซับซ้อนด้วยรูปทรงของหลังคา แต่ในขณะเดียวกันก็ดูเรียบง่ายด้วยการใช้สอยวัสดุก่อสร้าง และสีสนที่เน้นวัสดุธรรมชาติไม่มีการตกแต่งใดๆ มากมาย จะเห็นได้ว่าวิหารวัดขุมไ้รูปลักษณะแบบศาสนสถานพื้นบ้านของไต่ที่น่าศรัทธา

เชิงสรุป บทที่ ๕

๑ จากการศึกษาเรื่องราวของวัดที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ พบว่า วัดไต่ในภาคเหนือตอนบนเก่าที่สุด สร้างในช่วงการเกิดเมืองแม่ฮ่องสอน ส่วนวัดที่ก่อสร้างล่าสุดในปี พ.ศ.๒๕๔๘ คือวัดศรีรองเมือง จังหวัดลำปาง.....อธิบายความ อรศิริ ปาณินท์

๒ _____ . แม่ฮ่องสอน, สารคดีฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สารคดี, ด้านสุทธาการพิมพ์ ๒๕๓๖.

๓ _____ . เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

๔ _____ . เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

๕ _____ . เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๕.

๖ _____ . เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

๗ _____ . เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

๘ การเรียงลำดับความสำคัญ เรียงตามคุณค่าของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่เป็นองค์ประกอบ.....อรศิริ ปาณินท์

๙ กรมศิลปากร : การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ, กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร ๒๕๓๕ หน้า ๑๕๕.

๑๐ ภาพรายละเอียดของวัดศรีขุม ไต่บันทึกไว้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๘ แต่เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ วิหารได้ถูกไฟไหม้เสียหายมาก และกำลังดำเนินการบูรณะยังไม่แล้วเสร็จ (๒๕๓๘)อรศิริ ปาณินท์.

๑๑ กรมศิลปากร : การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ, อ่างแล้ว หน้า ๑๗๖.

๑๒ กรมศิลปากร : การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ, อ่างแล้ว หน้าเดิม.

๑๓ ขณะที่เขียนหนังสือนี้ยังบูรณะไม่แล้วเสร็จ(๒๕๓๘)อรศิริ ปาณินท์

๑๔ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ : เมืองสามหมอก, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๖. หน้า ๒๓.

๑๕ กรมวิชาการ : เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

๑๖ กรมศิลปากร : การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ, อ่างแล้ว หน้า ๒๖๔.

๑๗ กรมวิชาการ : เมืองสามหมอก, อ่างแล้ว หน้า ๒๕.

๑๘ กรมศิลปากร : การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ, อ่างแล้ว หน้า ๒๖๖.

๑๙ กรมศิลปากร : เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

๒๐ กรมศิลปากร : เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๖๕.

^{๒๑}กรมวิชาการ : เมืองสามหมอก, อ่างแล้ว หน้า

๒๙.

^{๒๒}เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^{๒๔}กรมศิลปากร : การขึ้นทะเบียนโบราณสถานใน

ภาคเหนือ, กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร,

๒๕๒๕ หน้า ๒๖๕.

^{๒๕}กรมศิลปากร : เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๐.

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^{๒๗}เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^{๒๘}เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๖.

^{๒๙}เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๖.

^{๓๐}เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๗๗.

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^{๓๒}บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา หมดสัมปทานทำไม้ใน

ปี พ.ศ.๒๔๗๒ ดังนั้นเมื่อพิจารณาช่วงเวลา

ที่มีการล่องซุงของชาวไตที่เข้าไปขายเองต่างเมือง

ควรเป็นระยะเวลาหลังจากที่บริษัทของอังกฤษ

เลิกสัมปทานแล้ว.....อรศิริ ปาณินท์

พิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีที่ใช้พื้นที่ในวัด

หลังจากที่ได้ศึกษาโครงสร้างทางกายภาพของชุมชนและหมู่บ้านไต่แล้ว เมื่อศึกษาถึงสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับผังกายภาพของหมู่บ้าน เราทราบได้ว่าพื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางความเชื่อ ความศรัทธาในชุมชน อันได้แก่ เสาไต่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในช่วงบ้าน และหอเจ้าเมืองซึ่งอยู่ท้ายหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้มาทำพิธีกรรมทางความเชื่อและความศรัทธาร่วมกันอย่างน้อยปีละครั้ง และนอกจากทั้งสองพื้นที่แล้ว วัดในหมู่บ้านก็เป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมาทำกิจกรรมร่วมกันตลอดทั้งปี เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างสถาปัตยกรรมกับชีวิตที่แยกกันไม่ออกในสังคมชาวไต ซึ่งในบทนี้จะได้เสนอรายละเอียดของกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีของชาวไตซึ่งกระทำที่วัดว่าลักษณะของกิจกรรมมีอะไรบ้าง กระทำเมื่อไร อย่างไร และที่ประกอบกิจกรรมนั้นอยู่ในพื้นที่ใดในวัด ความผูกพันระหว่างวัดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมีมากเพียงไร

ตามข้อเท็จจริงความผูกพันระหว่างกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี และความเชื่อของคนไทยไม่ว่าจะเป็นคนไทยในประเทศไทยโดยรวม หรือคนไทยที่อยู่ไต่ก็ตาม จะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อสองประเภท คือ ประเพณีเนื่องชีวิต และประเพณีทางศาสนาและความศรัทธา สำหรับชาวไตก็เช่นเดียวกัน จะมีกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีเนื่องชีวิต

อันได้แก่ การเกิด การทำขวัญ การบวช แต่งงาน การตาย การยกเสาเรือน ฯลฯ ประเพณีเหล่านี้จะผูกพันกับบ้านและที่อยู่อาศัย ส่วนประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ความศรัทธา และความเชื่อซึ่งมีมากมายตลอดปีจะผูกพันกับวัด ส่วนประเพณีที่เกี่ยวกับความอยู่รอดและสิริมงคลของประชาชนโดยส่วนรวมจะผูกพันกับหมู่บ้านดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๔ ดังนั้นเพื่อให้เห็นความผูกพันระหว่างวัดและคนในหมู่บ้านจะได้เสนอรายละเอียดประเพณีที่กระทำในวัดโดยเรียงรายละเอียดตามลำดับเดือนที่กระทำพิธีอันได้แก่ “หย่าสี่สิบสอง” ตามภาษาไต หรือประเพณีสิบสองเดือนของคนไทยในประเทศไทยนั่นเอง ส่วนประเพณีเนื่องชีวิตจะได้เสนอรายละเอียดเมื่อกล่าวถึงบ้านไต่ในบทต่อ ๆ ไป

“หย่าสี่สิบสอง” เป็นความผูกพันระหว่างความศรัทธาทางศาสนาและสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น

สังคมของชาวไตเป็นสังคมเกษตรกรรม ผลผลิตทางการเกษตรเป็นผลต่อชีวิตประจำวันและการดำรงชีพอย่างต่อเนื่องในอนาคตด้วย ปัจจัยในการให้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ในการเกษตร ต้องอาศัยความเอื้ออำนวยจากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า ดังนั้นพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบันดาลให้ผลิตผลทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์มักจะเป็นความเชื่อพื้นฐานในสังคมเกษตรกรรมโดยส่วนรวม สังคมวัฒนธรรมของชาวไตก็เช่น

เดียวกัน มีพิธีกรรมหลายอย่างที่สัมพันธ์กับวงจรการผลิตทางเกษตรกรรม เพื่อวิงวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพยดาให้ดลบันดาลให้ผลผลิตของตนอุดมสมบูรณ์ และเมื่อมีผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์แล้วก็มีพิธีกรรมแสดงความขอบคุณและแสดงกตัญญูกตเวทิตาของเทพยดาที่บันดาลผลผลิตให้สมบูรณ์ด้วย สิ่งที่จะเชื่อว่าจะสามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์และความร่มเย็นให้แก่ตนได้ นอกจากเทพยดาต่างๆ แล้วยังมีความเชื่อว่าวิญญาณของภูตผีต่างๆ ซึ่งมีทั้งดีและร้ายก็เป็นสิ่งที่ดลบันดาลความเป็นไปต่างๆ ในวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน ดังนั้นพิธีกรรมที่กราบไหว้บูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีขจัดผีร้ายให้หลีกพ้นไปเป็นพิธีกรรมที่ผูกพันกับความเชื่อของชาวไทอย่างแนบแน่น

พิธีกรรมต่างๆ ในประเพณี “หยาสีสิบสอง” หรือพิธีสิบสองราศีของชาวไท จึงเป็นทั้งพิธีกรรมทางศาสนา และความเชื่อต่างๆ เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุขอุดมสมบูรณ์ไปพร้อมๆ กัน พิธีต่างๆ มีดังนี้

๖.๑ เดือนเจียง (ธันวาคม) และเดือนก่ำ (มกราคม) สองเดือนนี้เป็นช่วงที่ข้าวและงาให้ผลิตผลใหม่ พระภิกษุต้องเข้าปริวาสกรรม ซึ่งเป็นเดือนที่จะไม่จัดงานมงคลใดๆ และในขณะเดียวกันเพื่อแสดงกตัญญูกตเวทิตาต่อเทพยดาฟ้าดินที่ทำให้ข้าวและงาอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจะนำข้าวและงาที่เป็นผลิตผลใหม่ของผลไปถวายพระ เป็นกิจกรรมที่แต่ละบ้านจัดทำเองตามอัธยาศัย คือ ทำ “ข้าวปุก” ซึ่งเป็นข้าวเหนียวหนึ่งตำลुकด้วยงापัน จั้มกับน้ำตาลอ้อยเคี้ยวจนเหนียว นำไปถวายพระ พิธีกรรมนี้เรียกว่า “บุญข้าวปุก” แต่ละบ้านต่างนำไปถวายพระและแจกจ่ายกันเองในหมู่บ้าน มิตร งานบุญข้าวปุกของชาวไท เป็นลักษณะเดียวกับงาน “บุญข้าวจี” ของชาวผู้ไท

สถานที่ที่ใช้ในกิจกรรม คือ วิหาร หรือ การเปรียญของวัด

๖.๒ เดือนสาม (กุมภาพันธ์) ช่วงเดือนสามต่อเนื่องมาจากเดือนเจียงและเดือนก่ำ หลังจากพิธี “บุญข้าวปุก” ซึ่งแต่ละครัวเรือนต่างคนต่างทำถวายพระแล้ว ในช่วงเดือนสาม ประเพณีที่แสดงความร่วมใจของชาวบ้านสองงานคือ ในระหว่างวันขึ้น ๑ ค่ำถึง ๑๕ ค่ำ มีประเพณี “ตานข้าวหย่ากู่” ซึ่งชาวบ้านจะกระทำร่วมกัน คือ กวนข้าวเหนียวแดง น้ำตาลอ้อย และกระทิ โรยถั่ว งา และมะพร้าวขูดฝอย ผลิตผลทุกอย่างเป็นผลิตผลจากการเกษตรของแต่ละบ้าน นำมากวนร่วมกันในกะทะใหญ่ในลานบ้านของผู้ที่เป็นเจ้าภาพแต่ก่อนนี้ผู้ที่เจ้าภาพจะเชิญชวนญาติมิตรโดยการนำเทียนหรือห่อเมี่ยงไป “ตก” หรือให้ตามบ้านต่างๆ แทนการนัดหมาย เมื่อกวนเสร็จแล้วตัดใส่ถาด โรยด้วยงาคั่วและมะพร้าวขูด ตัดเป็นชิ้นๆ แล้วนำไปถวายพระ ส่วนที่เหลือก็จะนำไปแจกตามบ้านเรือน ปัจจุบันการชวนญาติมิตรด้วยการตกห่อเมี่ยง เหลือน้อยเต็มที่แล้ว ใช้วิธีเขียนเป็นคำเชิญชวนส่งไปตามบ้านแทน

“ตานข้าวหย่ากู่” เป็นประเพณีการทำบุญทำทานจากผลผลิตทางการเกษตร เช่นเดียวกับ “บุญข้าวปุก” แต่เป็นการทำเป็นหมู่เป็นเหล่า มีสังคมที่กว้างไปกว่าการทำในบ้านเดียวกัน

สถานที่ที่ใช้ในกิจกรรม คือ วิหาร หรือ การเปรียญ พร้อมทั้งมีการแห่แหน ใส่เกวียนประดับตกแต่งงดงาม มีการเดินขบวนพร้อมกลองฉาบ ประโคมไปยังวัดด้วย

หลังจากงาน “ตานข้าวหย่ากู่” แล้ว ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นวันมาฆะบูชา ชาวบ้านจะจัดงาน “กองโหล” ซึ่งภาษาไทหมายถึง กองฟืน หลังจากในช่วงกลางวันมีการทำบุญเลี้ยงพระตามปกติแล้ว

ทองคำที่พื้นลานหน้าวัด แต่ละบ้านจะจัดหาไม้พิน บ้านละท่อนสองท่อน ไม้พวกนี้ส่วนใหญ่เป็นไม้สน หรือไม้เกียะ หรือไม้แปก ตามภาษาไต พินเหล่านี้ จะนำไปวางซ้อนกันแบบเจดีย์ฐานกว้างและยอด เรียวแหลม มีการประดับประดา “กองโหล” นี้อย่างงดงาม กองโหลนี้ถือเป็นการถวายเป็นพุทธบูชาแก่ พระพุทธรองค์ในวันมาฆบูชา พอตกกลางคืนจะราด กองโหลด้วยน้ำมัน และจุดไฟเผา จะแลเห็นเป็น องค์เจดีย์ที่สว่างโชติช่วง แสดงถึงความศรัทธาและ เทิดทูนในพระพุทธรองค์ ผลบุญทำความอิมเอบมา แก่จิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวไต และให้ความ อบอุ่นแก่ร่างกายผู้ไปทำบุญด้วย เพราะเดือนสาม เป็นเดือนที่อากาศกำลังหนาวเย็น

สถานที่ที่ใช้ในกิจกรรม กลางวัน วิหาร และการเปรียญ กลางคืน ลานวัด

๖.๓ เดือนสี่ (มีนาคม) เดือนสี่เป็นเดือน ที่มีประเพณีสำคัญเดือนหนึ่งของชาวไต คือ เป็น ช่วงเวลาที่มีการบวชลูกแก้ว หรือ “ปอยสา่งลอง” ในภาษาไต “สา่งลอง” หมายถึง ผู้ที่เตรียมตัวจะ บวชเป็นสามเณรในพุทธศาสนา เป็นคำไตสองคำ ผสมกัน^๑ คือ “สา่ง” มาจากคำว่าเจ้าสา่ง แปลว่า สามเณร และ “ลอง” มาจากคำว่าอะลองพะลา^๒ แปลว่า พระโพธิสัตว์ เมื่อรวมเป็นคำเดียวกัน จึง แปลได้ว่า บุคคลผู้บำเพ็ญบารมีเช่นพระโพธิสัตว์

ชาวไตมีความเชื่อเช่นเดียวกับไตลื้อในสิบสองปันนา ที่ว่าการบวชเด็กชายที่ยังอายุน้อยจะได้ อานิสงฆ์ที่ตกถึงพ่อแม่ ปู่ย่าตายายได้มากกว่าบวช ชายหนุ่มเพื่อเป็นพระภิกษุทั้งนี้เพราะเด็กๆ ยังเป็น ผู้ที่สะอาดบริสุทธิ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ยังไม่ได้ ประกอบกรรมหรือสร้างบาป ยังไม่มีกิเลสตัณหา ดังนั้นประเพณีการบวชเณร หรือ “ปอยสา่งลอง” จึงเป็นประเพณีที่สำคัญอันหนึ่งของชาวไต

ปอยสา่งลอง นิยมจัดกันตั้งแต่เริ่มเดือนสี่ ไปจนถึงเทศกาลเข้าพรรษา การบวชแต่ละครั้งใช้ เวลาจัดประมาณ ๓-๔ วัน และมักบวชร่วมกันครั้ง ละหลายๆ องค์ บางครั้งถึง ๓๐, ๕๐ องค์ ซึ่ง ปัจจุบันกลายเป็นการบวชเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ไป ประเพณีปอยสา่งลองมีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้^๓

ในสมัยก่อนผู้ที่จะบวชเป็น “สา่งลอง” จะ ได้รับการแต่งตัวอย่างงดงาม ใส่เสื้อสีขาว นุ่งผ้าขาว แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปใช้เสื้อผ้าสีสดใส โปกศึรยะ ด้วยผ้าสีต่างๆ แซมผ้าโปกศึรยะด้วยดอกเอื้องคำ ตกแต่งประดับประดาร่างกายด้วยเครื่องประดับที่ สวยงาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องทอง นิยมห้อย “แค็บคอ” ที่เป็นแผ่นทองรูปแปดเหลี่ยม สลักลาย นูนเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ดอกไม้ สัตว์ตามราศี เกิด เป็นต้น “แค็บคอ” นี้ห้อยกันมากเต็มคอ พร้อมประดับแหวน กำไลสร้อยมือแพรพราว การ ที่สา่งลองแต่งตัวแบบนี้ เพราะถือคติจากพระพุทธร ปรวัติ ตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะออกบวช พระองค์ ทรงเป็นพระโอรสกษัตริย์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ แต่ พระองค์ทรงสละทุกอย่างสิ้น

ก่อนมีการบวชลูกแก้ว พ่อแม่จะนำลูกไป ฝากไว้กับเจ้าอาวาสที่วัดเพื่อเรียนรู้วิธีการบวช ท่อง จำคำขานนาค ตลอดจนคำให้ศีลให้พร ก่อนการบวช ๑ วัน ในช่วงเวลาเย็นผู้ที่จะเป็นสา่งลองจะโกนผม โดยให้พ่อและแม่ทำพิธีตัดผมลูกก่อน แล้วจึงโกนผม หลังโกนผมเสร็จแล้วมีการให้อาบน้ำเงิน น้ำทอง น้ำขมิ้น น้ำส้มป่อย แล้วนำสา่งลองไปรับศีลห้าที่วัด คือนั่นจะพักอยู่ที่วัด พอรุ่งเช้าพ่อแม่จะนำเครื่อง แต่งตัวสวยงามไปแต่งให้ที่วัด สา่งลองแต่ละองค์ นุ่งผ้าแบบโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาว คอกลมแบบ เสื้อป้ายด้านหน้า โปกศึรยะแซมด้วยดอกเอื้องคำ

- ๖.๑ (บน) ส้างลองแบบเรียบง่ายของ
บ้านแม่สามแลบ
- ๖.๒ (กลาง) ขบวนแห่ส้างลองที่
บ้านแม่สามแลบ
- ๖.๓ (ล่าง) ส้างลองและตะแปส้างลอง

หรือกล้วยไม้ป่า เมื่อได้ฤกษ์แล้ว ส่างลองจะรับศีล รับพรจากพระและขอขมาลาโทษพระ เสร็จการรับศีลจะเคลื่อนขบวนออกจากวัดโดยชีค้อคนหรือชีม้ามักกลดทองแบบพม่ากางบังแสงตะวันองค์ละ ๑ คัน ในการบวชที่หลาย ๆ องค์ ขบวนนี้จะเป็นขบวนใหญ่แห่แหนมาถึงลานวัด แล้วพ่อแม่ พี่น้องจะโปรยข้าวตอกดอกไม้แก่ส่างลอง เสร็จแล้วจะแห่ไปจนถึงเสาโอบบ้าน และหอเจ้าเมือง เพื่อขอขมาลาโทษ เสร็จแล้ว คณะตะแปส่างลอง (ตะแป = ลูกศิษย์ คือคนที่ให้ส่างลองชีค้ออยู่นั่นเอง) จะนำส่างลองแห่กลับมายังบ้านเจ้าภาพ ช่วงบ่ายและกลางคืนจะแห่ส่างลองไปตามถนนเพื่อขอขมาต่อญาติพี่น้อง บ้านผู้เฒ่าที่เคารพนับถือพิธีกรรมนี้ทางชาวไตเรียกว่า “กัณฑ์” ผู้เฒ่าที่รับการกัณฑ์จะผูกข้อมือแก่ส่างลองเพื่อศิริมงคลด้วย

ในระหว่าง ๓ วันของงาน จะมีวันหนึ่งที่มีการแห่แหนกันอย่างเอิกเกริกมโหฬาร เรียกว่า “แห่โคหลู” หรือ “แห่คว้าน” ซึ่งหมายถึงแห่แหนเครื่องไทยทานที่จะนำไปถวายพระในวันพิธีบวชนั่นเอง ขบวนแห่คว้านจะกระทำก่อนวันบวช ๑ วัน การจัดขบวนแห่นี้คนเดินนำขบวนจะหามกัณฑ์เป็นจิงหะ ถัดมาเป็นม้าทรงเครื่องแต่ไม่มีคนขี่ ถือว่าม้านี้เทพยดาที่ปกปักรักษาเมืองจะเป็นผู้ขับขี่ ถัดจากม้าทรงจะเป็นกลุ่ม ตะแปส่างลองตามด้วยกลองยาว และตามด้วยญาติ พี่น้อง ถือเครื่องไทยทาน ซึ่งประกอบด้วยเครื่องอัฐบริขารของพระภิกษุ อันประกอบด้วย สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกน เข็ม ประคดเอว และกระบอกกรองน้ำ และปิดท้ายขบวนด้วยกลองมอชิง แห่ไปตามถนนสายสำคัญในเมือง ไปยังวัดที่ประกอบพิธี

เมื่อขบวนแห่ของส่างลองถึงวัด จะมีการเลี้ยงอาหารกลางวันแก่ส่างลองและแขกที่ไปร่วมงาน

เสร็จจากอาหารกลางวันส่างลองจะพักผ่อน พอตกเย็นก็จะแต่งตัวใหม่แล้วแห่แหนไปยังบ้านญาติที่เคารพนับถือ พอตกตึกตะแปส่างลองจะนำส่างลองกลับมาพักผ่อนนอนหลับเพื่อเตรียมตัวบวชในวันรุ่งขึ้น

ในวันบวชส่างลองจะต้องตื่นแต่เช้า อาบน้ำ แต่งตัวเคลื่อนขบวนไปสู่วัดที่ทำพิธีบวช เมื่อเสร็จพิธีบวชเป็นสามเณรแล้ว เจ้าภาพจะถวายอาหารเช้าแด่พระภิกษุสามเณร หลังพระฉันเสร็จ ญาติพี่น้องและชาวบ้านที่มาร่วมพิธีจะรับประทานอาหารเช้าด้วยกัน ร่วมกันฟังพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ แล้วเจ้าภาพถวายเครื่องไทยทาน อัฐบริขารต่างๆ แก่พระภิกษุที่มาร่วมพิธี เป็นอันเสร็จพิธีบวชส่างลอง

หลังการบวชแล้ว ๒-๓ วัน เจ้าภาพและผู้ร่วมงานจะมีการส่งสิ่งของที่ใช้ในการบวชที่ยืมมาจากที่ต่างๆ และมีการเลี้ยงฉลองเป็นงานเล็กๆ เรียกว่า “อ่องปอย” ซึ่งหมายถึงการฉลองที่ได้กระทำจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ในเดือนสี่นั้นนอกจากเริ่มเทศกาลปอยส่างลองแล้ว ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนสี่ ชาวไตนิยมประกอบพิธี “ต่างซอมต่อโหลง”^๔ คือพิธีถวายข้าวมธุปายาสเป็นพุทธบูชา ตามปกติชาวไตจะถวายภัตตาหารแด่พระพุทธรูป ซึ่งเรียกว่า “ต่างซอมต่อ” อยู่เป็นประจำทุกวันพระอยู่แล้ว แต่ในวันพระพิเศษ ซึ่งได้แก่วันเพ็ญเดือน ๔ เดือน ๖ เดือน ๑๑ และเดือน ๑๒ จะเป็นการถวายแด่ พระพุทธรูป คือเป็นพิธีกวณข้าวมธุปายาสถวาย ซึ่งเรียกว่า “ต่างซอมต่อโหลง” (โหลง = หลวง คือใหญ่นั่นเอง) ก่อนวันเพ็ญเดือนพิเศษที่กล่าวแล้ว คือกลางคืนของวันขึ้น ๑๔ ค่ำที่ลานวัด จะมีการกัณฑ์ราตรีที่ใช้เป็นเขตนั่งข้าว ผู้ที่นั่งจะได้แก่สาวพรหมจารีหรือผู้เฒ่าที่ถือศีล ๘ นั่งข้าวเสร็จขึ้นบ้านก่อนเล็กๆ ทาด้วยเนยและน้ำผึ้ง

พอรุ่งเช้าเจ้าอาวาสจะถวายข้าวนี้แก่พระพุทธรองค์ และถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์

ในเดือนนี้มีงานพิธีใหญ่ของชาวไต ซึ่งคนทั้งหมู่บ้านจะประกอบพิธีร่วมกัน ได้ผลทั้งในด้านความศรัทธา และมนุษย์สัมพันธ์อันดีในสังคมเล็กๆ ของชาวไต

สถานที่ที่ใช้ไตกิจกรรม

ปอยสา่งลอง-ลานวัด-วิหาร-การเปรียญ

ต่างซ่อมต่อโหลง-ลานวัด-วิหาร-การเปรียญ

๖.๔ เดือนห้า (เมษายน)· เดือนนี้มี

เทศกาลสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นเทศกาลสำคัญของชาวไต เทศกาลสงกรานต์ของชาวไตจะใช้ระยะเวลาเนิ่นนานมากถึง ๑-๒ สัปดาห์ ใช้เวลานานกว่าปกติ สงกรานต์ส่วนใหญ่จะมีพิธี ๓ วัน คือ วันสังขาน ล่อง วันเนา และวันพญาวัน สำหรับชาวไทยกลุ่มอื่นๆ ภายใน ๓ วันดังกล่าวจะมีทั้งพิธีทางศาสนา และรดน้ำเพื่อขอพรจากผู้ใหญ่ รวมกันเบ็ดเสร็จอยู่ในช่วงเดียวกัน แต่สำหรับชาวไตยังมีกระบวนการ “กัณฑ์” หรือรดน้ำคำหว่านอุทิศให้ผู้ใหญ่และผู้ที่เราพนับถือกันต่อเนื่องไปอีกหลายวัน เพราะต้องไปกันต่อกันทุกหมู่บ้านให้ทั่วถึง ซึ่งจะใช้เวลายาวนาน บางครั้งถึง ๑ หรือ ๒ สัปดาห์

หลังจากงานสงกรานต์แล้วมีการเข่นสรวงเสาไ้บ้าน หรืองาน “วานปะลึก” ซึ่งเสนอรายละเอียดแล้วในบท ๔

สถานที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรม คือ

ลานวัด วิหาร การเปรียญ โบสถ์(ถ้ามี) ศาลาวัดสรุปแล้วในเทศกาลสงกรานต์นี้เรียกได้ว่า ใช้พื้นที่ในอาณาเขตวัดทั้งหมด เพราะเป็นงานที่ปริมาณคนที่เข้าประกอบกิจกรรมมีจำนวนมาก

๖.๕ เดือนหก (พฤษภาคม) ช่วงเดือนหกนี้เป็นช่วงสุดท้ายของฤดูแล้ง กำลังจะย่างเข้า

ฤดูฝน ชาวไตต้องการฝนเพื่อการทำนา ทำสวน เพื่อให้ได้ผลิตผลทางการเกษตรที่สมบูรณ์ ดังนั้นก่อนที่จะถึงฤดูฝน จึงจัดงานบุญประเพณีเพื่อต้อนรับน้ำฝน งานรับฤดูฝนนี้ชาวไตเรียกว่า “ปอยห่าน้ำ” งานนี้แบ่งออกเป็นสองช่วงตอน คือในตอนเช้าจะเป็นการทำบุญนำอาหารไปถวายพระสงฆ์ที่วัด และก่อพระเจดีย์ทราย ประดับด้วยธงและฉัตรอันเล็กๆ ที่ทำด้วยกระดาษสีเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา การก่อพระเจดีย์ทรายนี้นั้นแทนการสร้างพระเจดีย์ ซึ่งนับว่าเป็นการจารจรทางศาสนา ถือว่าได้รับผลบุญอันยิ่งใหญ่ เจดีย์ทรายนี้นั้นพยายามจำลองเจดีย์จริง โดยเฉพาะปลายยอดเจดีย์จะปักด้วยฉัตร ๗ ชั้นซึ่งประดิษฐ์ด้วยกระดาษสีและกระดาษเงินกระดาษทอง สวยงามมาก ช่วงการก่อพระเจดีย์ทรายในลานวัดนี้ ชาวไตเรียกว่า “ปอยจำตี” พอถึงช่วงบ่ายมีการจุดบั้งไฟ ซึ่งชาวไตเรียกว่างาน “บอกไฟ” บั้งไฟนี้มีการจุดประกวดประชันยิ่งขึ้นฟ้าว่าหมู่บ้านใดจะขึ้นเป็นลำสวยงามที่สุดและสูงที่สุด วัตถุประสงค์ของการจุด “บอกไฟ” ก็เพื่อเตือน “ขุนสิเกยา” หรือพระอินทร์บนสวรรค์เพื่อโปรดคลบนันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล และมีน้ำอุดมสมบูรณ์เพื่อการทำการเกษตรในปีนั้น

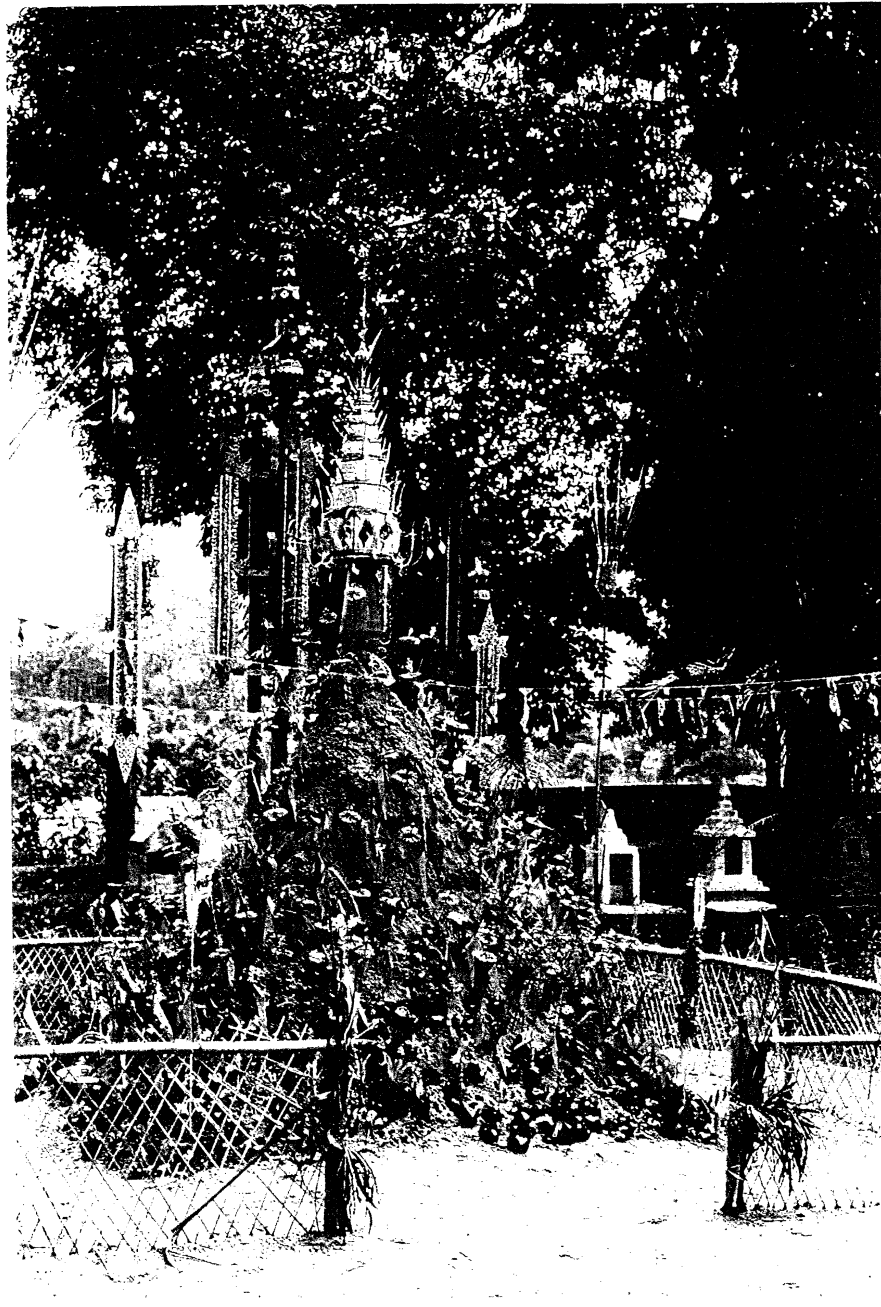
วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ คือวันวิสาขบูชา มีการถวาย “ต่างซ่อมต่อโหลง” เป็นครั้งที่ ๒

สถานที่ที่ใช้ในกิจกรรมของเทศกาลปอยห่าน้ำ

ปอยจำตี-วิหาร การเปรียญ ลานวัด

บอกไฟ-ที่ว่างโล่งในหมู่บ้าน หรือ ในวัด
ถ้าเป็นวัดที่มีบริเวณกว้างขวาง แต่ส่วนใหญ่มักใช้พื้นที่โล่งในหมู่บ้าน ริมลำน้ำที่จะสามารถเห็นบอกไฟวิ่งไปได้สูงสุดลูกลูกตา

ต่างซ่อมต่อโหลง-การเปรียญ ลานวัด วิหาร

๖.๔ พระเจดีย์ทรายในเทศกาลปอยห่างน้ำ ที่วัดเมืองปอน

๖.๖ เดือนเจ็ด (มิถุนายน) เป็นเดือนเดียวที่ว่างเว้นจากพิธีการและการจัดงานประเพณี เพราะเป็นช่วงเวลาที่ต้องจัดเตรียมเพื่อการทำงาน ต้องใช้เวลากับการเตรียมเครื่องมือ และซ่อมเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร

๖.๗ เดือนแปด (กรกฎาคม) เป็นฤดูกาลเข้าพรรษา ดังนั้นจะมีงานบุญถวายผ้าอาบน้ำฝน พร้อมเครื่องไทยทานทุกวันพระตลอดเข้าพรรษา และเป็นช่วงที่อุบาสกอุบาสิกาจะไปค้างที่วัดเพื่อถืออุโบสถศีล ดังนั้นทุกวันรุ่งขึ้นถัดจากวันพระจะมีงาน “ปอยจำก๊ะ” คือการทำบุญทำทานเลี้ยงพระและเลี้ยงผู้ที่มาถืออุโบสถศีล แต่เนื่องจากช่วงเข้าพรรษานี้จะมีผู้มาถือศีลและค้างที่วัดในช่วงวันพระเป็นจำนวนมาก เจ้าภาพของงาน “ปอยจำก๊ะ” จำเป็นต้องหาเจ้าภาพรวมมาเพื่อทำบุญด้วยกัน การหาเจ้าภาพร่วมเข้าลักษณะเดียวกับการเชิญชวนในการทำ “ตานข้าวหย่ากู่” ซึ่งใช้ประเพณี “ตกเมียง” แทนการเชิญชวน สำหรับ “ปอยจำก๊ะ” จะใช้วิธี “ตกเทียน” คือนำเทียนไขไปให้แสดงการเชิญมาร่วมเป็นเจ้าภาพในการเลี้ยงพระและเลี้ยงผู้เฒ่า อุบาสก อุบาสิกาที่มาถือศีล

สถานที่ที่ใช้ในกิจกรรม วิหาร การเปรียญ ศาลาต่าง ๆ ในวัด ช่วงนี้จะมีอุบาสกอุบาสิกาผลัดเปลี่ยนกันมาค้างถือศีลที่วัดตลอดช่วงเข้าพรรษา

๖.๘ เดือนเก้า (สิงหาคม) เป็นช่วงฤดูทำนา ทุกๆ บ้านต้องออกไปทำนาแต่เช้าและกลับเย็น ดังนั้นจึงไม่มีเทศกาลสำคัญๆ ในเดือนนี้ แต่ตามที่กล่าวแล้วว่าชาวไตกับวัดเป็นของคู่กันเมื่อทุกๆ คนออกไปทำนาทำไร่กัน จำเป็นต้องมีผู้คอยดูแลจัดทำอาหารถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นจึงมีประเพณี “ปอยจำก๊อก” ซึ่งเหมือนกับจับสลาก หมุนเวียนกันเป็นเวรทำอาหารถวายพระ การหมุน

เวียนนี้ทำโดยการใช้กระบอกลไม้ไผ่เป็นสัญญาณตกลงกันว่า กระบอกลไม้ไผ่ตกอยู่บ้านใครบ้านนั้นจะทำอาหารถวายพระ หมุนเวียนกันไปตลอดทั้งเดือนจนหมดหนานา

๖.๙ เดือนสิบ (กันยายน) มีงาน “ปอยสลาก” ในวันที่ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ในวันที่ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ มีการถวาย “ต่างชอมต่อโหลง” เป็นครั้งที่ ๓

สถานที่ที่ใช้ในกิจกรรม

ปอยสลาก-ลานวัด

ต่างชอมต่อโหลง-ลานวัด วิหาร การเปรียญ

๖.๑๐ เดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม) เป็นเทศกาลช่วงออกพรรษา ในช่วงระหว่างวันขึ้น ๑๕ ค่ำ จนถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบเอ็ด มีเทศกาลออกพรรษา ซึ่งเป็นเทศกาลสำคัญยิ่งของชาวไต เทศกาลนี้ คือ “ปอยเหลินสิบเอ็ด” หรือที่รู้จักกันดีอีกชื่อหนึ่งคือ “จองพารา” เนื้อหาสำคัญของงานนี้ เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในพระพุทธรูปประวัติ ตอนที่ชาวเมืองสังกัสนครเฝ้าแห่แห่นเพื่อต้อนรับพระพุทธรูปเจ้าที่เสด็จลงจากสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์ ภายหลังที่ทรงเทศนาโปรดพระมารดาแล้ว ในประเพณีนี้ชาวบ้านต่างสมมติหมู่บ้านตนให้เห็นเมืองสังกัสนครและหวังว่าพระพุทธรูปจะเสด็จมาประทับบน “จอง” หรือปราสาทของตน ในช่วงเวลาดังกล่าวทุกคนจะจัดสร้างปราสาทจำลองอย่างงดงาม “จอง” นี้จะตั้งไว้หน้าบ้าน และมีการถวายข้าวแก่พระพุทธรูปเจ้าทุกๆ เช้า (ระหว่างขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงแรม ๑๕ ค่ำ) จองของชาวบ้านที่สร้างนี้มีประเภทต่างๆ ตามอัธยาศัยของเจ้าของ อันได้แก่

จองसान เป็น จองพาราทำด้วยไม้ไผ่สานเป็นปราสาทองค์เล็กๆ

จองปักด่าน เป็น จองพาราทรงมณฑปไม้

๖.๕ (บน) จองพารา ความอลังการในหัวใจชาวใต้

๖.๖ (ล่าง) ขบวนแห่ จองแปดหลัง ที่บ้านเมืองปอน

๖.๗ (บน) ขบวนจำลอง กลองประโคนในขบวนแห่

๖.๘ (ล่าง) ลีลาของพ่อเฒ่าชาวไคในขบวนแห่

๖.๙ (บน) ราชวดีในเทศกาลประเพณี จองแปดหลังที่วัดเมืองปอน

๖.๑๐ (ล่าง) ราชวดีในประเพณี แข่งลองขอม ที่สำนักสงฆ์บ้านแม่สามแลบ

๖.๑๓ (บน) ปูนปั้นทั้งดงามแบบพื้นบ้านในศิลปกรรมแบบไค

๖.๑๔ (ล่าง) ประณีตศิลป์สัมฤทธิ์ที่ให้ความขลังแบบพื้นบ้านของไทย

มียอดปราสาท

จองดินช้าง เป็น จองพารารูปทรงช้าง ฐานกว้างยอดสอบ ไม่มียอดปราสาท

จองพารา เป็น จองพารายกจัตุรียอดปราสาท ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เป็นต้นไป จะมีเทศกาลชุมนุมไปจนถึงแรม ๑๕ ค่ำ เทศกาลชุมนุมนี้จะแห่แหนไปตามถนนในหมู่บ้าน ถึงบ้านไหนมีลูกสาวขบวนแห่จะแวะเข้าไปเยี่ยมเยียน เจ้าของบ้านจะเอาเสื่อมาปูต้อนรับ จัดพานใส่หมวก ใส่เมี่ยงออกมารับรอง ในเทศกาลนี้เราจะพบความอลังการสว่างไสวของการจุดโคมไฟ จุดคบไม้เกียะ ไม้แปกที่ให้แสงสว่างงดงามยิ่ง

ในช่วงระหว่างเทศกาลนี้มีการละเล่นที่น่าสนใจ คือ การแห่โต ที่เป็นสัญลักษณ์ของเทศกาลของชาวไตมาแต่โบราณ “โต”ในที่นี้เป็นสัตว์หิมพานต์ ซึ่งเป็นสัตว์ผสมระหว่างสัตว์หลายชนิด เป็นสัตว์ตัวกลมยาวขนฟู มีเขาเหมือนควาย มีหางและขาสั้น โตที่นำมาแห่และเล่นให้ชมในเทศกาลจะทำได้ด้วยโครงไม้ไผ่ ประกอบเป็นตัวให้คนมุดเข้าไปอยู่ได้ คล้ายเชดสิงห์โตของจีน โตจะเดินไปตามจังหวะกลองยาว แห่โตนี้อาจมีได้ทุกๆ วันตลอดเทศกาล นอกจากโตแล้วยังมีสัตว์หิมพานต์อื่นๆ ร่วมขบวนด้วย เช่น ฟอนกิงกะหล่า (นางนก-กีนรี) การฟอนนางกะเบ้อ (ผีเสื้อยักษ์) เป็นศิลปะร้ายรำของชาวไตที่น่าดู

ประเพณีสำคัญในเทศกาลออกพรรษาของชาวไต คือ ตักบาตรเทโว ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษา การตักบาตรเทโวจะกระทำที่วัดบนภูเขา หรือวัดที่อยู่บนที่สูงให้พระภิกษุสงฆ์เดินรับบาตรลงมาสู่ที่ต่ำ จำลองการเสด็จลงจากดาวดึงส์ของพระพุทธองค์ ชาวไตในเมืองแม่ฮ่องสอนจัดพิธีตักบาตรเทโวจากวัดพระธาตุดอยกองมูมายังวัดไม้ฮุ่ย

ซึ่งเป็นทางเดินลงเขาที่คดเคี้ยวตามแนวความต่างระดับของเนินเขา มีประชาชนรอตักบาตรอยู่ตามทางเป็นภาพที่น่าดูยิ่งนัก

ก่อนปิดเทศกาลออกพรรษานานของชาวไตจะมีพิธี “หลู่เตนเหง” หรือพิธีถวายเทียนพันเล่ม เทียนพันเล่มนี้จะถวายเฉพาะบุคคล หรือถวายรวมกันในหมู่ญาติมิตรก็ได้ โดยการนำเทียนพันเล่มไปจุดถวายเป็นพุทธบูชาที่ตามวัดต่างๆ พิธีหลู่เตนเหงของวัดเมืองปอนจัดทำที่ลานหน้าวิหารชาวบ้านจัดทำแทนเทียนเป็นร้านไม้ไผ่เป็นรูปตัวยูหลายๆ ชั้น แล้วเรียงเทียนไปตามแนวต่อเนื่องกัน และจุดในตอนกลางคืนให้บรรยากาศที่น่าศรัทธายิ่ง

ในวันสุดท้ายของเทศกาลออกพรรษา ซึ่งชาวไตเรียกว่า “วันอ่องจ๊อด” หรือ “วันกอยจ๊อด” มีพิธีถวายเทียนต้นเกียะซึ่งชาวบ้านจะนำเศษไม้เกียะ (ไม้สน) ท่อนเล็กๆ มามัดรวมกันทำเป็นต้นเทียนขนาดใหญ่ สูงประมาณ ๒.๕๐ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๓๐ เมตร นำมาไว้กลางลานวัด ก่อนนำมาถึงวัดจะแห่แหนพร้อมถือโคมไฟเดินเป็นแนวยาวมาจากหมู่บ้านเมื่อได้เวลา จะจุดเทียนต้นเกียะให้สว่างไสวเปรียบดุจชีวิตในอนาคตของชาวไตที่มาทำบุญทุกคน ในปัจจุบันพิธีกรรมอาจเปลี่ยนไปบ้าง จากจุดเทียนต้นใหญ่เป็นจุดเทียนต้นเกียะต้นเล็กๆ แต่ตั้งไว้รอบๆ ลาน แล้วจุดพร้อมๆ กันก็ให้บรรยากาศที่สว่างไสวไปในอีกรูปแบบหนึ่ง

สถานที่ใช้ในกิจกรรม

จองพารา-หน้าบ้าน ถนนในหมู่บ้าน

แห่โต-ถนนในหมู่บ้าน ลานวัด

ฟอนกิงกะหล่า นางกะเบ้อ-ลานวัด

ตักบาตรเทโว-วิหาร การเปรียญ ทางเดินระหว่างวัด

หลู่เตนเหง-ลานวัด

๖.๑๑ (บน) ฉัตรและเสาหงส์ ประณีตศิลป์จากงานประเพณี

๖.๑๒ (ล่าง) ความงดงามของประณีตศิลป์ต่างๆ ในงานประเพณีของชาวกูย

ถวายเทียนต้นเกี้ยว-ลานวัด

ต่างซ่อมต่อโหลงครั้งที่ ๔-ลานวัด การ
เปรียญ วิหาร

๖.๑๑ เดือนสิบสอง (พฤศจิกายน) ถือเป็นเดือนสุดท้ายแห่งปี จะมีงานประเพณีหลายๆ อย่างรวมกันเรียกว่า “ปอยเหลินสิบสอง” คือ งานบุญเดือนสิบสองนั่นเอง อันประกอบด้วยปอยมหาตักก ปอยหวังกะป่า จองแปดหลัง แข่งลองซ่อม และปอยสา่งกานกลิ้ง

ปอยมหาตักก (มหาตักข์) จะเป็นงานแรกจัดขึ้นเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ทั้งมวลที่มีมาตลอดปี เหมือนกับการสะเดาะห์เคราะห์ เพื่อรับความสดใสของปีที่จะมาถึงใหม่ ในพิธีจะจัดภัตตาหารพร้อมเครื่องไทยทานถวายแก่พระสงฆ์ รวมทั้งพระอุปัชฌาย์

ปอยหวังกะป่า เป็นงานบุญขึ้นเขาวงกต มีการใส่บาตรข้าวสารและของแห้งในบริเวณรั้วไม้ไผ่ที่กันเป็นแผงราชวตินั้น

จองแปดหลัง เป็นงานบุญที่ทำบนลานวัด มีการสร้างรั้วราชวติกั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งจองไว้ตรงตำแหน่งทิศทั้ง ๘ รวมทั้งจองขนาดใหญ่ตรงกลางอีกหนึ่งหลัง ในตอนเช้าจะนิมนต์พระสงฆ์เข้ารับบาตรในบริเวณนี้

แข่งลองซ่อม เป็นการจ้ดรั้วราชวดีอย่างง่าย ๆ เป็นทางเดินรอบวัด อาจมีปราสาท ตกแต่ง ๓ หลังด้วยก็ได้ ตอนเช้านิมนต์พระสงฆ์เดินรับบาตรเช่นเดียวกัน

ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนสิบสอง มีการถวายผ้ากฐิน “ปอยสา่งกานกลิ้ง” และถวาย “ต่างซ่อมต่อโหลง” ครั้งสุดท้ายของปี

สถานที่ที่ใช้ในกิจกรรม

ปอยมหาตักก-วิหาร การเปรียญ

ปอยหวังกะป่า-ลานวัด

จองแปดหลัง-ลานวัด

แข่งลองซ่อม-บริเวณวัดโดยรอบ

ปอยสา่งกานกลิ้ง-วิหาร การเปรียญ

ต่างซ่อมต่อโหลง-ลานวัด วิหาร การเปรียญ

เชิงขรรพ บทที่ ๖

^๑กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ : เมืองสามหมอก., กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๒๖. หน้า ๓๙.

^๒กรมวิชาการ, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

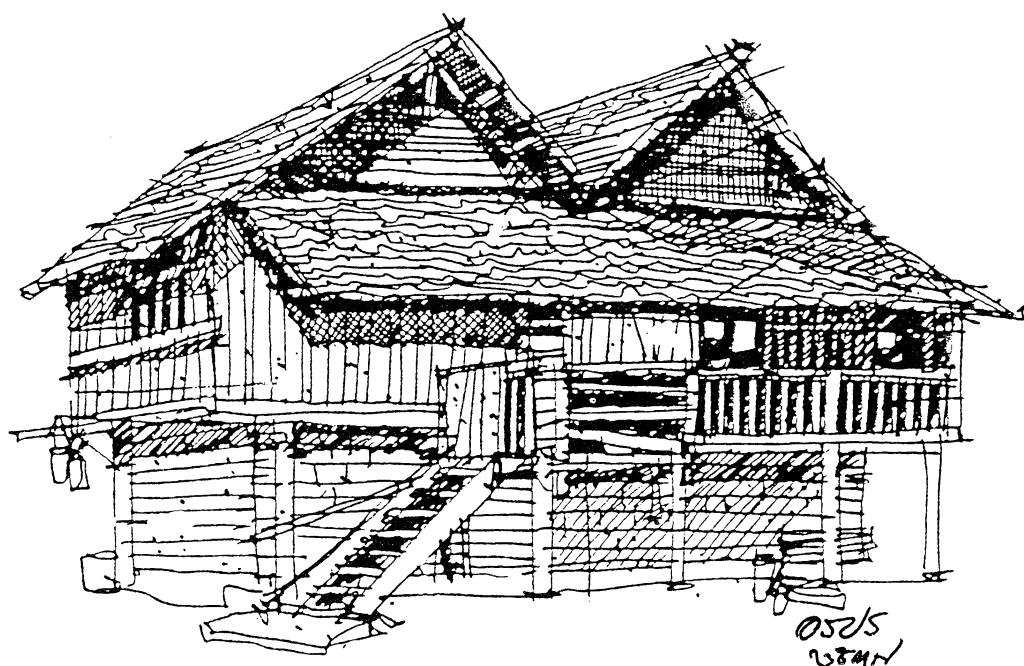
^๓กรมวิชาการ, เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๙-๔๑.

^๔_____ : สารคดีฉบับพิเศษ แม่ฮ่องสอน, สำนักพิมพ์สารคดี, กรุงเทพฯ, ด้านสุทธาการพิมพ์ ๒๕๓๖. หน้า ๑๘๖.

^๕_____ : สารคดีฉบับพิเศษ, เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๙๐.

^๖วาสนา กุลประสูตร : จองพารา, สารคดีฉบับพิเศษ, สำนักพิมพ์สารคดี, กรุงเทพฯ, ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๖. หน้า ๗๐.

^๗วาสนา กุลประสูตร : จองพารา, สารคดีฉบับพิเศษ, เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๕.

บ้านไถ

สภาพแวดล้อมธรรมชาติของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งครอบคลุมอาณาเขตพื้นที่ตั้งแต่จังหวัด ตาก แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน มีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบลักษณะของบ้านพักอาศัยซึ่งโดยภาพรวมของรูปแบบสถาปัตยกรรมจะเรียกกลุ่มไปว่า เรือนล้านนา เพราะเราจะเห็นภาพของเรือนไม้ยกพื้นสูง หลังคาคลุมต่ำเหมือนๆ กันไปหมด แต่ในเนื้อหาปลีกย่อยแล้วแต่ละพื้นที่ต่างก็แสดงออกถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ผันแปรออกไปตามกรณีแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งในด้าน วัสดุ ฝีมือช่าง และการอพยพตั้งถิ่นฐาน^๑

เรือนไถในแถบจังหวัดภาคเหนือตอนบนนี้ก็เช่นเดียวกัน ด้วยลักษณะของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะตัว ทำให้ลักษณะของรูปแบบเรือนของชาวไถมีลักษณะที่โดดเด่นเป็นตัวของตัวเอง ที่แตกต่างจากรูปแบบของเรือนล้านนา หรือเรือนกาแลอย่างเห็นได้ชัดเจน

ในบทที่ ๔ ได้กล่าวถึงลักษณะสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน ซึ่งคงทำให้มองลึกไปถึงจินตภาพของหมู่บ้านได้ว่า ร่มรื่น เขียวชอุ่ม มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเพื่อนบ้าน ในบทนี้จะได้ศึกษาลงลึกไปถึงลักษณะบริเวณบ้าน ตัวบ้าน อาคารอื่นๆ ในบริเวณบ้าน เพื่อให้แลเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง

บ้านกับชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไถ

ผังบริเวณบ้านชาวไถโดยส่วนรวมแยกรูปแบบที่เห็นชัดเจนได้สองลักษณะ คือบ้านที่มีบริเวณบ้านมีรั้วแยกเฉพาะของแต่ละบ้าน เนื้อที่บริเวณบ้านประมาณ ๑-๑.๕ ไร่ ประเภทหนึ่ง กับบ้านที่ปลูกรวมกันต่อเนื่องไม่แยกรั้วบ้านออกเป็นหลังๆ แต่ใช้ช่วงบ้านร่วมกันระหว่างบ้าน ๒ หรือ ๓ หลัง หรือบางกลุ่มอาจรวมกลุ่มกันถึง ๔ หลัง หรือ ๕ หลัง อีกประเภทหนึ่ง ส่วนใหญ่บ้านที่มีบริเวณของตนเองมีรั้วรอบขอบชิดมักเป็นบ้านที่ตั้งถิ่นฐานมาแต่เดิมอาจจะอยู่กันมา ๒-๓ ชั่วอายุคนแล้วก็มี ส่วนผู้ที่ตั้งถิ่นฐานภายหลังจะมีเนื้อที่บริเวณบ้านน้อยลงหรืออาจอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ในบริเวณเดียวกัน บ้านในบริเวณของแต่ละเจ้าของอาจมีหลังเดียวหรือหลายหลัง บางบ้านแยกเขี้ยว (ยุงเขี้ยว) ออกจากตัวบ้านใหญ่ บางบ้านไม่แยกเขี้ยวออกจากตัวเรือน แต่ใช้วิธีทิ้งชายคาปีกนกตรงจั่วด้านหลังของเรือนออกไปเพื่อคลุมหลองข้าวขนาดใหญ่ที่เก็บข้าวเปลือกไว้กินได้ตลอดปี บางบ้านที่เป็นครอบครัวใหญ่อาจมีจำนวนหลองข้าวขนาดใหญ่เก็บไว้ในชายคาบ้านถึง ๓ อันก็มี แต่ละบ้านมักมีบ่อน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภค บ่อน้ำนี้สำคัญต่อชีวิตของชาวไถมาก เขาจะเก็บรักษาไว้อย่างรักษาความสะอาดของน้ำไว้อย่างดีด้วย บริเวณถนนภายในหมู่บ้านจะมีลำเหมืองเล็กๆ

เพื่อระบายน้ำฝนจากหมู่บ้านออกสู่ไร่นา ในกลุ่มบ้านนอกจากจะมีเรือนพักอาศัยแล้วยังมีเรือนค้าขาย ซึ่งบางบ้านดัดแปลงจากเรือนพักอาศัยซึ่งอยู่ริมทางเป็นเรือนค้าขาย แต่บางบ้านสร้างเรือนค้าขายเฉพาะและเปิดหน้ากว้างติดถนนในหมู่บ้าน

จากสภาพแวดล้อมของบ้านในหมู่บ้านชาวไทที่เสนอข้างต้น เราสามารถจำแนกลักษณะของเรือนชาวไทออกได้เป็น ๓ ประเภทคือ^๒ เรือนพักอาศัย เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า และเรือนร้านค้า

๗.๑ เรือนพักอาศัย หมายถึงอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อการอยู่อาศัยของแต่ละครัวเรือนเท่านั้น ขนาดของเรือนและลักษณะการใช้สอยอาจแปรไปตามฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวเรือนพักอาศัยของชาวไทสามารถแยกประเภทตามสภาพทางกายภาพของตัวเรือนออกได้เป็น ๒ แบบ คือ

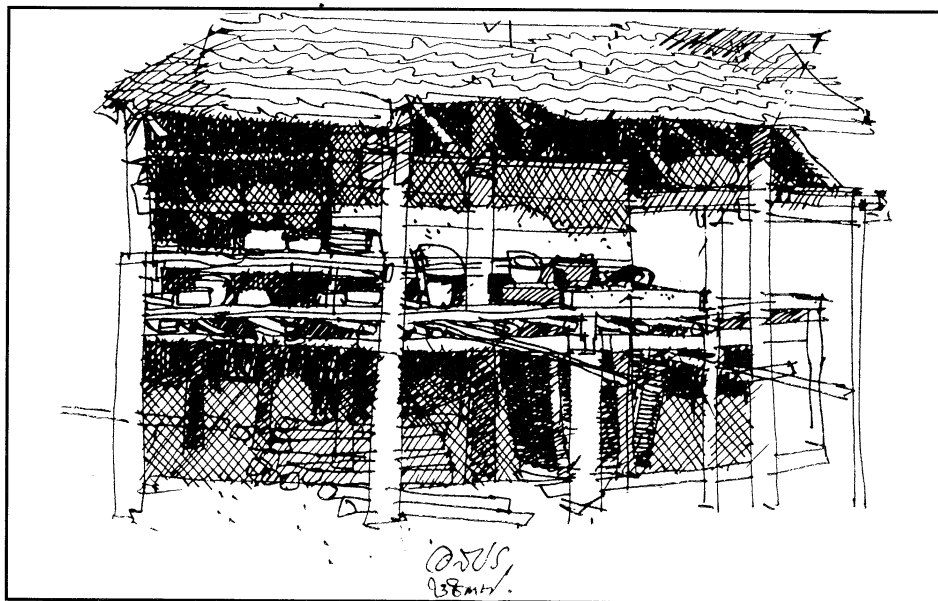
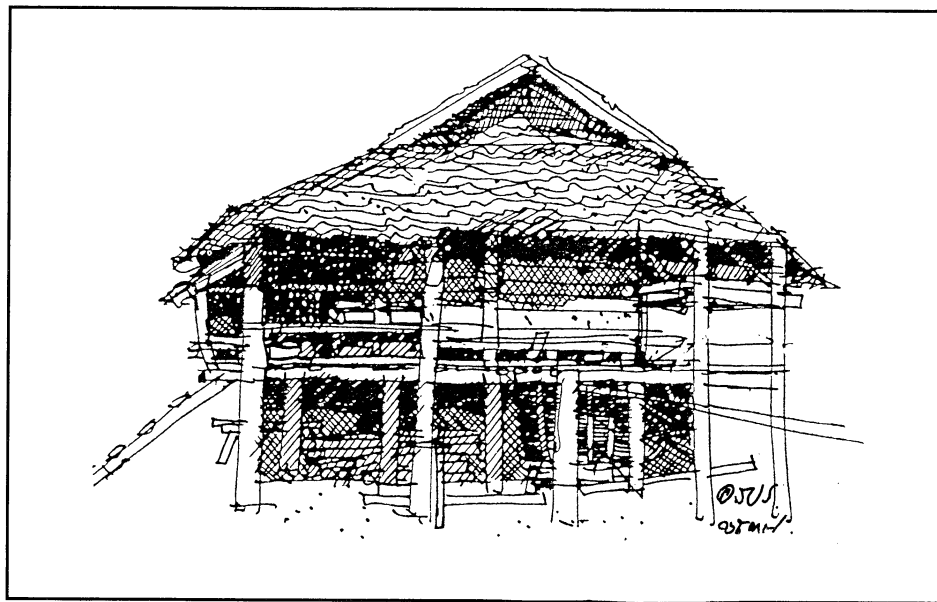
๗.๑.๑ เรือนจั่วเดียว เป็นเรือนไม้ขนาดเล็กหลังคาเดียว ขนาดโดยประมาณกว้าง ๓.๐๐-๔.๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๖.๐๐ เมตร เป็นเรือนแคบๆ ใต้ถุนยกสูงแต่ไม่สูงถึงขนาดคนลอดหรือใช้พื้นที่ใต้ถุนได้ ส่วนใหญ่เป็นเรือนของผู้ที่เพิ่งเริ่มต้นครอบครัว หรือฐานะยังไม่ดีนัก อาจใช้เรือนชั่วคราวก็ได้ ตัวเรือนเป็นแบบ ๓ ห้องเสาดัดต่อกัน ๒ ห้องพื้นที่บนเรือนด้านหลังกันฝาใช้เป็นส่วนนอน ส่วนหน้าใช้เป็นเดิน ต่อจากเดินจะมีชานแคบๆ ซึ่งลดระดับลงไปต่ำกว่าเดินเล็กน้อยใช้เป็นชานขึ้นเรือนซึ่งต่อมาจากบันไดด้านหน้าทั้งบันไดและชานทั้งหมดจะอยู่ใต้หลังคาคลุม ด้านข้างของเรือนด้านหนึ่งมักจะต่อชานยาวโอบไปจนถึงสุดของอาคาร และใช้ส่วนที่ต่อนี้เป็นครัวไฟ หลังคาส่วนคลุมครัวไฟหรือแม่เตาไฟนี้เป็นหลังคาเดียวกับเรือนใหญ่ แต่ใช้ลักษณะของการทิ้งชายคาลดลงมาคลุมส่วนครัวไฟ ผนังห้อง

ครัวมักจะทำชั้นวางของที่ยื่นป้อนมานอกอาคาร ชั้นนี้ชาวไทเรียกว่า “แข่ง” ลักษณะแข่งแบบนี้จะเป็นสัญลักษณ์ของบ้านใดไม่ว่าจะเป็นบ้านเล็กหรือใหญ่ก็ตาม ส่วนที่เป็นเดินจะยื่นชั้นโปงออกมาจากตัวเรือนเพื่อใช้เป็นหิ้งพระเรียกว่า “แข่งพระลา” เรือนประเภทนี้โครงสร้างเรือนเป็นโครงสร้างไม้จริง ผนังมักใช้ไม้ไผ่สานขัดแตะพื้นเรือนส่วนห้องนอนและเดินเป็นไม้จริง ส่วนชานเป็นฝาไม้ไผ่ พื้นส่วนแม่เตาไฟเป็นไม้ไผ่ โครงหลังคาเป็นไม้ไผ่หลังคาเป็นใบตองตึง

สำหรับบ้านเล็กที่ฐานะไม่ดีนักส่วนแม่เตาไฟอาจวางเป็นกะบะสังกะสีหรือกะบะไม้คานด้วยสังกะสีและคานทับด้วยดินเหนียวที่กัน เพื่อตั้งเตาไฟซึ่งเป็นเตาสามขาหรือเตาอั้งโล่

บริเวณนอนเป็นส่วนปิดมิดชิดที่สุดของบ้านซึ่งถ้ามองจากภายนอกจะเห็นผนังที่มีช่องเปิดน้อยเพื่อความอบอุ่นในฤดูหนาว ฝาห้องนอนอาจเปิดเป็นฝาไหล ๔-๕ ช่อง ในห้องนอนจะไม่แยกซอยเป็นห้องเล็กๆ แต่ใช้ชนอกกางมุ้งเรียงกันในห้องให้ลูกสาวกับแม่นอน ส่วนพ่อและลูกชายจะนอนบริเวณเดิน

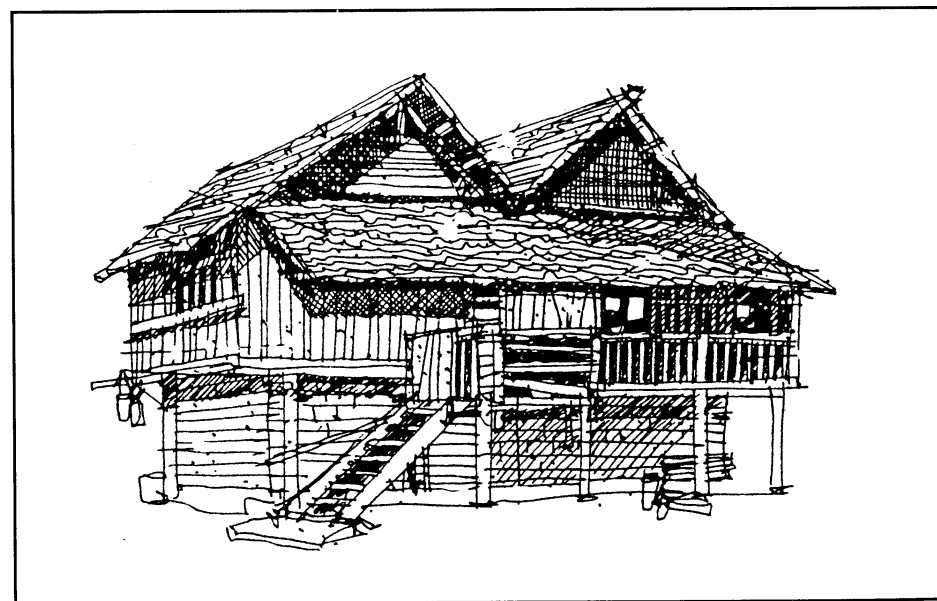
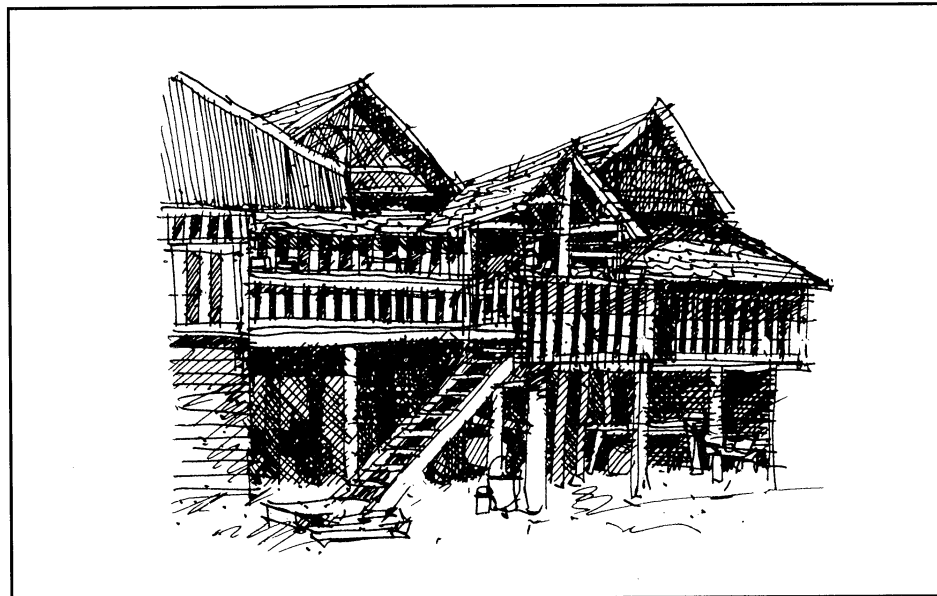
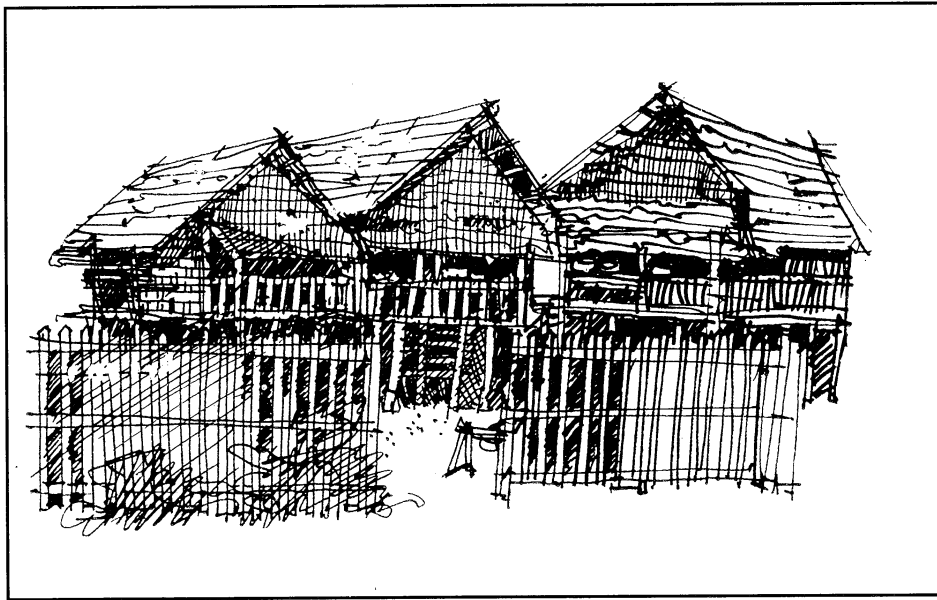
๗.๑.๒ เรือนจั่วแฝด เป็นเรือนไม้จริงขนาดใหญ่ที่มีหลังคาจั่วติดกัน ๒ จั่วคลุมพื้นที่ใช้สอยในผังพื้นที่ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก คือ เรือนนอนและเรือนครัวที่แยกส่วนออกจากกัน เรือนประเภทนี้มักทำเป็นเรือน ๕ ห้องเสาดัด ยกพื้นเรือนสูง และใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่นั่งพักผ่อน ทำงาน เก็บของต่างๆ เช่น เก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร พาหนะเก็บข้าวเปลือก เก็บฟืนไว้ใช้ตลอดปี และบางบ้านใช้เป็นกรงสัตว์เลี้ยงด้วย ส่วนใต้ถุนจะมีสวนสูงเฉลี่ยประมาณ ๒.๒๐ เมตร ลักษณะผังพื้นอาคารโดยทั่วไปมักจะหันด้านสกัดในแนวทิศเหนือ ทิศใต้

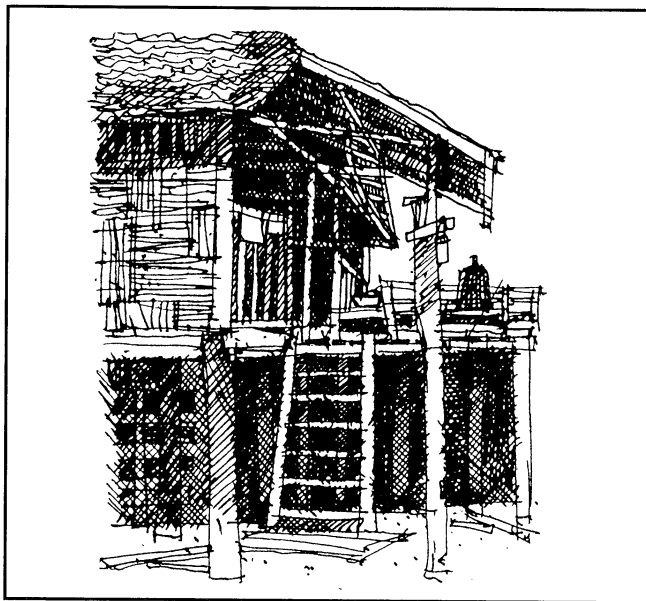
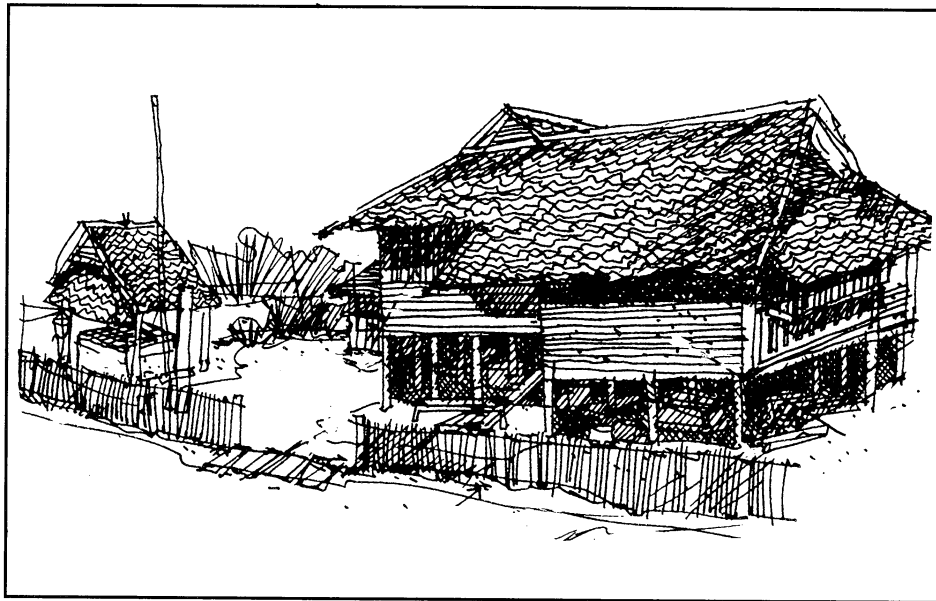
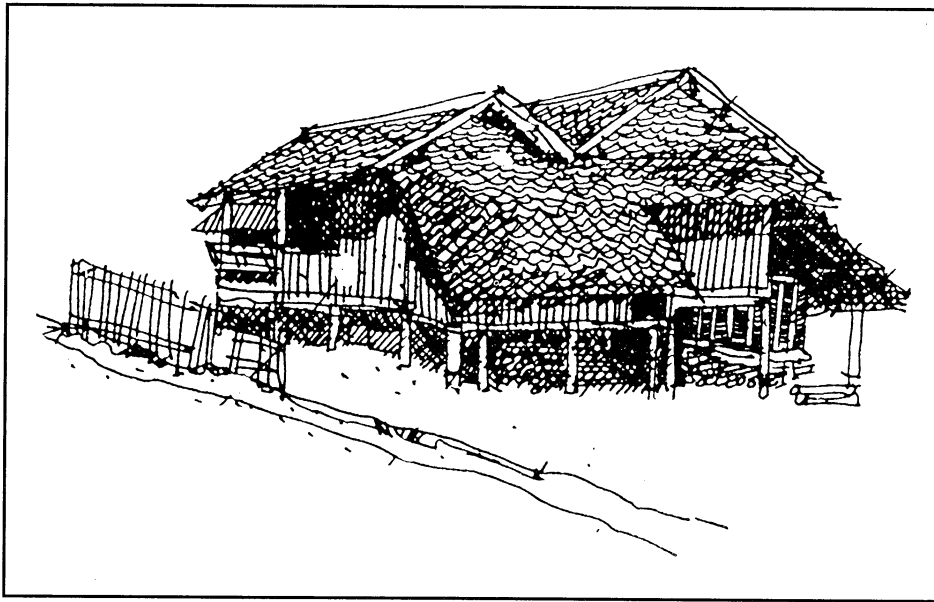
๗.๑ (บน) เรือนจั่วเดียวอย่างง่าย

๗.๒ (กลาง) หานเอนกประสงค์

๗.๓ (ล่าง) เรือนจั่วเดียวแบบแยกเขี้ยวออกจากตัวเรือน

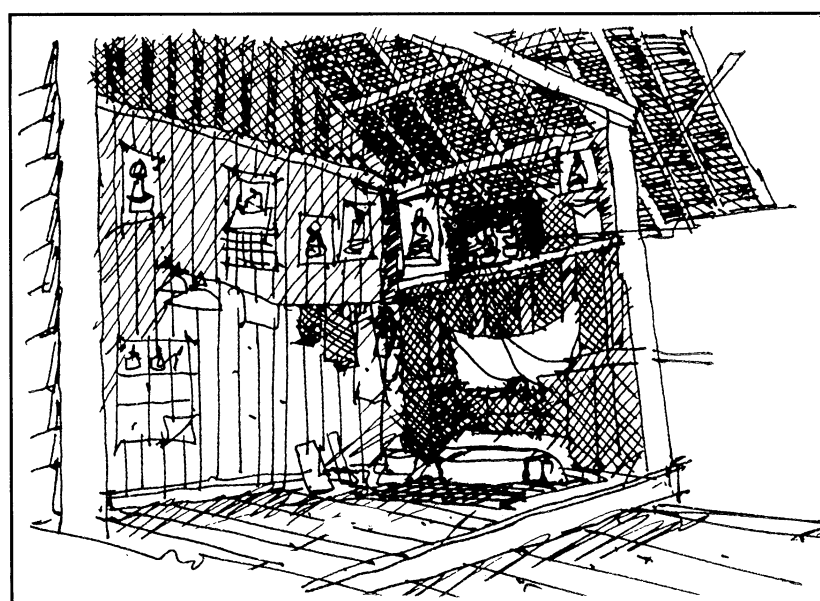
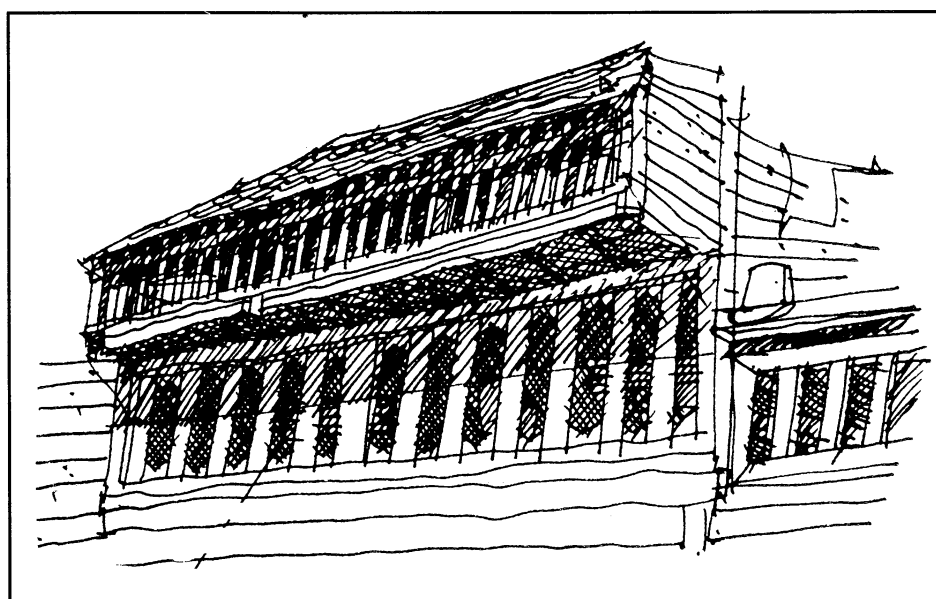
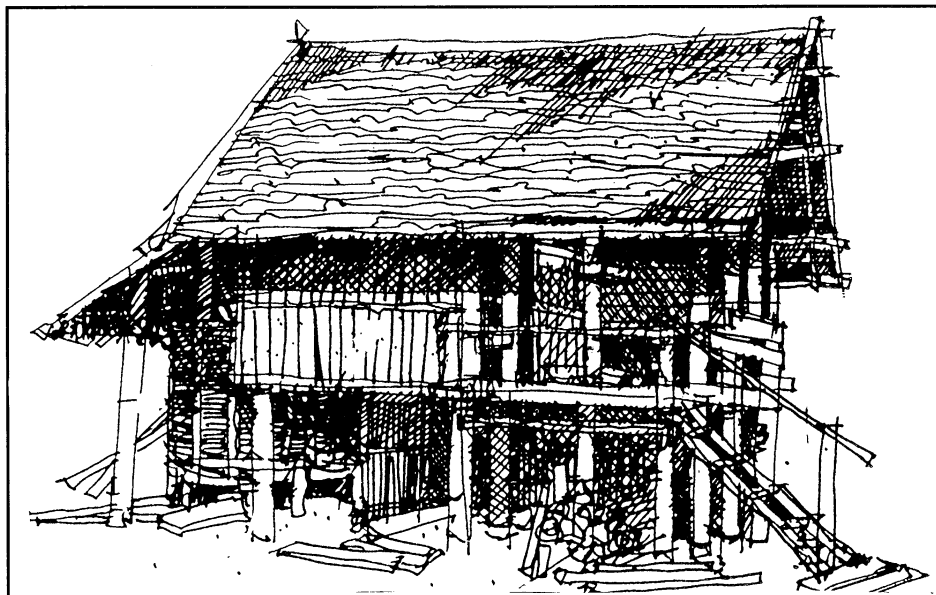
๗.๔ (บน) เรือนแบบจั่วแฝดทั้งชายคาปีกนกคลุมบันไดทางขึ้น
 ๗.๕ (กลาง) เรือนแบบจั่วแฝด เพิ่มจั่วเล็กๆ คลุมบันไดทางขึ้น
 ๗.๖ (ล่าง) เรือนแบบจั่วแฝด ทั้งชายคาปีกนก คลุมบันไดทางขึ้น

๗.๗ (บน) การทิ้งชายคาปีกนกคลุมครัวไฟ

๗.๘ (กลาง)บรรยากาศร่มเย็นของบ้านชาวไต

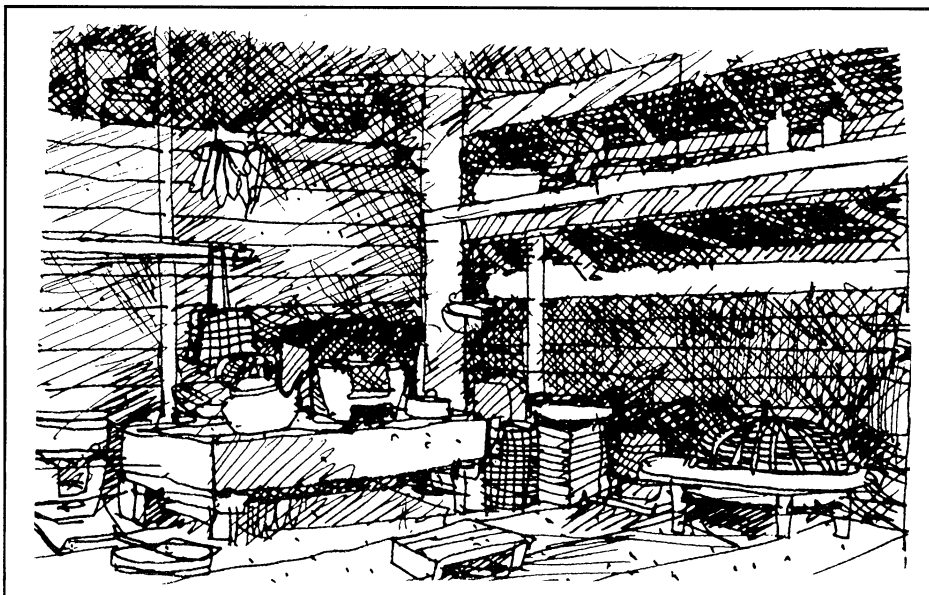
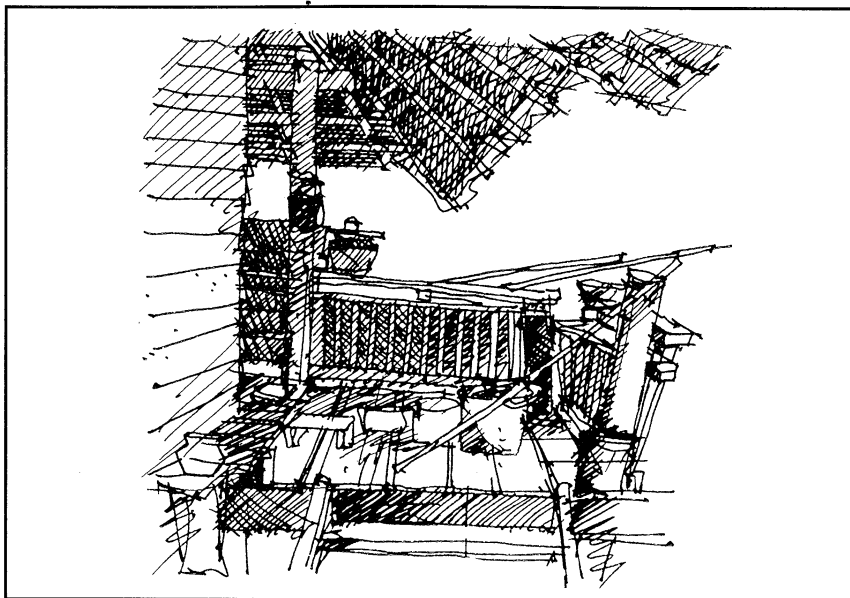
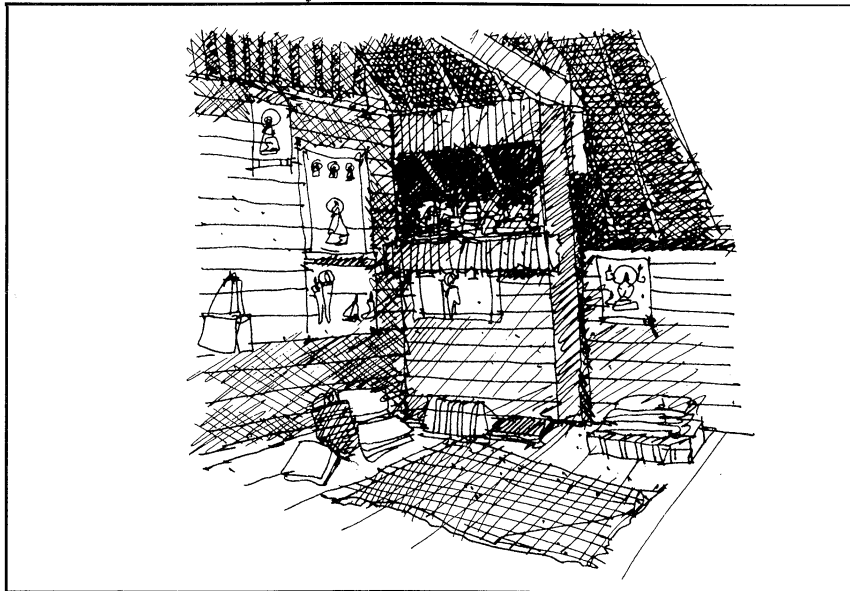
๗.๙ (ล่าง) เสาหลังหมา รับชายคาปีกนกตรงทางขึ้น

๗.๑๐ (บน) เรือนจั่วเดี่ยวขนาดเล็ก

๗.๑๑ (กลาง) “เพ่ง” หรือชั้นวางของเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของบ้านใต้

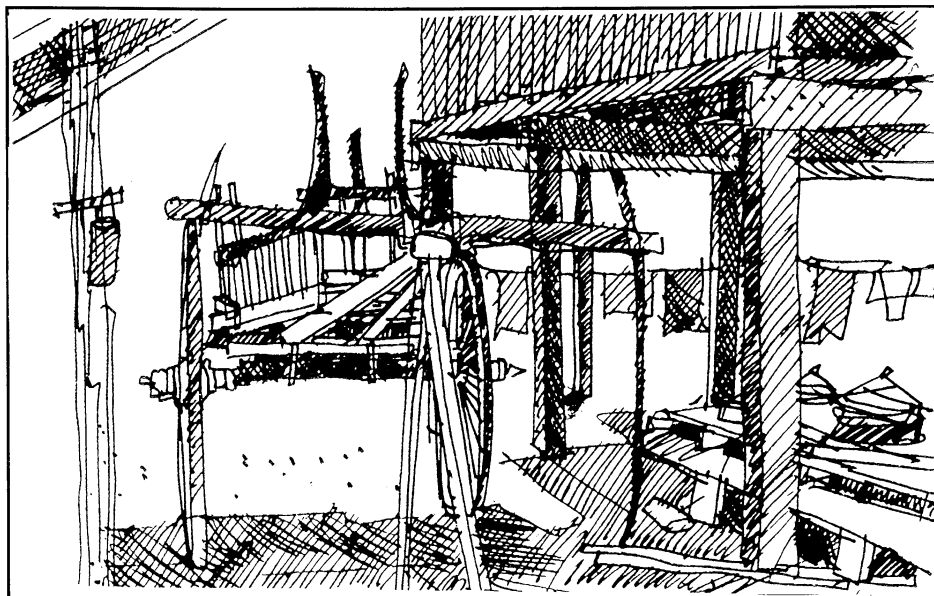
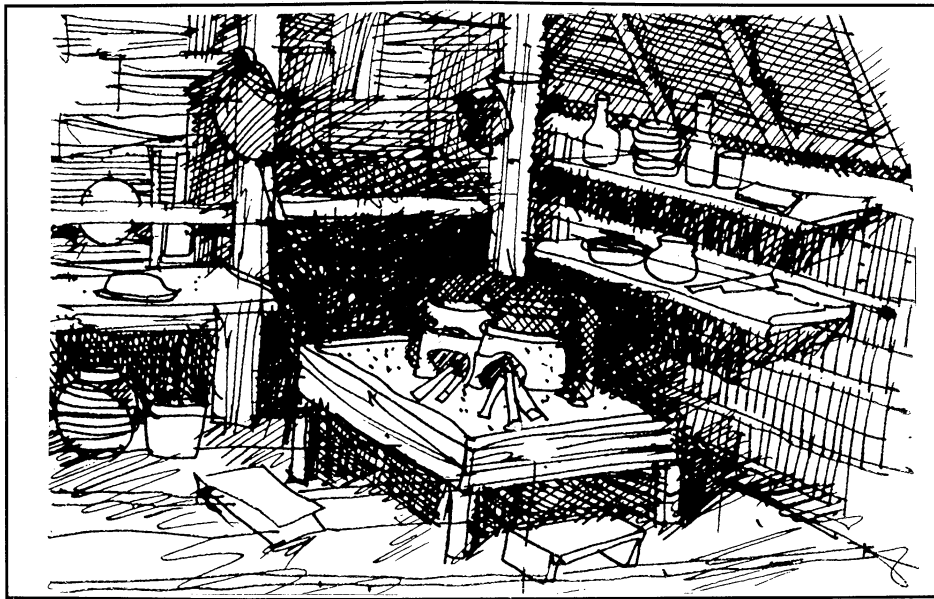
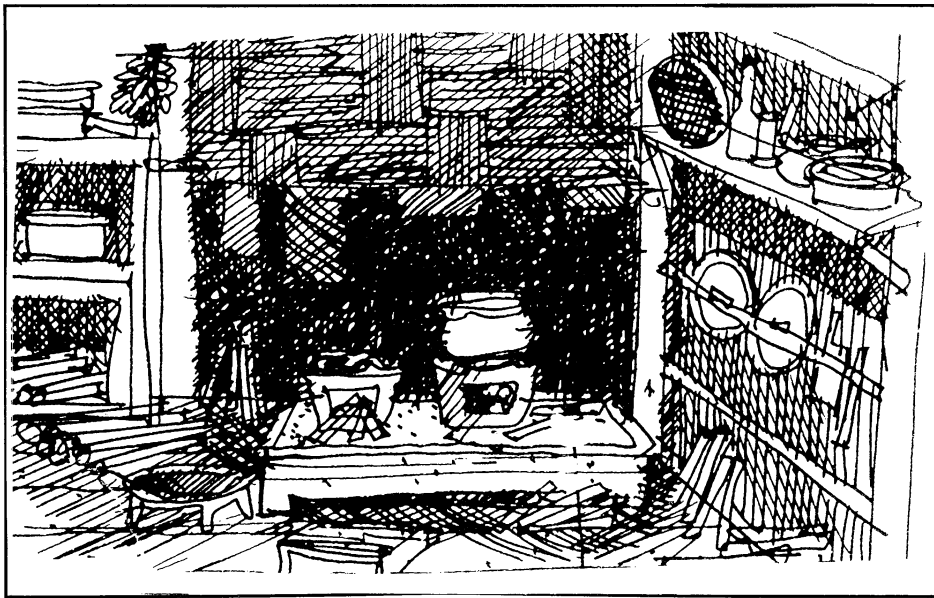
๗.๑๒ (ล่าง) เติ้น ที่ใช้งานเอนกประสงค์ของบ้าน

๗.๑๓ (บน) “เข่งเจ้าพะลา” สรีรธาของชาวไต

๗.๑๔ (กลาง) ฟี่ไฟ หรือแม่เตาไฟบนชาน

๗.๑๕ (ล่าง) ฟี่ไฟ หรือแม่เตาไฟในบ้าน

๗.๑๖ (บน) พีไฟ แบบกะปะเตี้ยวางบนพื้น

๗.๑๗ (กลาง) พีไฟ แบบยกกะปะสูงจากพื้น

๗.๑๘ (ล่าง) ที่เก็บเกี่ยวได้ขายคาที่ทั้งขายคาคลุมต่ำ

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการวางอาคารดังกล่าวเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศที่มีอากาศค่อนข้างหนาวในฤดูหนาว จะทำให้อาคารสามารถรับแสงแดดเพื่อให้ความอบอุ่นแก่ผู้อยู่อาศัยได้ ตัวเรือนนอนและเรือนครัวแยกหลังออกจากกันโดยเด็ดขาด เรือนนอนซึ่งถือเป็นเรือนประธานจะมีขนาดผืนพื้นใหญ่กว่าเรือนครัว ทั้งนี้เป็นไปตามความเชื่อของชาวไตที่ไม่ทำเรือนให้จั่ว ๒ หลังมีขนาดเท่ากัน เรือนแฝดสองหลังนี้เชื่อมกันด้วยฮ่อมริน ซึ่งลดระดับต่ำกว่าระดับพื้นเรือนทั้งสองห้อง พื้นที่ของฮ่อมรินนี้เป็นจุดรวมน้ำฝนจากชายคาของจั่วทั้งสองจั่ว จึงต้องทำรางรับน้ำฝนห้อยต่ำกว่าระดับชายคา การห้อยรางน้ำฝนลงมาจากระดับชายคานี้เองที่เป็นสาเหตุให้ฮ่อมรินต้องลดระดับพื้นต่ำกว่าเรือนทั้งสองหลังเพื่อให้ระดับสมดุลกับความสูงของคนที่อยู่ในบ้านไม่ติดศีรษะ เพราะตรงรางน้ำต้องมีเต้าจากเสาทั้งสองเรือนออกมารับซึ่งเป็นระดับที่ห้องต่ำลงมาจากระดับชายคา หากไม่ลดระดับพื้นฮ่อมรินระดับเต้านี้จะชนกับระดับศีรษะพอดี

ผืนพื้นของเรือนไตคล้ายๆ กับเรือนล้านนา คือส่วนหลังคาเรือนใช้เป็นห้องนอนมีเต็นอยู่ทางด้านหน้า เต็นส่วนนี้ใช้ประโยชน์เอนกประสงค์ เพราะใช้เป็นทั้งที่รับแขก กินข้าว นั่งเล่น นอนเล่น บางครั้งใช้เป็นที่นั่งนอนจริงๆ ของลูกชายและพ่อ ใช้เลี้ยงพระเวลาทำบุญที่บ้าน และใช้เป็นที่ตั้งศพเมื่อสมาชิกในครอบครัวตายลง” ส่วนเรือนหลังเล็กจะใช้เป็นครัวไฟ และใช้เป็นที่เก็บหรือฝังผลิตผลทางการเกษตร เช่น ข้าวโพด ข้าวเปลือก หอม กระเทียม ในบริเวณเก็บของมักทำแผงโครงสี่เหลี่ยมเป็นซีกไม้ไผ่สานเพื่อวางพาดของหรือเก็บของแบบแขวน ซึ่งเรียกว่า “ควั่น” ตอนหลังเรือนเล็กใช้เป็นครัวไฟ

ซึ่งภายในจะสร้างขึ้นเก็บของแห้งและเครื่องใช้ในครัว ตรงมุมมักตั้งกะบะแม่เตาไฟเช่นเดียวกับเรือนจั่วเดียว

ผนังของห้องครัวจะไม่ใช้แบบตีทึบ ส่วนใหญ่เป็นฝาไม้ไผ่โปรงเพื่อให้ระบายควันจากแม่เตาไฟออกไปได้โดยสะดวก ฮ่อมรินนอกจากใช้เชื่อมเรือนสองหลังแล้วยังใช้เป็นส่วนเชื่อมโยงกับส่วนต่อเนื่องด้านหลังของเรือน ซึ่งบ้านส่วนใหญ่มักต่อชานซักล้างออกไปทางด้านหลัง ส่วนต่อเนื่องกับฮ่อมรินทางด้านหน้าจะเป็นชานทางเข้าบ้านซึ่งต่อกับบันไดทางขึ้นใต้หลังคาคลุมเช่นเดียวกับเรือนจั่วเดียว ส่วนชานหน้าบ้านนี้บางบ้านจะทำม้านั่งแบบติดกับที่เอาไว้เพื่อใช้เป็นส่วนรับแขกก่อนเข้ามาถึงเต็น บริเวณนี้เป็นบริเวณที่ตั้งของร้านน้ำเพื่อใช้รับรองแขกผู้มาเยือนด้วย บริเวณร้านน้ำเป็นตำแหน่งที่ซ่อนอยู่ใต้ปีกชายคาด้านหน้าที่เรียกว่า “เง้าปีกกา” ผนังของส่วนเต็นที่ต่อเนื่องกับชานทางขึ้นนี้จะทำเป็นผนังลูกกรงโปรงเตี้ยๆ บางส่วนใช้เจาะช่องแบบฝาไหล

ลักษณะเด่นที่เป็นสัญลักษณ์ของเรือนไตที่ขาดไม่ได้ คือการยื่น “เง้าพะลา” ตรงส่วนเต็น และบางบ้านจะยื่นแข่งออกมาในส่วนใช้สอยอื่นๆ ด้วย เพื่อใช้วางของต่างๆ เเง้าที่ยื่นนี้จะอยู่ในตำแหน่งที่มีการใช้สอยหลักในตัวเรือน

๗.๒ เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า คือเรือนที่วัตถุประสงค์แรกของการสร้างใช้เพื่ออยู่อาศัยเป็นหลัก แต่เมื่อหมู่บ้านขยายขึ้น มีการติดต่อและการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านมากขึ้น เรือนบางหลังที่อยู่ใกล้ชิดกับคมนาคมหลักของหมู่บ้าน ก็จะปรับตัวเองเป็นเรือนที่สามารถพักอาศัยและค้าขายได้ในเวลาเดียวกัน การปรับสภาพการใช้งานเพื่อการค้าขายด้วยนี้จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ หรือต่อเติมบางส่วนของเรือนเดิมเพื่อสนองการใช้สอยใหม่ที่เพิ่ม

เข้ามา

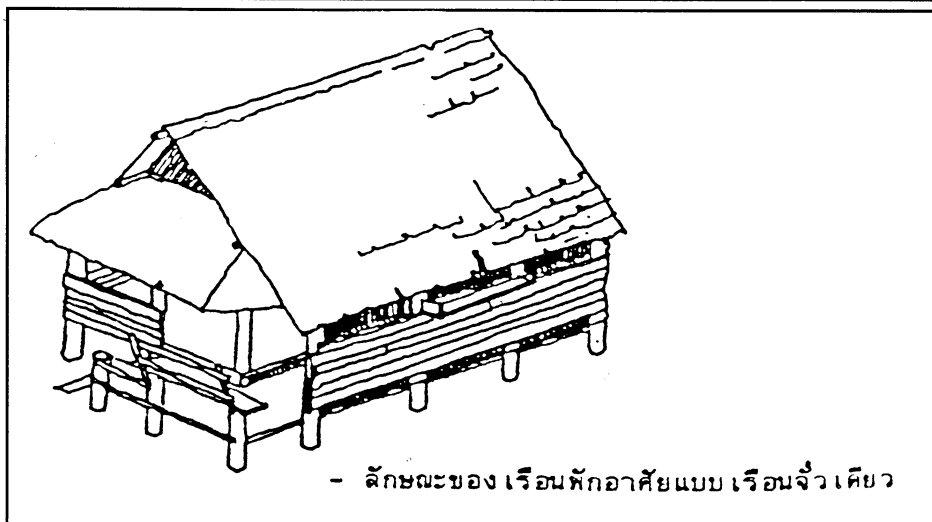
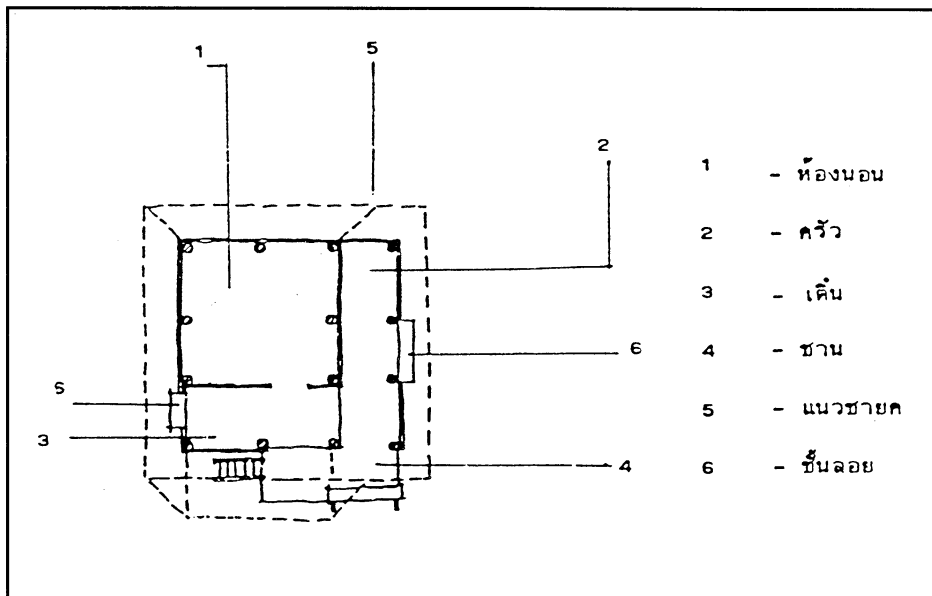
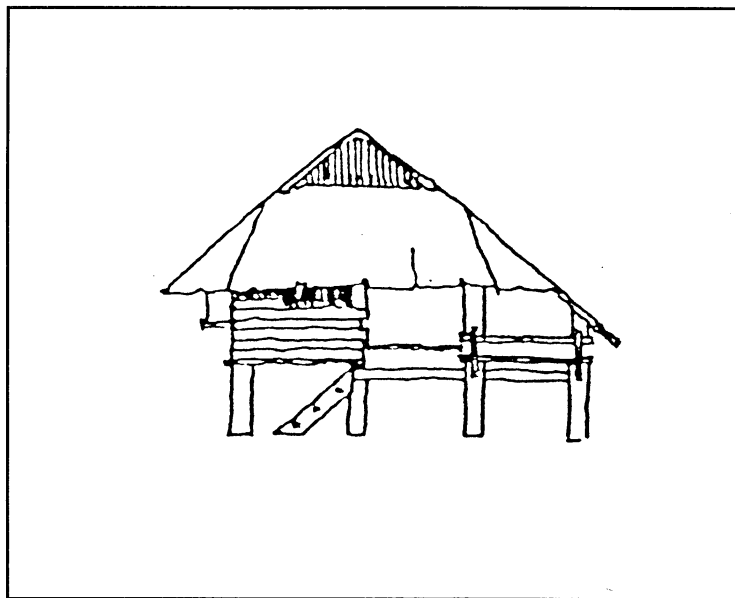
เรือนลักษณะนี้มีทั้งประเภทที่เป็นเรือนจั่วเดี่ยวและเรือนจั่วแฝด การต่อส่วนของบ้านออกมาเพื่อกันเป็นห้องสำหรับวางและเก็บสินค้าชิ้นส่วนใหญ่มักอาศัยด้านข้างของเรือน เพราะไม่ติดขัดกับส่วนฐาน ซึ่งเป็นส่วนตัวและเป็นส่วนที่เป็นทางเข้าเฉพาะของตัวเรือน ในกรณีที่บางบ้านมีทางเดินอยู่ด้านข้างของเรือนก็จะอาศัยส่วนของหลังคาซึ่งยื่นปีกนกออกมายาวเช่นเดียวกับปีกนกที่ยื่นออกมาคลุมห้องครัว แต่ถ้าทางเดินเข้าออกอยู่ทางด้านสกัดของเรือนก็มักจะทำเป็นเรือนหลังใหม่ จั่วเดี่ยวยกพื้นเดี่ยวๆ อีกหลังหนึ่งต่อชิดกับด้านข้างของเรือนใหญ่ การดัดแปลงและต่อเติมดังกล่าวจะใช้เฉพาะเรือนขนาดเล็กที่มีได้ทุนเดียวไม่ได้ใช้พื้นที่ได้ทุนในการใช้สอย เพราะการต่อเติมหรือสร้างเรือนเล็ก ๆ ขึ้นเดี่ยวจะทำให้ได้สะดวกและคล่องตัวกับประโยชน์ใช้สอยใหม่ที่เพิ่มขึ้นมากกว่าไปต่อเติมกับเรือนยกพื้นสูงซึ่งใช้ได้ทุนเรือนด้วย

ลักษณะโครงสร้างและวัสดุก่อสร้างของส่วนต่อเติมที่ใช้เป็นเรือนค้าขายนี้จะเหมือนกับของเรือนใหญ่ คือโครงสร้างหลักเป็นไม้ โครงหลังคาไม้ พื้นไม้ หลังคามุงใบตองตึง

๗.๓ เรือนร้านค้า คือเรือนที่สร้างขึ้นเพื่อการค้าขายเป็นวัตถุประสงค์หลัก และอาจมีส่วนอยู่อาศัยเพิ่มเติมเป็นผลพลอยได้ เรือนลักษณะนี้จะมีทั้งเรือนร้านค้าในหมู่บ้านชนบทและเรือนร้านค้าในหมู่บ้านของชุมชนเมือง สำหรับเรือนค้าขายในชนบทมักจะสร้างเป็นเรือนแถวชั้นเดียว หรือเรือนแบบโรงติดดินซึ่งต่อเนื่องกับชั้นล่างของบ้านพักอาศัยทั้งเรือนแถวและเรือนแบบโรงเดี่ยวมักจะเปิดหน้าถึงกว้างโดยใช้บานเพี้ยมไม้ยาวตลอดจรดพื้นห้อง

สำหรับเรือนร้านค้าในเขตชุมชนเมือง ส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ที่มีขนาดใหญ่ทำเป็น ๒ ชั้น ๓ ห้องเสาขนาดช่วงกว้างของห้องประมาณ ๓.๕๐-๔.๕๐ เมตร ชั้นล่างตอนหน้าใช้เป็นส่วนที่ค้าขาย ด้านหลังเป็นครัวไฟ ชั้นบนเป็นส่วนเก็บของและห้องนอน ทางด้านติดถนนจะทำระเบียงยื่นจากตัวเรือนมาคลุมส่วนเปิดทางด้านหน้า ระเบียงนี้ใช้ได้สำหรับพักผ่อนตอนค่ำคืน และใช้กันแดดสำหรับบริเวณทางเข้าชั้นล่างด้วย ระเบียงร้านค้าของชาวไทเป็นสัญลักษณ์พิเศษอันหนึ่งของสถาปัตยกรรมไทประเภทนี้ เพราะแต่ละหลังจะมีลวดลายของลูกกรงไม้นี้เป็นลักษณะต่างๆ กัน ซึ่งสวยงามและประณีตมาก แต่ละบ้านจะมีลวดลายต่างกันและแต่การสร้างสรรค์เฉพาะตัวของสถาปนิกชาวไท ผนังด้านหน้าของชั้นล่างทำเป็นประตูบานเพี้ยมไม้ตลอดแนว ลักษณะพิเศษของประตูที่ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเรือนร้านค้าชาวไท คือ แทนจะใช้บานเพี้ยมแบบไม้กระดานตีตั้ง หรือแบบลูกฟักกระดานคุดอย่างที่เราเห็นกันทั่วไป จะตีไม้เป็นลายก้างปลาสลับกัน ส่วนชั้นบนห้องกลางจะมีประตูเปิดออกสู่ระเบียงด้านหน้า อีก ๒ ห้องทำเป็นหน้าต่าง โดยสองข้างของกรอบประตูหน้าต่างนิยมทำช่องลมยาวเป็นบานเกล็ดเล็ก ๆ กระหนาบซ้ายขวา ทำให้ช่องเปิดของผนังเรือนคู่มือจังหวะและลีลาเฉพาะตัว สำหรับหลังคานั้นมีเค้าโครงรูปแบบซึ่งได้รับอิทธิพลจากเรือนแถวของภาคกลาง คือทำเป็นเรือนสูงโปร่งคลุมด้วยหลังคาทรงปั้นหยา หรือมะนิลา แต่ในส่วนรายละเอียดปลีกย่อย เช่น ประตู หน้าต่าง ช่องเปิดต่างๆ รวมทั้งการใช้ลวดลายลูกกรงลายฉลุไม้ตกแต่งประดับส่วนช่องลมและเชิงชาย เป็นลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมไท

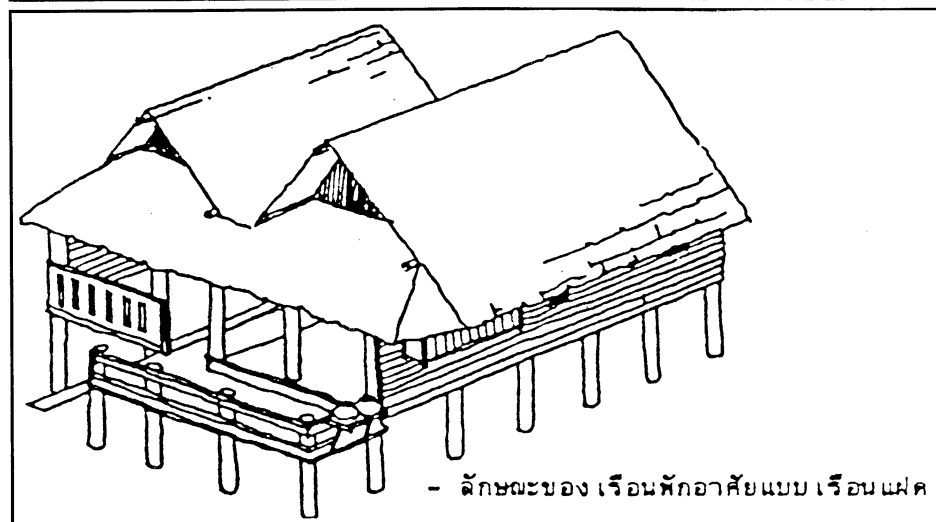
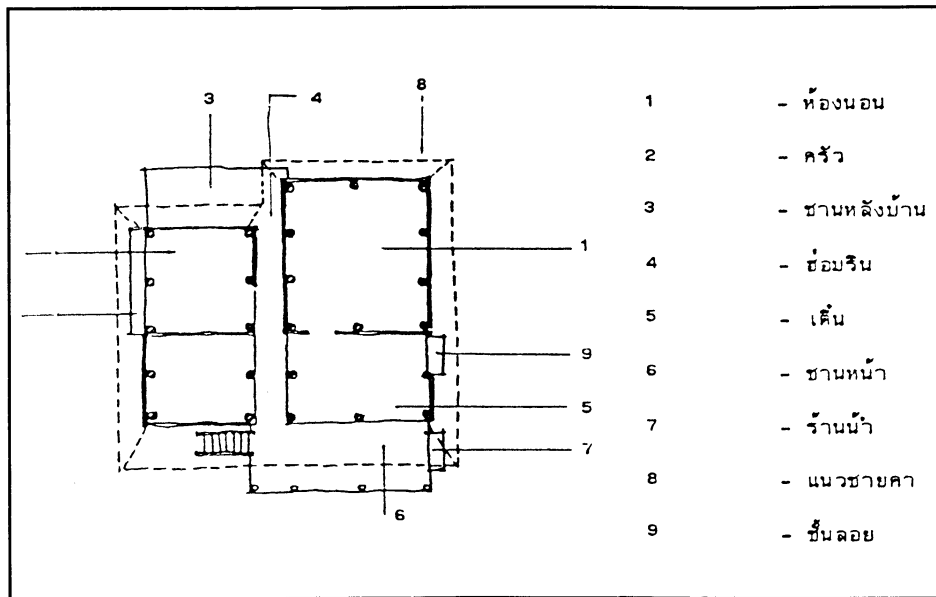
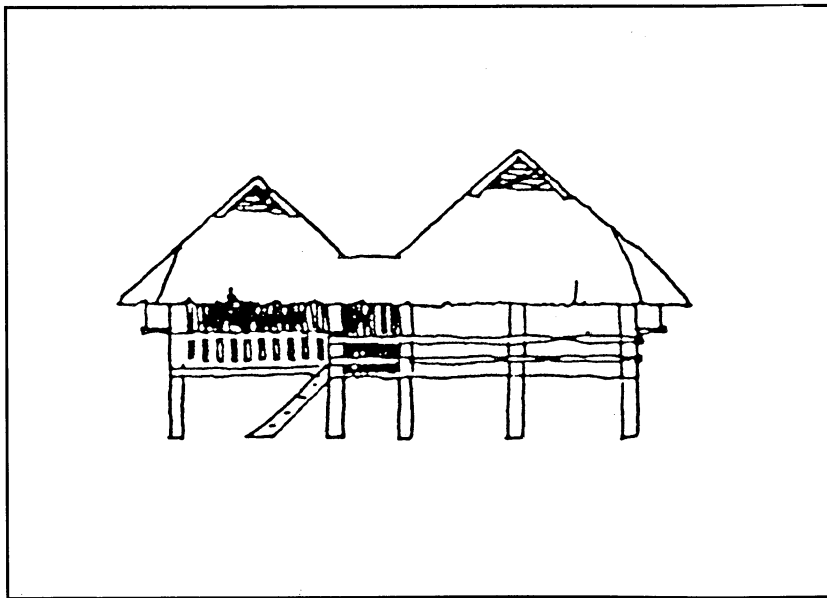
เรือนค้าขายแบบไทในชุมชนเมืองที่ยังหลง

ภาพโดย สมคิด จิระทัศน์กุล

ที่มา : อรศิริ ปาณินท์ และคณะ: การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน และบริเวณเกี่ยวเนื่อง, กองวางแผนโครงการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖, หน้า ๒๐๕

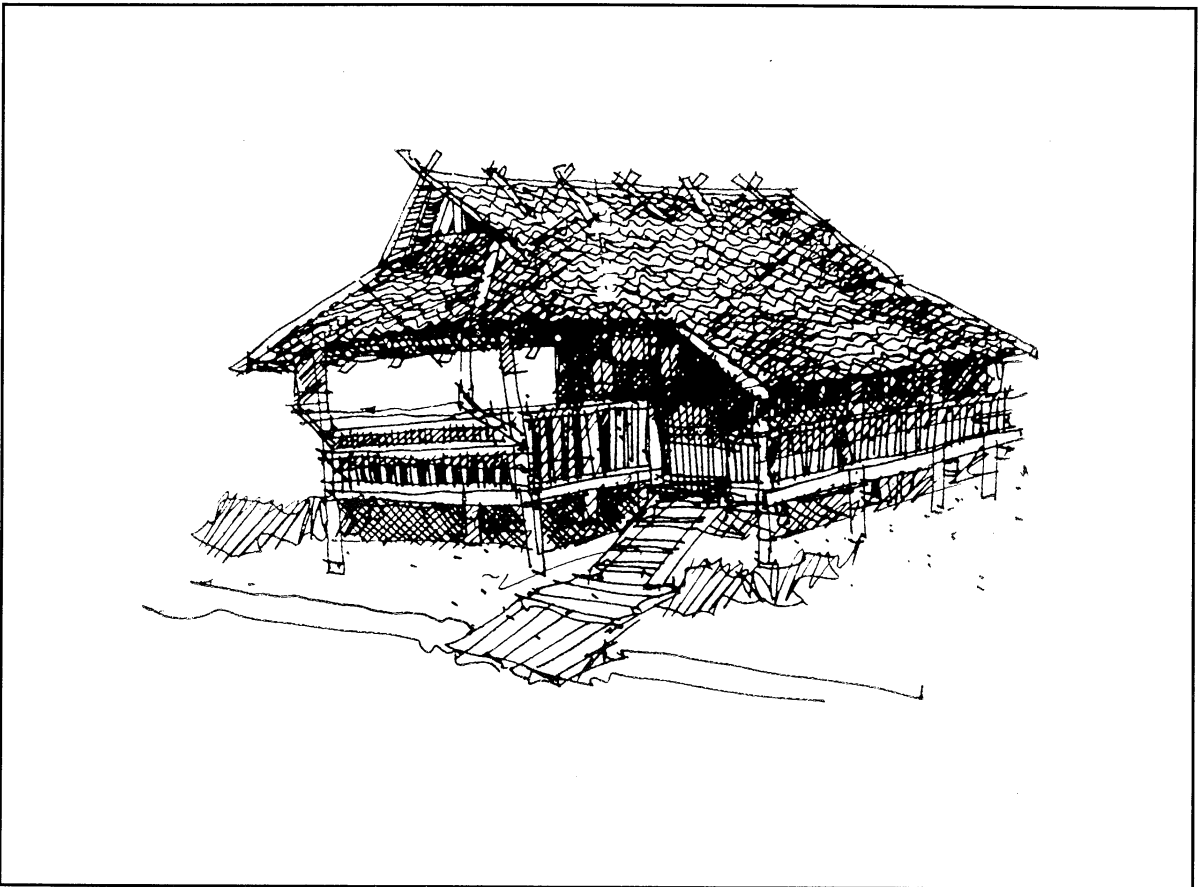
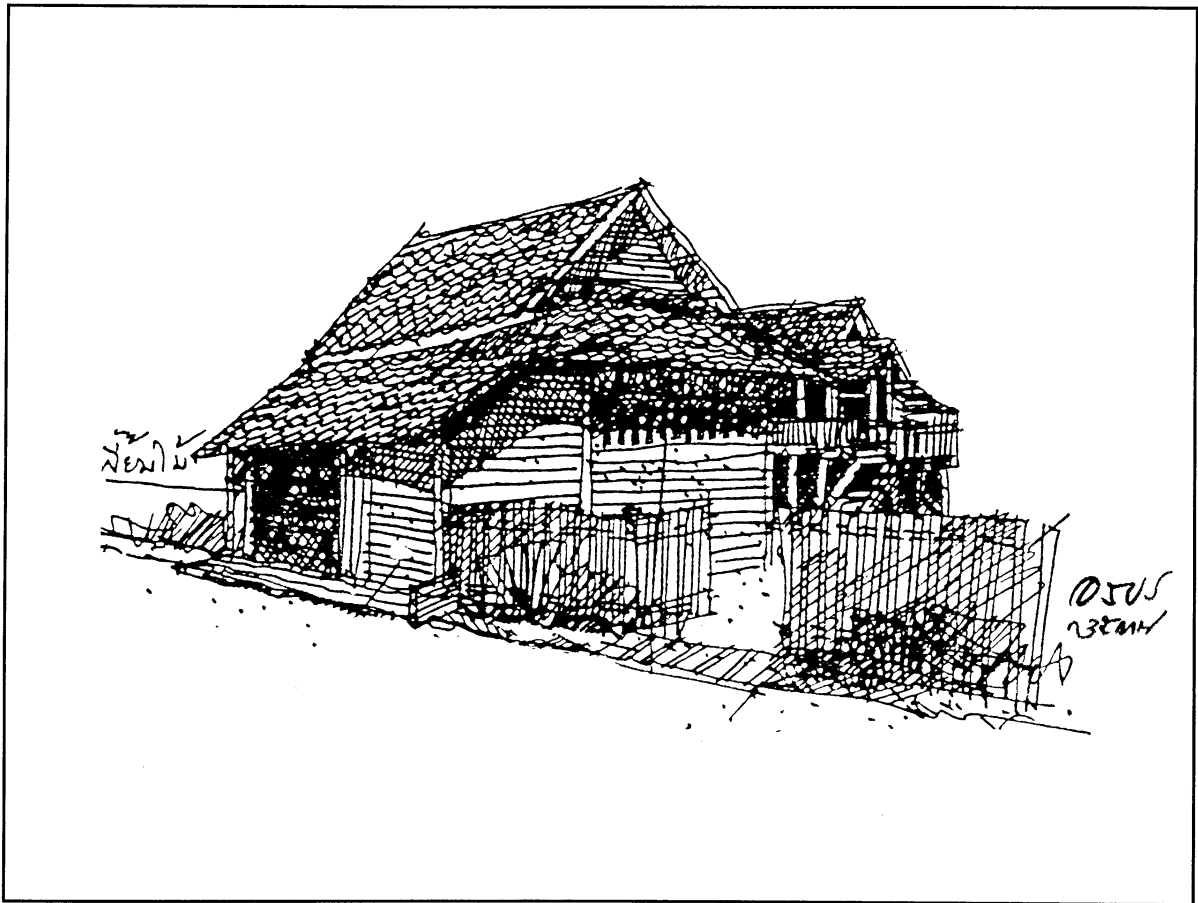
๗.๑๙ รูปด้าน ผังพื้น และทัศนียภาพของเรือนพักอาศัยแบบจั่วเดียว

ภาพโดย สมคิด จิระทัศน์กุล

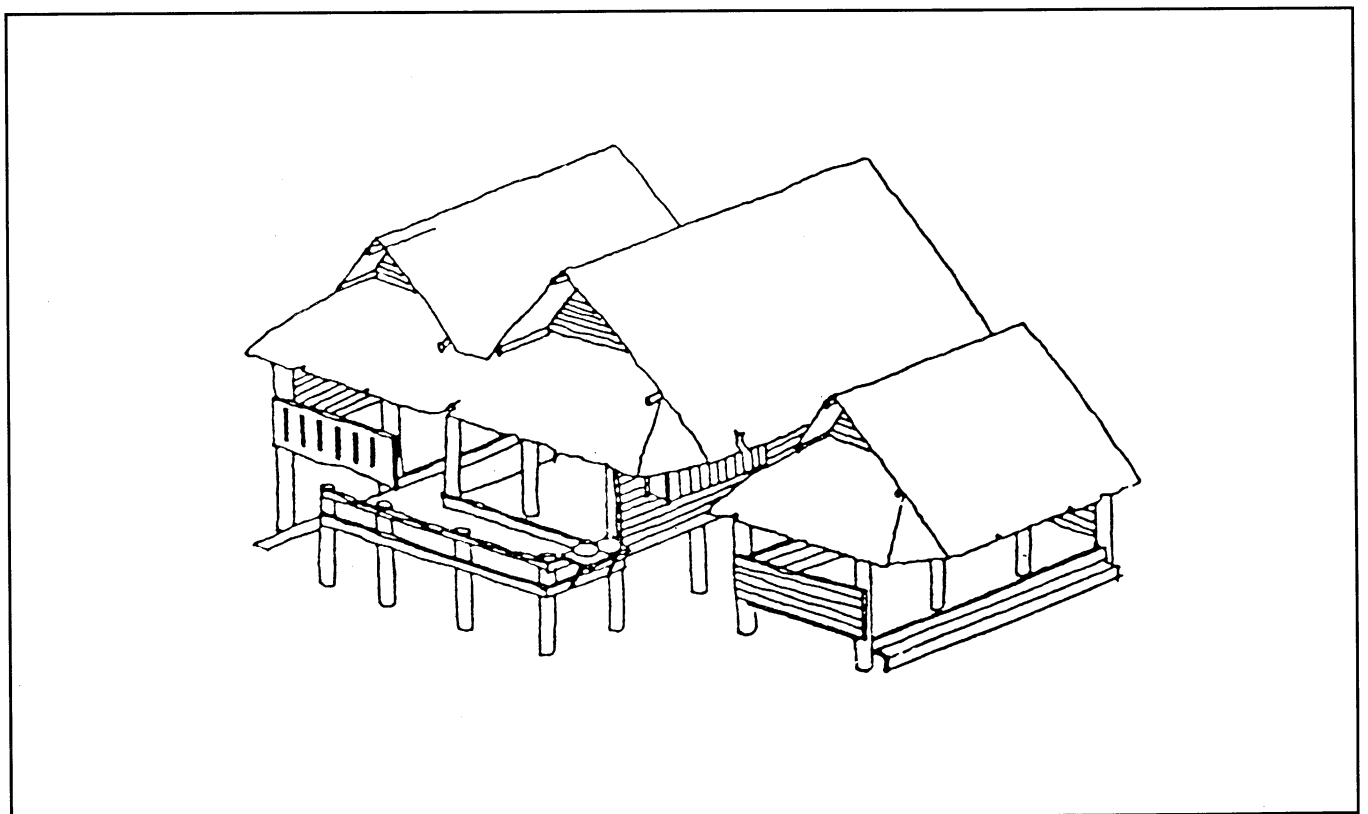
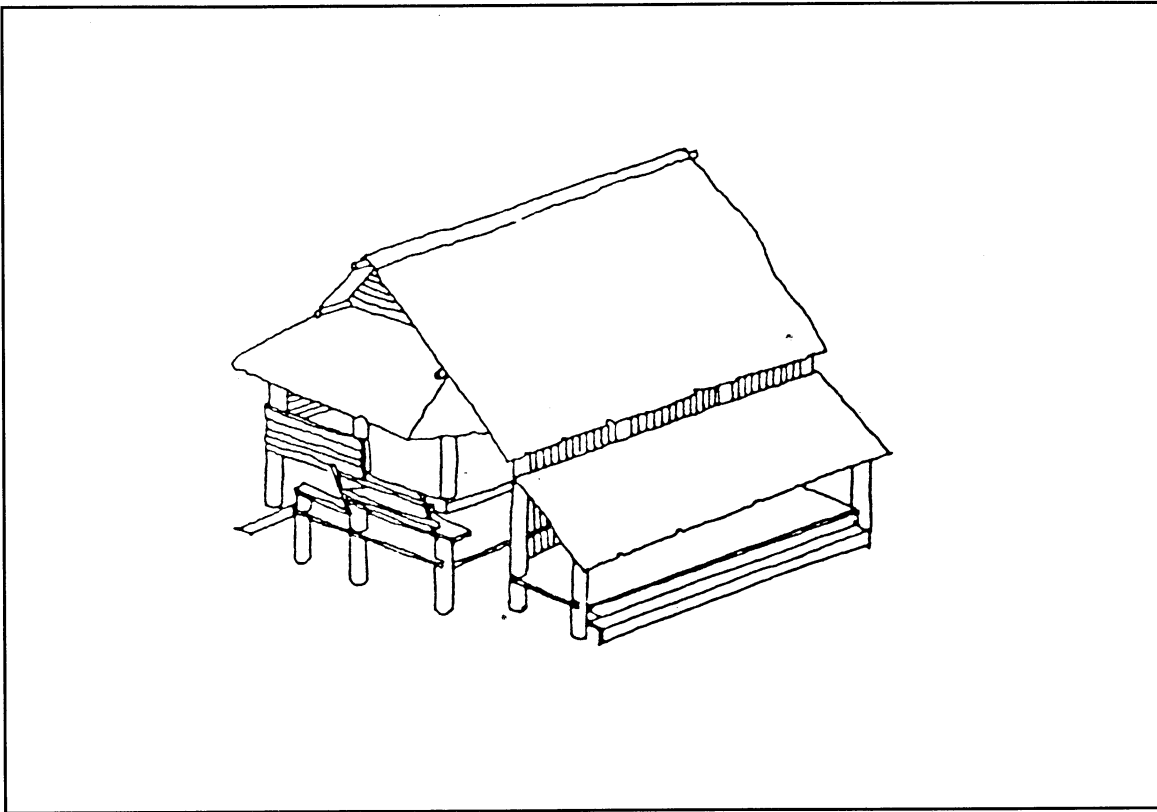
ที่มา : อรศิริ ปาณินท์ และคณะ: การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน และบริเวณเกี่ยวเนื่อง, กองวางแผนโครงการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖, หน้า ๒๐๖

๗.๒๐ รูปด้าน ผังพื้น และทัศนียภาพของเรือนพักอาศัยแบบจั่วแฝด

๗.๒๑ (บน) เรือนร้านค้าแบบชนบท

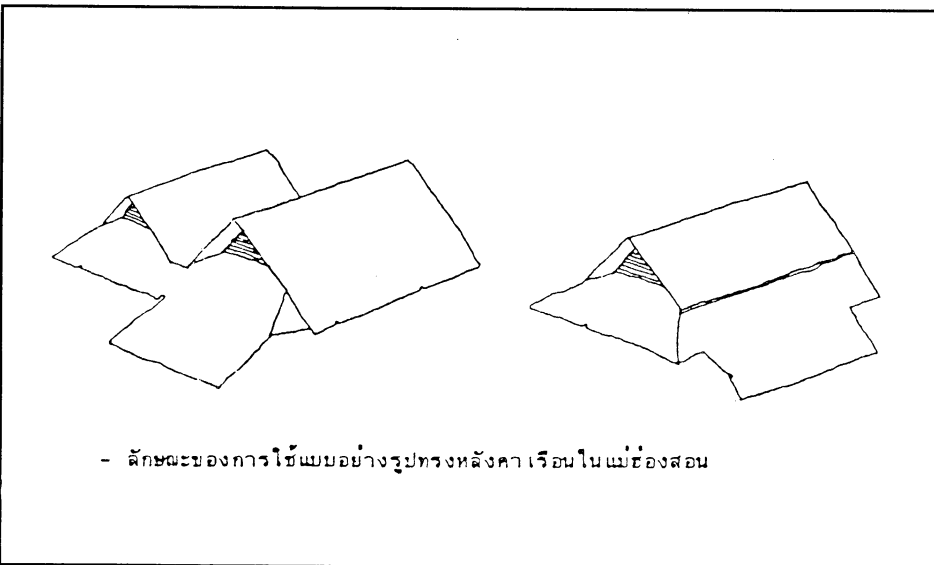
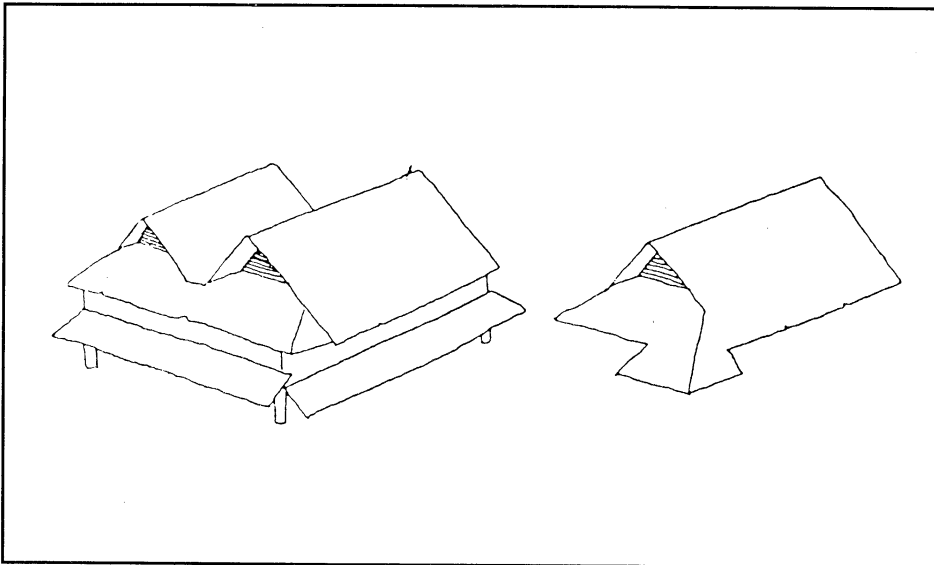
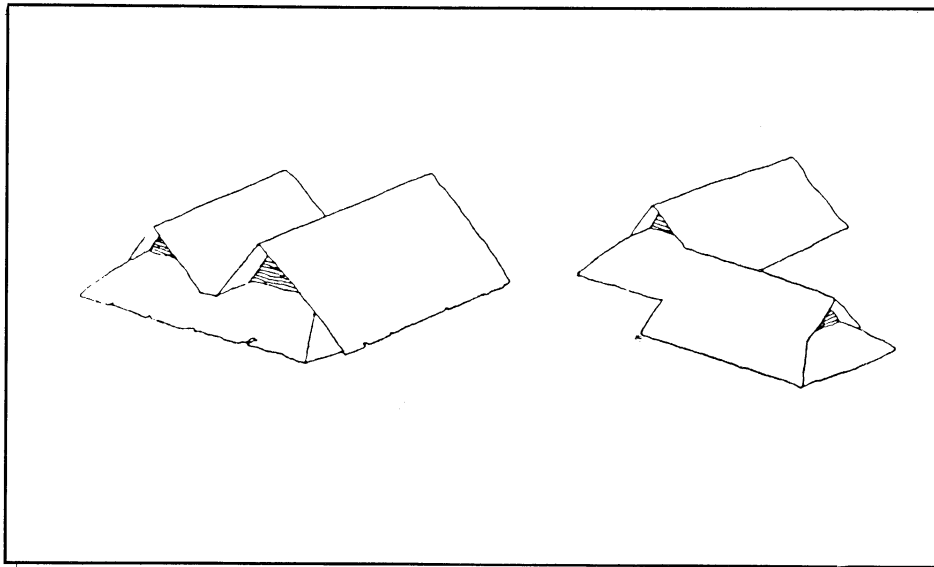
๗.๒๒ (ล่าง) เรือนพักอาศัยที่ดัดแปลง แบบเรือนค้าขายในชนบท

ภาพโดย สมคิด จิระทัศนกุล

ที่มา : อรศิริ ปาณินท์ และคณะ: การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน
และบริเวณเกี่ยวเนื่อง, กองวางแผนโครงการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖,
หน้า ๒๐๘

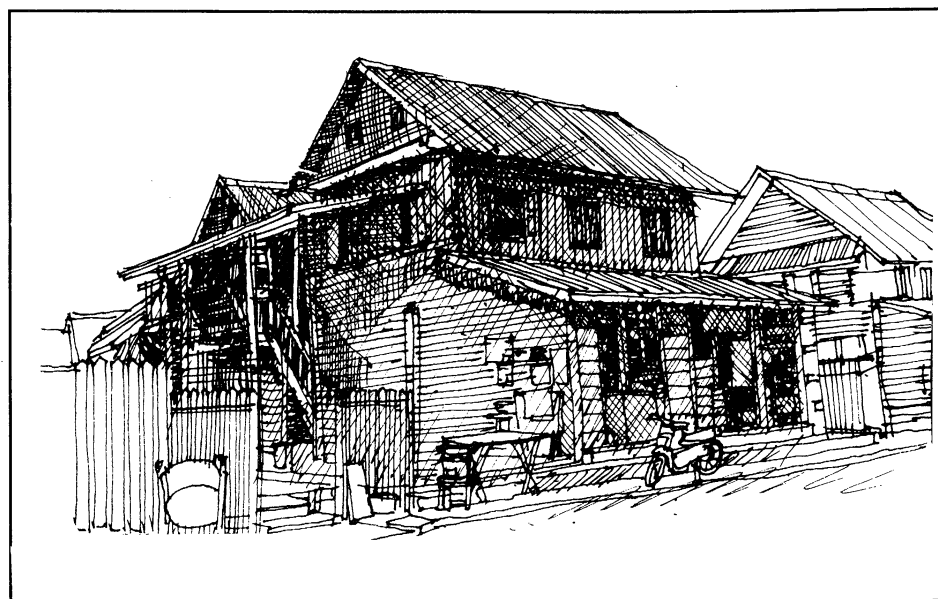
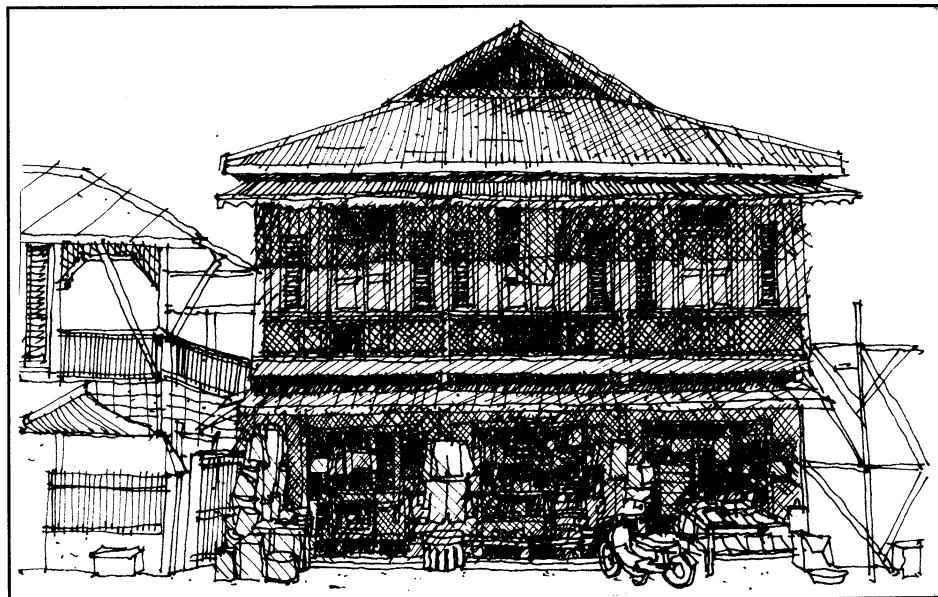
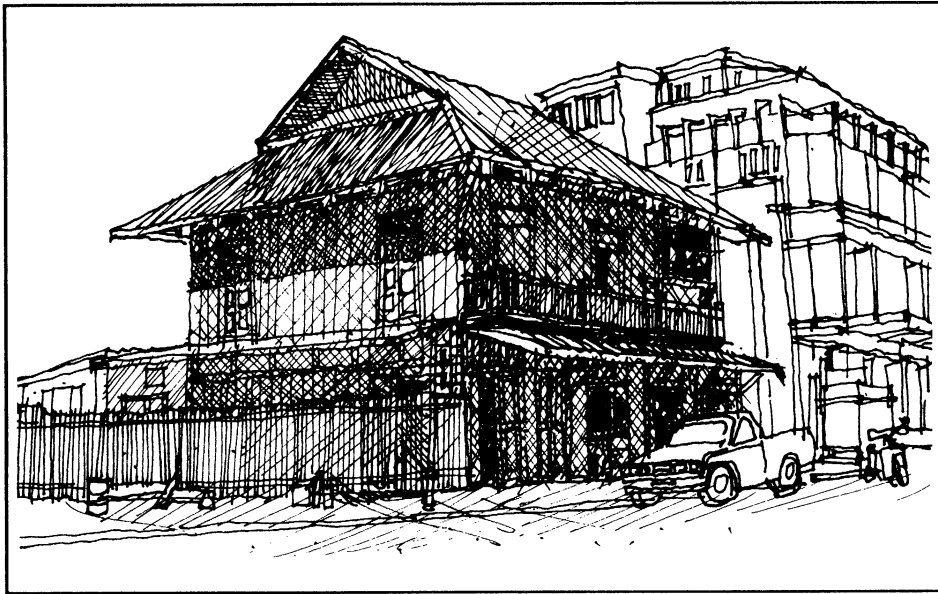
๗.๒๓ รูปลักษณะของเรือนพักอาศัยที่ร้านค้า

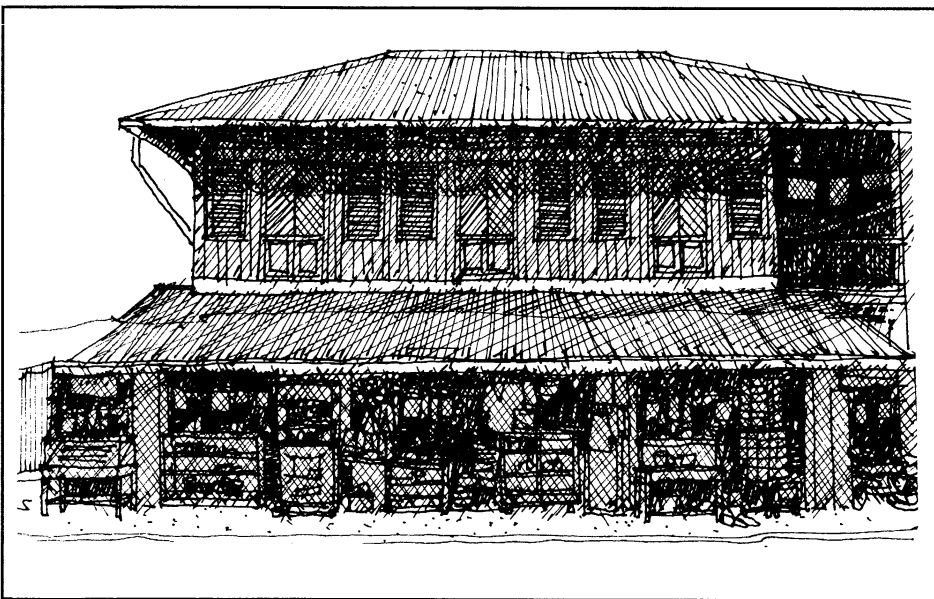
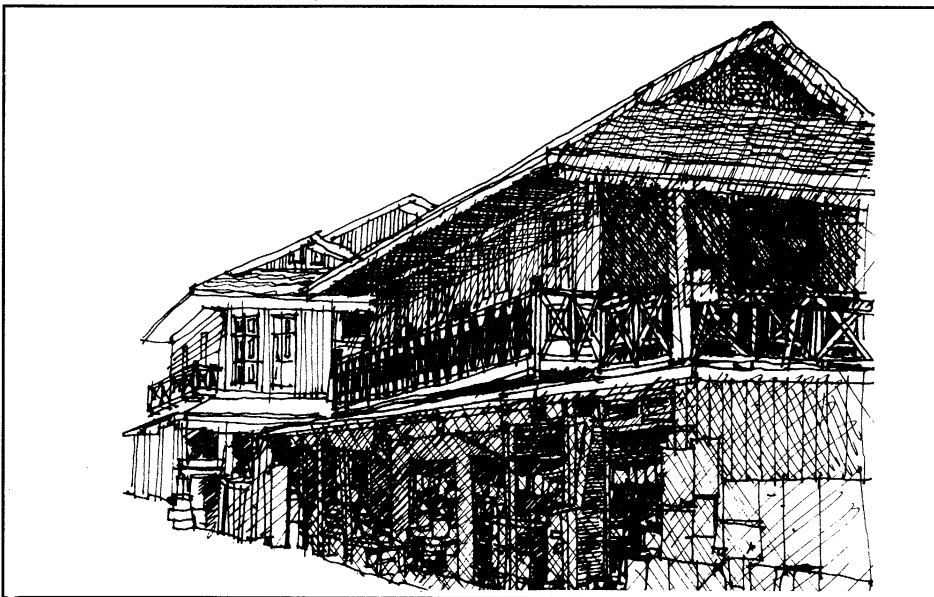
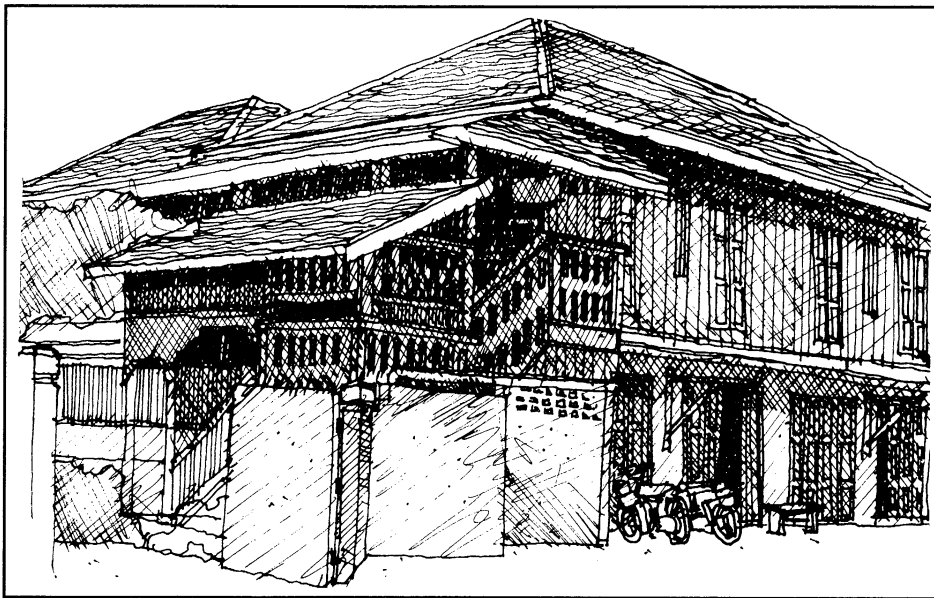
ภาพโดย สมคิด จิระทัศนกุล

ที่มา : อรศิริ ปาณินท์ และคณะ: การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน
และบริเวณเกี่ยวเนื่อง, กองวางแผนโครงการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖,
หน้า ๒๐๙

๗.๒๔ ลักษณะของการใช้แบบอย่างรูปทรงหลังคาเรือนในแม่ฮ่องสอน

๗.๒๕ (บน) เรือนค้าขายในเมืองแบบสามห้องเสา หันด้านข้างออกถนน
 ๗.๒๖ (กลาง) เรือนค้าขายในเมืองแบบสามห้องเสา หันหน้าจั่วออกถนน
 ๗.๒๗ (ล่าง) เรือนค้าขายในเมืองแบบทิ้งชายคา กลุ่มส่วนค้าขายซึ่งเป็นชั้นเดียว

๗.๒๘ (บน) เรือนค้าขายผสมพักอาศัยในเมือง
 ๗.๒๙ (กลาง) บรรยากาศของเรือนค้าขายในเมือง
 ๗.๓๐ (ล่าง) ช่วงเปิดชั้นบนของเรือนค้าขาย

เหลืออยู่เป็นส่วนน้อยยังสามารถพบได้ในเขตอำเภอ
ขุนยวม อำเภอแม่สะเรียง อำเภอปาย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน สำหรับในอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนนั้น
เหลืออยู่น้อยซึ่งน่าจะสูญหายไปเพราะเป็นเอกลักษณ์ของ
สถาปัตยกรรมแบบไทลัทธิหนึ่ง

เรือนค้ายาวส่วนใหญ่ จะเป็นเรือนเครื่องสับ
โครงสร้างไม้ทั้งโครงสร้างหลักและโครงหลังคา พื้นไม้
ผนังไม้ หลังคามุงสังกะสี หรือกระเบื้องลอนเล็ก

๗.๔ ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม ของเรือนพักอาศัยและเรือนร้านค้า

๗.๔.๑ เรือนพักอาศัยและเรือนพักอาศัย แบบร้านค้า

เป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง ซึ่งนิยมหันจั่วเรือน
ออกสู่ทางเข้าหลัก ขนาดของจั่วเรือนนั้นจะเล็กกว่า
เรือนล้านนาทั่วไป หลังคาจั่วพื้นใหญ่คลุมลงมาต่ำ
แต่ภายในขอบเขตของการใช้สอยในผังพื้นของเรือน
ใต้ซึ่งดูเหมือนเป็นผังพื้นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า
ในการใช้งานจริง มีการยื่นส่วนใช้สอยที่จำเป็นออก
จากรอบสี่เหลี่ยมของแผนผังหลักออกไปได้รอบด้าน
ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสถาปนิกได้สร้างสรรค์ระนาบ
หลังคาของเรือนชาวไตออกไปได้รอบทิศ สูงต่ำต่างกัน
เป็นการสร้างสรรค์ระนาบหลังคาและการทิ้งชายคา
ที่ซับซ้อนและมีชีวิตชีวา ซึ่งเป็นข้อแตกต่างอย่าง
ชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนในถิ่นอื่นๆ ไม่ว่าจะ
จะเป็นเรือนล้านนา เรือนไทยภาคกลาง เรือนอีสาน
หรือเรือนมุสลิมภาคใต้ ลักษณะของเรือนไตเป็น
แบบที่ไม่หยุดนิ่ง แสดงถึงลักษณะของการสร้างสรรค์
ของสถาปนิกที่มีอิสระภายในขอบเขตของประเพณี
ที่เอื้ออำนวย

องค์ประกอบย่อยของเรือนไต คือ เชนพะลา
หรือเชนเจ้าพะลา ซึ่งเป็นส่วนยื่นออกจากตัวเรือน

เห็นได้จากภายนอก ซึ่งดูเหมือนไม่สลักสำคัญอะไร
นักในทางด้านการใช้สอย แต่ความหมายในเชิงนาม
ธรรมของความศรัทธา ความเชื่อส่งผลให้มีรูปแบบ
ปรากฏที่สะดุดตาเป็นเอกลักษณ์ของบ้านชาวไต ดัง
จะเห็นได้ว่าแม้ว่าบ้านชาวไตจะมีความจำเป็นต้อง
เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิมตามสภาพการณ์ของสังคม
เช่นบ้านชาวไตที่บ้านแม่สามแลบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ซึ่งได้กล่าวถึงในบทที่ ๔ ตัว
บ้านของกลุ่มชาวไตไม่สามารถมีที่สร้างบ้านเดี่ยวได้
กลายเป็นเรือนแถวไม้ต่อเนื่องกัน แต่สิ่งที่เห็นได้
ชัดและรู้ว่าเป็นบ้านชาวไต คือจะมีเชิงเจ้าพะลา
เป็นไม้โป่งออกมาจากฝาเรือนทุกบ้านเป็นสัญลักษณ์
ของกลุ่มบ้านชาวไต

๗.๔.๒ เรือนร้านค้า

ลักษณะเด่นของเรือนประเภทนี้ อยู่กับการ
กำหนดขนาดของเรือนที่ใช้ ๓ ห้องเสาเหมือนๆ กัน
แต่ในเรือนค้ายาว ๓ ห้องเสาของแต่ละเจ้าของมิได้
หันทิศทางของจั่วไปทางเดียวกันแบบเรือนแถวทั่วไป
เรือนร้านค้าของชาวไตมีทั้งหันด้านยาว และด้านสกัด
ออกสู่ถนนทั้งนี้ เพราะเมื่อพิจารณาขนาดและสัดส่วน
ของผังพื้นของเรือนร้าน ๓ ห้องเสากับความลึก
ของเรือนจากถนน จะเห็นว่าใกล้เคียงกัน ทำให้
สามารถขึ้นรูปหลังคาได้ทั้งสองทาง ซึ่งกลายเป็นข้อดี
ของผังส่วนรวมของชุมชน เพราะทำให้เส้นสายของ
กลุ่มร้านค้าที่มองโดยทัศนวิสัยไม่ซ้ำซาก ไม่แข็ง
กระด้างให้ภาพรวมที่เลดูเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นลักษณะ
ทางนามธรรมเดียวกันกับบ้านไตนั่นเอง

องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมปลีกย่อยอื่นๆ
ก็เช่นเดียวกัน การใช้รูปทรง ลักษณะ จังหวะของ
การสร้างสรรค์องค์ประกอบที่เป็นไม้ของช่องลม ช่อง
เปิด ลวดลายของไม้ที่เป็นประตู ลูกกรงให้เอกลักษณ์
เฉพาะอันเป็นกลุ่มก้อนของเรือนร้านค้าแบบไต

เชิงอรรถ บทที่ ๗

^๑อนุวิทย์ เจริญสกุล : เรือนลานนาไทยและ
ประเพณีการปลูกเรือน., กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์
อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๑. หน้า ๑๘.

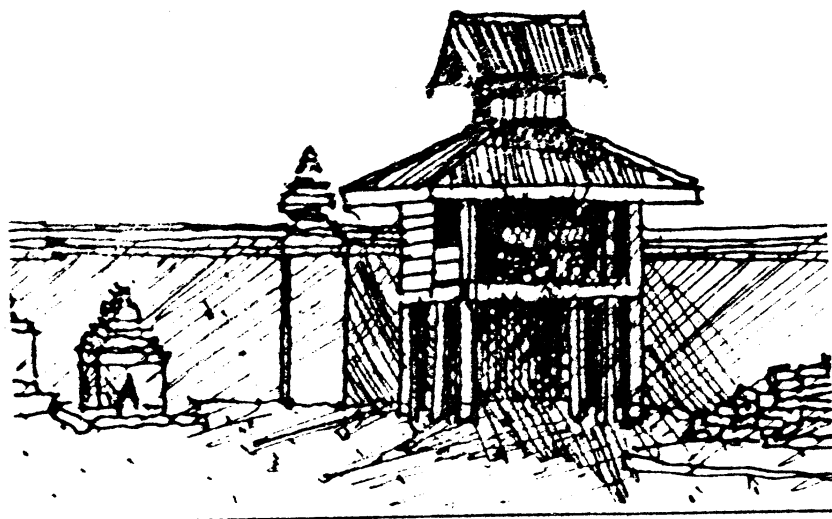
^๒دنุพันธ์ กล้าพจญ : เรือนโบราณในหมู่บ้านปาง
หมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน, สารนิพนธ์ในหลักสูตรประกาศ-
นียบัตรชั้นสูง ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า
๘๓.

^๓วิวัฒน์ เตมีพันธ์ : “โลกทัศน์ล้านนาและเอก-
ลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของ
แหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา”. เอก
สารประกอบการสัมมนาชุดที่ ๒ เรื่อง อีสาน-
ล้านนา แนวประสานทางสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น วันที่ ๑๔-๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๗.
หน้า ๖.

^๔บรรจบ พันธุเมธา : กาเลหม่านไต ในรัฐชาน,
คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, สำนัก
เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, กรุงเทพฯ, สำนัก
พิมพ์ประการพริก. ๒๕๓๖. หน้า ๒๔.

..... ในหนังสืออ้างอิงเชิงอรรถ ๔ นี้ เขียน
ความหมายของคำว่า ครู, หมอ หรือ ช่าง
ว่า สะหฺร่า แต่ในหนังสือนี้ ใช้คำว่า สล่า
เนื่องจากเป็นคำกลางที่ใช้กับไคยวน ไคลื้อ
และคนไทยภาคกลาง สื่อความหมายได้
เข้าใจ.....อรศิริ ปาณินท์

ประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับบ้าน

จากการศึกษาถึงชาวไต ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของชาวไตตามลำดับความสำคัญตั้งแต่ หมู่บ้าน วัด และบ้าน เราพบว่าทุกระดับของสถาปัตยกรรมใดที่ศึกษาถึงนี้ มีความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในขอบเขตต่างๆ ที่สัมพันธ์กันตลอดเวลา อาทิเช่น หมู่บ้าน กับพิธีกรรมของชุมชน วัดกับพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณี มาถึงรายละเอียดของบ้านก็เป็นเดียวกัน เพราะบ้านนอกจากจะใช้อยู่อาศัยตามลักษณะการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีความเชื่ออีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่า ประเพณีเนื่องชีวิตที่มีความผูกพันกับบ้านที่เราได้อาศัยอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขด้วย ดังนั้นจึงควรศึกษาถึงประเพณีและความเชื่อของชาวไตที่เกี่ยวกับบ้านและกิจกรรมที่กระทำในบ้านว่ามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวไตอย่างไร พิธีกรรมและความเชื่อเป็นอย่างไร และสถานที่ที่ใช้ในกิจกรรมใช้ส่วนใดของบ้าน ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับบ้านที่จะกล่าวถึง ได้แก่

- ประเพณียกเสาเอกของบ้าน
- ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด
- ประเพณีการอยู่ไฟ
- ประเพณีการทำขวัญเดือน
- ประเพณีการกัณฑ์
- ประเพณีการแต่งงาน

๘.๑ ประเพณีการยกเสาเอกของบ้าน

ในกลุ่มของคนเอเชียไม่ว่าจะเป็น คนไทย จีน ญวน ลาว เขมร พม่า ฯลฯ จะมีความเชื่อเกี่ยวกับสิริมงคลคล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นการกิน การอยู่ การทำงานหรือการดำรงชีวิตแบบใดก็ตาม ย่อมต้องการอยู่และทำกิจกรรมอย่างเจริญรุ่งเรือง และร่มเย็นเป็นสุข ดังนั้นแต่ละชาติจะมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการอยู่ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ความเชื่อและข้อห้ามต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเลือกที่ตั้งเรือน การปลูกเรือน การวางทิศทางของเรือนต่างก็มีลักษณะต่างๆ และส่วนใหญ่แล้วสามารถวิเคราะห์เหตุผลประกอบได้ว่า ข้อห้ามต่างๆ หลายประการเกิดขึ้นจากต้องการความปลอดภัยและการอยู่อย่างร่มเย็น นอกจากการเลือกที่ตั้งของบ้านแล้วประเพณีการยกเสาเอกของบ้านเป็นประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อของการอยู่ ที่ให้ผลต่อกำลังใจของผู้ที่จะอยู่อาศัยอยู่ในบ้านจนชั่วลูกชั่วหลาน

โดยปกติแล้วชาวไตเชื่อว่า สรรพสิ่งต่างๆ ในโลกนี้มีเทพยดาเป็นผู้ปกปักรักษาโดยเฉพาะ ดิน น้ำ ลม และไฟ ดังนั้นเมื่อเราจะปลูกบ้านเทพยดาที่รักษาพื้นที่จะเป็นผู้คุ้มครองป้องกันภัยให้เรา พิธีการยกเสาเอกของบ้าน ซึ่งเรียกว่า “เสามังกลา” คือ^๑ เสามงคลหรือเสาเอกนั่นเอง เป็นการจัดพิธีกรรมเพื่อนำสิ่งของมาไหว้ “เจ้าน้ำเจ้าหลิน”^๒ คือเจ้าน้ำ

เจ้าดิน เพื่อความอยู่ดีกินหวาน (กินดี) ของเจ้าของบ้าน

เสามังกลา หรือเสาเอกในการก่อสร้างบ้านใหม่ คือ เสาต้นที่สองทางด้านหัวนอนของเจ้าของบ้าน เมื่อได้ฤกษ์เจ้าของบ้านจะนำเครื่องเช่นไห้ว ประกอบด้วยขามอ่างใส่ข้าวสารไว้ก้นอ่าง และนำกล้วยน้ำว้า ๑ หวี มะพร้าวห้าว ๑ ลูกใส่ไว้ข้างบน พร้อมกับเอาผ้าขาวยาว ๔ ศอก (๒ หลา) ๑ ผืน ผ้าแดงยาวเท่ากัน ๑ ผืน หมาก ๑ คำ และเงิน ๔ บาท ๕๐ สตางค์ (ที่รัฐฯ ใช้ ๔ ๑/๒ จั๊ด) นำมา เช่นไห้วที่เสามังกลาพร้อมอธิษฐานขอมาต่อเจ้าน้ำเจ้าหลิน ในการปลูกสร้างบ้านในที่ที่ท่านครอบครองอยู่ เสร็จแล้วนำผ้าขาวมาผูกที่หัวเสา และผูกทับด้วยผ้าแดงเอากล้วยและมะพร้าวห้อยไว้ที่หัวเสาด้วย ห้อยไว้จนกว่ากล้วยและมะพร้าวจะหล่นไปเอง พิธียกเสาเอกของชาวไตก็คล้ายคลึงกับพิธีของคนไทยภาคอื่นๆ เช่นกัน ต่างกันแต่ของที่นำมา เช่นไห้วจะเป็นของที่หาง่ายในแต่ละภูมิภาค

๘.๒ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด

ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของชาวไตมีมากมาย และมีตั้งแต่ก่อนเด็กปฏิสนธิในครรภ์มารดาด้วยซ้ำ เพราะมีความเชื่อเกี่ยวกับการฝันของแม่ ก่อนเด็กเกิดว่าถ้าแม่ฝันเห็นดอกไม้และเครื่องประดับประเภทแหวน กำไล จะได้อลูกสาว ถ้าฝันเห็นผลไม้หรือฝันว่าได้กินผลไม้หรือได้เพชรพลอยจะได้ลูกชาย ถ้าฝันเห็น “ก่างวันตัก” (พระอาทิตย์ตก) จะได้อลูกแฝด การฝันเห็นพระอาทิตย์ตกเป็นสิ่งที่ชาวไตกลัว เพราะกลัวจะได้ลูกแฝด ทำให้มีข้อห้ามกินผลไม้แฝดทุกชนิด ทั้งนี้เพราะในการคลอดลูกแบบโบราณแค่ลูกคนเดียวก็ถือว่าอันตรายแล้วถ้าเกิดเป็นลูกแฝด

ทั้งแม่และเด็กจะไม่มีความปลอดภัย นอกจากความฝันชาวไตมีข้อห้ามสำหรับหญิงมีครรภ์อีกมาก ในข้อห้ามเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความกลัวว่าจะคลอดยาก กลัวว่ารกเด็กจะพันตัว กลัวว่ารกจะออกมาไม่หมด ซึ่งเป็นอันตรายต่อแม่และลูก ข้อห้ามต่างๆ มีอาทิ เช่น ห้ามนั่งค้ำคางพักตุ (ห้ามนั่งบนธณิประตุ) ห้ามอาบน้ำเมื่อวันตัก (ห้ามอาบน้ำหลังพระอาทิตย์ตก) ห้ามเอาหลังอ้อมไฟ (อั้งไฟ) ห้ามกินข้าวแค้น ข้าวจี ข้อห้ามสามข้อหลังนี้ห้ามเพราะกลัวรกติดหลังเด็ก ห้ามทำไฟไฟ (แม่เตาไฟ) ใหม่

ถ้าวิเคราะห์ตามหลักตรรกวิทยาแล้วจะเห็นว่า ห้ามนั่งบนธณิประตุก็ดีหรือห้ามอาบน้ำหลังพระอาทิตย์ตกก็ดี เพื่อความปลอดภัยของแม่เพราะมีโอกาสเกิดอุบัติเหตุหกล้มกันกระแทกซึ่งเป็นอันตรายต่อแม่และเด็กได้ง่าย ส่วนห้ามเกี่ยวกับไฟเพื่อต้องการให้แม่ห่างจากกำเนิดของไฟที่จะลุกเป็นอันตรายได้

เวลาจะคลอดมีข้อบังคับในการคลอดว่าต้องเปิดประตูหน้าต่างให้ลมถ่ายเทสะดวก ให้คลีมุ้งมานออก ถอดเครื่องประดับออกจากตัวแม่ เพื่อให้คลอดสะดวก ข้อห้ามเหล่านี้เกิดขึ้น เพราะแต่ก่อนไม่ได้ใช้แพทย์หรือพยาบาลผดุงครรภ์แผนปัจจุบัน แต่ใช้แม่เก็บ (หมอดำแย) ซึ่งเวลาทำคลอดกลัวเรื่องรกเด็กไม่หลุดออกมาหมดเป็นที่สุด และยังมีวิธีปฏิบัติหากรกเด็กที่คลอดใหม่ออกมาไม่หมดตามความเชื่อแบบไต^๓ อีกคือถ้ารกไม่ออก ให้เอาผมมาแยงคอแม่ให้อาเจียน ให้อ่านน้ำใส่ตะเกียงให้แม่กิน ให้อาตั้นขึ้นมาวี(พัด) ให้อาตั้นเข้ามาวี(พัด) สรุปลแล้วคือวิธีที่ทำให้แม่หายใจได้สะดวกจะได้มีลมแบ่งดีขึ้นนั่นเอง

การเกิดตามประเพณีชาวไตโบราณ เกิดที่

บ้านซึ่งในห้องนอนจะค่อนข้างทึบจึงต้องให้เปิด
ประตุนหน้าต่างให้ลมผ่านได้สะดวกที่สุด เมื่อเด็ก
คลอດออกมาปลอดภัยแล้วก็มีประเพณีการบอก
แม่พ่าย หรือแม่ซื้อตามความเชื่อแบบไทยภาคกลาง
คือถือว่าเป็นแม่ในชาติก่อนที่จะมาตามเอาลูกคืนไป
ดังนั้นพอเด็กคลอດมาแล้วภายใน ๒ วันแรกจะเอา
เด็กใส่ ล่องพัดข้าว (กระดังพัดข้าว) เอาออกไป
นอกเรือน แล้วร้องถามว่า^๔

สามวันลูกผี สี่วันลูกเฮา
บ๊อเฮาก็เฮาก้าเหลว เมื่อหลังอำไล่เฮาเยา
หมายถึง ถ้าจะเอาลูกกลับไปก็เอาไปทันที
วันหลังจะเอากลับไปไม่ได้แล้ว

ที่ร้องลักษณะนี้เพราะถือว่า เด็กคลอດใหม่
ถ้าคลอດแล้วเสียชีวิตแต่แรกดีกว่าเลี้ยงจนโตแล้ว
เสียชีวิตไป แต่ปัจจุบันการเกิดลักษณะนี้ไม่มีใครมีแล้ว
เพราะมีสถานีนามัยอยู่แทบทุกชุมชน

๘.๓ ประเพณีการอยู่ไฟ

เมื่อแม่คลอດลูกมาแล้ว ชาวไตนิยมให้แม่
อยู่ไฟเพื่อให้หมดลูกแม่เข้าอุ้งเร็วขึ้น แม่จะได้แข็งแรง
ไม่มีโรคภัย การอยู่ไฟของแม่ใช้บริเวณเดินใกล้ๆ
กับแม่เตาไฟ หรือ ไฟไฟ ตามภาษาไต แม่จะนอนที่
ตั้งใกล้ๆ กับ ไฟไฟ ซึ่งสุมไฟด้วยฟืนไม้กุด ไม้หล่า
หรือไม้หมากจันทน์ ที่ต้องใช้ฟืนไม้เหล่านี้เพราะกลิ่น
ไอของฟืนไม้เป็นอันตรายต่อแม่ที่อยู่ไฟ แม่จะนอน
อยู่ไฟบริเวณนี้ประมาณ ๗ วัน ถึงหนึ่งเดือน แล้ว
แต่สุขภาพของแม่ การอยู่ไฟของแม่ลูกก่อนชาวไต
เรียกว่า “เข้าไฟ” ช่วงเวลานั้นนอกจากต้องนั่งนอน
อยู่บริเวณใกล้ๆ ไฟไฟ แล้วยังบังคับอาหารการกิน
คือให้กินข้าวจี (ข้าวคลุกเกลือปิ้ง) กับแกงหางวัว
หรือหางควายต้มกับยอดหมักล้าง (ยอดขุนุน) เพื่อ

ประสระน้ำมัน

๘.๔ ประเพณีการทำขวัญเดือน^๕

เมื่อเด็กเกิดครบเดือน ชาวไตจะทำพิธีเรียก
ขวัญ ซึ่งเรียกว่าพิธี “ห้องผัน” หรือ “อาบเหลิน”
คืออาบน้ำเดือน การเรียกขวัญนี้พ่อ แม่ หรือ ปู่ ย่า
ตา ยาย จะเป็นคนทำให้ก็ได้เพื่อเสริมมงคลแก่ตัวเด็ก
โดยจะทำการเอาเด็กใส่อ่างน้ำ วกน้ำลูบหัว ลูบหน้า
ลูบตัว ในอ่างจะเอาเคล็ดโดยการใส่เครื่องใช้ต่างๆ
ถ้าเป็นเด็กหญิงจะใส่เครื่องทอง แหวน สายสร้อย
กำไล ไว้ในน้ำ ถ้าเป็นเด็กชายจะใส่หอก ดาบ ใน
การทำพิธีห้องผันนอกจากจะมีอ่างน้ำใส่เครื่องมือ
เครื่องใช้ดังกล่าวแล้ว ยังมีเครื่องเช่นสังเวอัน
ประกอบด้วย เอาข้าวสารเบหนึ่ง (6 เบ = 1 ปีบ)
ใส่ในชามหรือขัน เอาไข่ไก่ดิบ ๒ ฟอง วางตรง
กลางเอาเบียงซึ่งชาวไตเรียกว่า “หมากเม” วางบน
ไข่แต่ละฟอง แล้วว่าคาถา บางพิธีที่เป็นพิธีใหญ่จะ
ใช้ฉัตรกระดาศสี่ขาวปักกลางข้าวสาร และยังมีใบชา
ห่อเล็กๆ โก๊ยสองก๊อบ (กล้วยสองหวี) หล่อก๊วย
(ด้ายดิบ) ๒ ห่อ หมากพลูยา ๒ คำ วางเพิ่มลงไป
บนข้าวสารด้วย

พิธีห้องผันนี้ทำเพื่อเป็นสิริมงคลให้แก่เด็ก
ที่ที่ใช้ในการทำพิธีคือบริเวณเดินในบ้านเมื่อเสร็จพิธี
มีการผูกขวัญแก่เด็กและให้เงินทองเป็นการรับขวัญ
ลูกหลานด้วย

๘.๕ ประเพณีก้นตอ

ก้นตอคือการขอขมาลาโทษ ต่อผู้เฒ่าผู้แก่
ในครอบครัว หรือญาติมิตรที่เคารพนับถือ ชาวไต
ก้นตอกันหลายครั้งส่วนใหญ่ในการบวชเณร บวชพระ
แต่งงาน และพิธีสงกรานต์ ลูกหลานจะไปทำพิธี

กันต่อผู้ใหญ่ ญาติผู้ใหญ่เมื่อมีลูกหลานมากันต่อใน วาระใดก็ตาม ก็จะทำให้การต้อนรับคือการรับมา และ ให้ศีลให้พรและถ้าเป็นการกันตอเนื่องในการบวชหรือ แต่งงานนอกจากให้ศีลให้พรแล้วยังให้ข้าวของเงิน ทองเป็นของขวัญ หรือเป็นเงินกันตอด้วย

การกันตอจะใช้พื้นที่บริเวณเดิน หรือชาน หน้าบ้านโดยการปูเสื่อเพื่อรับการกันตอ

๘.๖ ประเพณีแต่งงาน^๖

ประเพณีแต่งงานหรือที่ชาวไตเรียกว่า “กิน แยก” เป็นประเพณีที่เรียบง่ายเริ่มจากฝ่ายชาย โดยส่ง “กิ้นใจ” (เจ้าแก่) ไปสู่ขอกับ “ลุงตา” (เจ้าแก่ฝ่ายหญิง) พุดจาสู่ขอให้เป็นทองแผ่นเดียวกัน ขอให้ฝ่ายหญิงเป็นแก้วของบ้าน ในพิธีสู่ขอจะมี ประธานซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่ทั้งสองฝ่ายเคารพนับถือ เรียกว่า “ป้อแยก” ซึ่งจะเป็นผู้กล่าวคำ “มั่งกะลา” (มงคล) ก่อนที่จะกล่าวคำมั่งกะลาต้องเตรียมเครื่อง เช่น ไห้ว ประกอบด้วย ไก่ต้ม ๒ ตัว ไก่สองก๊อบ (กล้วย ๒ หวี) เหล้าสองถ้วย น้ำอ้อยสองชาม และมีธาดาสีหมาก พลุ ยา มาวางหน้าบ่าวสาว ซึ่ง นั่งตรงกับป้อแยกผู้ที่กล่าวคำมั่งกะลา โดยสาวแก้ว นั่งซ้าย บ่าวแก้วนั่งขวา ป้อแยกจะกล่าวคำมั่งกะลา ซึ่งจะบรรยายความตั้งแต่บ่าวสาวยังเด็ก จนโตมา พบกันและจะร่วมชีวิตกัน กล่าวเสร็จ สาวแก้วจะ เอาเหล้าส่งให้บ่าวแก้ว เอาหยอดลงที่ไก่ต้ม ป้อแยก จะให้พรเป็นคำบาลีสลับกับคำไต

หลังจากพิธีกินแยกแล้ว ก็จัดเลี้ยงข้าวปลา อาหารกันในหมู่ญาติมิตร

พื้นที่ในบ้านที่ประกอบพิธีกินแยกนี้ ก็คือ ที่เดินนั่นเอง

๘.๗ ประเพณีเกี่ยวกับการตาย^๗

ชาวไตแต่โบราณจะไม่มีพิธีศพนอกจาก ศพพระ ถ้าเป็นคนธรรมดาจะนำศพใส่โลงไปฝังที่ ป่าชะ หรือป่าเหว เหมือนกันหมด เมื่อมีคนตายจะ ต้องรีบต่อโลงซึ่งต่อกันเดี๋ยวนั้น ไม่มีการเตรียมล่วงหน้า โลงจะใช้ไม้สัก หรือไม้แปก (ไม้สน) ที่พื้น โลงจะรองด้วยใบยาสูบ พร้อมทั้งเอาใบฝรั่ง (เหวอ หมากกา) และผัก (หมากปักหม่น) เเจาะรูวางไว้ เพื่อกลบกลิ่นด้วย หลังจากที่ทำน้ำศพและตั้งศพ ให้ลูกหลานเคารพแล้ว เมื่อจะเอาศพลงจากเรือน ให้บั้ง (โปรย) ข้าวสาร ถั่ว เงิน และแสง (เพชร พลอย ถ้ามมี) เป็นการโปรยทาน แจกเสื้อผ้าของคน ตายให้แก่คนยากจน เวลาหามศพให้เอาดินไปก่อน แต่เมื่อจะเข้าป่าช้า กลับเอาด้านหัวเข้าก่อน เมื่อจะ เอาหีบศพลงหลุมให้หันหัวไปทางทิศเหนือ ถ้าผู้ ตายเป็นเจ้านาย จะเก็บศพเอาไว้ได้ ถ้าเป็นศพที่ เก็บไว้จะตั้งศพบนเต็นในบ้าน และจะต้องถวาย ข้าวปลาอาหารอย่างดีทุก ๆ วัน จนกว่าจะนำไปฝัง

ในการทำบุญอุทิศส่วนกุศล จะไม่ทำ ณ ป่า ช้าที่ฝังศพ หรือไม่ทำบุญที่บ้านแต่ให้หาดินไม้ใหญ่ ที่จะเป็นสิ่งสถิตวิญญาณได้อย่างร่มเย็นแล้วไปทำบุญ อุทิศส่วนกุศลกันที่นั่น ดินไม้นี้ต้องเลือกไกลจาก หมู่บ้าน เมื่อทำบุญเสร็จแล้วเวลาเดินกลับบ้านห้าม พุดจากับใครทั้งสิ้นจนกว่าจะถึงบ้าน

พื้นที่ในบ้านที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพ คือ เต็น

พื้นที่ใช้สอยในบ้านกับประเพณีเนื่องชีวิต

จากพิธีกรรมในประเพณีเนื่องชีวิตของชาวไต ที่กระทำที่บ้านหลายประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่า นอกจากการเกิดแล้ว กิจกรรมทุกประเภท

ที่เกี่ยวข้องกับประเพณี เนื่องชีวิตจะกระทำที่เดิน
ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น เข้าไฟ ห้องผัน กันตอ กินแขก
จนถึงตักศพ เดินจึงเปรียบเสมือนชีวิตของบ้านใด
ที่ให้ความอบอุ่น ความศรัทธาและร่มเย็นเป็นสุข
และในการดำรงชีวิตประจำวันก็เช่นเดียวกัน พื้นที่
ที่มีคนอยู่ประจำทั้งวันก็คือส่วนกลางของบ้าน คือ
เดินนี้เอง พื้นที่บริเวณนี้จึงต้องการการคุ้มครอง
ปกป้องเป็นพิเศษกว่าพื้นที่อื่นๆ ดังนั้นเมื่อเราไป
เยือนบ้านของชาวไททางภาคเหนือ จะพบเห็นอย่าง
จินตนาว่า บริเวณชานบนของบันไดก่อนเข้าไปยัง
เดินจะพบมัดของพืชมงคล ๗ ชนิด พร้อมตาแหลว
แขวนอยู่เหนือศีรษะ ของสิ่งนี้คือของปลุกเสกเพื่อ
สิริมงคลในวันสงกรานต์ที่แต่ละบ้านจะนำมาพร้อม
น้ำมันตะเคียนหีเคราะห์เพื่อนำมาประพรมเพื่อสิริ
มงคล และจะแขวนตาแหลวและพืชมงคลไว้จน
กว่าจะถึงช่วงสงกรานต์ของปีต่อไป

เชิงบรรณ บทที่ ๘

^๑บรรจบ พันธุเมธา : กาเลหม่านไต ในรัฐาน,
คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, สำนัก
เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, กรุงเทพฯ, สำนัก
พิมพ์ประกายพริก, ๒๕๒๖. หน้า ๒๔.

^๒เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

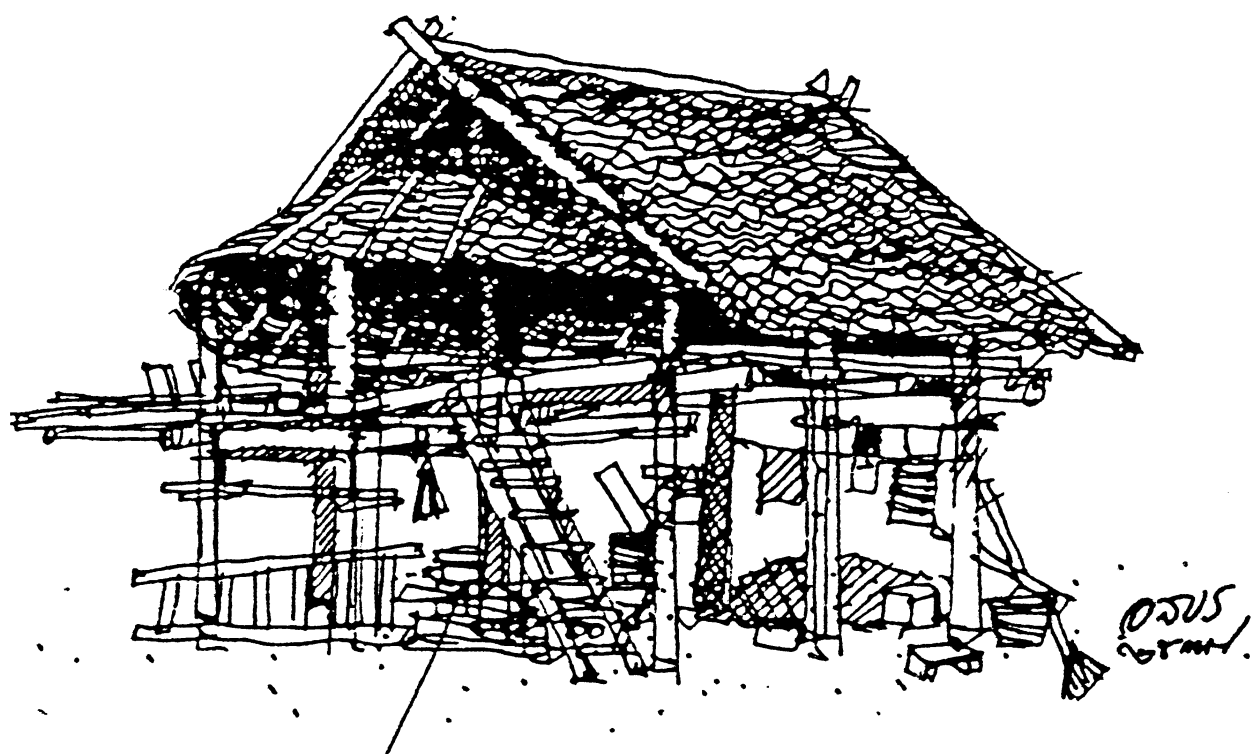
^๓เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๙.

^๔เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^๕จากการสัมภาษณ์ พ่อเฒ่า คำตา บุญวงศ์ ที่บ้าน
เมืองปอน อำเภอยะนวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๖.

^๖บรรจบ พันธุเมธา : เรื่องเดิม, อ้างแล้ว หน้า ๗๔.

^๗บรรจบ พันธุเมธา : เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๑.

สถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่น่าสนใจ

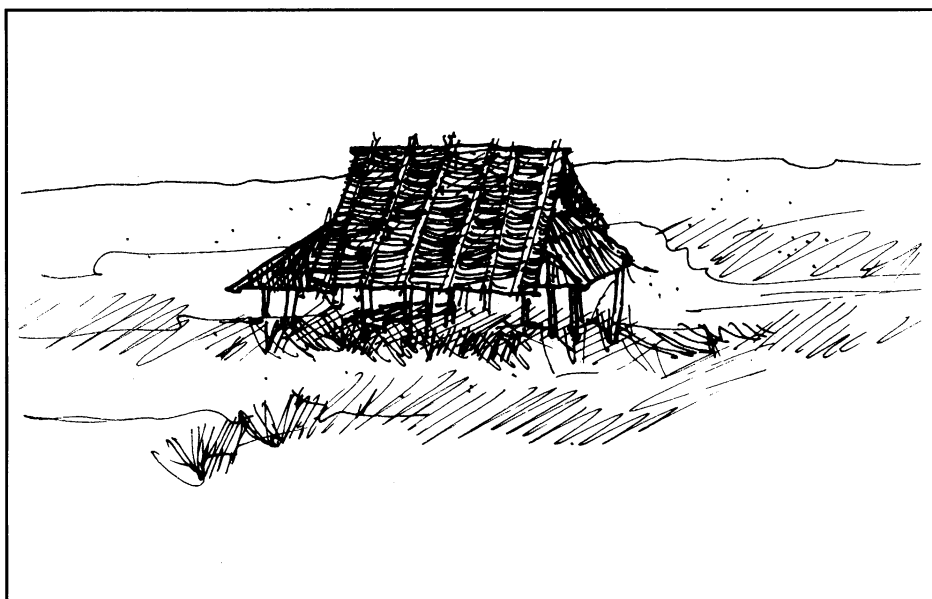
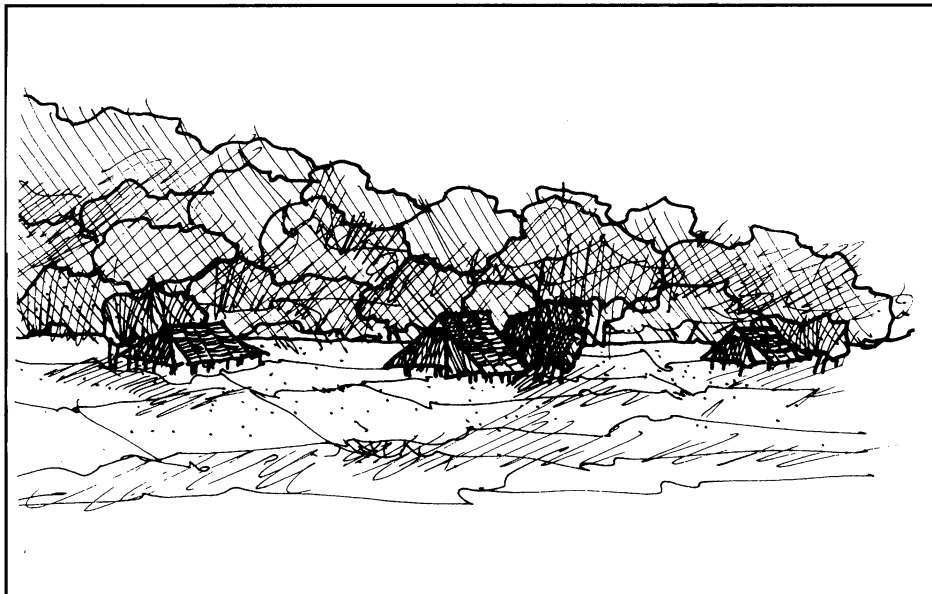
เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านชาวไต สถาปัตยกรรมที่สะดุดตาที่ทำให้ต้องค้นคว้าศึกษาในรายละเอียดก็คือ วัดและบ้าน แต่นอกเหนือจากวัดและบ้าน ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตัวแล้ว ยังมีสถาปัตยกรรมขนาดเล็กอีกหลายประเภท ที่โดยลักษณะการใช้สอยไม่น่าจะมีความหมายใดๆ ต่อการศึกษาสถาปัตยกรรม แต่เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้จะพบว่าสถาปัตยกรรมเล็กๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่รูปทรง ลักษณะของมวล สัดส่วน วัสดุ และรายละเอียดของการก่อสร้าง ล้วนเป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะในแง่ของการศึกษาที่เกี่ยวข้องเนื่องระหว่างสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมพื้นถิ่น สถาปัตยกรรมเหล่านี้ได้แก่ เถิงนา สิ่ง เยข้าว ศาลา

๙.๑ เถิงนา

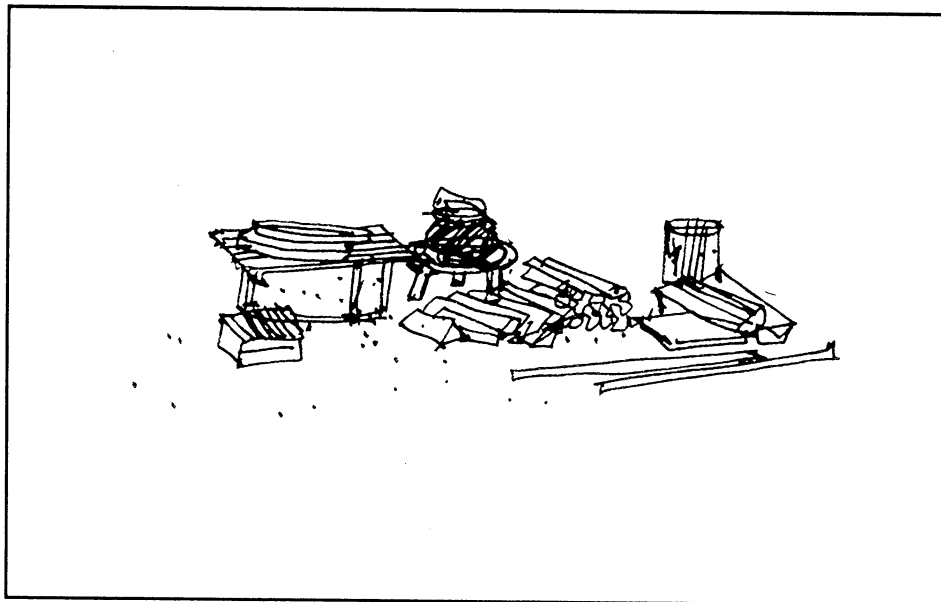
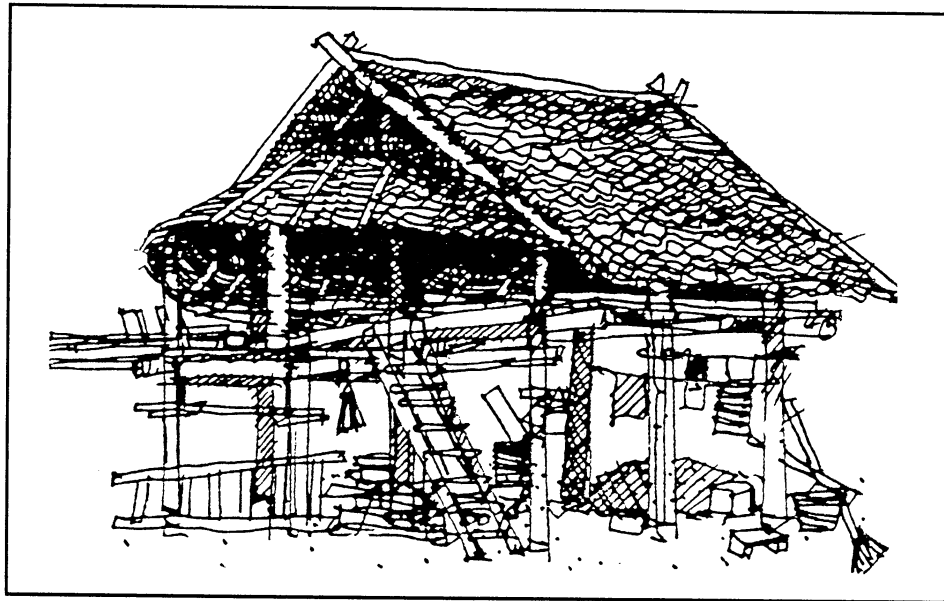
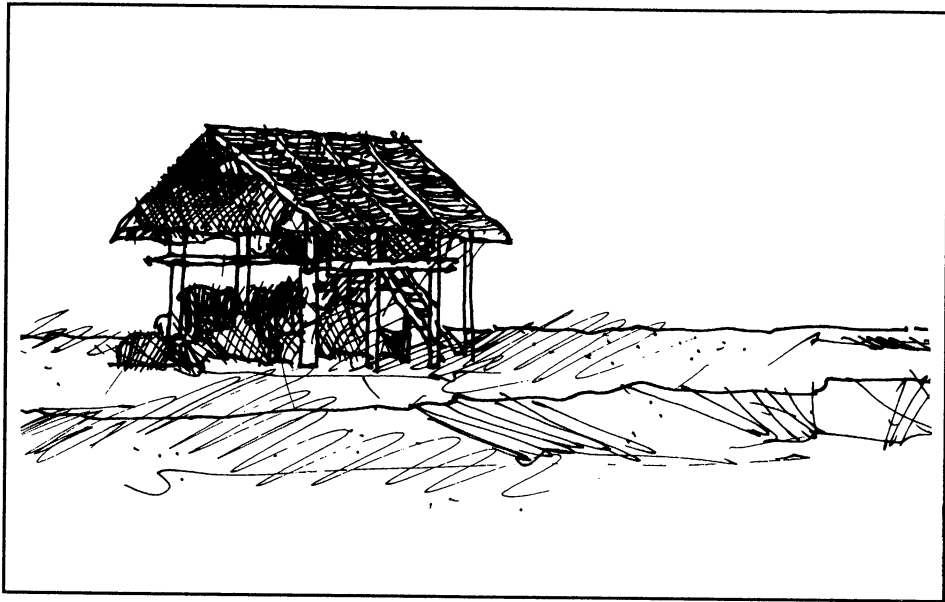
สืบเนื่องจากรายละเอียดในบทที่ ๔ ซึ่งได้เสนอกรณีตัวอย่างของหมู่บ้านและโครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้านไต จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านจะรวมกลุ่มกัน และไร่นาจะอยู่ล้อมรอบไกลออกไปจากหมู่บ้าน ดังนั้นบางบ้านจะต้องเดินไกลมากเพื่อมายังนาของตน ในช่วงเวลาของการทำนาและการเก็บเกี่ยว การเดินทางไปกลับระหว่างนาและบ้านเป็นเรื่องยากลำบาก ดังนั้นเถิงนา หรือกระต๊อบเฝ้านาเป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่งต่อชีวิตของคนไต หากเรามองไกลออกไปในท้องทุ่งของหมู่บ้านไต เราจะเห็นเถิงนาของ

แต่ละบ้าน กระจายอยู่ทั่วไปในท้องทุ่ง เถิงนาของชาวไตมีลักษณะเฉพาะตัวและทรวดทรงที่น่าสนใจมาก ลักษณะเถิงนาซึ่งอยู่กลางทุ่งของแต่ละบ้านนี้เป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงาม มีหลายลักษณะ บางบ้านที่นาอยู่ไกลบ้านมากๆ เถิงนาจะต้องใช้อยู่เป็นเวลานานจำเป็นต้องสร้างเถิงนาที่เป็นเรือนที่ค่อนข้างสมบูรณ์ที่สุดเพื่อการพักอาศัยระยะยาว^๑

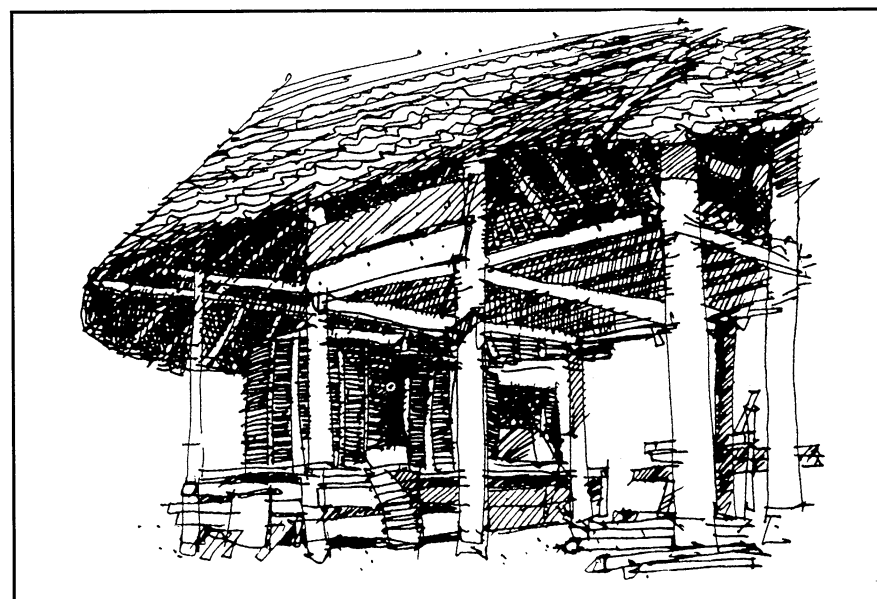
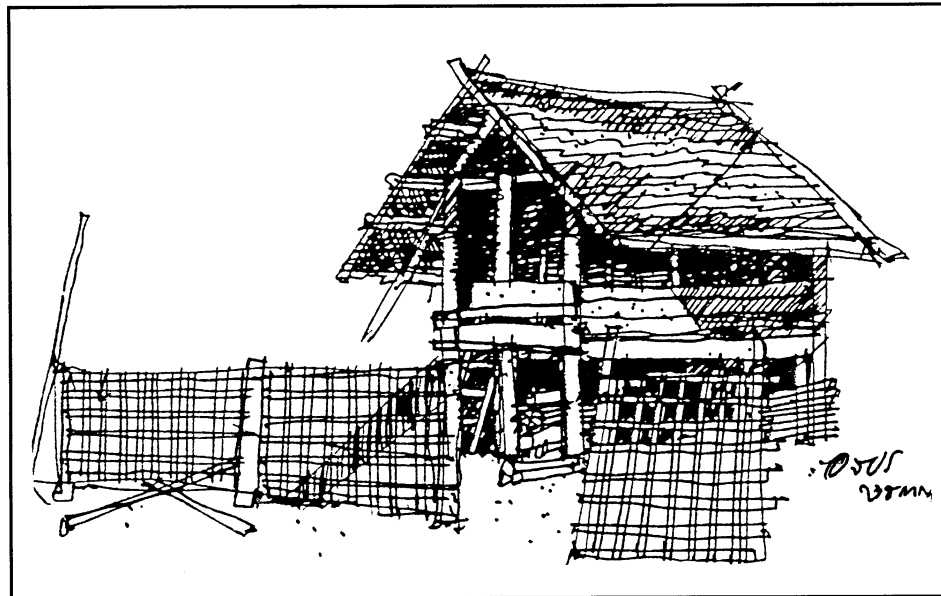
รูปลักษณะของเถิงนาโดยทั่วไปเป็นเรือนใต้ถุนสูง ไม่กั้นผนังชั้นบน แต่มีราวกันตกเดี่ยวๆ ใต้ถุนใช้เก็บของ ทำครัว พักผ่อน ชั้นบนมีชานซึ่งต่อกับบันไดขึ้นได้ชายคาปีกนกด้านหน้า หลังคาปีกนกด้านหน้ามีทั้งแบบโครงโค้งแบบโครงร่มคลุมจั่วด้านหน้าและแบบง่ายๆ ธรรมดา สำหรับแบบปีกนกโครงร่มนี้ด้านริมของปีกนกโครงร่มมีเสาตั้งรับลอยๆ อีก ๑-๓ ต้น ส่วนหลังคาใหญ่เป็นหลังคาจั่วมีความเอียงลาดมากทั้งชายคลุมจรดระดับพื้นชั้นบน ดังนั้นเวลามองจากภายนอกจะเห็นแต่หลังคาและพื้นโล่งชั้นล่างเท่านั้น หลังคาคลุมยาวนี้จะกันแดดฝนแก่ชั้นบนซึ่งใช้นอนและเก็บของที่จำเป็น เถิงนาบางแห่งมีชั้นลอยเหนือพื้นชั้นบน เอาไว้เก็บของหรือเป็นห้องสำหรับนอน และบางแห่งมีการทิ้งชายคาปีกนกด้านจั่วหลังยาวมาเกือบจรดพื้นดินตั้งเสารับต่างหาก เพื่อเอาไว้เก็บหลอดข้าวขนาดใหญ่ ในกรณีที่ต้องนอนเฝ้านาช่วงเวลานาน เถิงนาบางหลังหลังคาคลุมทางด้านหน้าไม่เป็นแบบโครงร่ม แต่เป็นหลังคา

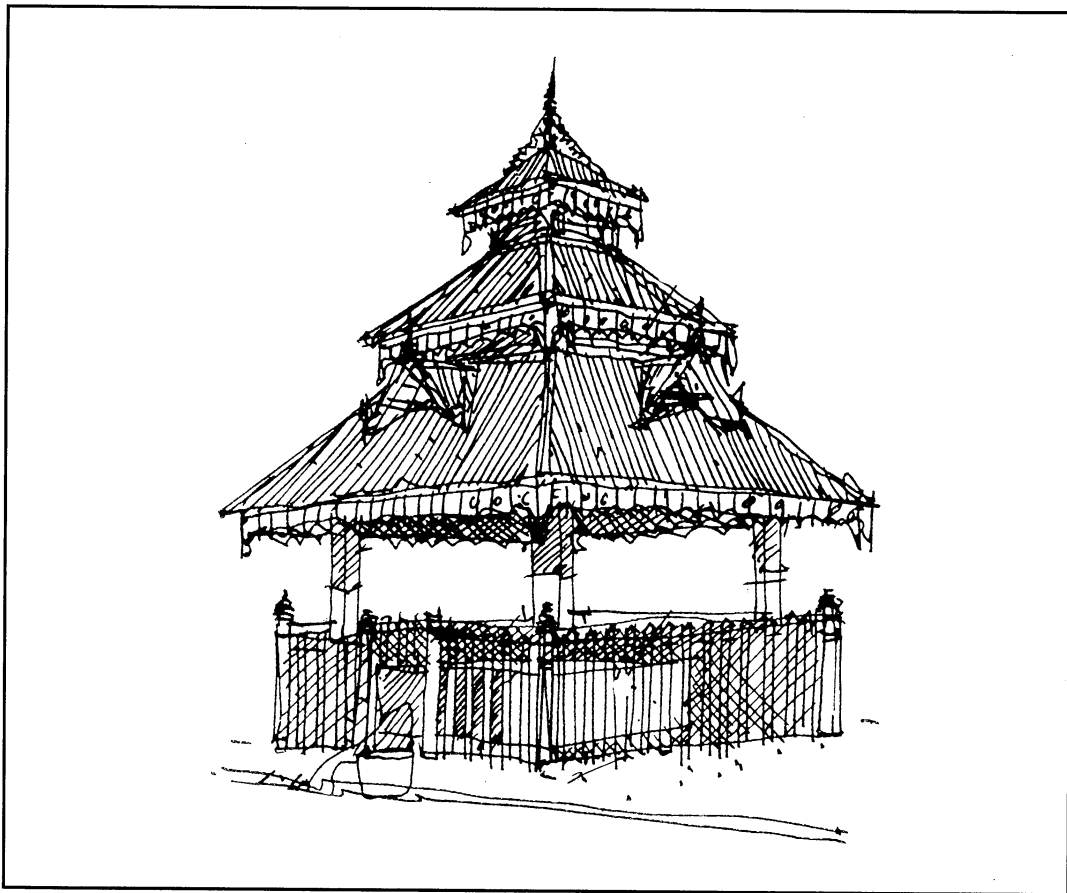
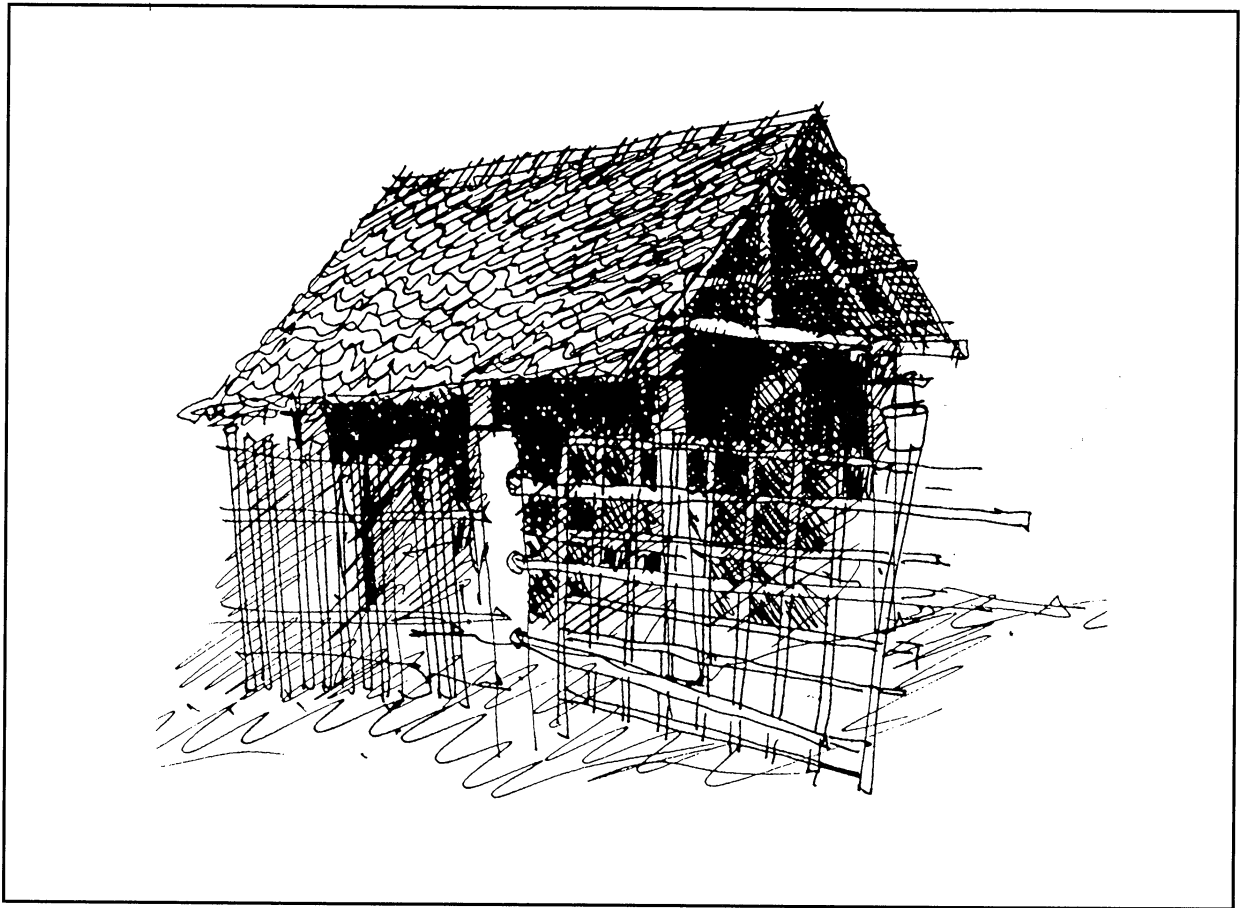
- ๙.๑ (บน) ท้องทุ่งของหมู่บ้านไค เห็นเถียงนาอยู่ลิบๆ
 ๙.๒ (กลาง) เถียงนากระจายอยู่ในท้องทุ่ง
 ๙.๓ (ล่าง) เถียงนาแบบไต้ถุนเตี้ย ลักษณะแบบตูปนกกวัก

- ๙.๔ (บน) เถิงนาแบบใต้ถุนสูง
 ๙.๕ (กลาง) เถิงนาแบบปีกนกโครงร่ม
 ๙.๖ (ล่าง) ข้าวของที่เก็บใต้ถุนเถิงนา

- ๙.๗ (บน) สิ่ง ที่พักของวัวควาย และใช้ตำข้าวด้วย
 ๙.๘ (กลาง) เหยื่อแบบใต้ถุนสูง ข้างบนโปร่ง
 ๙.๙ (ล่าง) เหยื่อแบบใช้เก็บหลอดข้าว และเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรด้วย

๙.๑๐ (บน) สิ่งแต่เดิมที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว เปลี่ยนเป็นศาลาเอนกประสงค์

๙.๑๑ (ล่าง) ศาลาคลุมบ่อน้ำของวัด

แบบตุนนกวกักของล้านนาทำให้ลักษณะรูปทรงที่สวยงามน่าสนใจอีกลักษณะหนึ่ง

ลักษณะโครงสร้างของเถิงนามีทั้งแบบเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับแบบง่ายๆ ก่อสร้างได้รวดเร็วแต่คงทนถาวร ลักษณะของเถิงนาของชาวไตเป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้านที่เลอคุณวิเศษตรงไปตรงมาสวยงามมาก

๙.๒ สิ่ง

ในสังคมเกษตรกรรม สัตว์เลี้ยงที่เราต้องพึ่งพาอาศัยเพื่อการเกษตรเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เช่น วัว ควาย ดังนั้นเมื่อวัวควายกลับจากนาจำเป็นต้องพักผ่อนในที่ที่คุ้มแดดคุ้มฝนได้และปลอดภัยด้วย ดังนั้นในบ้านของชาวไตเราจะพบสถาปัตยกรรมขนาดเล็กอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต อาคารดังกล่าวคือ “สิ่ง” หรือโรงเลี้ยงวัว ควาย ในพื้นที่บางแห่งที่เป็นหมู่บ้านบนเนินเขา จำเป็นต้องใช้ม้า หรือ ลา พ้อ สิ่งก็เป็นโรงเลี้ยง ม้า ลา พ้อ ด้วย

โดยทั่วไปสิ่งจะอยู่ใกล้บ้าน ในระยะสายตาที่มองเห็นสะดวกเพื่อความปลอดภัย ลักษณะอาคารจะเป็นโรงโล่งๆ หลังคาจั่ว มีปีกนกคลุมด้านหน้าและหลังเพื่อให้คุ้มแดด ฝนได้ทุกฤดูกาล ภายในจะมีที่ผูกวัว ควาย มีรางให้อาหารและน้ำ และเพื่อการใช้งานเอนกประสงค์ ส่วนใหญ่สิ่งของแต่ละบ้านจะไม่ใช้เลี้ยงสัตว์เท่านั้น แต่จะรวมเป็นที่เก็บของเครื่องใช้ และใช้เป็นโรงตำข้าว ตั้งครกกระเดื่องอยู่ภายในสิ่งด้วย โครงสร้างของสิ่งเป็นโครงสร้างไม้ที่ไม่ต้องพิถีพิถันมาก บางแห่งใช้เสาต้นไม้ทาบเปลือกโครงหลังคาไม้ไผ่ หลังคามุงใบตองตึง พื้นเป็นดินทูปแน่น

๙.๓ เย้าว (ยั้งข้าว)

บ้านชาวไตมีทั้งประเภทที่แยกเย้าวออกจากต่างหากจากตัวเรือน และเย้าวอยู่ในตัวเรือนโดยการทิ้งชายคาต่ำเกือบจรดพื้นดินเพื่อคลุมหลองข้าวสำหรับบ้านที่แยกเย้าวออกจากตัวบ้าน จะสร้างเย้าวเล็กๆ เป็นแบบเรือนใต้ถุนสูง โถง วางทิศทางของจั่วขนานกับบ้านเดิม^๒ เย้าวนี้อาจมีหลายลักษณะ บางบ้านใช้เป็นอาคารที่บดใส่ข้าวเปลือกไว้ในห้องของตัวอาคาร โครงสร้างหลักเป็นไม้จริง พื้นเป็นไม้จริงเพราะต้องรับน้ำหนักบรรทุกของข้าวเปลือก ฝามิทั้งไม้จริง และไม้ไผ่ทาบแบน มีโครงคร่าวอยู่ด้านนอกของฝา บางบ้านปลูกเย้าวเป็นเรือนโล่งมีผนังเตี้ยๆ กั้นรอบ และตั้งหลองข้าวขนาดใหญ่ไว้ในอาคารสำหรับใต้ถุนของเย้าวอาจใช้เป็นที่เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ และเก็บฟืนหรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรต่างๆ

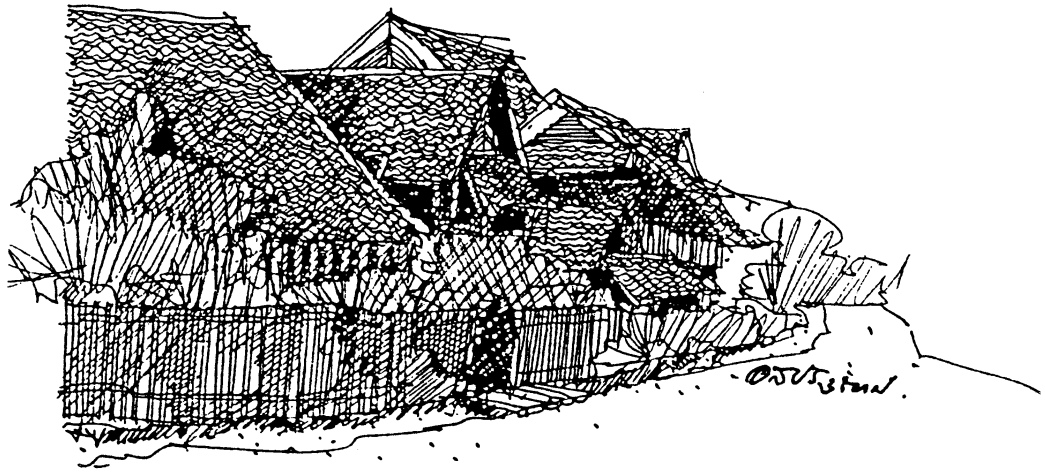
๙.๔ ศาลา

ในหมู่บ้านชาวไตเราจะพบเห็นศาลาขนาดเล็กๆ หลายรูปแบบที่สวยงามน่าสนใจ ซึ่งมีทั้งศาลาที่ใช้พักผ่อน นั่งเล่น และศาลาที่สร้างเพื่อการใช้สอยเฉพาะ เช่น ศาลาคลุมบ่อน้ำใช้ศาลาสร่งน้ำพระ เป็นต้น ศาลาเหล่านี้ถึงแม้จะเป็นอาคารเล็กๆ ไม่มีความสำคัญมากมาย แต่โดยรูปทรง สดสวยจัดได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่น่าสนใจ

เชิงอรรถ บทที่ ๙

๑ อริศิริ ปาณินท์ : บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า ๒๑.

๒ อริศิริ ปาณินท์ : เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖.

ในการศึกษาตั้งแต่บทที่ ๑ ถึงบทที่ ๙ ทำให้ทราบถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวไตในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน วัด บ้าน สถาปัตยกรรมขนาดเล็กๆ ที่สนองความต้องการพื้นฐานของการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งแนบแน่นอยู่ในวิถีชีวิตของชาวไต ในการศึกษาสรุปบทนี้ต้องการชี้แนะว่าในการศึกษาดังกล่าว เราได้แก่งคิดอะไรบ้างเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ทางสถาปัตยกรรม และการสร้างสรรค์นี้สัมพันธ์กับชีวิต สังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไตอย่างไร โดยจะแยกพิจารณารายละเอียดเป็น ๔ ประเภท คือ หมู่บ้าน วัด บ้าน และสถาปัตยกรรมขนาดเล็กอื่นๆ

๑๐.๑ หมู่บ้าน

ลักษณะการวางผังหมู่บ้านเป็นปัจจัยของการอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุขอันประกอบด้วย

๑๐.๑.๑ การสร้างพื้นที่กลางส่วนรวมของหมู่บ้าน บริเวณเสาไ้บ้าน และหอเจ้าเมือง เป็นพื้นที่ที่ทำให้กิจกรรมร่วมทางสังคม วัฒนธรรมดำเนินไปได้ได้อย่างอบอุ่น

๑๐.๑.๒ การสร้างระบบชลประทานที่ดี แยกน้ำฝนจากหมู่บ้านเข้าไร่นาผ่านไปตามลำเหมืองเล็กๆ ซึ่งต่อเนื่องเป็นวงจรตลอดหมู่บ้าน ทำให้น้ำระบายออกจากหมู่บ้านได้รวดเร็วและสะอาด ส่วนน้ำใช้

ระบายไปยังสวนครัวของแต่ละบ้าน ในหมู่บ้านที่ห่างลำนน้ำจะขุดหนองน้ำขนาดใหญ่เพื่อรับน้ำฝน

๑๐.๑.๓ ระบบการปลูกป่าล้อมหมู่บ้านก่อนถึงไร่นา เป็นระบบการวางผังที่ใช้ต้นไม้เป็นตัวกั้นระหว่างหมู่บ้านและไร่นา กันได้ทั้งไฟป่าและพายุที่จะเข้าในหมู่บ้าน และยังได้ผลพลอยได้จากความเขียวชอุ่มรอบๆ หมู่บ้านด้วย

๑๐.๑.๔ สัดส่วนของถนนในหมู่บ้านจะแคบสัมพันธ์กับสัดส่วนของบ้าน ซึ่งถ้ายังคงขนาดถนนไว้เช่นเดิม จะสามารถจัดความจ่อจจากบริการขนาดใหญ่ได้ ทำให้หมู่บ้านสงบและร่มเย็น เพราะในข้อเท็จจริงรถบริการขนาดใหญ่เช่นรถสิบล้อ หกล้อไม่จำเป็นต้องเข้าไปในศูนย์กลางหมู่บ้าน สามารถจอดบริการริมพื้นที่ได้ การใช้รถขนาดเล็กไม่มีปัญหาต่อสภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน ถนนปัจจุบันประมาณ ๔.๐๐-๕.๐๐ เมตร และถนนจะมีลำเหมืองระบายน้ำกระหนาบไปทั้งสองข้าง เป็นลำเหมืองเปิดที่มีน้ำสะอาดไหลรินทุกบ้านจะวางสะพานไม้ข้ามลำเหมืองเล็กๆ เข้าบ้านตนเอง

๑๐.๑.๕ ตำแหน่งของช่วงบ้าน และวัดประจำหมู่บ้านจะอยู่ในระยะที่คนทั้งหมู่บ้านเดินมาถึงได้สะดวก จากทิศทางต่างๆ โดยรอบหมู่บ้าน โดยเฉพาะเมื่อมีกิจกรรมทางศาสนาและประเพณี ถนนสายเล็กๆ ในหมู่บ้านที่มายังศูนย์กลางเหล่านี้จะสนองประโยชน์ในกิจกรรมร่วมของชาวบ้านอย่าง

คลองตัว

สำหรับหมู่บ้านที่อาศัยบ่อน้ำรวมเพื่อการบริโภค ตำแหน่งของบ่อน้ำรวมจะอยู่ในลักษณะเดียวกับวัด และช่วงบ้าน เช่น บ่อน้ำรวมของบ้านเมืองปอน เป็นต้น ตั้งอยู่ริมเขาวัดเมืองปอน ด้านที่ติดถนน เพื่อความสะดวกแก่ชาวบ้าน

๑๐.๑.๖ สภาพทางกายภาพของกลุ่มบ้าน ในผังบริเวณของหมู่บ้าน แสดงความเป็นเอกภาพ ของรูปทรง สี สัน และวัสดุ ที่ให้ความรู้สึกต่อจิตใจ เป็นอย่างมาก กลิ่นอายของวัฒนธรรมไต สามารถสัมผัสได้จากทัศนียภาพของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเอกภาพ ระหว่างบ้านและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ลักษณะเด่นดังกล่าวข้างต้นของหมู่บ้านแสดง ระดับความคิดสร้างสรรค์ของชาวไตต่อสถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมทั้งระบบนิเวศวิทยาชุมชนอย่าง สูงยิ่ง ซึ่งถ้าเรามองกลับมายังการสร้างหมู่บ้านจัดสรร ในปัจจุบัน บางหมู่บ้านมีขนาดเล็กเคียงกับหมู่บ้าน ชาวไตทางภาคเหนือ แต่ไม่สามารถสร้างระบบต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับหมู่บ้านได้เท่าที่บรรพบุรุษได้สร้าง สรรค์มาแต่โบราณ แม้แต่ในกรุงเทพมหานครเอง ระบบการแยกน้ำใช้กับน้ำฝนซึ่งชาวไตจัดการกับ หมู่บ้านมาเป็นเวลาร้อยๆ ปี ก็ยังเริ่มไม่ครบกระบวนการ (พ.ศ. ๒๕๓๘)^๑

๑๐.๒ วัด

โดยปกติเมื่อพูดถึงวัดโดยทั่วไป เรามักจะนึกเห็นภาพว่าในวัดจะต้องมีเจดีย์ โบสถ์ วิหาร การเปรียญ กุฏิพระหลายๆ หลัง มีหอฉัน โรงครัว สุขา กับปัยกุฎี และอื่นๆ ตามแต่ความจำเป็น และสภาพทางกายภาพของวัดที่จินตาคือ การมีกำแพง แก้วล้อมรอบโบสถ์ วิหาร เจดีย์ มีลานวัดที่เดินได้ สะดวก มีต้นไม้ที่ให้ร่มเงา ที่กล่าวมาคือจินตภาพ

โดยทั่วไปของคนไทย เมื่อเอ่ยถึงวัด แต่เมื่อเหยียบย่างเข้าไปในวัดใด จะเห็นว่าเราพบสิ่งที่แปลกไป กว่าคำบรรยายข้างต้น เพราะส่วนใหญ่วัดจะมีเจดีย์ และวิหารเป็นหลัก โบสถ์อาจมีหรือไม่มีก็ได้ และ น่าแปลกใจอีกที่เราไม่พบอาคารหลายหลังประกอบ กับเจดีย์ แต่กลับพบสถาปัตยกรรมแบบไตเพียง หลังเดียว หรือสองหลังในผังบริเวณที่มีพระเจดีย์ เป็นหลัก แต่บางวัดอาจไม่มีเจดีย์ก็พบได้หลาย วัดเช่นกัน สถาปัตยกรรมหลักที่พบคือวิหาร ซึ่ง คลุมพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่และเป็นเอนกประสงค์ เพราะเป็นทั้งวิหาร การเปรียญ หอฉัน โรงครัว กุฏิ กับปัยกุฎี พิพิธภัณฑ และอื่นๆ ยกเว้น เว็จกุฎีที่ แยกออกไปต่างหาก และบนแผนผังกว้างใหญ่นี้ จะ ครอบคลุมด้วยหลังคาที่ซ้อนชั้นสลับซับซ้อนและมีความหมายในทางนามธรรมต่อชาวไตผู้มาทำบุญที่วัด

เมื่อพิจารณาประโยชน์ใช้สอยของวัดโดยทั่วไป เราจะพบว่ามักจะแบ่งแยกพุทธาวาสกับสังฆาวาส ออกจากกันโดยเด็ดขาด แต่วัดใดเมื่อการใช้สอยทุกๆ อย่างรวมในอาคารหลังเดียว กิจกรรมทุกอย่างทำที่ เดียวกัน แสดงว่าพุทธาวาสจะปนกับสังฆาวาส และอาจมีคำถามตามมาว่า ควรปรับปรุงการใช้สอย ใหม่หรือไม่ ต้องแยกกันจริงๆ หรือไม่ และ กิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นปัจจัย สนับสนุนให้พุทธาวาสและสังฆาวาสรวมกันแบบนี้ หรือไม่ และในรูปทรงของสถาปัตยกรรมแบบ ศาสนสถานของไตนี้ มีอะไรบ่งชี้จากภายนอก บ้างว่า พื้นที่ใดคลุมการใช้สอยใด

จากกรณีศึกษาวัดไตทั้ง ๑๐ วัดในบทที่ ๕ จะพบว่าขนาดของผังพื้นที่ของวิหารในแต่ละวัดมี พื้นที่มากมาย บางวัดเช่นวัดศรีรองเมืองนี้มีพื้นที่ถึง ๑๒๐๐ กว่าตารางเมตร และจะเป็นลักษณะเดียวกัน ทุกวัด ลักษณะดังกล่าวกลายเป็นลักษณะเฉพาะ

ของวัดใด ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาวไต

๑๐.๒.๑ สาเหตุของความต้องการวิหารที่มีผังพื้นขนาดใหญ่

๑๐.๒.๑.๑ เนื่องจากชาวไตมีกิจกรรมทางศาสนาประเพณีที่มาร่วมกันที่วัดมากมายทุกเดือน นอกเหนือจากการทำบุญในวันพระตามปกติที่ชาวบ้านมาทำบุญกันอยู่แล้ว และกิจกรรมดังกล่าวใช้พื้นที่ในวิหารร่วมกัน วิหารจำเป็นต้องจุคนได้มาก และเข้าออกสะดวก กิจกรรมที่ชาวบ้านกระทำในวิหารคือ ทำบุญเลี้ยงพระ เลี้ยงคนที่มาปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะช่วงเข้าพรรษา ฟังเทศน์ในวันพระและวันทางศาสนาอื่นๆ ในช่วงเวลาของการบวชลูกแก้ว “ปอยสา่งลอง” วิหารในวัดต้องให้การบริการแก่คนแทบทั้งหมดในบ้านในเวลาเดียวกัน

๑๐.๒.๑.๒ จากการมีกิจกรรมตลอดปี กิจกรรมทุกชนิดเกี่ยวเนื่องกับพระสงฆ์ และลักษณะภูมิอากาศภาคเหนือมีฝนชุกชุมตลอด ๓-๔ เดือน ดังนั้นการใช้ที่ทำบุญต่างอาคารกันไม่คล่องตัวต่อพุทธบริษัทที่มาทำบุญ ดังนั้นการที่ภิกษุรวมอยู่ในวิหารและการเปรียญจะให้ความคล่องตัวกว่า

๑๐.๒.๑.๓ ชาวไตจะนิยมบวชลูกแก้ว “สา่งลอง” ที่จะหลายๆ องค์ บางครั้ง ๓๐-๔๐ องค์ และในช่วงนี้สา่งลองต้องอยู่ในวัด การให้สา่งลองอยู่ในพื้นที่เดียวกันจะทำให้พระภิกษุที่ดูแลสา่งลองปฏิบัติงานได้ง่ายกว่า แยกให้จำวัดต่างกุฏิกัน และวิหารก็ใช้เป็นที่พักผ่อนของสา่งลองในระหว่างบวชด้วย ลักษณะนี้เหมือนเด็กเข้าโรงเรียนประจำ การอยู่ในหอพักเดียวกัน ควบคุมดูแลได้ง่ายกว่า เป็นที่สังเกตได้ว่าปริมาณพระสงฆ์ในวัดมีไม่มาก บางวัดมีเพียง ๓-๔ องค์ ซึ่งต้องดูแลสา่งลองระหว่างบวชซึ่งมีจำนวนมาก การอยู่ร่วมกันในพื้นที่กว้าง

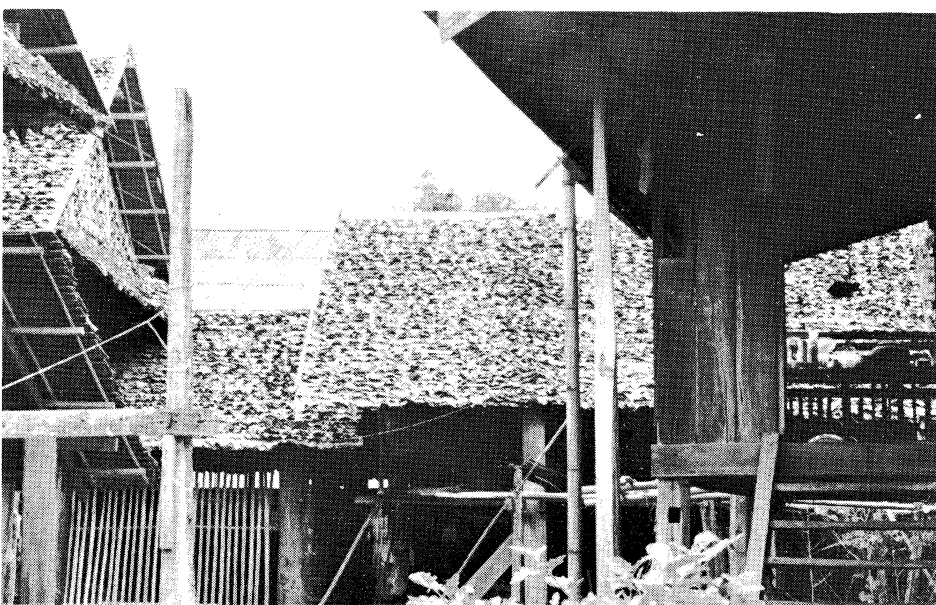
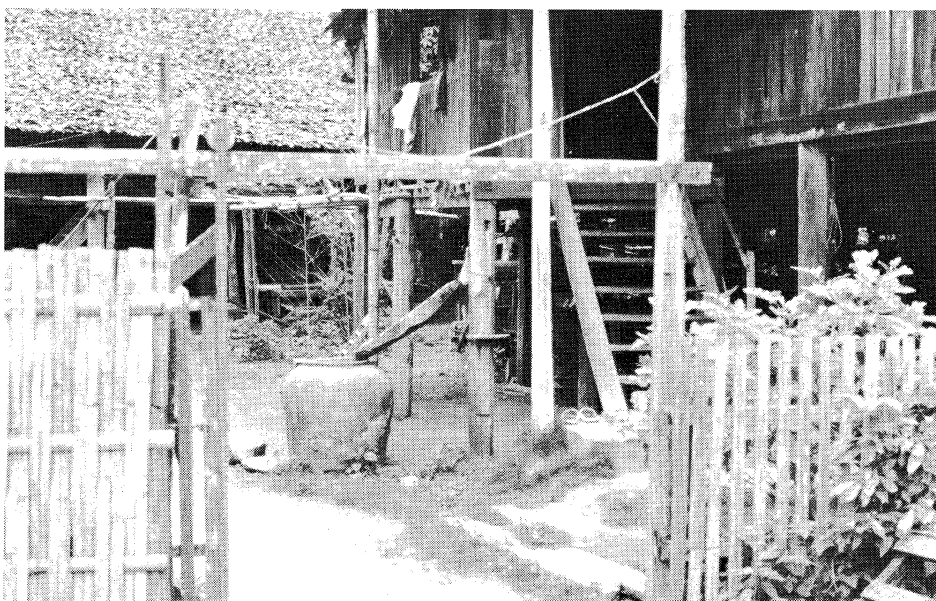
ใหญ่โล่งจะดูแลง่ายกว่า

๑๐.๒.๑.๔ ในวัดใดจะมีที่พักอุบาสกอุบาสิกาเป็นศาลาโถง หรือศาลากิ่งโถงพร้อมสุขาจำนวนมาก เพื่อให้บริการแก่อุบาสก อุบาสิกา ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มารักษาศุภสีลที่วัด

๑๐.๒.๑.๕ แทบทุกวัดจะมีโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่ทางวัดเก็บรักษาไว้ การแยกอาคารไปอยู่ต่างหาก ขณะที่พระสงฆ์ปริมาณน้อย ไม่สามารถกระทำได้ ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานของทุกวัดจะเป็นห้องๆ หนึ่งวิหารใหญ่

๑๐.๒.๒ ต่อคำถามหรือข้อสงสัยที่ว่าในรูปทรงของศาสนสถานแบบไตนี้มีอะไรบ่งชี้จากภายนอกบ้างว่า พื้นที่ใดคลุมการใช้สอยได้บ้าง

จากลักษณะเด่นของศาสนสถานของชาวไตในประเทศไทย ซึ่งเป็นอาคารทรงโรง คือ รูปแบบการซ้อนชั้นหลังคาซึ่งเป็นลักษณะที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทผสมพม่าที่สร้างกันในรัฐชาน รูปลักษณะที่เด่นชัดคือการทำหลังคาซ้อนกันหลายชั้นซึ่งมีทั้งแบบยกคอสองสองชั้น ทั้งชายลงมาสามดับ และยกคอสองสามชั้นทั้งชายลงมาสี่ดับ ลักษณะแรกชาวไตเรียกว่า “เจตบุน”^๒ ลักษณะหลังเรียกว่า “ยอนแซก”^๔ และหากต้องการเน้นหลังคาให้สูงกว่าทั้งสองประเภทก็จะทำเป็นเรือนยอดทรงปราสาทซ้อนชั้น สามชั้น ห้าชั้น หรือเจ็ดชั้น แล้วแต่ความสำคัญในผังพื้นที่เรือนยอดนั้นคลุมอยู่ อาคารที่มีเรือนยอดเมื่อดูจากภายนอกจะทราบได้ทันทีว่าเป็นอาคารที่เน้นถึงพระพุทธรองค์ ซึ่งหมายถึงอาคารนั้นๆ จะเป็นโบสถ์ หรือวิหารที่ประดิษฐานพระประธาน ส่วนหลังคายกสูงลักษณะอื่นๆ ก็จะมีควมสำคัญรองลงมา เช่น กุฏิเจ้าอาวาส หอพระไตรปิฎก เป็นต้น ส่วนบริเวณที่อยู่ใต้หลังคาปีกนกที่ไม่ได้ยกคอสอง ก็จะเป็นการใช้สอยสำหรับ

- ๑๐.๑ (บน) บ้านที่ร่มเย็นของชาวไต
 ๑๐.๒ (กลาง) บรรยากาศในบริเวณบ้าน
 ๑๐.๓ (ล่าง) หลังคาหลายระนาบของเรือนไต

คนธรรมดา เช่น โถง การเปรี้ยว หอฉัน โรงครัว หรือกัปปิยกุฏิ ดังนั้นศาสนสถานแบบใดจะแสดง ลักษณะทางนามธรรมจากรูปทรงภายนอกได้ชัดเจน

นอกจากการเน้นความสำคัญกับส่วนที่ประดิษฐานพระประธานแล้ว หากเป็นหลังคาเรือนยอดทรงปราสาทจะมีการตกแต่งเครื่องของเรือนยอดด้วย โลหะหรือไม้ฉลุลายกับส่วนที่เป็นเชิงชาย และส่วนเชิงยกชั้นเหนือเชิงชายซึ่งเรียกว่า “ปานชอย”^๔ และ “ปานต่อง”^๕ ตามลำดับ ส่วนตรงมุขชายคาชาวไต เรียกเครื่องตกแต่งส่วนนี้ว่า “กะหล่งต่อง”^๖ เหนือสุดของเรือนยอดประดับด้วยฉัตรโลหะ สามชั้น ห้าชั้น เจ็ดชั้น หรือเก้าชั้น จะเห็นได้ว่าส่วนประดับตกแต่งศาสนสถาน หรือสถาปัตยกรรมแบบเรือนยอดเป็นสัญลักษณ์ที่มาจากไตรภูมิ เช่นเดียวกับโบสถ์วิหาร เจดีย์ของคนไทยล้านนาและคนไทยภาคกลาง เช่นเดียวกัน ลักษณะเรือนยอดนอกจากจะซ้อนชั้นแล้วยังมีซุ้มทิศ ๔ ทิศและซ้อนชั้นอีกด้วย ซึ่งจะให้สัญลักษณ์ตัวเลขเป็นสี่ แปด สิบหก ซึ่งเป็นตัวแทนของภูมิต่าง ๆ ในไตรภูมิ เรือนยอดของโบสถ์หรือวิหารส่วนที่คลุมที่ประดิษฐานพระประธานนี้จะสร้างความรู้สึกที่อลังการและมั่งคั่งด้วยการตกแต่ง สร้างความศรัทธาที่สูงส่งแก่พุทธศาสนา

๑๐.๒.๓ ศาสนสถาน หรือวัดของชาวไต ให้แนวคิดอะไรในด้านการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมได้บ้าง

๑๐.๒.๓.๑ ความมีอิสระในการสร้างสรรค์รูปทรงของมณฑปที่สามารถขยายตัวได้ และยังมีเอกภาพในกลุ่มใหญ่อยู่

วิหารของวัดไตมีหลังคาหลายกลุ่มมากมาย เพื่อคลุมการใช้สอยต่าง ๆ กันในผังพื้นเดียวกัน แต่ทั้งหมดยังมีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างมีเอกภาพ และเห็นความต่อเนื่องในภาพรวม

๑๐.๒.๓.๒ ความมีเอกภาพในวัสดุก่อสร้างที่สามารถเข้ากันได้ทุกส่วนของอาคารทั้งตัวสถาปัตยกรรม และส่วนประดับสถาปัตยกรรม

๑๐.๒.๓.๓ ความสลับซับซ้อนของมวลทางสถาปัตยกรรมที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษของสถาปนิกยุคใหม่บางครั้งจะนึกไม่ออกเลยว่าช่างโบราณคิดออกมาได้อย่างไร

๑๐.๒.๓.๔ ความเอกภาพของระบบโครงสร้าง มวลภายนอกและที่ว่างภายใน เช่นกรณีศึกษา วิหารวัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

อาคารหลังนี้ถ้านำมาวิเคราะห์เกี่ยวกับที่ว่างและมวลทางสถาปัตยกรรมทั้งภายนอกและภายในอย่างถ่องแท้จะเห็นได้ชัดถึงภูมิปัญญาของสถาปนิกวัดที่ปราดเปรื่องและทันสมัย

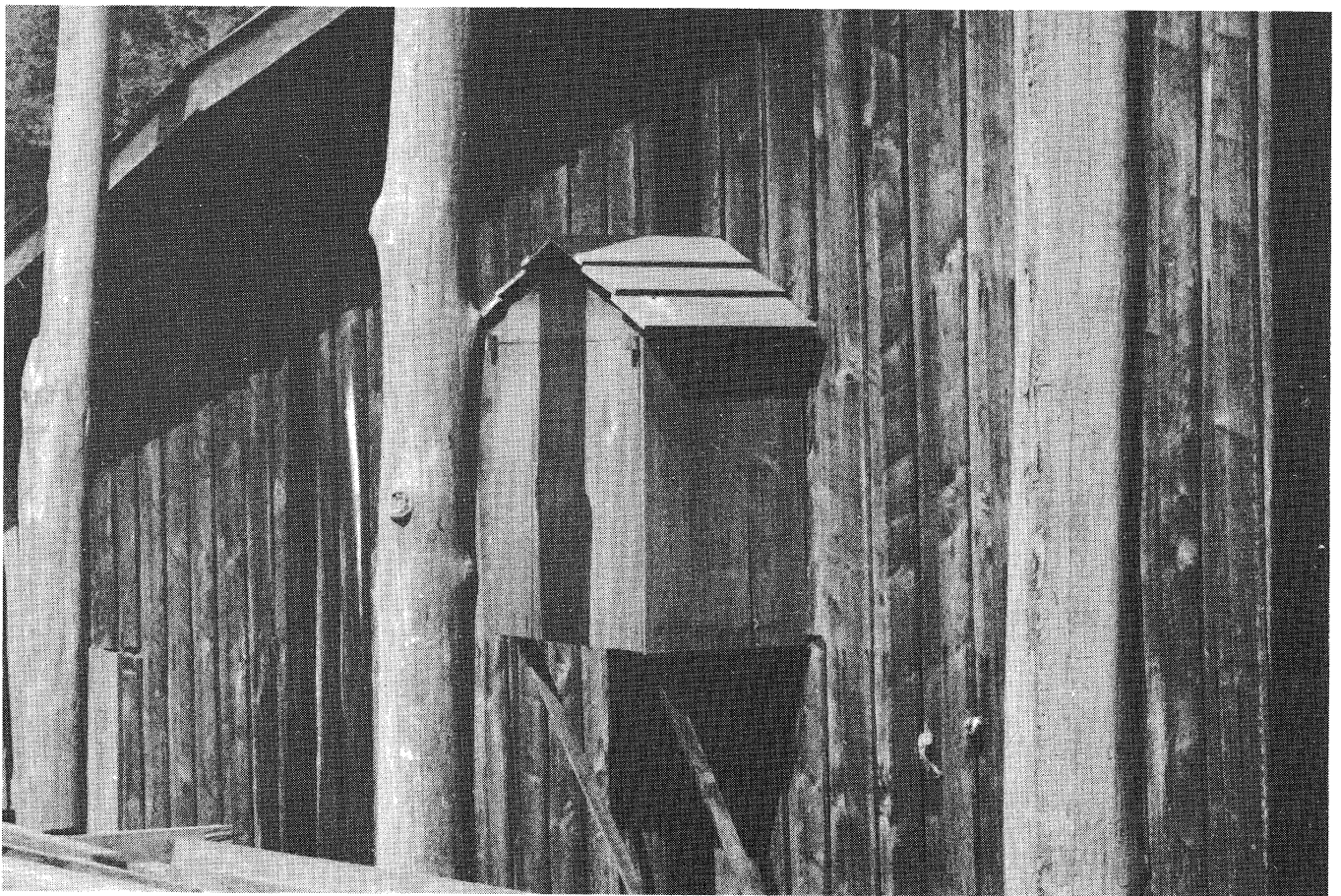
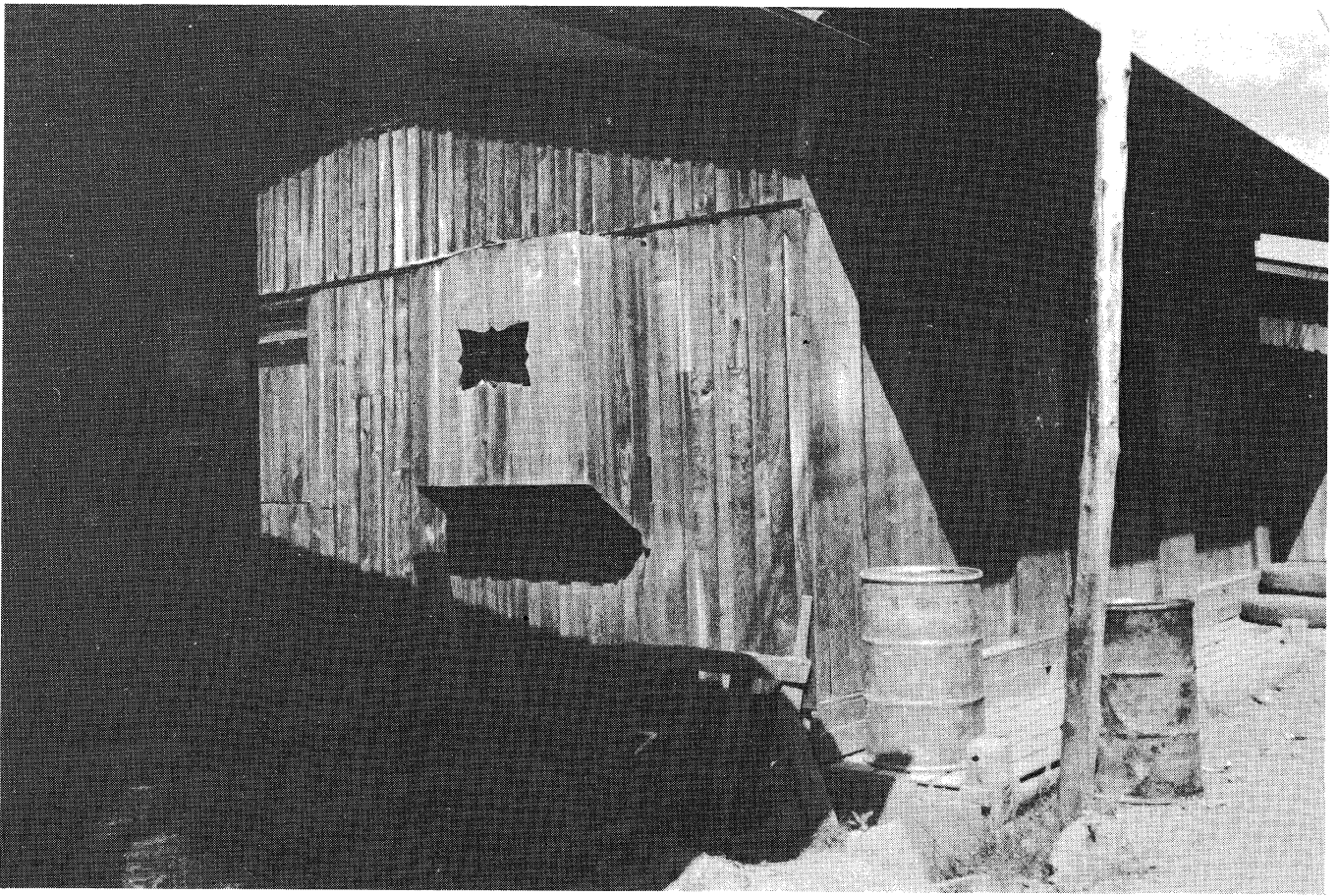
๑๐.๓ บ้านไต

เมื่อศึกษาถึงเรื่องราวของบ้านไต นอกจากจะได้กลิ่นอายของความเป็นพื้นถิ่นอย่างเต็มเปี่ยมในจิตใจแล้ว ยังได้แง่คิดในการสร้างสรรค์ทางสถาปัตยกรรมอีกมากมาย

๑๐.๓.๑ สถาปนิกวัดสามารถสร้างระนาบหลังคาของเรือนออกไปได้รอบทิศ สูงต่ำต่างกัน ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ระนาบหลังคาและทึงชายคาที่สลับซับซ้อนและมีชีวิตชีวา ไม่หยุดนิ่ง แสดงการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่มีอิสระแต่สัมพันธ์กับการใช้สอย

๑๐.๓.๒ สร้างลักษณะเฉพาะที่เป็นสัญลักษณ์ของบ้านเรือนของชาวไต เช่น มวลของเชิงเจ้าพะลา และเชิงใช้สอยอื่น ๆ ที่ยื่นจากตัวอาคาร

๑๐.๓.๓ ความเป็นเอกภาพของกลุ่มอาคารทั้งในขนาด ความสูง มวลรูปทรง วัสดุและสีสันทนของสถาปัตยกรรม

๑๐.๔ (บน) เងพะลา ของบ้านชาวไตที่บ้านแม่สามแลบ

๑๐.๕ (ล่าง) เងพะลา ศรัทธาของชาวไต

๑๐.๓.๔ การวางทิศทางของจั่วบ้านในหมู่บ้าน มีการวางสลับทิศทางทั้งในเรือนพักอาศัยและเรือนค้าขาย ทำให้จัดความซ้ำซากของอาคารในผังพร้อมทั้งสร้างลักษณะที่ไม่หยุดนิ่งในผังบริเวณ

ลักษณะเด่นของบ้านไค คือการสร้างสรรคฺทรวงหลังคาของสํลํชาวไค เพราะจากการศึกษาเกี่ยวกับบ้าน พบว่าบ้านชาวไคมีรูปแบบหลังคามากมายหลายชนิด ซึ่งมาจากทรวงหลังคาจั่วพื้นฐานธรรมดาๆ แต่ดัดแปลงไปได้หลายรูปแบบและหลายทิศทาง น่าสนใจยิ่งโดยเฉพาะการทำชายคายื่นทิ้งชาย การทำชายคาแบบปั้นหย่าปีกนกคลุมส่วนชาน การทิ้งชายคาคลุมสองชั้นเป็นคั่น เป็นความปราดเปรื่องของสํลํชาวไค

เรื่องราวเกี่ยวกับมวลของหลังคาทั้งวัดและบ้านดูจะเป็นเอกลักษณ์และความสร้างสรรค์พิเศษของสํลํชาวไค เพราะให้ความรู้ลึกของควมมีอิสระในความคิดเช่นเดียวกัน

๑๐.๔ สถาปัตยกรรมขนาดเล็กอื่น ๆ

จากเรื่องราวของสถาปัตยกรรมขนาดเล็กต่างๆ ในบทที่ ๙ อันประกอบด้วย เถิงนา สิ่ง เยี้ยวศาลา จะพบว่าลักษณะเด่นจากสถาปัตยกรรมกลุ่มนี้ที่สังเกตได้ชัดเจน คือ การสร้างสรรค์ทรวงหลังคา เช่นเดียวกับบ้านและวัด โดยเฉพาะศาลา หากเป็นศาลาที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา จะมีการสร้างสรรค์ที่แปลกและงดงามมาก ทั้งๆ ที่ผังพื้นเป็นสี่เหลี่ยมธรรมดาๆ

จากการศึกษามาแล้ว ๑๐ บท ทำให้ทราบถึงรายละเอียดมากมายเกี่ยวกับชาวไค และสถาปัตยกรรมใดตลอดจนวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไคในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นความสัมพันธ์ที่แยกจากกันไม่ได้ รากฐานของวัฒนธรรมจะแฝงเร้นอยู่ในสถาปัตยกรรมทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นบ้าน ร้านค้า วัด หรือสถาปัตยกรรมชิ้นเล็กชิ้นน้อยใดๆ ในหมู่บ้าน ครอบไคที่วัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมยังไม่เลือนหายไปจากจิตใจของชาวไค ครอบนั้นสถาปัตยกรรมไคก็จะยังคงแสดงรูปลักษณ์ทางกายภาพที่ยังเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้อย่างไม่เสื่อมคลาย

เชิงสรุป บทที่ ๑๐

^๑หลังจากที่มีปัญหาการระบายน้ำ และมลภาวะทางน้ำมากมาย กรุงเทพมหานครได้ดำเนินการโครงการบำบัดน้ำเสียรวมของกรุงเทพฯ และแยกออกจากคูคลองที่จะใช้ระบายเฉพาะน้ำฝน ซึ่งคาดว่าโครงการจะแล้วเสร็จ ๒๕๓๙อรศิริ ปาณินท์ อธิบายควม

^๒ _____, แม่ฮ่องสอน สารคดีฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สารคดี, ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๖. หน้า ๑๑๙.

^๓ _____, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^๔ _____, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^๕ _____, เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๕.

^๖ _____, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

บรรณานุกรมที่สำคัญ

กมล รัตตะปุณณะ : ปัญหาชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ, กรุงเทพฯ บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๕

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ : เมืองสามหมอก, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๒๖.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ : เอกสารปกครองบริเวณ เชียงใหม่ตะวันตก และเมืองแม่ฮ่องสอน

ไกรศรี นิมมานเหมินท์ : วัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนาไทย เรื่องเรือนและลานนาไทย, เอกสาร วิชาการวิทยาลัยครูอุดรดิตถ์, ๒๕๒๐.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ, กรุงเทพฯ, เจริญรัฐการพิมพ์, ๒๕๒๖.

دنۇپنىڭ گلاڧچۇ : เรือนไทยในหมู่บ้านปางหมุ ต.ปางหมุ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สารนิพนธ์ของหลักสูตรประกาศนียบัตร ชั้นสูงสถาปัตยกรรมไทย, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๓.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : สามสิบชาติในเชียงราย, กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๐.

บรรจบ พันธุเมธา : กาเลหม่านไต ในรัฐชาน, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์ประกายพรึก, ๒๕๒๖.

ปราณี ศิริธร : สารัตถคดี, เหนือแคว้นแดนสยาม, เชียงใหม่, โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๒๘.

ลิขิต อีร์เวคิน : ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๑.

วาสนา กุลประสูตร : จองพาราลังการในม่านหมอก, สารคดีฉบับพิเศษ, แม่ฮ่องสอน, กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๓๖.

วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา, เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องเรือนพื้นถิ่น

ภาคเหนือ ณ อาคารศูนย์รวม ๓ มหาวิทยาลัย ศิลปากร วังท่าพระ, กรุงเทพฯ, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๖.

วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : คุณค่าของการศึกษาเรือนบ้านพักอาศัยล้านนา, เอกสารที่ ๑๐๐๖ ประกอบ การสัมมนาถ้านานาคดีศึกษา : ศิลปกรรม, ณ สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ๑-๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙.

สงวน โชติสุขรัตน์ : ไทยยวน คนเมือง, กรุงเทพฯ, โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๒.

สงวน โชติสุขรัตน์ : ประเพณีไทยภาคเหนือ, กรุงเทพฯ, โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๒.

เสนอ นิลเดช : เรือนไทยโบราณในภาคเหนือ, ศิลป ล้านนาไทย, ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ นาย จารึก-นางทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ ณ วัดเทพ- ศิรินทราวาส กรุงเทพฯ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๑.

สมใจ นิมเล็ก : เรือนเครื่องผูก, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๖.

สมคิด จิระทัศนกุล : เรือนไทยภาคเหนือ, เอกสาร ประกอบการสอนวิชา ๒๖๒ ๑๐๕ สถาปัตย กรรมไทย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗.

สุรพงษ์ บุณนาค : ชาวเขา, พระนคร, โรงพิมพ์ รุ่งเรืองวิทย, ๒๕๐๖.

หลวงนิเพทย์นิติสรณ์ : ชนชาติไต, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๐.

(จากต้นฉบับของ ดร.วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์)

อรศิริ ปาณินท์ : การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอนและบริเวณเกี่ยวเนื่อง, กรุงเทพฯ, การวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๗.

อรศิริ ปาณินท์ : บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น, กรุงเทพฯ

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.
อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ :
เรือนล้านนาไทย และประเพณีการปลูกเรือน,
กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๑.
อัน นิมานเหมินท์ : เรือนไทยแบบดั้งเดิม, ศิลป
ล้านนาไทย ที่ระลึกงานฉาบปูนกิจศพ นาย

จรงค์ นางทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ ณ วัดเทพ-
ศิรินทราวาส, กรุงเทพฯ, ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๑.
ฤทัย ใจจรงค์ : เรือนไทยเดิม, กรุงเทพฯ, คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
๒๕๓๘.

ABSTRACT

The subject of this book deals with the architecture of one of the Tai ethnic groups of people who call themselves *Dai*. To the Thais of Thailand, these people are known as Tai-Yai where as the Tai-Yuan up in the north call them Ngeos. Apart from looking at the Dai settlements in Thailand, some allusions are made to the traditional community settlements beyond the Thai boundaries as well. Attention is directed at the settlements in the upper northern region of Thailand focusing mainly on those in the Mae Hong Son province where there is a large concentration of Dai communities which still retain their culture and tradition to a great extent. The content begins by relating the history and origin of the Dai people; the community settlements; the physical aspects of the villages selected as case studies; the beliefs and customs, rites and rituals which are associated with physical use of community spaces in the village. Several important temples registered as historic places are looked at in terms of the lay out plan and architectural characteristics along with related discussions on religious rites and customs which are performed at the temples. The lay out pattern of the dwelling units and the various different features of Dai houses have been studied and presented by taking the aspect of spiritual belief and practices into consideration as well. Attention has also been given to several other interesting minor structures such as field rest shelters, animal sheds, rice sheds, public shelters, pavilions, and toilet sheds or temple outhouses.

From the details of the above content, it can be seen that although the way of life of present day Dai people has inevitably been affected by materialism and modernization, but their architecture—whether it be the village pattern, the temple style, the houses, or other smaller structures, still reflect the harmonious relationship between the local tradition and culture of the society, and the preservation and protection of the natural ecological environment which has been dealt with ingeniously with respect to their folk wisdom. The harmony and unity in the architectural style of different building types can still be seen and ought to be preserved before they are swept away by modernization.

ประวัติผู้แต่ง

นางอรศิริ ปาณินท์ เกิดเมื่อ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๗ จบการศึกษา
ศิลปบัณฑิต ทางสถาปัตยกรรมไทย จากมหาวิทยาลัยศิลปากร และ
สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมเมืองร้อน จาก สถาบัน
แพรต นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง ศาสตราจารย์ ระดับ ๑๐ ภาควิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความสนใจในการทำการ
ศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมแบบประเพณีพื้นถิ่น โดยเฉพาะ บ้าน
หมูบ้าน และวัด มาอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลายาวนาน และยังคงสนุกสนาน
กับการออกสำรวจและค้นคว้าต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

คำขอบคุณ

ตลอดช่วงเวลายี่สิบกว่าปีของการทำงานวิชาการ มีผลงานวิชาการของนักวิชาการรุ่นพี่และครูอาจารย์หลายท่านที่เป็นต้นแบบให้ดิฉันสนใจงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเฉพาะภาคเหนือดิฉันได้อ่านและจดจำได้แม่นยำ ตั้งแต่สมัยที่ยังไม่ได้เริ่มมีประสบการณ์ในการค้นคว้าวิจัยเลยด้วยซ้ำ เช่น ผลงานของศาสตราจารย์ อัน นิมมานเหมินทร์ รองศาสตราจารย์ เสนอ นิลเดช รองศาสตราจารย์ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ และรองศาสตราจารย์ ฤทัย ใจจงรัก โดยเฉพาะพี่ฤทัย ซึ่งสนใจเรื่องเรือนไตมาก่อน ได้เคยอธิบายให้ทราบถึง ความสะอาดบริสุทธิ์ของเรือนไตที่แม่ฮ่องสอนจนประทับใจอย่างมาก ทำให้ดิฉันได้เริ่มลงมือศึกษาและสำรวจเองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา

“เมื่อไรที่ได้คุยกับ รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ จะรู้สึกว่ายากออกต่างจังหวัด อยากเข้าหมู่บ้านอีกแล้ว ทุกครั้งไป”

อาจารย์ สมคิด จิระทัศน์กุล และ อาจารย์ ชัยชาญ ถาวรเวช เป็นศิษย์ที่สนใจหมู่บ้านพื้นถิ่นเหมือนกัน และเมื่อออกสำรวจด้วยกันจะมีความสุขมาก

– ธรรมศักดิ์ เสียงก้อง เป็นศิษย์ที่ติดตามครูไปได้ทุกหมู่บ้าน จนต้องเปลี่ยนที่ทำงานหลายครั้ง เพราะแม้แต่ติดตามครูเข้าหมู่บ้านเป็นผู้ช่วยวิจัย

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วีระ อินพันทัง
- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เต๋น วาสิกศิริ
- อาจารย์ จินศักดิ์ ตัณฑกุล

- อาจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล เป็นศิษย์และน้องที่รอคอยว่าเมื่อไรจะมีงานใหม่มาให้อ่าน เป็นผู้ที่ให้กำลังใจดิฉันเสมอมา

- สิทธิพงศ์ บุญอยู่ ฤทธิรงค์ จุฑาพฤติกร และ ปิยะ ไล่หลักपाल เป็นศิษย์ปัจจุบันที่รักในงานพื้นถิ่น และไม่เคยปริปากบ่นในเวลาคือเป็นผู้ช่วยสำรวจวิจัย

สามีและลูกทั้งสอง (ต้นข้าว และกอไผ่) รู้จักงานสำรวจภาคสนามเท่าๆ ที่ดิฉันรู้จัก

ขอขอบหนังสือ สถาปัตยกรรมใต้ นี้แต่ ศาสตราจารย์ อัน นิคมมานเหมินท์ อาจารย์ผู้มีพระคุณ ผู้ให้กำลังใจให้ดิฉันทำงานได้อย่างไม่มีวันหยุด การช่วยเหลือจากอาจารย์เพียงประโยคเดียว ทำให้ดิฉันเขียนหนังสือนี้สำเร็จ

และท้ายสุดขอขอบพระคุณในความอนุเคราะห์ของกรมศิลปากร คุณวีระ โรจน์พจนรัตน์ คุณนวรรตน์ พรหมย้อย และคณะผู้จัดทำหนังสือทุกท่าน ที่ทำให้หนังสือนี้ได้พิมพ์เผยแพร่

อรศิริ ปาณินท์

มีนาคม ๒๕๓๙

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

นายสมคิด โชติกวณิชย์
นายสวัสดิ์ ปิยะกาญจน์
นายฐิติ บุรกรรมโกวิท
นายสาโรช จารักษ์
นายวีระ โรจน์พจนรัตน์
นายจุมพล สอนเสริม
นางอรศิริ ปาณินท์
นางสาวนรรัตน์ พรหมย่อย
นายสมชาย นิเวศวิวัฒน์
นางสาวสุรางรัตน์ บุษบรรณ

อธิบดีกรมศิลปากร
รองอธิบดี
รองอธิบดี
รองอธิบดี
เลขาธิการกรม
ผู้จัดการ
ผู้เขียนเรียบเรียง
ดำเนินงาน
ดำเนินงาน
ดำเนินงาน

